

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นางสาวกฤษฎา ตันนุกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2556
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

CULTURAL LANDSCAPE OF MUANG PAI, MAE HONG SON PROVINCE

Miss Kridsaya Tannukul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

นางสาวกฤษณา ต้นนุกูล

สาขาวิชา

การวางแผนภาคและเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารศิลป์

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ระหัตถ์ วิจารณ์ประดิษฐ์)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุชนันท์ ทายตะคุ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(นายประเสริฐ ฤทธิสำเวียง)

กฤษฎา ตันนกุล : ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (CULTURAL LANDSCAPE OF MUANG PAI, MAE HONG SON PROVINCE)

อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ.ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 254 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย 2) วิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย 3) วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย โดยมีระเบียบวิธีวิจัยหลักคือ การสำรวจภาคสนาม แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

ผลการศึกษาพบว่า เมืองปายมีพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม 3 ช่วง โดยช่วงที่ 1 (พ.ศ.1855-2397) เป็นช่วงแรกเริ่มในการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย โดยกลุ่มชาวไทยใหญ่เข้ามาเป็นกลุ่มแรก ในช่วงนี้มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมีวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่เป็นตัวสนับสนุน ก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีอัตลักษณ์บริเวณชุมชนเวียงเหนือและชุมชนเวียงใต้ ต่อมาในช่วงที่ 2 (พ.ศ.2398-2537) เป็นช่วงของชุมชนเริ่มมีการขยายตัว เป็นผลจากการสร้างถนนจากเชียงใหม่เข้าสู่เมืองปาย โดยกองทัพญี่ปุ่น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายเริ่มปรับเปลี่ยนไปบ้างแต่ไม่มากนัก รูปแบบการตั้งถิ่นฐานยังคงเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ แต่มีการขยายตัวไปตามถนนสาย 1095 มากขึ้น และในช่วงที่ 3 (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน) ช่วงของการเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการก่อสร้างที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ซึ่งมีแนวโน้มที่ปัญหาจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต หากไม่มีการอนุรักษ์ชุมชนที่เหมาะสม

จากการศึกษาพบว่าชาวไทยใหญ่ที่เป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในเมืองปายมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ประกอบกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เป็นที่ราบขนาดเล็กกลางหุบเขา ก่อให้เกิดองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญคือ องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพประกอบด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบตารางกริด สถาปัตยกรรมวัดศรีดอนชัยและวัดหลวง พื้นที่เกษตรกรรม และแม่น้ำปาย องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมและสังคมประกอบด้วย พื้นที่เกษตรกรรมที่ติดลำเหมืองและบริเวณที่ลาดเชิงเขา วัดต่างๆ และศาลเจ้าเมือง และองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ประกอบด้วย คันดินคูนน้ำ ประตุมืองเก่า บ่อน้ำฮู วัดศรีดอนชัย และวัดหลวง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย พบว่ามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดในด้านสุนทรียภาพบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงเป็นที่พักและรีสอร์ท

ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ประกอบด้วยมาตรการทางผังเมืองในการควบคุมกิจกรรมการใช้ที่ดิน และการออกเทศบัญญัติเพื่อควบคุมรูปแบบสถาปัตยกรรมให้เหมาะสม รวมถึงมาตรการจูงใจ เพื่อให้สามารถรักษาอัตลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ.....

สาขาวิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....2556.....

5473301725: MAJOR URBAN REGIONAL PLANNING

KEYWORDS: CULTURAL LANDSCAPE / PAI

KRIDSAYA TANNUKUL: CULTURAL LANDSCAPE OF MUANG PAI, MAE HONG SON PROVINCE. ADVISOR: ASSOC. PROF. WANNASILPA PEERAPUN, Ph.D., 254 pp.

The purposes of this thesis are, 1) to study the development of cultural landscape of Muang Pai 2) to analyze elements and values of cultural landscape of Muang Pai and 3) to analyze the changing trend of cultural landscape of Muang Pai. The methodology of the study is based on field survey, questionnaire, and interview of experts in the local area.

The result of this study revealed that the development of cultural landscape of Muang Pai could be divided into three periods. The first period (B.E. 1855 – 2397) was the initial settlement of Muang Pai where Tai Yai people were the first group who came to this place. In this period, cultural landscape of Muang Pai was dominated by natural environment. With the support of Thai Yai culture, resulting in a unique settlement pattern of Waing Nuea and Waing Tai community. The second period (B.E. 2398 – 2537) showed the expansion of the community due to road construction from Chiang Mai to Muang Pai by the Japanese army. The cultural landscape began to change but the settlement pattern of Tai Yai that agreed with natural environment still remained. There was some community expansions along the 1095 road. The third period (B.E. 2538 – present) was the changing period caused by tourism development, especially the near construction of tourism accommodation and facilities to cope with the rapid increase of tourists. This affected the identity of local settlement and way of living. The problem tended to increase in the future if there was no suitable community conservation measures.

This study also revealed that most of local people were Thai Yai whose culture was very unique. In combination with the natural environment of the plain between valleys, they formed several important components of cultural landscape. The first component was aesthetics included the grid-pattern settlement, the architecture of Sri Don Chai Temple and Luang Temple, the surrounding agricultural area and Pai River. The second component was culture and society included the agricultural area next to the natural ditches and foothill, temples and the governor's shrine. The last component was history which included the historical community wall and gate, Hoo pond, Sri Don Chai temple and Wat Luang temple. These cultural landscape components tended to change dramatically, especially the aesthetic component in the surrounding agricultural areas which were replaced by accommodations and resorts.

The recommendations for cultural landscape conservation of Muang Pai included city planning measures to control land use activity and local architectural patterns as well as the provision of incentives to help conserve the identity of local cultural landscape.

Department: Urban and Regional Planning Student's Signature

Field of Study: Urban and Regional Planning Advisor's Signature

Academic Year: 2013

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาและจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานในด้านต่างๆ รวมถึงบุคคลหลายๆ ท่าน โดยผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาช่วยให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาอย่างสูง รวมถึงต้องขอพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์ รองศาสตราจารย์ ดร.ระหัตถ์ โจรนประดิษฐ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี ทายตะคุ และอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองที่ได้อบรมสั่งสอนให้วิชาความรู้ รวมถึงเจ้าหน้าที่ในภาควิชาที่อำนวยความสะดวกในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ในภาควิชาแห่งนี้ และท่าน อ.ประเสริฐ ฤทธิ์สำเร็จ ที่ได้ช่วยเหลือให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์ ทำให้การทำวิทยานิพนธ์สะดวกขึ้น

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ว่าการอำเภอปาย เกษตรอำเภอปาย และเทศบาลตำบลปาย รวมถึง อ.จันทร์ อินทสาร คุณสว่าง ศรีวิชัย คุณสมชาย ใจปิ่น คุณเต็มศักดิ์ แสงโชติ อ.ธนวัฒน์ วงศ์วาน รวมถึงชาวบ้านชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ ที่ให้ความช่วยเหลือในการอนุเคราะห์เก็บข้อมูล และให้ความเป็นกันเองในระหว่างที่ออกภาคสนาม

ขอบคุณเพื่อนๆ ผังเมืองรุ่นที่ 36 ที่ให้กำลังใจและช่วยเหลือให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ รวมถึงคุณจิตติมา ผลเพิ่มพูล ที่ให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลภาคสนามในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จได้

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อและคุณแม่ ทวีศักดิ์-ฉวีวรรณ ตันนุกูล รวมถึงครอบครัวตันนุกูล และครอบครัวจ๋ามณี ที่ให้ความหวังใย และช่วยเหลือในทุกๆ ด้านตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา ส่งผลให้ผู้ศึกษาประสบความสำเร็จในการศึกษาและการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามวิจัย.....	2
1.3 สมมติฐาน.....	3
1.4 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	3
1.5 ขอบเขตการวิจัย.....	3
1.6 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา.....	5
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.8 นิยามศัพท์.....	7
บทที่ 2 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	8
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	15
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	27
2.4 สรุปแนวความคิดและทฤษฎี.....	29
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	31
3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย.....	31
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	35
3.3 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	35

	หน้า
4.1 บริบทของเมืองปาย.....	40
บทที่ 4 บริบทและพัฒนากฎมิตศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย.....	44
4.1 บริบทของเมืองปาย.....	44
4.2 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย.....	64
4.3 สรุปพัฒนากการการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย.....	92
บทที่ 5 การวิเคราะห์องค์ประกอบและการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	98
5.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	98
5.2 การระบุคุณค่าองค์ประกอบและคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	134
5.3 การประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	144
บทที่ 6 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย.....	171
6.1 สภาพปัญหาของเมืองปาย.....	171
6.2 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	174
6.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย.....	180
6.4 สรุปทิศทางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ในอนาคต.....	191
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ.....	192
7.1 สรุปผลการศึกษา.....	192
7.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและมาตรการทางผังเมือง.....	201
7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป.....	203
รายการอ้างอิง.....	204
ภาคผนวก.....	208
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	254

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงตัวอย่างของภูมิทัศน์ในแต่ละประเภท.....	11
ตารางที่ 2.2 แสดงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	12
ตารางที่ 2.3 แสดงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	13
ตารางที่ 2.4 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	14
ตารางที่ 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเกณฑ์มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	19
ตารางที่ 2.6 ตัวอย่างแสดงการวิเคราะห์สาระสำคัญของพื้นที่.....	26
ตารางที่ 3.1 แสดงคุณค่าความแท้จริง และความสมบูรณ์.....	33
ตารางที่ 3.2 แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลปายและชุมชนเวียงเหนือ.....	36
ตารางที่ 3.3 แสดงกลุ่มสัมภาษณ์ และประเด็นการสัมภาษณ์.....	39
ตารางที่ 3.4 ตารางแสดงการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	41
ตารางที่ 3.5 แสดงการสรุปข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิที่ใช้ในการวิจัย.....	43
ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการปลูกพืชในรอบ 1 ปีของอำเภอปาย.....	50
ตารางที่ 4.2 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย.....	96
ตารางที่ 5.1 สรุปพื้นที่จัดกิจกรรมและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น.....	115
ตารางที่ 5.2 คุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	134
ตารางที่ 5.3 การจัดกลุ่มพื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	141
ตารางที่ 5.4 สรุปผลระดับคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	145
ตารางที่ 5.5 ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	147
ตารางที่ 5.6 แสดงการภาพรวมพื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและ สังคม และประวัติศาสตร์ของเมืองปาย.....	162
ตารางที่ 6.1 ความคิดจากการสอบถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	174

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 การสอบถามกลุ่มตัวอย่างประชากร และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น.....	38
ภาพที่ 4.1 แสดงลักษณะเศรษฐกิจในชุมชนอำเภอปาย.....	50
ภาพที่ 4.2 ประเพณีที่สำคัญของเมืองปาย.....	55
ภาพที่ 4.3 ระบบสาธารณสุขการของอำเภอปาย.....	57
ภาพที่ 4.4 เส้นทางการสัญจรและสะพานไม้ของเวียงเหนือและเวียงใต้.....	70
ภาพที่ 4.5 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 1.....	72
ภาพที่ 4.6 ที่ทำการบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและลักษณะการล่องไม้จากแม่น้ำปาย.....	73
ภาพที่ 4.7 ลักษณะทางกายภาพของเมืองปายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม....	80
ภาพที่ 4.8 ลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างของเมืองปายในช่วงที่ 2.....	80
ภาพที่ 4.9 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 2.....	81
ภาพที่ 4.10 ลักษณะวิถีชีวิตของคนในเมืองปาย.....	88
ภาพที่ 4.11 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนปายในช่วงที่ 3.....	88
ภาพที่ 4.12 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 3.....	91
ภาพที่ 4.13 สรุปพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองปายตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน.....	95
ภาพที่ 5.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในภาคเหนือ และพื้นที่ใกล้เคียง.....	101
ภาพที่ 5.2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย.....	102
ภาพที่ 5.3 ลักษณะเด่นทางธรรมชาติของเมืองปาย.....	107
ภาพที่ 5.4 พื้นที่เกษตรกรรมในเมืองปาย.....	109
ภาพที่ 5.5 แสดงลักษณะพื้นที่เกษตรแบบที่ลาดเชิงเขาและการใช้น้ำระบบลำเหมืองเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม.....	110
ภาพที่ 5.6 สถาปัตยกรรมทางด้านศาสนา.....	119
ภาพที่ 5.7 สถาปัตยกรรมด้านความเชื่อ.....	120
ภาพที่ 5.8 ลักษณะบ้านทรงไทใหญ่.....	122
ภาพที่ 5.9 ลักษณะของเรือนค้ำขาย.....	123
ภาพที่ 5.10 สถาปัตยกรรมเรือนพื้นบ้าน.....	124
ภาพที่ 5.11 ลักษณะของยุงข้าว.....	124

ภาพที่ 5.12 ลักษณะเถียงนา.....	125
ภาพที่ 5.13 คอกเลี้ยงสัตว์.....	125
ภาพที่ 5.14 ลักษณะของฝายน้ำล้นและลำเหมือง.....	127
ภาพที่ 5.15 ภูมิปัญญาด้านอาหาร.....	128
ภาพที่ 5.16 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม.....	129
ภาพที่ 5.17 องค์ประมุขที่ศรัทธาวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์.....	132
ภาพที่ 5.18 ลักษณะภูมิทัศน์ของเมืองปายในอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน.....	150
ภาพที่ 5.19 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพในแต่ละกลุ่มพื้นที่.....	151
ภาพที่ 5.20 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม ในแต่ละกลุ่มพื้นที่.....	156
ภาพที่ 5.21 ลักษณะภูมิทัศน์ของชุมชนโบราณเวียงเหนือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน.....	159
ภาพที่ 5.22 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ในแต่ละกลุ่มพื้นที่.....	160
ภาพที่ 5.23 องค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองปายในช่วงที่ 1 และช่วงที่ 2 ของพัฒนาการ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	165
ภาพที่ 5.24 แสดงองค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองในช่วงที่ 3 ของพัฒนาการ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพ.ศ.2545 และพ.ศ.2555.....	166
ภาพที่ 6.1 ลักษณะบ้านทรงไทยใหญ่ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการใช้งาน.....	176
ภาพที่ 6.2 สภาพปัญหาด้านการเสื่อมโทรมของพื้นที่เด่นทางธรรมชาติของเมืองปาย.....	177
ภาพที่ 6.3 แสดงผังเมืองรวมของชุมชนปาย.....	182
ภาพที่ 6.4 สถาปัตยกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ วัสดุในการก่อสร้าง และประโยชน์ใช้สอย.....	188
ภาพที่ 7.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมที่กำหนดในพื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่ออยู่อาศัย.....	202

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนและวิธีดำเนินการ	6
แผนภูมิที่ 2.1 แสดงกระบวนการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม	24
แผนภูมิที่ 3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย	34
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของอำเภอปายระหว่าง ปี 2537-2555.....	51
แผนภูมิที่ 4.2 สัดส่วนของกลุ่มชนเผ่าในอำเภอปาย.....	52
แผนภูมิที่ 4.3 แสดงสัดส่วนของการใช้ประโยชน์ที่อำเภอเมืองปาย พ.ศ.2552.....	60
แผนภูมิที่ 4.4 บทบาทของอำเภอปายกับพื้นที่ใกล้เคียง	63
แผนภูมิที่ 6.1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมอำเภอปาย ปีพ.ศ.2549-2554.....	172
แผนภูมิที่ 6.2 การคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคต.....	180
แผนภูมิที่ 6.3 จำนวนอาคารสิ่งปลูกสร้างช่วงปีพ.ศ.2513 2539 2545 และ 2555.....	183
แผนภูมิที่ 6.4 คุณภาพน้ำของแม่น้ำปาย.....	185
แผนภูมิที่ 6.5 ลักษณะสถาปัตยกรรมของเมืองปาย.....	187
แผนภูมิที่ 7.1 สรุปพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	193

สารบัญแนบที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตของพื้นที่ศึกษา.....	4
แผนที่ 4.1 แสดงขอบเขตอำเภอปายและของชุมชนที่ศึกษา.....	46
แผนที่ 4.2 สภาพภูมิประเทศของอำเภอปาย.....	48
แผนที่ 4.3 แสดงเส้นทางการเข้าถึงชุมชน.....	58
แผนที่ 4.4 โครงสร้างพื้นฐานของอำเภอปาย.....	59
แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองปาย.....	62
แผนที่ 4.6 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 1 ยุคแรกเริ่มของ การตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397).....	71
แผนที่ 4.7 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 2 ยุคชุมชนขยายตัว (พ.ศ.2398-2537).....	81
แผนที่ 4.8 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 3 ยุคของการ การเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยว (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน).....	89
แผนที่ 4.9 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 3 (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน).....	90
แผนที่ 4.10 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายทั้งสามช่วง (พ.ศ.1855-ปัจจุบัน).....	94
แผนที่ 5.1 แสดงการจำแนกลักษณะการตั้งถิ่นฐาน.....	103
แผนที่ 5.2 ภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ.....	113
แผนที่ 5.3 พื้นที่ประกอบประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น.....	116
แผนที่ 5.4 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม.....	126
แผนที่ 5.5 ภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม.....	130
แผนที่ 5.6 ภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์.....	133
แผนที่ 5.7 ภาพรวมคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	137
แผนที่ 5.8 ภาพรวมคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	143
แผนที่ 5.9 พื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ.....	152
แผนที่ 5.10 พื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม.....	157
แผนที่ 5.11 พื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์.....	161

	หน้า
แผนที่ 5.12 พื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยรวม.....	167
แผนที่ 5.13 สรุปผลระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	170
แผนที่ 6.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	179
แผนที่ 6.2 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองปาย.....	181
แผนที่ 6.3 การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	190
แผนที่ 7.1 สรุประดับคุณค่าและสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	200

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลข้อจำกัดทางกายภาพและโอกาส โดยมีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ตลอดจนเป็นการสืบต่อในทางสังคม เศรษฐกิจ และแรงกดดันทางวัฒนธรรม ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน (Folwer, 2002 อ้างถึงใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551)

ปายคือ อำเภอหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา อุดมด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีแม่น้ำปายไหลผ่านเหมาะสมแก่การเป็นพื้นที่ทำการเกษตรและการตั้งถิ่นฐาน ปายประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัย ได้แก่ คนไทใหญ่ (ไต) คนไทยยวน (คนเมือง) ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทใหญ่อาศัยอยู่มากที่สุดในบริเวณเมืองปาย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ การทำเกษตรกรรม พืชหลักคือ ข้าว กระเทียม และข้าวสาลีเป็นต้น ปายเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติได้แก่ การปรับสภาพพื้นที่ตามสภาพภูมิประเทศให้เป็นพื้นที่สำหรับการป้องกันเมืองจากข้าศึก ด้วยการขุดคันดินพร้อมกับการสร้างกำแพงเมืองจากดิน สะท้อนถึงวิธีการปรับใช้พื้นที่ทางธรรมชาติให้เหมาะสม ในส่วนพื้นที่เกษตรกรรมมีการปรับพื้นที่เชิงเขาให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ สำหรับพื้นที่อยู่อาศัย ด้วยการที่มีชาวไทยใหญ่อาศัยในเขตของเมืองปายมากที่สุดส่งผลให้เกิดความมีอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงถึงความสอดคล้องระหว่างธรรมชาติและวิถีชีวิตคนในชุมชนเช่น ลักษณะของสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของชาวไทยใหญ่เป็นเรือนที่สร้างจากไม้ หลังคามุงใบตองตึง ใต้ถุนยกสูงสำหรับใช้เป็นที่นั่งเล่น เก้าอี้พื้น อุปกรณ์การเกษตรหรือผลผลิตทางการเกษตร และอื่นๆ รวมถึงยังคงมีการนับถือสักการะสิ่งสิทธิ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชนคือ หลวงพ่ออุ่นเมืองที่เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

จากการที่เมืองปายมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงาม อากาศที่ค่อนข้างเย็นสบายตลอดทั้งปี และการมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก จากข้อมูลของสำนักงานสถิติรายงานสถานการณ์การท่องเที่ยวของ

อำเภอปาย มีจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมด 169,910 คน ในปีพ.ศ.2550 มีอัตราการเติบโตเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 42.29 เป็นการเพิ่มทั้งในส่วนของนักท่องเที่ยวคนไทยและชาวต่างชาติ โดยมีจำนวนคนไทย เพิ่มขึ้นร้อยละ 31.45 และจำนวนชาวต่างชาติเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 53.54 ดังนั้นการมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น เป็นผลทำให้มีการสร้างกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เพียงพอ ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของปายเริ่มจะสูญหายไปเรื่อยๆ เช่น พื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นแหล่งอาหารและปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพดินและอากาศ ได้เปลี่ยนเป็นรีสอร์ทเพื่อการท่องเที่ยว ลักษณะของบ้านทรงไทใหญ่ที่ได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติในพื้นที่เริ่มเปลี่ยนเป็นบ้านทรงสมัยใหม่ เป็นต้น

ผลลัพธ์ของการท่องเที่ยวเข้ามาในเมืองปาย ทำให้พื้นที่การเกษตรของปายเริ่มลดน้อยลง จากงานวิจัยของธวัชชัย (ธวัชชัย มานิตย์, 2550) ให้ข้อมูลว่าพื้นที่การเกษตรในพ.ศ.2543 มีพื้นที่ 154.71 ไร่ ต่อมาในพ.ศ.2548 เหลือพื้นที่เกษตร 119.31 ไร่ พื้นที่การเกษตรลดลงจากเดิม 35.4 ไร่ ในขณะเดียวกันการเพิ่มขึ้นของพื้นที่สิ่งก่อสร้างในพ.ศ.2543 มีพื้นที่สิ่งก่อสร้าง 40.02 ไร่ ต่อมา พ.ศ.2548 มีพื้นที่สิ่งก่อสร้างเป็น 65.47 ไร่ ซึ่งมีการเพิ่มขึ้นจากเดิม 25.45 ไร่ และจากงานวิจัยของ สวกฤต (สวกฤต อินใจ, 2551) ได้ให้ข้อมูลว่าจำนวนที่พัก เกสเฮ้าส์ มีการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในพ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการท่องเที่ยวเริ่มเข้ามามีเกสเฮ้าส์อยู่เพียง 23 แห่ง แต่ในพ.ศ.2550 มีการเพิ่มขึ้นของเกสเฮ้าส์ เป็น 144 แห่ง ซึ่งมีการเพิ่มขึ้นเฉลี่ยต่อปีร้อยละ 17.8

เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการลดลงของพื้นที่การเกษตร สวนทางกับการเพิ่มขึ้นของอาคาร ที่พัก และเกสเฮ้าส์ ที่มีการสร้างขึ้นตลอดแนวริมแม่น้ำปาย โดยแต่เดิมเคยเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงทำให้นักลงทุนเข้ามาทำการสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งลักษณะของอาคารที่สร้างใหม่ก็ไม่ได้ออกแบบให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นเดิม ดังนั้นผลจากกระแสการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน เป็นตัวการที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนั้นมีโอกาสสูงที่จะสูญหายไปได้ หากในอนาคตยังขาดการดูแล จึงเป็นเรื่องที่ควรทำการศึกษาถึงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนปาย พร้อมกับ การศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน รวมถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อหามาตรการในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับเมืองปาย

1.2 คำถามวิจัย

องค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายมีอะไรบ้าง และมีคุณค่าในระดับใด

1.3 สมมติฐาน

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพหรือกายภาพ ได้แก่ ลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ พื้นเกษตรกรรมและเส้นทางการสัญจร และองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมและสังคม ได้แก่ ประเพณีและกิจกรรมภายในชุมชน สถาปัตยกรรมดั้งเดิม และพื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์และสอดคล้องกับลักษณะของภูมิประเทศแบบที่ราบระหว่างภูเขาที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

1.4 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

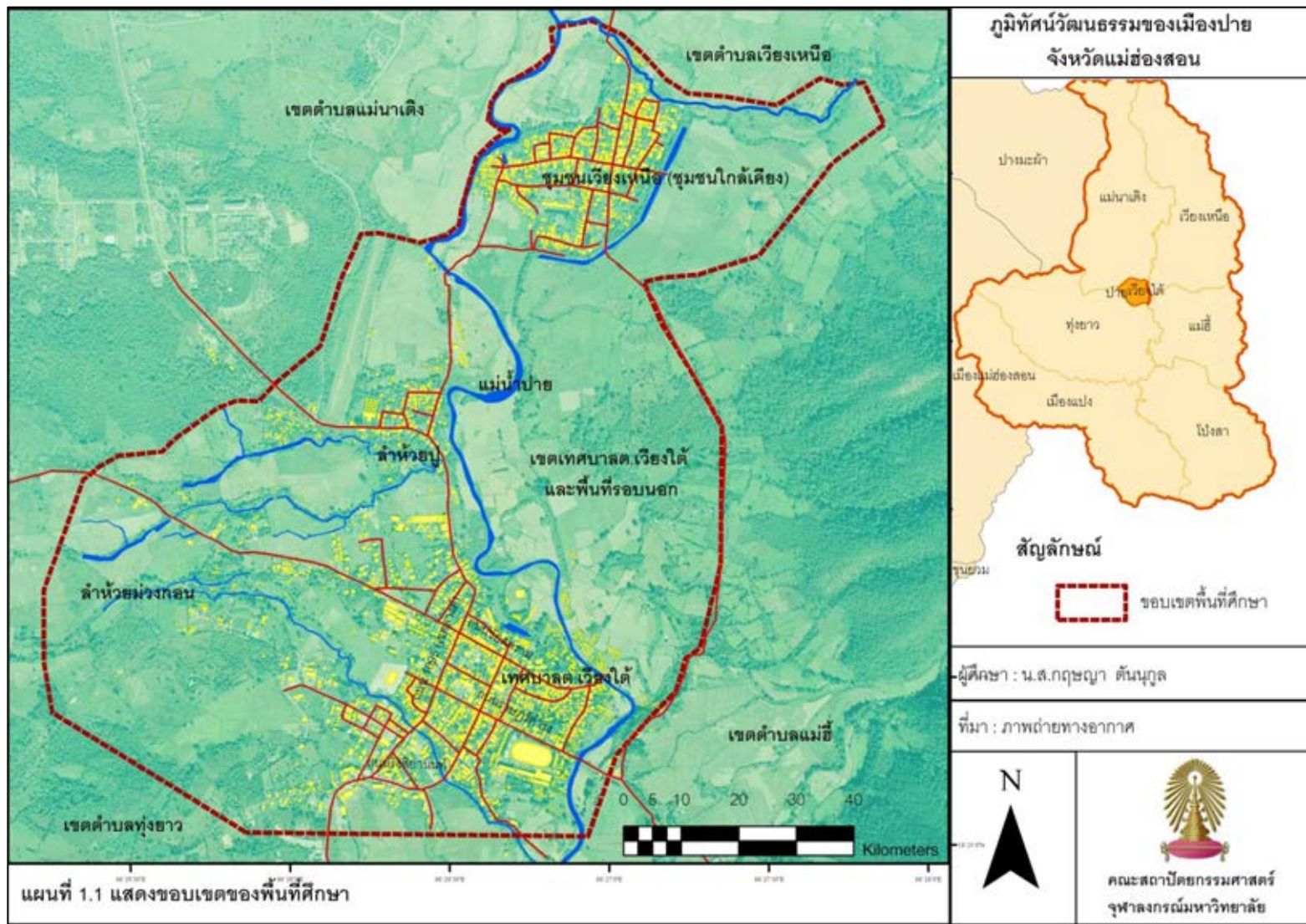
1. ศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย
2. วิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย
3. วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

1.5 ขอบเขตงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1.5.1 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา จะทำการศึกษาค้นคว้าครอบคลุมเนื้อหาที่เน้นการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจะดูภายใต้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญคือ ข้อมูลกายภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนปาย และการวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.5.2 ขอบเขตทางด้านพื้นที่ พื้นที่ศึกษาได้ครอบคลุมพื้นที่ 2 ชุมชนคือ ชุมชนเวียงใต้ (บริเวณเขตเทศบาลและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง)และชุมชนเวียงเหนือ เนื่องจากในครั้งอดีตเคยเป็นพื้นที่เดียวกัน จึงส่งผลให้มีความเกี่ยวเนื่องในเรื่องของประวัติศาสตร์ พัฒนาการ วัฒนธรรมและสังคม โดยมีพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 11 ตารางกิโลเมตร ประกอบไปด้วย ชุมชนเวียงใต้ มีขอบเขตพื้นที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลปาย 2.4 ตารางกิโลเมตร ส่วนพื้นที่นอกเขตเทศบาลมีขนาดพื้นที่ 5.1 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่บริเวณชุมชนเวียงเหนืออีก 3.5 ตารางกิโลเมตร แสดงได้ดังแผนที่ 1.1

**ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

สัญลักษณ์
 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

-ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา ตันบุญกุล

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ

1.6 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

1.6.1 การศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาจากแนวคิดและทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ในเรื่องความหมาย ประเภท องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน และการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำแนวคิดและทฤษฎีมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย

1.6.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิคือ ข้อมูลเอกสารรายงานต่างๆ จากหน่วยงานราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

- ข้อมูลประวัติศาสตร์ของชุมชน ข้อมูลทางกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ แหล่งที่มาคือ ที่ว่าการอำเภอปาย สำนักงานเทศบาลตำบลปาย องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และจากห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศูนย์วิทยุทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งที่มาคือ สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน

- แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ แหล่งที่มาคือ กรมแผนที่ทหาร

- ภาพถ่ายเก่า แหล่งที่มาคือ เทศบาลตำบลปาย ที่ว่าการอำเภอปาย และอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทยญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

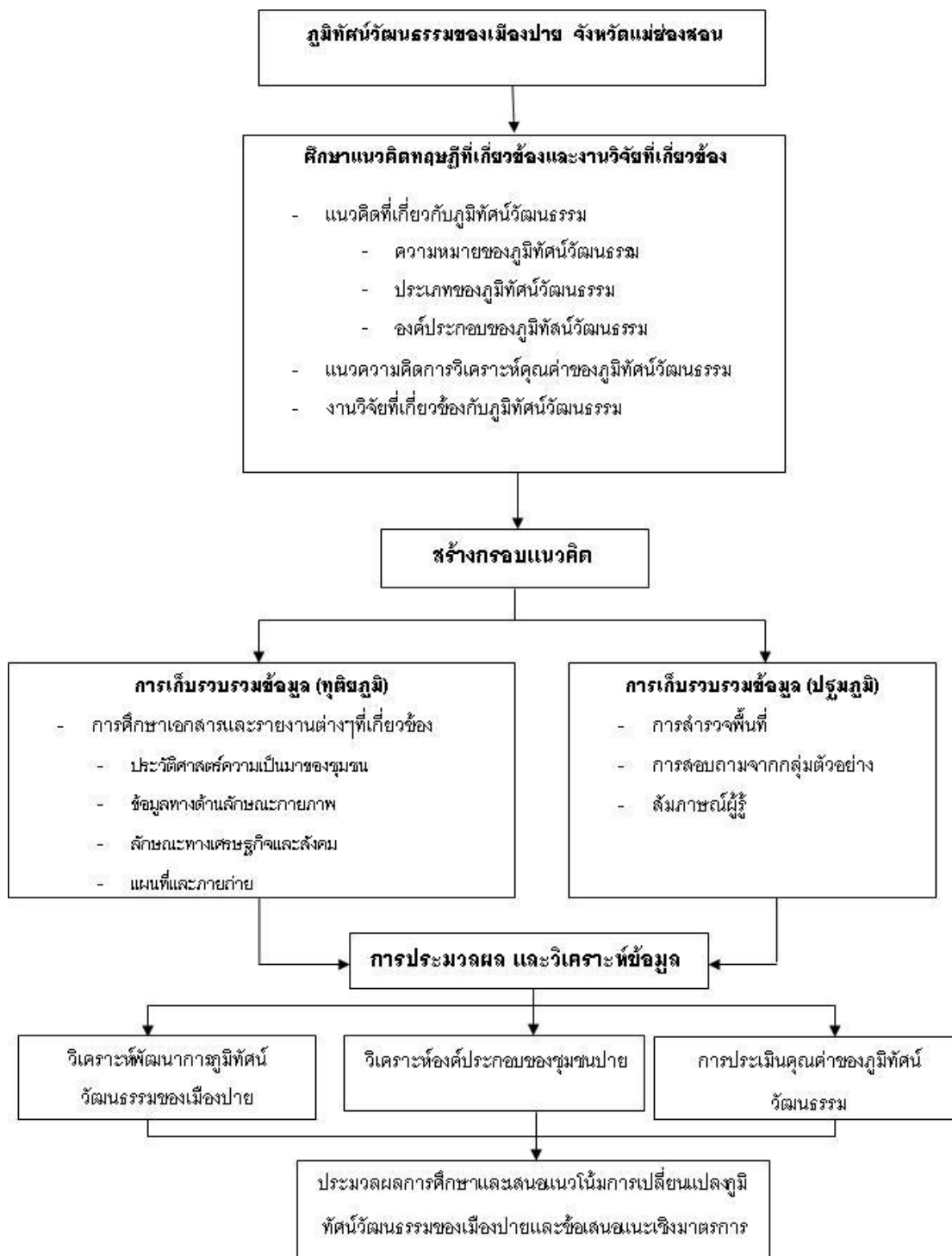
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิคือ การสำรวจลงพื้นที่ในชุมชน การใช้แบบสอบถาม ในพื้นที่ศึกษาได้แก่ ชุมชนเวียงใต้ เวียงเหนือ และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง จากนั้นทำการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

1.6.3 การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในด้านของประวัติศาสตร์ กายภาพ และสังคมเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงก่อนพ.ศ.2538-2555

2. การวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การประเมินคุณค่าความสำคัญภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเสนอแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

3. สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะเชิงมาตรการในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนและวิธีดำเนินการ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลจากการวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงปรากฏการณ์ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมองค์ประกอบ และคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายที่ยังมีคุณค่าอยู่ รวมถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2. ผลการสรุปที่ได้จากการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ผู้สนใจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในหน่วยงานของภูมิภาค และหน่วยงานท้องถิ่น ที่สามารถนำเอาผลการวิจัยนี้ไปวางแผนพัฒนาเมืองและชุมชนในเชิงกายภาพได้

1.8 นิยามศัพท์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรม บุคคล หรืออื่นๆ ที่แสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม หรือความงาม (Gilbert, and Dolan, 1998 อ้างใน Jain, Clancy, and Boston, 2007)

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย มีอยู่ด้วยกัน 3 ส่วนใหญ่ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนที่สองเป็นเรื่องการจัดประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม และในส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งทั้งสามส่วนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายทั้งในประเทศไทย และจากนานาประเทศ ซึ่งได้มีการระบุความหมายไว้ดังต่อไปนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549) ให้ความหมายทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มถือร่วมกัน (ค่านิยม) และได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงาม และพัฒนาสังคมของมนุษย์”

Sauer (Sauer, 1925 อ้างใน Jain, Clancy, and Boston, 2007) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดจากภูมิทัศน์ทางธรรมชาติโดยกลุ่มวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมเป็นตัวการที่กระทำ ส่วนพื้นที่ธรรมชาติเป็นตัวกลาง และภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือผลลัพธ์”

ในขณะที่หัทยา สิริพัฒนานกุล (หัทยา สิริพัฒนานกุล, 2550) กล่าวว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมซึ่งแสดงถึงความผสมผสานเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์ และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของ

ข้อจำกัดทางกายภาพ หรือเป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ที่สืบเนื่องกันมา”

ในส่วนของ Folwer (Folwer, 2002 อ้างใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) ให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ “ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผานกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพและโอกาสที่จะนำเสนอขึ้นโดยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ตลอดจนเป็นการสืบต่อในทางสังคม เศรษฐกิจ และแรงกดดันทางวัฒนธรรม ทั้งปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน โดยพื้นที่ดังกล่าวได้ผ่านการเลือกเฟ้นตามหลักเกณฑ์ของคุณค่าในความโดดเด่นอันเป็นสากล (Universal Value) จนสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึงแสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งภูมิภาค”

การให้ความหมายของ Gilbert and Dolan (Gilbert and Dolan, 1998 อ้างใน Jain, Clancy, and Boston, 2007) คือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ที่เป็นการรวมทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทางธรรมชาติ และสัตว์ป่าหรือสัตว์เลี้ยง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรม บุคคลหรืออื่นๆ ที่แสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม หรือความงาม

จากการให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร ยังให้ความหมายที่ไม่ชัดเจนคลุมเครือ ส่วนการให้ความหมายของ Sauer ทัทยา สิริพัฒนากุล และ เกรียงไกร เกิดศิริ นั้นมีการให้ความหมายที่เริ่มชัดเจนขึ้นและมีความหมายที่ไปในทางเดียวกันคือ พื้นที่ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติก่อให้เกิดการพัฒนาการทางวัฒนธรรม สังคม และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเมื่อผ่านช่วงเวลาต่างๆ

ส่วน Gilbert and Dolan นั้นให้ความหมายที่ชัดเจน เนื่องจากเป็นการให้ความหมายที่กระชับ เข้าใจได้ง่าย และมีการกล่าวถึงเรื่องคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ ในขณะที่การให้ความหมายของคนอื่นๆ ไม่มีการกล่าวถึงเรื่องคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนั้นจึงเลือกการให้ความหมายของ (Gilbert and Dolan, 1998) มาใช้เป็นคำจำกัดความในงานวิจัยนี้

2.1.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้มีการแบ่งไว้หลายรูปแบบ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ อันจะนำไปสู่การวางมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ที่เหมาะสม เกรียงไกร เกิดศิริ ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คณะกรรมการมรดกโลก (คณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, 2548 อ้างใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) แบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์ ซึ่งรวมทั้งสวน และสวนสาธารณะที่สร้างขึ้นเพื่อเหตุผลทางสุนทรีย์ ซึ่งส่วนมากมักจะเกี่ยวเนื่องกับศาสนา หรืออนุสรณ์สถาน

2) ภูมิทัศน์ที่วิวัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และหรือศาสนา และมีพัฒนาการของรูปทรง และองค์ประกอบ ที่รวมกันขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในที่นี้ได้แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ดังนี้

- ภูมิทัศน์ที่หยุดนิ่ง หรือซากภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกทิ้งร้างไปโดยฉับพลัน
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังเคลื่อนไหว กล่าวคือ เป็นภูมิทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ในปัจจุบัน ที่แสดงถึงพัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากอดีตกระทั่งปัจจุบัน

3) ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ ตัวอย่างเช่น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแหล่งมรดกโลกที่แสดงออกซึ่งพลังอันยิ่งใหญ่และแรงบันดาลใจจากศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่มีมากกว่าประจักษ์พยานที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม

จากการที่คณะกรรมการมรดกโลกได้กล่าวถึงประเภทของภูมิทัศน์ไปแล้วข้างต้น และ Heritage Victoria (Heritage Victoria, 2009) ได้ทำการยกตัวอย่างประเภทของภูมิทัศน์ไว้ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 แสดงตัวอย่างของภูมิทัศน์ในแต่ละประเภท

ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบ (Designed Landscapes)	ภูมิทัศน์ที่วิวัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลง (Organically evolved or 'vernacular' landscapes)	ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยง (Associative landscapes)
<ul style="list-style-type: none"> - สวนพฤกษศาสตร์ หรือภูมิทัศน์สร้างขึ้นเพื่องานทางวิทยาศาสตร์เช่นสวนรุกขชาติ แปลงทดลอง - ภูมิทัศน์ที่ออกแบบเพื่อการสาธารณะเช่น สวนสาธารณะ นิทรรศการงานสวนที่อยู่อาศัย - สถาบัน แหล่งพานิชยการและอุตสาหกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาชุมชนในชนบท และรูปแบบการใช้ที่ดิน - พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ - พื้นที่แหล่งการทำอุตสาหกรรม เช่น เหมือง ป่าไม้ เกษตรกรรม - ภูมิทัศน์แบบแนวเส้น เช่น ระบบชลประทาน เส้นทาง การคมนาคมขนส่ง - เขตแนวป่า 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ - พื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรณีประวัติ - สถานที่ท่องเที่ยว จุดชมวิว - พื้นที่ที่เชื่อมโยงกับบุคคลสำคัญ หรือวัฒนธรรม - พื้นที่ทางธรรมชาติที่กลายมาเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อน และใช้สำหรับการทำกิจกรรมทางสังคม

ที่มา: Heritage Victoria, 2009

การแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (คณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, 2548 อ้างใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) มีการแบ่งประเภทเป็น 3 ประเภทคือ ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบ ภูมิทัศน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามวิวัฒนาการ และภูมิทัศน์ที่มีการเชื่อมโยง ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงตัวอย่างของภูมิทัศน์ในแต่ละประเภทไว้อย่างชัดเจนและสามารถนำไปสู่การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ ดังนั้นจึงเลือกใช้แนวคิดนี้ไปปรับใช้ในการจัดแบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

2.1.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การวิเคราะห์หาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นขั้นตอนที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์หาคูณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจากแนวความคิดของคณะกรรมการมรดกแห่งวิโตเรีย กูว์บัตร์เบอร์ว่า และอุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา ได้มีการอธิบายถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเนื้อหาที่แตกต่างกันไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คณะกรรมการมรดกแห่งวิโตเรีย (The Heritage Council of Victoria, 2008) ได้เสนอปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์ โดยพิจารณาจากความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมจาก

ปัจจัย ระดับการพัฒนา และองค์ประกอบขนาดเล็ก ซึ่งต้องพิจารณาร่วมกับขนาดและของเขตทางกายภาพ มีหลักในการพิจารณาดังต่อไปนี้

- A- บริบททางพื้นที่และสิ่งแวดล้อม B – ขอบเขต
 C – รูปแบบทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
 D – การกระจายองค์ประกอบ E – องค์ประกอบ
 F – ปัจจัยเพิ่มเติมที่จะเกิดในอนาคต

ตารางที่ 2.2 แสดงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

A-บริบททางพื้นที่และสิ่งแวดล้อม	<ul style="list-style-type: none"> - ภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางธรรมชาติ และจากการสร้างขึ้นโดยมนุษย์ - ลักษณะเด่นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ทางน้ำ - การรับรู้ของพืชพันธุ์ธรรมชาติ / หรือระบบนิเวศ
B-ขอบเขต	<ul style="list-style-type: none"> - วิว และทิวทัศน์ - ขอบเขตทางประวัติศาสตร์ จากแผนที่และเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ที่สามารถช่วยสร้างขอบเขตได้อย่างเหมาะสม - เขตแดน เป็นการพิจารณาภูมิทัศน์ที่กว้างขึ้น โดยไม่ได้มองแต่โครงสร้างของอาคาร แต่มองถึงระบบสวน พืชพรรณ เส้นทาง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการพิจารณาว่ามีผลกระทบต่อพื้นที่หรือไม่ เช่นการทำเหมืองเป็นต้น
C- รูปแบบทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางกายภาพ - ประเพณี วัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อรูปแบบของอาคาร งานใช้งาน และวัสดุที่ใช้ - การรับรู้ จากพัฒนาการของพื้นที่
D – การกระจายองค์ประกอบ	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดการพื้นที่ - การจัดกลุ่ม (ความสัมพันธ์ของอาคารที่สร้างขึ้นในภูมิทัศน์และช่องว่างระหว่างองค์ประกอบ) - ระบบเส้นทาง
E – องค์ประกอบเฉพาะ	<ul style="list-style-type: none"> - ธรรมชาติ และพืชพรรณที่ขึ้นเฉพาะแห่ง - อาคารและโครงสร้าง - องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบ เช่น รั้ว ทางเดินเท้า หิน การก่อสร้าง หรือทางน้ำธรรมชาติ - ลักษณะผิวดินที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และองค์ประกอบขนาดเล็กที่นำไปสู่ความสำคัญของสถานที่
F ปัจจัยเพิ่มเติมที่จะเกิดในอนาคต	<ul style="list-style-type: none"> - วิเคราะห์เปรียบเทียบกับภูมิทัศน์อื่นๆ - ระบุความสำคัญของภูมิทัศน์ของชาติ รัฐ หรือท้องถิ่น

กฎบัตรเบอร์ร่า (Australia ICOMOS, 1992 อ้างใน Lennon, Mathews and, Associates, 1996) อธิบายถึงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมกล่าวว่า เป็นหลักฐานทางกายภาพของพื้นที่หรือภูมิทัศน์ประกอบไปด้วย ลักษณะของสิ่งแวดล้อม ลักษณะทางสัญฐาน โครงสร้าง หลักฐานทางโบราณคดี รวมไปถึงหลักฐานที่ไม่เป็นพหุวัสดุ เช่นการอ้างอิงถึงวรรณกรรม และศิลปกรรมของชาวบ้าน ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของสารคดี วรรณกรรม ภาพวาด หรือเป็นการบอกเล่าผ่านเรื่องราวต่างๆ

ทั้งนี้ยังมีหลายประเภทและหลากหลายวิธีการ ในการจัดแบ่งองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้จะเป็นการใช้หลักฐานที่สามารถพบได้ทางกายภาพ โดยสำนักงานคณะกรรมการมรดกแห่งออสเตรเลียได้ให้ข้อกำหนดในการจัดประเภทรูปแบบที่แตกต่างของสถานที่ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 แสดงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

โครงสร้าง	คุณลักษณะทางกายภาพที่คงเหลืออยู่ โดยมีการสร้างขึ้นที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ เช่น อาคาร เขื่อน ฝาย และการปศุสัตว์
ความสัมพันธ์	คุณลักษณะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในทางใดทางหนึ่ง เช่นการทำงาน หรือหน้าที่ ตัวอย่างเช่น การมีโครงสร้างต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัยและการเกษตร
ที่ตั้ง	แหล่งที่ตั้งของเหตุการณ์ต่างๆ โครงสร้าง เป็นหลักฐานทางกายภาพที่ยังคงปรากฏเหลือให้เห็นบนพื้นที่
คุณลักษณะ	องค์ประกอบของภูมิทัศน์ ที่รวมไปถึงโครงสร้างทางสังคม พื้นที่ หรือความสัมพันธ์ รวมทั้งลักษณะทางธรรมชาติ เช่นแนวของต้นไม้ที่มีลักษณะแปลกในพื้นที่ การสะสมตัวของดินตะกอนที่เกิดจากการพัดพาของทางน้ำที่มีแร่ธาตุต่างๆ
เส้นทาง	โครงข่าย (ลักษณะภูมิทัศน์ตามแนวยาว หรือแคบ หรือองค์ประกอบภูมิทัศน์ เช่น เส้นทาง ถนน การขนส่ง และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงสถานที่หยุดพัก ร่องทางน้ำ ทุ่ง ฯลฯ)

ในขณะที่อุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (McClelland et al, 1990 อ้างใน Lennon, Mathews, and Associates, 1996) มีการระบุลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 2 ส่วน ซึ่งลักษณะเหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการอ่านและแปลความหมาย จากลักษณะทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีการก่อรูปร่างเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในส่วนแรกประกอบด้วย 4 ลักษณะ อธิบายถึงกระบวนการก่อตัวของภูมิทัศน์ และส่วนที่สองประกอบด้วย 7 ลักษณะ เป็นเรื่ององค์ประกอบทางกายภาพ มีรายละเอียดดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

กระบวนการก่อตัวทางภูมิทัศน์	
1. การใช้ประโยชน์ที่ดิน	
2. รูปแบบของพื้นที่ และสังคม	เช่นขนาดของพื้นที่เกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างของพื้นที่ การเข้าถึงของแหล่งน้ำ ซึ่งเหล่านี้อาจได้รับอิทธิพลของปัจจัยทางด้านการเมือง
3. การกระทำต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ	วิถีชีวิต ประเพณี และการปฏิบัติที่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นและนิเวศวิทยา
4. ประเพณีวัฒนธรรม	อิทธิพลที่มีต่อแนวทางการใช้ที่ดิน ในเรื่องของสิทธิการครอบครอง และรูปร่างของการใช้ที่ดิน
องค์ประกอบทางกายภาพ	
โครงข่ายการสัญจร	ระบบสำหรับการเดินทาง การขนส่งสินค้า และวัตถุดิบ
ขอบเขตของพื้นที่	เช่น ขอบเขตของคอกม้า หรือ คอกปลูสัตว์ที่มีการกั้นรั้ว
พืชพรรณ	พืชพรรณที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน
โครงสร้าง วัสดุของอาคาร	บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย โครงสร้างที่มีการตอบสนองรองรับการทำกิจกรรมหน้าที่ยื่นๆ นอกเหนือจากการเป็นที่อยู่อาศัย ในขณะที่วัดตุนั้นมีความสัมพันธ์ในระดับเล็กๆ แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เช่นการเป็นเครื่องหมาย หรือเป็นอนุสรณ์
การรวมกลุ่ม การกระจุกตัว	การจัดกลุ่มของอาคาร โครงสร้าง หรือคุณลักษณะอื่นๆ เช่นพื้นที่การเกษตร หรือกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน
แหล่งโบราณคดี	พื้นที่ของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ หรือการประกอบอาชีพที่เป็นเครื่องหมายแสดงถึงร่องรอย บนพื้นดิน หรือใต้ดินที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่
องค์ประกอบขนาดเล็ก	องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบ เช่น ป้ายถนน ประตู สะพานสำหรับคนเดินข้าม ที่รวมกันอาจทำให้เกิดการแบ่งเขต โครงข่ายการสัญจร เป็นต้น

แนวคิดการแบ่งองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ คณะกรรมการมรดกแห่งวิคตอเรีย และอุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา เป็นการแบ่งองค์ประกอบของภูมิทัศน์ที่ครอบคลุมถึงเรื่องกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่แนวคิดของกฏบัตรเบอร์รี่เป็นการกล่าวถึงองค์ประกอบทางด้านกายภาพเพียงด้านเดียวเท่านั้น ดังนั้นในส่วนขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงเลือกใช้แนวคิดของ คณะกรรมการมรดกแห่งวิคตอเรียและอุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา นำมาประยุกต์ใช้เพื่อหาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย และปรับเปลี่ยนให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวความคิดเกี่ยวข้องกับคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกแนวความคิดเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการให้คุณค่าแก่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ ซึ่งนำมาสู่แนวความคิดในส่วนที่สอง เกี่ยวกับการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง ที่จะสามารถระบุได้ว่าพื้นที่ใดมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับใด ทั้งนี้มีผู้ที่กล่าวถึงคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่อย่างหลากหลายวิธีทั้งระดับนานาชาติ และในประเทศไทยเอง

2.2.1 คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การให้คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะนำไปสู่การประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการให้คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการให้คุณค่ากับองค์ประกอบในพื้นที่ อันมีเกณฑ์ในการประเมินที่หลากหลาย ซึ่งควรที่จะทำการเลือกเกณฑ์ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา โดยมีรายละเอียดของแต่ละเกณฑ์ดังต่อไปนี้

สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS, 2004) ได้ระบุคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ 11 ด้าน ได้แก่

- มีความโดดเด่นทางด้านวิถีชีวิต หรือภูมิปัญญา ซึ่งเป็นหลักฐานที่สามารถมองเห็นได้ และมองไม่เห็น
- มีความโดดเด่นทางด้านทักษะในการออกแบบสิ่งก่อสร้างขององค์ประกอบในภูมิทัศน์ เป็นการสะท้อนถึงระดับของการใช้เทคโนโลยี
- การแสดงถึงความงดงามด้านทักษะของการออกแบบ
- ความสัมพันธ์ทางศิลปะ วรรณกรรม จิตกรรม หรือดนตรี ที่ช่วยเพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิทัศน์
- ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานพื้นบ้าน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือประเพณี
- พื้นที่บางแห่งของชุมชนมีความสัมพันธ์กับด้านจิตวิญญาณและความเชื่อ ที่แสดงออกมาบนพื้นที่อย่างโดดเด่น
- ความสุนทรีย์ทางรูปแบบภูมิทัศน์ที่มีความสอดคล้องรูปแบบทางพื้นที่ที่สมบูรณ์
- ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคล หรือความทรงจำของแต่ละบุคคล

- ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดส่งผลต่อการพัฒนาการทางภูมิทัศน์
- ลักษณะของการรองรับกิจกรรมทางกายภาพ
- ความสัมพันธ์เชื่อมต่อกับพื้นที่ที่มีคุณค่า เช่นการตั้งอนุสาวรีย์

คณะกรรมการมรดกแห่งวิคตอเรีย (The Heritage Council of Victoria, 2008). ได้มีการประชุมร่วมเรื่องเกณฑ์การประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองวิคตอเรีย เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2008 ซึ่งมีเกณฑ์ดังนี้

- เกณฑ์ A แนวทางปฏิบัติที่สำคัญ หรือรูปแบบของวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์
- เกณฑ์ B ประวัติศาสตร์ที่ยังคงไว้ซึ่งความหายาก หรือใกล้สูญหาย และมีความแปลก แตกต่างจากพื้นที่อื่น
- เกณฑ์ C ศักยภาพในการให้ข้อมูลที่น่าไปสู่ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของพื้นที่
- เกณฑ์ D การแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญของชั้นทางวัฒนธรรม หรือวัตถุในพื้นที่
- เกณฑ์ E ความสำคัญในการแสดงถึงลักษณะความงาม
- เกณฑ์ F ความสำคัญในการแสดงถึงความสำเร็จในการสร้างสรรค์ หรือการใช้เทคนิคในชั้นสูงที่เกิดขึ้นในช่วงอดีต
- เกณฑ์ G ความเข้มแข็ง หรือความสัมพันธ์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชุมชน หรือกลุ่มสังคมของวัฒนธรรม ที่เป็นแหล่งทางวัฒนธรรม และจิตวิญญาณ ซึ่งรวมไปถึงพื้นที่ของกลุ่มชนพื้นเมืองจะมีความสำคัญต่อการเนื่องกับการพัฒนาประเพณีและวัฒนธรรม
- เกณฑ์ H ความสัมพันธ์ในลักษณะพิเศษที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การทำงานของกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่

ส่วนคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) กล่าวถึงเกณฑ์มรดกทางวัฒนธรรมโดยแยกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงเกณฑ์มรดกโลก 10 เกณฑ์ ซึ่งเกณฑ์ที่ (i)-(vi) เป็นเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ส่วนเกณฑ์ที่ (vii)-(x) เป็นเกณฑ์ทางธรรมชาติ ในส่วนที่สองเป็นเรื่องเกณฑ์การวัดความแท้และความสมบูรณ์ กล่าวคือเมื่อพื้นที่เหล่านั้นมีลักษณะที่ตรง

กับเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งใน 10 เกณฑ์ จะต้องใช้เกณฑ์คุณค่าความแท้และความสมบูรณ์ เป็นตัวช่วยในการวัดคุณค่าและอธิบายคุณค่าเหล่านั้นออกมา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(i) แสดงถึงการเป็นตัวแทนของผลงานชิ้นเอกของอัจฉริยภาพสร้างสรรค์โดยมนุษย์

(ii) แสดงถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าต่างๆ ของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง หรือภายในพื้นที่วัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก ในด้านการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมศิลปะถาวรวัตถุ การวางผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์

(iii) เป็นพยานหลักฐานหนึ่งเดียว หรืออย่างน้อยมีลักษณะพิเศษของการสืบทอดทางวัฒนธรรม จารีตวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่หรืออาจสาบสูญไปแล้ว

(iv) เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นประเภทอาคาร กลุ่มสถาปัตยกรรม หรือภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงช่วงเวลาที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

(v) เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของธรรมเนียมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องมาจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถนำกลับคืนได้ดัง

(vi) มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเหตุการ์ณ หรือจารีตประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ แนวความคิด หรือความเชื่อกับผลงานศิลปกรรม และวรรณกรรม ที่มีความโดดเด่นที่เป็นสากล

(vii) เป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติระดับสูงสุด หรือพื้นที่ของความงามของธรรมชาติที่โดดเด่น และมีความสำคัญด้านสุนทรียศาสตร์

(viii) พื้นที่ที่มีความโดดเด่นเป็นตัวแทนของขั้นตอนที่สำคัญของประวัติศาสตร์โลก รวมทั้งบันทึกสิ่งมีชีวิตที่สำคัญของกระบวนการทางธรณีวิทยา ในพัฒนาของธรณีฐาน หรือฐานที่มีความสำคัญ

(ix) เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นที่เป็นตัวแทนของกระบวนการทางนิเวศ ชีวภาพที่ยังดำเนินการอยู่ในการวิวัฒนาการและการพัฒนาแบบระบบนิเวศน์น้ำจืด ระบบนิเวศชายฝั่ง และชุมชนของพืชและสัตว์

(x) แหล่งที่อยู่อาศัยเพื่อการอนุรักษ์ ความหลากหลายทางชีวภาพในแห่งที่ตั้งรวมถึงพื้นที่ที่มีพันธุ์สัตว์ที่หายากต้องมีการ

ในส่วนที่สอง (UNESCO, 2011) ได้กล่าวถึงความแท้จริงและความสมบูรณ์ ดังนี้
คุณค่าทางด้านความแท้จริง (Authenticity) คือ เป็นการทำความเข้าใจแหล่งของ
 ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งคุณค่าด้านความแท้จริงนั้นมีความสัมพันธ์กับ
 โบราณสถาน ประวัติศาสตร์ของอาคาร หรือพื้นที่ อธิบายภายใต้เงื่อนไขต่อไปนี้

- รูปแบบและการออกแบบ	- ภาษาและรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่มีตัวตนจับต้องไม่ได้
- วัสดุที่ใช้	- จิตวิญญาณและความรู้สึก
- ลักษณะการทำงานและการใช้งาน	- อื่นๆ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก
- ประเพณี เทคนิค และระบบการจัดการ	- และการวัดคุณค่าด้านความแท้จริงนั้น
- ตำแหน่งที่ตั้ง	ตรงกับคุณสมบัติของเกณฑ์ (i)-(vi)

คุณค่าทางด้านความสมบูรณ์ (Integrity) เป็นการชี้วัดความสมบูรณ์ของ
 ธรรมชาติหรือวัฒนธรรม และคุณลักษณะการประเมินความสมบูรณ์จึงต้องพิจารณาดังต่อไปนี้

- ความสำคัญด้านทัศนียภาพหรือสุนทรียศาสตร์
- ขนาดของขอบเขตของลักษณะเด่นทางกายภาพ หรือตามแหล่งที่อยู่อาศัย
- ความสมบูรณ์ของกระบวนการทางกายภาพหรือทางนิเวศ
- ความเป็นธรรมชาติ และความสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติ
- การดำรงอยู่ของประชากรของสายพันธุ์หายาก
- ความหายาก

เมื่อสรุปจากเกณฑ์มรดกโลกทางวัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกโลก
 (Mitchell, Rössler and Tricaud, 2009) ได้แสดงถึงการเชื่อมโยงของเกณฑ์ในข้อที่ (i)-(vi) กับภูมิ
 ทัศน์วัฒนธรรม แสดงไว้ดังตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเกณฑ์มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เกณฑ์ทางวัฒนธรรม	ภูมิทัศน์วัฒนธรรม
(i) แสดงถึงการเป็นตัวแทนของผลงานชิ้นเอกของอริยภาพสร้างสรรค์โดยมนุษย์	เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ไว้อย่างชัดเจน และสร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ โดยมีลักษณะของสวนล้อมรอบไว้ และภูมิทัศน์ของสวน เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเหตุผลของความงาม โดยมีความสัมพันธ์กับศาสนา หรืออาคารที่เก่าแก่
(ii) แสดงถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าต่างๆ ของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง หรือภายในพื้นที่วัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก ในด้านการพัฒนาทางสถาปัตยกรรม ศิลปะถาวรวัตถุ การวางผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์	ประเภทที่สองคือ การพัฒนาภูมิทัศน์ธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการเริ่มต้นของ สังคม เศรษฐกิจ บริหาร และหรือศาสนา ทั้งมีการพัฒนารูปแบบปัจจุบัน โดยมีความสัมพันธ์เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งภูมิทัศน์ดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการ วิวัฒนาการในรูปแบบและองค์ประกอบ
(iii) เป็นพยานหลักฐานหนึ่งเดียว หรืออย่างน้อยมีลักษณะพิเศษของการสืบทอดทางวัฒนธรรม จารีต วัฒนธรรมที่ยังคงอยู่หรืออาจสูญหายไปแล้ว	โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ - ภูมิทัศน์ที่หยุดนิ่ง (หรือฟอสซิล) ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการวิวัฒนาการมาถึงจุดสิ้นสุดในช่วงเวลาหนึ่ง
(iv) เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นประเภทอาคาร กลุ่มสถาปัตยกรรม หรือภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงช่วงเวลาที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ	ในอดีต ทั้งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหรือก่อนช่วงเวลา ที่สำคัญมีลักษณะที่แยกแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ยังคงปรากฏอยู่ในรูปแบบเนื้อหา
(v) เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของธรรมเนียมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมันกลับไม่มั่นคง เนื่องมาจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ดังเก่า	- ภูมิทัศน์ที่ต่อเนื่อง ซึ่งยังคงมีบทบาททางสังคมที่มีสังคมร่วมสมัยอย่างใกล้ชิด โดยเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม และอยู่ในกระบวนการทางวิวัฒนาการที่ยังคงในดำเนินต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็แสดงถึงความ เป็นพยานหลักฐานที่สำคัญของวิวัฒนาการในช่วงเวลานั้นๆ
(vi) มีการเกี่ยวข้องโดยตรงได้กับเหตุการณ์ จารีต ประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ แนวความคิด หรือความเชื่อกับผลงานศิลปกรรม และวรรณกรรม มีความโดดเด่นที่เป็นสากล	ประเภทสุดท้ายคือ ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภูมิทัศน์ดังกล่าวอยู่บนรายชื่อมรดกโลกเป็นที่มีความ สมเหตุสมผลโดยอาศัยตามอำนาจของศาสนา ศิลปะ หรือความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของ องค์ประกอบธรรมชาติ มากกว่าวิสดูหลักฐานทางวัฒนธรรม ซึ่ง อาจจะมีเพียงเล็กน้อย หรือแม้กระทั่งขาดหายไป

ที่มา: Mitchell, Rössler and Tricaud, 2009

Saundra Neale (Neale, 2011) กล่าวถึงคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นลักษณะของการรวบรวมข้อมูลภูมิทัศน์โดยผ่านกระบวนการขั้นตอน และการจัดประเภทของคุณค่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยแบ่งกลุ่มออกเป็น ประวัติศาสตร์ กิจกรรมทางวัฒนธรรม ลักษณะทางกายภาพและความงามของภูมิทัศน์ โดยทั้ง 3 กลุ่มจะพิจารณาประกอบกับความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์ในอดีต (ความสมบูรณ์ Integrity) มีรายละเอียดดังนี้

ประวัติศาสตร์ (Historic) เป็นเรื่องราวและเป็นพื้นที่ที่มีความหมาย ในลักษณะของประวัติศาสตร์หรือการอ้างอิง (เช่น อนุสาวรีย์ หรืออนุสรณ์) อาจมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคล

วัฒนธรรม (Cultural) เป็นความรู้สึกที่เด่นชัดของสถานที่ ในลักษณะของความเป็นชุมชน ลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน หรือรูปแบบของการใช้ที่ดิน กิจกรรมที่แสดงถึงความต่อเนื่องกับอดีตที่ผ่านมา หรือยังมีการอนุรักษ์สืบต่อกันอยู่

กายภาพหรือความงาม (Physical) เป็นลักษณะของการเปิดกว้าง มุมมอง พื้นผิว หรืออื่นๆ ทั้งเป็นคุณลักษณะทางธรรมชาติที่ได้รับการออกแบบ จัดการ และการจัดตั้ง (ของโครงสร้าง ภูมิทัศน์) หรือพื้นฐานของธรณีสัณฐานในพื้นที่

ความสมบูรณ์ (Integrity) คือ ความสมบูรณ์ของรูปร่างทางมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์ หรือเป็นการระบุระดับของลักษณะทางภูมิทัศน์ และเกี่ยวข้องกับคุณค่าที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น (ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกายภาพ) ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาในอดีต การใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจะมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งภูมิทัศน์ไม่ได้อยู่ในสภาพเดิมตลอดไป แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามลักษณะบทบาทของประวัติศาสตร์ในภูมิทัศน์จะยังคงคุณค่าสูง หากความสมบูรณ์ยังคงอยู่

องค์ประกอบในการประเมินความสมบูรณ์ของภูมิทัศน์

การออกแบบ (Design) โครงสร้างขององค์ประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และการจัดการพื้นที่ มีลักษณะของการใช้วัสดุก่อสร้าง และวิธีการที่ยังคงพึ่งพาธรรมชาติเป็นแบบสมัยเก่า

การก่อกำเนิด (Setting) สภาพแวดล้อมทางกายภาพภายใน และโดยรอบพื้นที่ มีลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งกำหนดไว้ในภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์

ความรู้สึก (Feeling) เป็นคุณลักษณะที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ปรากฏออกมาในลักษณะทางกายภาพ หรือประวัติศาสตร์

ความสัมพันธ์ (Association) เป็นการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือบุคคล ซึ่งสามารถส่งเสริมการปฏิบัติตามประเพณีอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมทางวัฒนธรรม การปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิมในการก่อสร้าง หรือการรับรู้ได้โดยจากอนุสรสถานและอนุสาวรีย์

เกณฑ์การพิจารณาคุณค่าของ สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) เป็นลักษณะเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นเกณฑ์ๆ แต่ไม่มีตัววัดระดับคุณค่า จึงสามารถบอกได้เพียงว่าพื้นที่นั้นมีคุณค่าใดปรากฏอยู่ ส่วนคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO) มีทั้งเกณฑ์ระบุคุณค่าและเกณฑ์การวัดระดับสภาพการคงอยู่ของคุณค่าจากความแท้และความสมบูรณ์ โดยเกณฑ์นี้ที่สามารถบ่งบอกถึงระดับการคงอยู่ของคุณค่าในด้านต่างๆ และ Sandra Neale ได้มีกล่าวถึงคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการจัดกลุ่มอย่างชัดเจนออกเป็น 3 กลุ่มคือ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกายภาพ ซึ่งเป็นการจัดกลุ่มประเภทคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นระบบ โดยมีความแตกต่างจากแนวความคิดของ ICOMOS และ UNESCO ที่มีลักษณะเป็นเกณฑ์ๆ ซึ่งบ้างเกณฑ์มีลักษณะและบทบาทที่มีความใกล้เคียงกันแต่ไม่ได้ทำการจัดกลุ่มไว้เพื่อให้ง่ายแก่ความเข้าใจ

ดังนั้นจึงเลือกใช้เกณฑ์ของ Sandra Neale ที่มีการจัดกลุ่มคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อใช้ในการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ ประกอบกับการประยุกต์ใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO) เกณฑ์ความแท้และความสมบูรณ์ เพื่อสามารถบอกถึงระดับการคงอยู่ของคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาได้

2.2.2 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น เป็นขั้นตอนที่สืบเนื่องจากการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยกระทำหลังจากการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา จึงนำมาสู่ขั้นตอนการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งสามารถระบุได้ว่าพื้นที่ศึกษามีคุณค่าอยู่ในระดับใด โดยมีแนวทางในการประเมินคุณค่าที่หลากหลายวิธีดังนี้

Julian Smith (Smith and Associates, 2004) กล่าวถึงการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยมีการแบ่งคุณค่าออกเป็น 3 ด้านคือ คุณค่าความสำคัญของการออกแบบประวัติศาสตร์ และสังคม

คุณค่าความสำคัญของการออกแบบ (Design significance) พิจารณาถึงหลักฐานทางกายภาพ ที่มีการแสดงออกทางวัฒนธรรมหรือความเกี่ยวข้องกับการออกแบบที่มีการพัฒนาผ่านช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งเกณฑ์การประเมินด้านการออกแบบในภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะพิจารณาถึงความงามในธรรมชาติ โดยมีการแทรกแซงจากสิ่งก่อสร้างของมนุษย์

คุณค่าความสำคัญของประวัติศาสตร์ (Historical significance) เป็นลักษณะของการปรากฏหลักฐานที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ปรากฏ แต่ทั้งนี้ยังมีการแสดงถึงภูมิทัศน์และรูปแบบที่มีคุณค่าปรากฏอยู่ในภูมิทัศน์ และสะท้อนถึงการป้องกันภัยคุกคามต่างๆ

คุณค่าความสำคัญทางสังคม (Social significance) เป็นการประเมินจากเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมในอดีตที่ถ่ายทอดออกมาเป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับความเข้าใจในค่านิยมของสังคมและสภาพแวดล้อมมากกว่ารูปแบบทางกายภาพ และประวัติศาสตร์ ซึ่งสถานที่นั้นสามารถที่จะเป็นศูนย์กลางทางความคิดและอุดมการณ์ โดยสามารถให้ความหมายกับสถานที่เหล่านั้นได้ด้วยการระบุความหมายให้เป็นที่รู้จักของประชาชนและชุมชน ทั้งนี้ต้องเป็นการร่วมประชุมและประเมินผลจากผู้เชี่ยวชาญ อย่างไรก็ตามต้องอาศัยเครื่องมือที่หลากหลายเช่น แผนที่ แผนที่ความคิด การบรรยาย การสอบถามถึงประสบการณ์ร่วม เพื่อให้ได้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและค่านิยมของสังคม

สรุปการประเมิน ในขั้นตอนของการประเมินไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนในรูปแบบของการให้ค่าคะแนนเป็นตัวเลข หรือจะเป็นการแสดงผลโดยการกำหนดช่วงระดับตั้งแต่ต่ำ-สูง ซึ่งเป็นลักษณะการให้ข้อสรุปที่ตีความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กับชุมชน นอกจากนี้แล้วยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชั้นภูมิทัศน์วัฒนธรรม และขอบเขตทั้งหมดมีความสำคัญ โดยสิ่งสำคัญที่สุดในขั้นตอนของการประเมินคือ การระบุขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างขอบเขตและแนวความคิดในการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ส่วนเกณฑ์การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมขององค์กรระหว่างประเทศเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN, 2006) เป็นการประเมินที่เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยกล่าวถึงเกณฑ์สำหรับการประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมของภูมิทัศน์ที่มีเกณฑ์ในการประเมินดังต่อไปนี้

1) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าธรรมชาติ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบการใช้ที่ดินดั้งเดิม คือ การมีส่วนร่วมในการป้องกันระบบนิเวศทาง

ธรรมชาติ การช่วยสนับสนุนพืชพรรณไม้ และสัตว์ป่า การป้องกันความหลากหลายของพืชพรรณในป่า และการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยกึ่งธรรมชาติที่มีความสำคัญกับความหลากหลายทางชีวภาพ คือการจัดระบบนิเวศที่ดี โดยมีโครงสร้างที่ทำงานร่วมกับองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต

2) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบฟาร์ม โดยเฉพาะการเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นในระบบฟาร์ม ประกอบด้วย

- การพัฒนาหรืออนุรักษ์ความหลากหลายของสายพันธุ์สัตว์
- การพัฒนาหรืออนุรักษ์ความหลากหลายของพืชพรรณ

3) การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน

- การอนุรักษ์คุณภาพของดิน
- การชะลอการไหลของน้ำ
- การจัดการน้ำฝน
- การใช้พืชคลุมดินรักษาหน้าดิน
- การอนุรักษ์รักษาคุณภาพน้ำ

4) การเพิ่มประสิทธิภาพของความงามคือ ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นทางความงามอย่างเด่นชัด หรือความงามนั้นมีการทำงานที่ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและมนุษย์

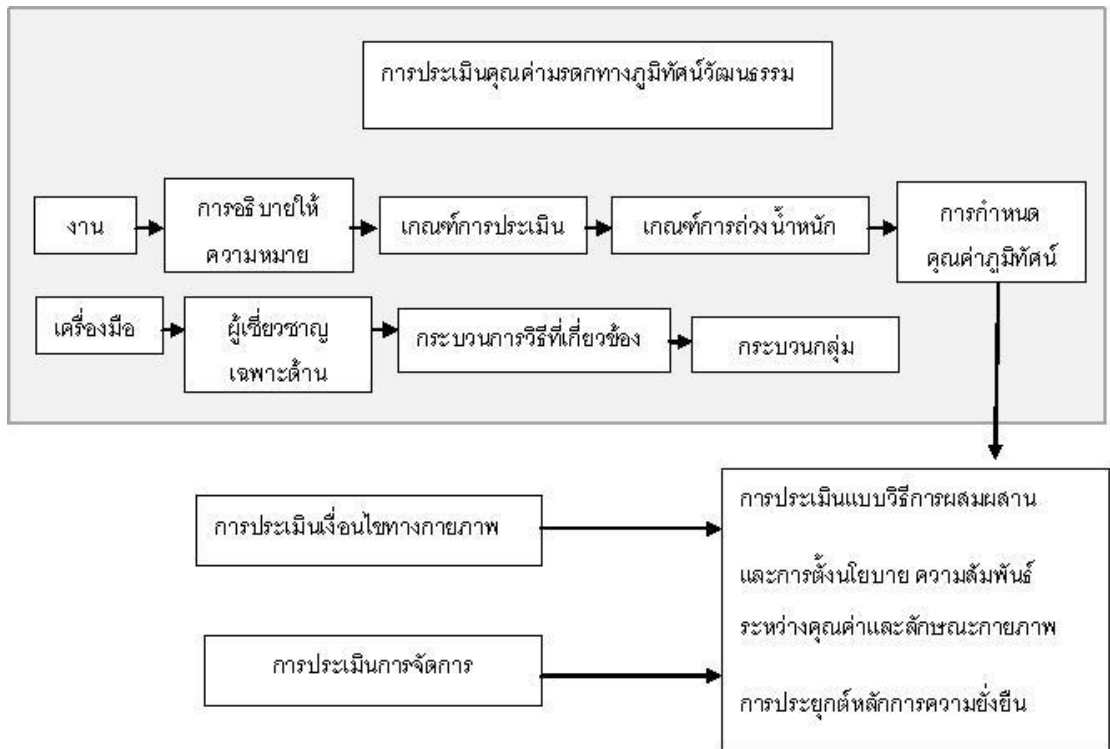
5) การแสดงถึงความโดดเด่นของแหล่งกำเนิดพืชในอดีต

6) หลักฐานที่แสดงถึงความโดดเด่นของความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งมีการแสดงถึงอารยธรรมที่ผ่านมา และต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของทรัพยากรทางธรรมชาติ

7) พื้นที่ที่เป็นแหล่งค้นพบทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในระบบของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

ซึ่งจากเกณฑ์ทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้นนี้ เป็นการประเมินร่วมกับคุณค่าความสมบูรณ์และความแท้ที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะทางธรรมชาติในพื้นที่นั้น ซึ่งในการประเมินคุณค่าธรรมชาติในภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ IUCN ส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่มุ่งไปสู่การประเมินความแท้จริง และการจัดการคุณภาพธรรมชาติในระดับของภูมิทัศน์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ

Sofia Capelo and others (Capelo, Barata, and De Mascarenhas, 2011) ได้กล่าวถึงการประเมินมรดกคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น เนื่องจากการมีวิธีการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยใช้สัมประสิทธิ์การถ่วงน้ำหนัก ซึ่งแสดงวิธีการในการประเมินแสดงได้ดังแผนภูมิที่ 2.1

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงกระบวนการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม

วิธีการประเมินแบบการถ่วงน้ำหนัก เป็นวิธีแบบกึ่งปริมาณ ซึ่งการประเมินจะให้ความสำคัญของภูมิทัศน์ในแต่ละเกณฑ์ที่สอดคล้อง โดยจะมีการแสดงผลระดับคุณค่าที่แบ่งออกเป็น 4 ช่วง (สูง กลาง-สูง กลาง-ต่ำ และต่ำ) ในแต่ละเกณฑ์มีปัจจัยในการถ่วงน้ำหนักจากผู้เชี่ยวชาญจะเป็นผู้ให้ค่าคะแนนในการถ่วงน้ำหนัก พร้อมทั้งจากการพิจารณาตามแนวคิดทฤษฎี โดยในแต่ละระดับจะมีการกำหนดค่าตัวเลข ซึ่งมีสูตรในการคำนวณดังต่อไปนี้

$$Y = \sum_{i=1}^n a_i \cdot x_i$$

n = จำนวนเกณฑ์
 a_i = สัมประสิทธิ์ค่าถ่วงน้ำหนัก
 x_i = คุณค่าที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ i

ผลออกมาจะอยู่ในช่วงของ 0-100 ตามขนาดของคุณค่าภูมิทัศน์ในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นวิธีการของการรวมน้ำหนัก โดยวิธีการนี้ได้รับการพัฒนาจากเกณฑ์การประเมินทางธรรมชาติที่นำมาสู่การสร้างคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

โดยผลที่ได้จากการประเมินเป็นช่วงคะแนน จะนำมาสู่การจัดอันดับคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งมีประโยชน์ในการวางแผนการอนุรักษ์คุณค่าภูมิทัศน์ วิธีการประเมินนี้ช่วยหน่วยงานในการตัดสินใจเพื่อปรับปรุงดูแลสถานที่ที่มีคุณค่า แต่มีงบประมาณที่จำกัด จึงเป็น

เครื่องมือที่ช่วยในการลำดับความสำคัญของคุณค่าในแต่ละสถานที่ ส่วนการประเมินคุณค่านั้น ต้องเป็นการพิจารณาที่ให้ค่าคะแนนจากผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น

Saundra Neale (Neale, 2011) จากเกณฑ์คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ 2.2.1 ในส่วนนี้เป็นการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งประเมินจากระดับความสมบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิทัศน์ ในลักษณะของการให้ระดับคุณค่าจากระดับสูงถึงต่ำ โดยมีการแบ่งระดับคุณค่าออกเป็น 5 ระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับคุณค่าและคุณลักษณะคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ระดับ A ยังคงอยู่ของบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์ในปัจจุบัน

ระดับ B มีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน หรือองค์ประกอบที่ขาดหายไปนั้น ไม่ได้

ส่งผลกระทบต่อบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์

ระดับ C มีองค์ประกอบที่ขาดหายไป แต่บทบาทโดยรวมและความรู้สึก

ยังคงเหมือนเดิม

ระดับ D ลักษณะของภูมิทัศน์ที่ขาดหายไป และถูกบูรณ

ระดับ E ลักษณะทางภูมิทัศน์ไม่เหลืออยู่ แต่สามารถเกิดความเข้าใจในพื้นที่ได้

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548) กล่าวถึงระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System : CECS) เป็นผลจากการดำเนินงานตามโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Thailand Cultural Environment Project : TCEP) ภายใต้โครงการความช่วยเหลือด้านการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งเดนมาร์ก พ.ศ. 2545-2548 โดยนำระบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมประเทศเดนมาร์ก ซึ่งมีการศึกษาและเก็บข้อมูลสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบนิเวศ รวมไปถึงวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้คนในสังคมนั้นๆ ดังนั้นจึงได้แนวคิดในการวิเคราะห์คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังต่อไปนี้

ในการระบุพื้นที่ที่มีความสำคัญเบื้องต้นตามสาระสำคัญที่ได้กำหนดไว้ (คุณค่าและองค์ประกอบ) โดยได้จากข้อมูลที่ได้จากการนำรายชื่อสาระสำคัญด้านต่างๆ ของพื้นที่มาจัดทำเป็นแผนที่ที่มีการระบุสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ก่อนที่จะนำมาวิเคราะห์หาพื้นที่สำคัญ โดยการนำเอาแผนที่ที่มีการระบุสาระสำคัญในแต่ละด้านมาวางซ้อนทับกัน แล้วจากนั้นระบุหาบริเวณ

พื้นที่ที่มีความสำคัญ โดยการพิจารณาเบื้องต้นตามจำนวนของการซ้อนทับกันของสาระสำคัญในหลายเรื่อง แต่อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าพื้นที่ที่มีสาระสำคัญเพียงด้านเดียวจะไม่อยู่ในการระบุ เนื่องจากอาจเป็นกรณีที่เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ หายาก จึงสมควรให้มีการพิจารณาอย่างรอบครอบแล้วแต่กรณีไป ดังตัวอย่างอย่างตารางที่ 2.6

ตารางที่ 2.6 ตัวอย่างแสดงการวิเคราะห์สาระสำคัญของพื้นที่

 <p>โบราณสถานและศาสนายุครัตนโกสินทร์</p>	 <p>พื้นที่กลุ่มสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดดเด่น</p>	 <p>ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเสด็จประพาสของ ร.5</p>
 <p>ชุมชนตลาดน้ำและย่านการค้าริมน้ำเก่า</p>	 <p>พื้นที่ทางธรรมชาติและภูมิทัศน์ที่โดดเด่น</p>	 <p>แผนผังการซ้อนทับของสาระทุกด้าน</p>

ที่มา : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548)

จากแนวคิดวิธีการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Julian Smith and Associates Content works มีเกณฑ์ในการประเมินที่คล้ายคลึงกับของ Sandra Neale กล่าวคือแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ ด้านการออกแบบ ประวัติศาสตร์ และสังคม แต่เมื่ออธิบายมาถึงขั้นตอนของการประเมิน มีวิธีการเสนอที่ไม่ชัดเจนโดยกล่าวแบบกว้างๆ ว่าสามารถวัดระดับออกเป็นตัวเลข และแบบบรรยายแบ่งระดับ แต่ไม่มีวิธีการวัดที่ชัดเจน ในส่วนของ IUCN เป็นการประเมินที่มุ่งเน้นในเรื่องของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่ก็ยังไม่มีวิธีในการแบ่งแยกระดับออกมา ในขณะที่วิธีการประเมินของ Sofia Capelo and others เป็นวิธีการประเมินที่มีการให้สัมประสิทธิ์การถ่วงน้ำหนัก ซึ่งเป็นวิธีการให้ค่าคะแนนเป็นตัวเลขสามารถแบ่งค่าได้ชัดเจน แต่มีข้อจำกัดคือผลการประเมินต้องมาจากการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ ส่วน Sandra Neale มีวิธีการประเมินระดับออกเป็น 5 ระดับพร้อมทั้งมีการอธิบายว่าในแต่ละระดับเป็นอย่างไร แต่ทั้งนี้ยังไม่มีวิธีการเสนอวิธีการในการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างชัดเจนในเรื่องของวิธีการวัด และแนวคิดของ

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวถึงหลักการประเมินคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการซ้อนทับแผนที่เพื่อหาพื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์ที่โดดเด่น

ดังนั้นวิธีการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะเลือกใช้วิธีการประเมินของ คณะกรรมการมรดกโลก UNESCO ในการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้เกณฑ์ การประเมินด้านความแท้และความสมบูรณ์ ประกอบกับการประยุกต์ใช้แนวความคิดของ Sofia Capelo and others เนื่องจากเป็นวิธีประเมินแบบการให้ค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก ซึ่งผลที่ได้จะ แสดงออกมาเป็นค่าคะแนนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจน และสามารถจัดแบ่งช่วงระดับคะแนน คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ โดยกำหนดช่วงระดับคะแนนคุณค่าออกเป็น 5 ระดับ ด้วยการปรับใช้ แนวความคิดของ Saundra Neale ซึ่งมีการอธิบายความหมายในแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่หลายแห่งดังต่อไปนี้

- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนไทใหญ่
- ภูมิทัศน์เมืองโบราณและองค์ประกอบของเมือง กรณีศึกษา เมืองเชียงตุงและเมือง เชียงใหม่
- การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนไทใหญ่ บ้านปางหมู จังหวัด แม่ฮ่องสอน

โดยจะกล่าวถึงผลการศึกษาและรายละเอียดของงานวิจัยโดยสรุปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

วรรณุช (วรรณุช จำปานิล, 2552) ได้ศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำหนองบัว บ้านวัง หลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จากผลการศึกษานั้นพบว่าพัฒนาการตั้งแต่อดีตถึง ปัจจุบันมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำน้ำจะเข้สามพัน มาเป็นระยะเวลา ช้านาน ภายใต้ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ก่อให้เกิดเป็น องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์คือ กลุ่มบ้านที่เกาะกลุ่มริมน้ำจะเข้สามพัน และ กลุ่มบ้านที่กระจายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมซึ่งพัฒนามาจากทางเกวียน มีพื้นที่เกษตรอัน กว้างขวางโอบล้อมกลุ่มบ้านอยู่ โดยมีเขาไผ่ล้อมซึ่งเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมศักดิ์สิทธิ์เป็นภาพฉาก หลัง รวมไปถึงวัดปทุมวนาราม เป็นศูนย์รวมด้านจิตใจและเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการทำกิจกรรม ของคนในชุมชน ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดเป็นคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางด้านกายภาพ สังคม

เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ ปัจจุบันปัจจัยภายนอก เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งหากไม่ระมัดระวังอาจส่งผลให้เกิดการสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

ชัยสิทธิ์ และ สิงหนาท (ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล และ สิงหนาท แสงสีหนาท, 2549) ได้ศึกษา รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนไทใหญ่ มุ่งเน้นการศึกษาแบบแผนทางภูมิศาสตร์ของชุมชนไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและในแคว้นไตคอง ประเทศจีน เพื่ออธิบายและบ่งปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาการในลักษณะต่างๆ ระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนพื้นถิ่นไทย-ไทกับความยั่งยืนในอนาคต ผลวิจัยพบว่า การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะชุมชน และสถาปัตยกรรมของพื้นที่ศึกษา มีพัฒนาการออกไปจากแบบแผนดั้งเดิมทางภูมิศาสตร์ของชาวไทใหญ่ สิ่งที่ปรากฏเป็นผลมาจากวัฒนธรรมในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากชุมชนทั้งสองแหล่งมิได้มีโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมระบบปิดโดยไม่มีปัจจัยอื่นมากระทบดังเช่นอดีต ในปัจจุบันกลุ่มชนต่างวัฒนธรรมได้เข้ามาแทรกตัวและปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ศึกษาจนส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมในด้านการดำรงชีพของชาวไทใหญ่ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนลักษณะการกินอยู่หลับนอนให้สอดคล้องกับชนกลุ่มอื่น ซึ่งก็เป็นเหตุให้ภูมิทัศน์ในระดับสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะส่วนพักอาศัยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่สำหรับภูมิทัศน์ในระดับการตั้งถิ่นฐานและลักษณะชุมชนกลับมีพัฒนาการที่ต่างกัน การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ไปจากแผนเดิมก็เป็นสัญญาณบ่งชี้ว่าชุมชนกำลังเข้าสู่กระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมพร้อมกับการละทิ้งทัศนคติการมองโลกที่เคยเกื้อหนุนให้เกิดความยั่งยืนของตนเอง ในขณะที่ภูมิทัศน์ที่มีได้เปลี่ยนแปลงออกจากแผนดั้งเดิมมากนั้นก็เป็นตัวบ่งชี้ว่าชุมชนมีการผสมผสานโดยไม่ได้ก้าวล่วงไปสู่การกลืนกลายทางวัฒนธรรม ซึ่งก็หมายความว่ายังคงมีการรักษาและยึดเหนี่ยวความยั่งยืนของตนเองไว้ได้

เกรียงไกร (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2549) ได้ศึกษา ภูมิทัศน์เมืองโบราณและองค์ประกอบของเมือง กรณีศึกษา เมืองเชียงตุงและเมืองเชียงใหม่ ผลของการศึกษานั้นพบว่ามี การเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลของทั้งสองเมืองได้ช่วยสร้างจินตภาพของภูมิทัศน์เมืองแบบโบราณและองค์ประกอบของเมืองร่วมวัฒนธรรมล้านนาในอดีตได้เป็นอย่างดีจากการศึกษาพบว่าสามารถจำแนกองค์ประกอบของเมืองเชียงตุงออกเป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้คือ พื้นที่ยุทธศาสตร์และความมั่นคงของเมือง พื้นที่ทางจิตวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ของเมือง พื้นที่ใช้สอยสาธารณะของเมือง และพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนพื้นถิ่น

จิรพันธ์ ทองเจริญ (จิรพันธ์ ทองเจริญ, 2552) ได้ศึกษา การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา : ชุมชนไทยใหญ่ บ้านปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษานั้นพบว่า ผู้คนในชุมชนไทยใหญ่บ้านปางมูยังคงมีการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ชุมชนเอาไว้ ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ บ้านเรือนแบบไทยใหญ่ดั้งเดิม วัดปางหมู พระธาตุปางหมู หอเจ้าเม็ง เสาใจบ้าน หอเจ้าฝ่าย และรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีหยาสี่สิบสอง เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนไทยใหญ่ดั้งเดิม ซึ่งผู้คนในชุมชนยังคงเห็นคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมไทยใหญ่เหล่านี้ จึงได้ร่วมกันสืบทอดและรักษาเอาไว้ โดยใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีองค์กรชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบกิจกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยใหญ่ดั้งเดิมให้คงอยู่สืบทอดต่อไป จึงทำให้ชุมชนบ้านปางมูยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมชุมชนไทยใหญ่เอาไว้ได้อย่างสมบูรณ์

2.4 สรุปแนวความคิดและทฤษฎี

จากการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การสร้างกรอบแนวความคิด ซึ่งสามารถสรุปแนวความคิดและทฤษฎีที่เลือกใช้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม และส่วนที่สองเป็นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 ส่วนได้แก่ การให้ความหมาย ประเภท และองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยในการความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้เลือกใช้การให้ความหมายของ Gilbert, and Dolan (Gilbert, and Dolan, 1998 อ้างใน Jain, Clancy, and Boston, 2007) ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่มีการกล่าวถึงพื้นที่เหล่านั้นสามารถแสดงถึงคุณค่าในแต่ละด้านได้ ส่วนการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นได้เลือกใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (คณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, 2548 อ้างใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) ซึ่งแนวความคิดนี้เป็นการแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีแบ่งออกมาเป็น 3 ประเภทคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้รับการออกแบบ ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวิวัฒนาการ และภูมิทัศน์ที่มีการเชื่อมโยง เป็นแนวความคิดที่มีการยกตัวอย่างของภูมิทัศน์ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ง่ายกว่าแบบอื่นๆ และในส่วนขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นได้เลือกใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกแห่งวิคตอเรีย (The Heritage Council of Victoria, 2008) และอุทยาน

แห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (McClelland et al, 1990 อ้างใน Lennon, Mathews, and Associates, 1996) เป็นการแบ่งองค์ประกอบที่ครอบคลุม 3 ด้านด้วยกันคือ ด้านกายภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ ซึ่งการแบ่งองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นทำให้ทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญในพื้นที่ที่นำไปสู่การระบุคุณค่าขององค์ประกอบต่อไป

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประกอบด้วย 2 ส่วนได้แก่ คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเริ่มจากแนวความคิดคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้เลือกใช้แนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) เนื่องจากมีการจัดกลุ่มคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 กลุ่มคือ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสังคม และสุนทรียภาพ พร้อมกันนั้นได้เลือกใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) ในส่วนของการวัดคุณค่าทางด้านความแท้จริงและความสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่สามารถนำไปสู่การประเมินระดับคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากคุณค่าความแท้จริงและความสมบูรณ์เป็นตัวบ่งชี้ถึงสภาพของคุณค่าที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ หรือเป็นการวัดระดับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั่นเอง

ส่วนแนวความคิดการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้เลือกใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) เป็นตัวบอกระดับสภาพการคงอยู่ของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประกอบกับการใช้แนวความคิดของ Sofia Capelo and others (Capelo, Barata, and De Mascarenhas, 2011) ซึ่งเป็นแนวความคิดการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบให้ค่าคะแนน โดยผู้ที่รู้เรื่องราวของท้องถิ่นเป็นผู้ประเมินหรือเป็นที่ปรึกษา จากนั้นจัดแบ่งช่วงคะแนนคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับตามแนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) และในส่วนสุดท้ายการวิเคราะห์คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวม ได้เลือกใช้แนวความคิดของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2548) เป็นวิธีการวิเคราะห์คุณค่าของพื้นที่โดยการระบุลงไปในพื้นที่ และใช้หลักการซ้อนทับพื้นที่ที่มีสาระสำคัญในแต่ละองค์ประกอบ หากในพื้นที่นั้นมีสาระขององค์ประกอบหลายสาระ เป็นการแสดงให้เห็นถึงพื้นที่นั้นมีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และแบ่งระดับของคุณค่าออกเป็น 5 ระดับเช่นเดียวกัน ทั้งนี้นำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสามารถกำหนดมาตรการในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมของเมืองปายต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย มีแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับความหมาย ประเภท และองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในส่วนที่สองเป็นการศึกษาถึงแนวความคิด เกี่ยวกับการระบุคุณค่าและการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งนำมาสู่กรอบแนวความคิดในการวิจัยดังหัวข้อที่ 3.1

3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากบทที่ 2 ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาสู่กรอบแนวความคิดในการวิจัยได้โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เริ่มจากในส่วนแรกองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้เลือกใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกแห่งวิกตอเรีย (The Heritage Council of Victoria, 2008) ร่วมกับ แนวความคิดของอุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (McClelland et al, 1990 อ้างใน Lennon, Mathews, and Associates, 1996) ซึ่งได้มีการอธิบายถึงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ ครอบคลุม 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรกองค์ประกอบทางสุนทรียภาพหรือกายภาพ กลุ่มที่สองคือวัฒนธรรม และสังคม และกลุ่มสุดท้ายคือประวัติศาสตร์ ซึ่งองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 กลุ่มมี รายละเอียดดังนี้

- องค์ประกอบทางสุนทรียภาพ หรือกายภาพ ประกอบด้วย
 - รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ โครงสร้างของพื้นที่ในชุมชน รวมถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชุมชน
 - พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ เช่น ลำน้ำ ป่าไม้ และภูเขา
 - พื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา
 - เส้นทางสัญจร เป็นระบบถนนดั้งเดิมตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน หรือเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

- *องค์ประกอบทางวัฒนธรรม และสังคม* ประกอบด้วย
 - ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่มีการปฏิบัติ สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
 - สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม เป็นการบ่งบอกถึงอิทธิพลทางประเพณี วัฒนธรรมมีผลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรม รวมถึงการใช้งาน และวัสดุที่ใช้
 - พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นที่ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม ของชุมชน
- *องค์ประกอบทางประวัติศาสตร์* คือ
 - พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่แสดงถึงการเกิดเหตุการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ที่มีการตั้งสัญลักษณ์ หรืออนุสรณ์ตั้งอยู่ในชุมชน

ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่บ่งบอกถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาจากอดีตจนถึง ปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมของมนุษย์กับลักษณะทาง ธรรมชาติของพื้นที่

เมื่อทำการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่แล้ว จึงนำมาสู่การประเมิน คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการระบุคุณค่าภูมิทัศน์ วัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวที่บ่งบอกถึงพื้นที่มีคุณค่าทางด้านใด โดยจะประยุกต์ใช้แนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) แบ่งออกเป็น 3 ด้านดังต่อไปนี้

คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ ประกอบด้วย การแสดงถึงความงามด้านลักษณะที่ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ได้รับการออกแบบ และจัดการสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่สอดคล้องกับ ลักษณะภูมิศาสตร์ และมีการแสดงถึงวิถีชีวิตที่พึงพาธรรมชาติ

คุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคม ประกอบด้วย การแสดงถึงความมีอัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรม การแสดงถึงเทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม การแสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่น และเป็น ศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย การแสดงถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่สำคัญ มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ และยังคงปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้เห็นอยู่

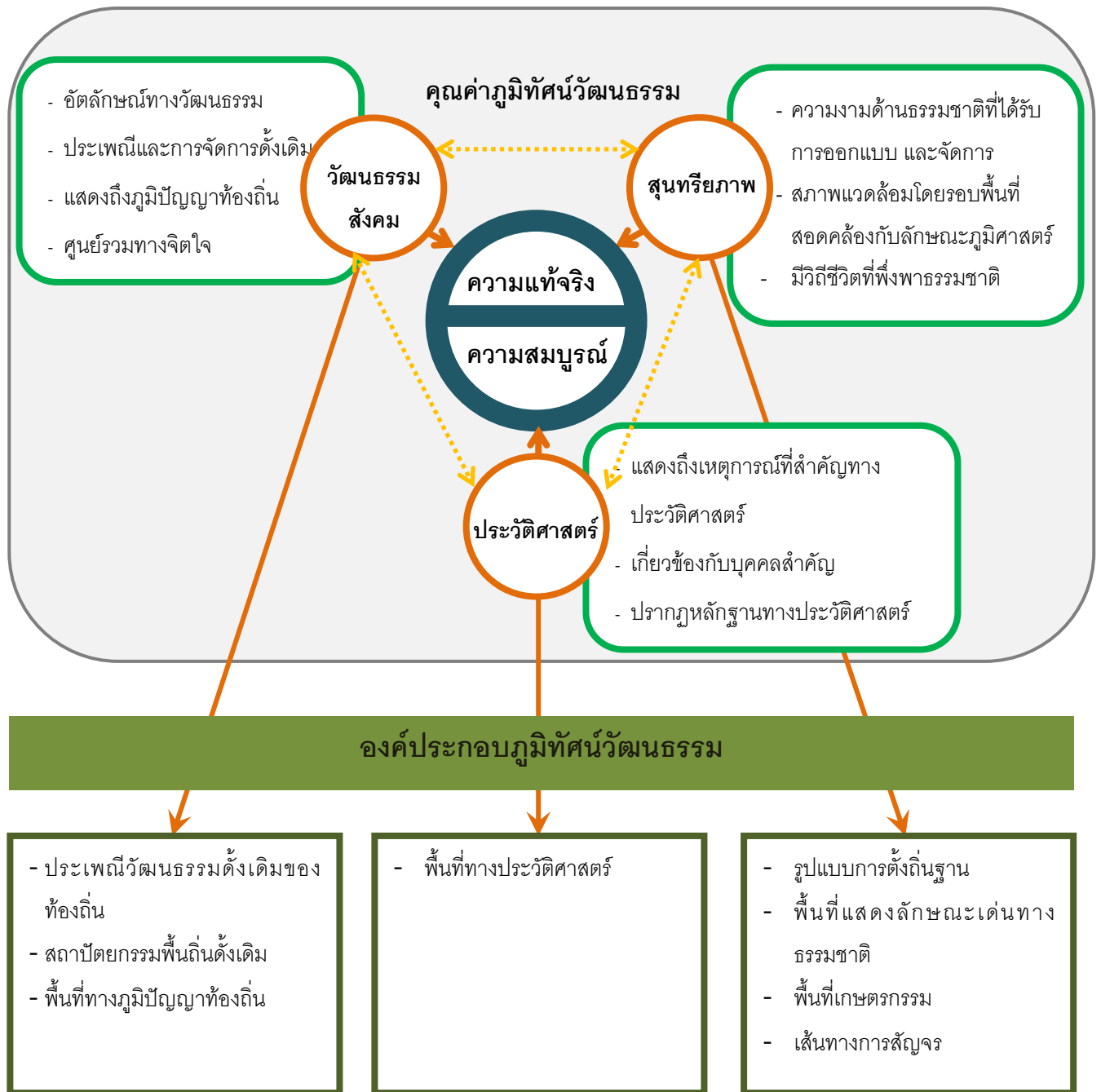
จากนั้นในส่วนที่สองการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเป็นตัวที่บ่งบอกถึงคุณค่า นั้นได้ตกทอดมาถึงปัจจุบันอยู่ในระดับที่มากหรือน้อยเพียงใด โดยใช้แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) ได้อธิบายถึงเกณฑ์ด้านความแท้จริง (Authenticity)

และความสมบูรณ์ (Integrity) ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่สามารถบ่งบอกถึงระดับของคุณค่าในพื้นที่ โดย เกณฑ์ความแท้จริงและความสมบูรณ์มีรายละเอียดดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 แสดงคุณค่าความแท้จริง และความสมบูรณ์

คุณค่าด้านความแท้จริง (Authenticity)	ความสมบูรณ์ (Integrity)
1. ยังคงรูปแบบและการออกแบบเดิม	1. มีความสำคัญด้านทัศนียภาพหรือสุนทรียศาสตร์
2. ยังคงใช้วัสดุเหมือนเดิม	2. มีขนาดขอบเขตของลักษณะเด่นทางกายภาพ ที่เหมาะสมไม่เล็กมาก
3. ยังคงประเพณี เทคนิค และระบบการจัดการแบบเดิม	3. ยังคงความเป็นธรรมชาติ และความสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติ
4. ยังคงมีลักษณะบทบาทการใช้งานเดิม	4. ความหายาก
5. ตำแหน่งที่ตั้งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ	
6. จิตวิญญาณและความรู้สึกแสดงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และสุนทรียภาพ	

จากการอธิบายแนวความคิดข้างต้นสามารถสรุปออกมาเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยได้ดังแผนภูมิที่ 3.1

แผนภูมิที่ 3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิจัยต่างๆ ที่มีความเหมาะสมตามแต่ละวัตถุประสงค์ ซึ่งประกอบไปด้วย

- การสำรวจภาคสนาม
- การใช้แบบสอบถาม
- การสัมภาษณ์

3.3 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบปฐมภูมิ และการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบทุติยภูมิ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบปฐมภูมิ

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ได้จากการรวบรวมข้อมูลการศึกษาจากภาคสนามได้แก่ การสำรวจภาคสนาม การใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์จากผู้รู้ในท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การสำรวจภาคสนาม

การสำรวจภาคสนามเป็นการเรียนรู้สภาพพื้นที่ของชุมชน โดยทำการลงภาคสนามเบื้องต้นเพื่อเก็บข้อมูลของพื้นที่ศึกษาก่อน หลังจากนั้นลงภาคสนามเชิงลึกตามผลที่ได้จากการสอบถามในการระบุสถานที่สำคัญทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย โดยเป็นการสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และนำไปสู่การทราบถึงคุณค่าขององค์ประกอบเหล่านั้น ซึ่งลักษณะการสำรวจภาคสนามเป็นการเดินสำรวจร่วมกับคนในชุมชน โดยอาจเป็นเยาวชนหัวหน้าชุมชน หรือตัวแทนจากหน่วยงานราชการ เป็นต้น ในการเก็บข้อมูลสำรวจสภาพชุมชนได้สำรวจในด้านต่างๆ คือ ข้อมูลทางกายภาพ ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม โดยการใช้แบบฟอร์มในการสำรวจ แบบการตรวจสอบรายการ พร้อมกับการสอบถามเพิ่มเติมจากคนในชุมชน ซึ่งเป็นการสำรวจโดยการเดินเท้า และใช้ยานพาหนะ โดยในการสำรวจภาคสนาม จะครอบคลุมในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- รูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน
- การใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นที่แสดงลักษณะทางธรรมชาติที่โดดเด่น
- พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ที่สำคัญ

- ลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม
- โครงข่ายการสัญจร

โดยเป็นการสำรวจถึงลักษณะ สภาพ และองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ โดยทำการบันทึกข้อมูลในรูปแบบของแผนที่ จากนั้นนำข้อมูลไปวิเคราะห์โดยการซ้อนทับแผนที่เพื่อหาองค์ประกอบที่สำคัญ รวมถึงทำให้ทราบถึงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งแสดงลักษณะแบบสำรวจภาคสนามได้ดังภาคผนวก ก แบบสำรวจภาคสนามเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) การใช้แบบสอบถาม

การใช้แบบสอบถามได้ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random) เป็นการสุ่มตัวอย่างประชากรโดยใช้ลักษณะอาชีพเป็นตัวหลักในการแบ่งกลุ่ม ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ครอบคลุมตามกลุ่มลักษณะอาชีพคือ กลุ่มนักเรียน นักศึกษา เกษตรกร อุตสาหกรรมในครัวเรือน รับจ้างทั่วไป และค้าขาย มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 93 ครัวเรือน จากสูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างประชากรของ ศิริชัย พงษ์วิชัย (ศิริชัย พงษ์วิชัย, 2544) ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาลตำบลปายมีทั้งหมด 1,590 ครัวเรือน และชุมชนเวียงเหนือ 1,683 ครัวเรือน โดยรวมในพื้นที่ศึกษามีครัวเรือนทั้งหมด 3,273 ครัวเรือน ดังตารางที่ 3.2

ลักษณะของแบบสอบถามเป็นคำถามปลายเปิดและปลายปิด โดยมีประเด็นหลักในแบบสอบถามคือ ทศนคติในการระบุสถานที่สำคัญและควรอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพื้นที่เกษตรกรรม แสดงลักษณะแบบถามได้ดังภาคผนวก ก แบบสอบถามงานวิจัย เรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จ.แม่ฮ่องสอน

ตารางที่ 3.2 แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลปายและชุมชนเวียงเหนือ ณ เดือนธันวาคม 2554

พื้นที่	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
เทศบาลตำบลปาย	1,050	1,202	2,252	1,590
ชุมชนเวียงเหนือ	1,894	1,763	3,657	1,683
รวม	2,944	2,965	5,909	3,273

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

สูตรในการคำนวณขนาดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

$$n = NZ^2 \div (4NE + Z^2)$$

ศิริชัย พงษ์วิชัย, 2544

- n คือ ขนาดของตัวอย่างประชากร
- N คือ จำนวนประชากร
- Z คือ ค่าปกติมาตรฐานที่ได้จากตารางแจกแจงแบบปกติมาตรฐาน (โดยกำหนดให้ระดับความเชื่อมั่น = 95% หรือค่ามาตรฐาน = 1.96)
- E คือ ค่าความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่า (โดยกำหนดให้ความคลาดเคลื่อน = 10% หรือ 0.1)

$$\begin{aligned} \text{ซึ่งได้ขนาดตัวอย่าง } n &= 3,273 (1.96)^2 \div (4(3,273) (0.1)^2 + (1.96)^2) \\ &= 93 \text{ คริวเรือน} \end{aligned}$$

เมื่อกำหนดกลุ่มตัวอย่างประชากรจากครัวเรือนที่ครอบคลุมทุกกลุ่มอาชีพในชุมชน ภายในแบบสอบถามมีประเด็นคำถามหลัก 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ อายุ เพศ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบถึงลักษณะของครัวเรือน

ส่วนที่ 2 เป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการให้ความสำคัญภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ โดยการให้ระบุสถานที่ที่สำคัญที่และควรอนุรักษ์ในชุมชน จากกลุ่มตัวอย่างในแต่ละอาชีพ ซึ่งนำไปสู่การการระบุคุณค่าในองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการประเมินระดับของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่

และส่วนที่ 3 เป็นส่วนของการระบุสภาพปัญหาของชุมชนทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการระบุคุณค่าความสำคัญและการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

3. การสัมภาษณ์

จากการสำรวจภาคสนามในชุมชน ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลเบื้องต้นของสภาพทางกายภาพและรูปแบบของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในขณะที่การสัมภาษณ์ต้องการทราบถึงข้อมูลของพื้นที่ในเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ตำนานที่สำคัญของชุมชน ในส่วนของข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการ

เปลี่ยนแปลงทางด้านพัฒนาการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีตตั้งแต่พ.ศ.2538 จนถึงปัจจุบัน ดังตารางที่ 3.3 โดยมีผู้ที่เป็นเป้าหมายหลักในการสัมภาษณ์คือผู้รู้ 5 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่ทราบเรื่องราวความเป็นมาของเมืองปายเชิงลึกในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ปราชญ์ชาวบ้าน (อาจารย์จันทร์ อินทสาร) ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย (คุณเต็มศักดิ์ แสงโชติ) และประธานกลุ่มชมรมผู้อาวุโส (คุณสว่าง ศรีวิชัย) เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นที่ทราบถึงเรื่องราว ตำนาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองและสถานที่สำคัญต่างๆ รวมถึงประเพณีที่สำคัญของเมืองปาย

เกษตรอำเภอ (คุณสมชาย ใจปิ่น) เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นที่ทราบถึงข้อมูลลักษณะการทำการเกษตรและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางการเกษตรกรรมของเมืองปาย

ข้าราชการครู (อาจารย์ธวัช วงศ์วาน) เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นที่ทราบถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปาย ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของเมืองปาย ซึ่งได้แสดงประเด็นสัมภาษณ์ดังกล่าวคนวก ก ประเด็นสัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากนั้นยังให้ผู้รู้ 5 ท่านเป็นที่ปรึกษาในการระบุคุณค่าองค์ประกอบและประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของผู้ศึกษา ทั้งนี้เพื่อนำเอาผลที่ได้ไปวิเคราะห์ลงเป็นแผนที่แสดงระดับคุณค่าในแต่ละด้านต่อไป

การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประชากร

การสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

ภาพที่ 3.1 การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประชากร และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น
ที่มา : ผู้วิจัย

ตารางที่ 3.3 แสดงกลุ่มสัมภาษณ์ และประเด็นการสัมภาษณ์

บทบาท/อาชีพ (จำนวน 5 คน)	ประเด็นการสัมภาษณ์
<ul style="list-style-type: none"> - ประชาชนชาวบ้าน (อาจารย์จันทร์ อินทสาร) - กลุ่มข้าราชการและเจ้าหน้าที่ ดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> - เกษตรอำเภอปาย (คุณสมชาย ใจปิ่น) - ครู อาจารย์อำเภอปาย (อาจารย์ธวัช วัฒนวงศ์วาน) - ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย (คุณเต็มศักดิ์ แสงโชติ) - ประธานกลุ่มชมรมผู้อาวุโสชุมชนปาย (คุณสว่าง ศรีวิชัย) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประวัติความเป็นมาและตำนาน <ul style="list-style-type: none"> - ประวัติศาสตร์ความเป็นมาในชุมชน - ตำนานที่สำคัญของชุมชน 2. สภาพทั่วไปของชุมชน <ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนตั้งแต่ปีพ.ศ.2538 ถึงปัจจุบัน - ประเพณีที่สำคัญและภูมิปัญญาท้องถิ่น - การเปลี่ยนแปลงในชุมชนตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538 ถึงปัจจุบัน - ลักษณะการทำเกษตรกรรมในเมืองปาย 3. ที่ปรึกษาในการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย <ul style="list-style-type: none"> - เป็นที่ปรึกษาร่วมในการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในแต่ละองค์ประกอบและภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จากการประเมินของผู้ศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ รวมถึงสถิติที่เกี่ยวข้อง แหล่งข้อมูลทุติยภูมิได้แก่

1. สำนักงานเทศบาลตำบลปาย ต.เวียงใต้ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน
2. องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ และเวียงใต้ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน
3. ที่ว่าการอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. กรมแผนที่ทหาร
6. สถาบันวิทยบริการ และห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
7. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันอื่นๆ

3.4 วิธีการวิเคราะห์และการประมวลผลข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาตามขั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และการประมวลผล

3.4.1 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม การสอบถาม การสัมภาษณ์ เอกสาร และภาพถ่ายทางอากาศ โดยแบ่งการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ มีประเด็นหลักๆ ดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ใช้วิธีการสัมภาษณ์ คั่นคว่ำจากเอกสาร และหนังสือต่างๆ นำมาสู่วิเคราะห์ข้อมูลทางด้านกายภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ ประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศในช่วงเวลาก่อนพ.ศ. 2538-ปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

การวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยประยุกต์ใช้แนวความคิดของของ Lennon, Mathews, and Associates (1996) อ้างถึง อุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา ซึ่งจากผลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามและการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง ประชากรจำนวน 93 ครั้วเวียนข้อมูลที่ได้จากการแจกแบบสอบถามนำมาสู่การวิเคราะห์ โดยการ ใช้โปรแกรม Microsoft Office Excel ช่วยในการประมวลผล และนำมาสู่การระบุตำแหน่งขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านลงแผนที่

เมื่อทราบถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการสำรวจภาคสนามและการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประชากร 93 ครอบครัว จากนั้นผู้ศึกษาทำการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ โดยวิธีการตรวจสอบรายการ (Check list) ในด้านต่างๆ คือ คุณค่าด้านสุนทรีย วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยประยุกต์ใช้เกณฑ์คุณค่าตามแนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) ดังตารางที่ 3.4 และแสดงแบบระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้ตั้งภาคผนวก ก แบบระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จ.แม่ฮ่องสอน ตารางที่ 3.4 ตารางแสดงการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Check list)	ความแท้จริง	ความสมบูรณ์
		ผู้ศึกษาเป็นผู้ประเมินโดยมีผู้รู้ในท้องถิ่น 5 ท่านเป็นที่ปรึกษา	
1. สุนทรียภาพ (กายภาพ)			
1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	- การแสดงถึงความงามด้านลักษณะที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ได้รับการออกแบบ และจัดการ	1. ยังคงรูปแบบและการออกแบบเดิม	1. มีความสำคัญด้านทัศนียภาพหรือสุนทรียศาสตร์
1.2 พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ	- สภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่สอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	2. ยังคงมีประเพณี เทคนิค และระบบการจัดการแบบเดิม	2. มีขนาดของขอบเขตของลักษณะเด่นทางกายภาพที่มีขนาดไม่เล็กมาก
1.3 พื้นที่เกษตรกรรม	- แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	3. ตำแหน่งที่ตั้งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ	3. ยังคงความเป็นธรรมชาติ และความสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติ
2. วัฒนธรรมและสังคม			
2.1 ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น	- การแสดงถึงความมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	4. จิตวิญญาณและความรู้สึกที่ยังคงรับรู้ได้ถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์	4. หายาก
2.2 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม	- แสดงถึงเทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	5. ประเพณี และสุนทรียภาพ	
2.3 พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น	- แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น - ศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน		
3. ประวัติศาสตร์			
พื้นที่ทางประวัติศาสตร์	- การแสดงถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ - มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ - ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์		

จากนั้นเมื่อทำการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบจัดกลุ่มตามคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้าน มาสู่การประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งผู้ศึกษาเป็นผู้ประเมินโดยมีผู้รู้ของท้องถิ่น 5 ท่านเป็นที่ปรึกษา โดยเกณฑ์ในการประเมินได้ประยุกต์ใช้แนวความคิดของคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) ในเรื่องของคุณค่าทางด้านแท้จริง (authenticity) และความสมบูรณ์ (Integrity) เป็นลักษณะการประเมินให้ระดับความสำคัญของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้วิธีการระบุค่าตัวเลขตามแนวความคิดของ Sofia Capelo and

others จากนั้นแบ่งช่วงระดับคะแนนคุณค่าออกเป็น 5 ช่วง ตามแนวความคิดของ Sandra Neale แสดงแบบประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ดังภาคผนวก ก แบบประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากนั้นทำการวิเคราะห์ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยการนำเอากลุ่มพื้นที่ที่ปรากฏคุณค่า แสดงผลในลักษณะของการแบ่งระดับของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 5 ระดับตามแนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) ดังต่อไปนี้

- พื้นที่มีคุณค่าสูงมาก ยังคงบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน
- พื้นที่มีคุณค่าสูง มีการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบบางส่วน หรือขาดหายไป แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- พื้นที่มีคุณค่าปานกลาง มีองค์ประกอบขาดหายไป แต่บทบาทโดยรวมและความรู้สึกยังคงเหมือนเดิม
- พื้นที่มีคุณค่าต่ำ ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมขาดหาย ถูกบุกกรุก
- พื้นที่มีคุณค่าต่ำมาก ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่หลงเหลืออยู่ แต่สามารถเกิดความเข้าใจในพื้นที่ได้

เมื่อได้ผลแสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 5 ระดับโดยแสดงเป็นพื้นที่ที่ปรากฏลักษณะคุณค่าทั้ง 3 ด้านในรูปแบบของแผนที่ แล้วจึงทำการหาคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวม ด้วยการซ้อนทับแผนที่ที่ปรากฏคุณค่าทั้ง 3 ด้าน โดยจะแสดงในรูปแบบของแผนที่ที่มีการให้ระดับคุณค่าความสำคัญเป็นสีแสดงระดับ พร้อมทั้งการบรรยาย ตาราง และภาพถ่าย

จากผลของการแบ่งระดับคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการแสดงถึงระดับความสำคัญภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ของเมืองปาย เพื่อนำเอาผลที่ได้ประกอบกับสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างในการสอบถามและการสัมภาษณ์ มาคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย และเสนอมาตรการในการอนุรักษ์ต่อไป

3.5.2 การประมวลผล

การแสดงผลการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการซ้อนทับสาระสำคัญ ร่วมกับแนวคิดของ Sandra Neale โดยใช้โปรแกรม Arc GIS ช่วยในการวิเคราะห์ ประมวลผล และแสดงผลระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ด้านในรูปแบบของแผนที่แสดงแถบสีทั้ง 5 ระดับ โดยใช้วิธีการแบ่งช่วงชั้นระดับคะแนนคุณค่าออกเป็น 5 ระดับด้วยวิธีการ Equal Interval เป็นการแบ่งระดับโดยให้ช่วงชั้นของคะแนนที่เท่ากัน

ตารางที่ 3.5 แสดงการสรุปข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลปฐมภูมิ		ข้อมูลทุติยภูมิ	
เครื่องมือการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ	ข้อมูลที่ได้	แหล่งที่มาข้อมูลทุติยภูมิ	ประเภทข้อมูล
การสำรวจภาคสนาม	เป็นการได้ข้อมูลเชิงกายภาพในพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้น เพื่อนำไปสู่การทราบถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา องค์ประกอบ และคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานเทศบาลตำบลปาย อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน - ที่ว่าการอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน - สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน 	ข้อมูลพื้นฐาน สภาพทั่วไป ลักษณะประชากร เศรษฐกิจ สังคม ประเพณีวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ จำนวนประชากร และภาพถ่ายเก่า
การใช้แบบสอบถาม	เป็นการสอบถามความคิดเห็นทัศนคติเกี่ยวกับการระบุสถานที่สำคัญ และควรแก่การอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในด้านต่างๆ และสภาพปัญหาของชุมชนด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน - กรมแผนที่ทหาร 	ภาพถ่ายทางอากาศก่อนปี พ.ศ. 2538 2545 และปี ปัจจุบัน ปีพ.ศ.2555 บริเวณเมืองปาย
การสัมภาษณ์ (ผู้รู้ในท้องถิ่น)	เป็นลักษณะของข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน ตำนานที่สำคัญ สภาพทั่วไปของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงชุมชน พร้อมทั้งให้ผู้รู้เป็นที่ปรึกษาในการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันอื่นๆ 	ข้อมูลประวัติศาสตร์ของเมือง วิธีการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม และทฤษฎีความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4

บริบทและพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

ในการศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจถึงบริบทของอำเภอปายในภาพกว้าง ก่อนที่จะทำการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายที่เกิดในบริเวณที่เป็นพื้นที่ศึกษาและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ดังนั้นในบทนี้จึงประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นบริบททั่วไปของอำเภอปาย เพื่อให้เข้าใจข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ในด้านลักษณะที่ตั้ง สภาพภูมิศาสตร์ สังคม ประชากร วัฒนธรรม และระบบบริการขั้นพื้นฐานของอำเภอปาย จากนั้นในส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมของมนุษย์กับการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ทางธรรมชาติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

4.1 บริบทของอำเภอปาย

อำเภอปาย เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานยาวนานกว่า 700 กว่าปี อำเภอปายประกอบด้วย 7 ตำบล ได้แก่ ตำบลเวียงเหนือ เวียงใต้ แม่ฮี้ แม่नाเติง ทุ่งยาว เมืองแปง และ โป่งสา จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556) และ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2546-2549) ได้จัดลำดับการตั้งถิ่นฐานและบทบาททั่วไปของแต่ละตำบลดังต่อไปนี้

ตำบลเวียงเหนือ เป็นชุมชนโบราณและจุดเริ่มต้นของอำเภอปายมีหลักฐานทางประวัติที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ ได้แก่ประตูเมืองเก่าทั้ง 4 ทิศ คันดิน คุน้ำเก่า โดยชุมชนเวียงเหนือมีอายุมากกว่า 700 ปี ตั้งห่างจากเขตเทศบาลตำบลปายประมาณ 3 กิโลเมตร

ตำบลเวียงใต้ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นต่อจากเวียงเหนือ ในปัจจุบันมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของอำเภอปาย เนื่องด้วยการมีร้านค้า แหล่งพานิชย์ของอำเภอ และเป็นพื้นที่สำหรับบริการนักท่องเที่ยว เช่นโรงแรม ที่พัก เกสเฮ้าส์ และธุรกิจต่างๆ

ตำแม่ฮี้ เป็นตำบลที่ยังคงระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์มากที่สุด ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และมีความหลากหลายของชนเผ่า มีบทบาทการทำการเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น จึงเป็นแหล่งในการผลิตอาหารธรรมชาติที่ปลอดภัย

ตำบลแม่नाเติง เป็นตำบลที่มีพื้นที่ต้นน้ำ และอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

ตำบลทุ่งยาว เป็นตำบลที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปี มีประชากรกลุ่มแรกอพยพมาจาก จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่มาตั้งรกรากอยู่บริเวณตำบลทุ่งยาว และเป็นพื้นที่มีการจัดการแนวเขตพื้นที่ทำกินอย่างเป็นระบบ จึงมีการอนุรักษ์อย่างชัดเจน

ตำบลเมืองแปง เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน จึงมีพื้นที่ราบเป็นบริเวณแคบ สันนิษฐานว่าเคยเป็นพื้นที่อยู่ของขอมและลัวะมาก่อน เนื่องจากมีการพบหลักฐานเครื่องใช้ต่างๆ ต่อมาได้มีชาวยองจากจังหวัดลำพูนได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแปง เพราะมีน้ำอุดมสมบูรณ์ จากนั้นชาวบ้านจากที่ต่างๆ ได้อพยพเข้ามาในตำบลเมืองแปงมากขึ้น เช่น จากตำบลเวียงใต้ จังหวัดเชียงราย เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ทั้งนี้เพิ่งได้มีการจัดตั้งเป็นตำบลเมืองแปงในภายหลัง

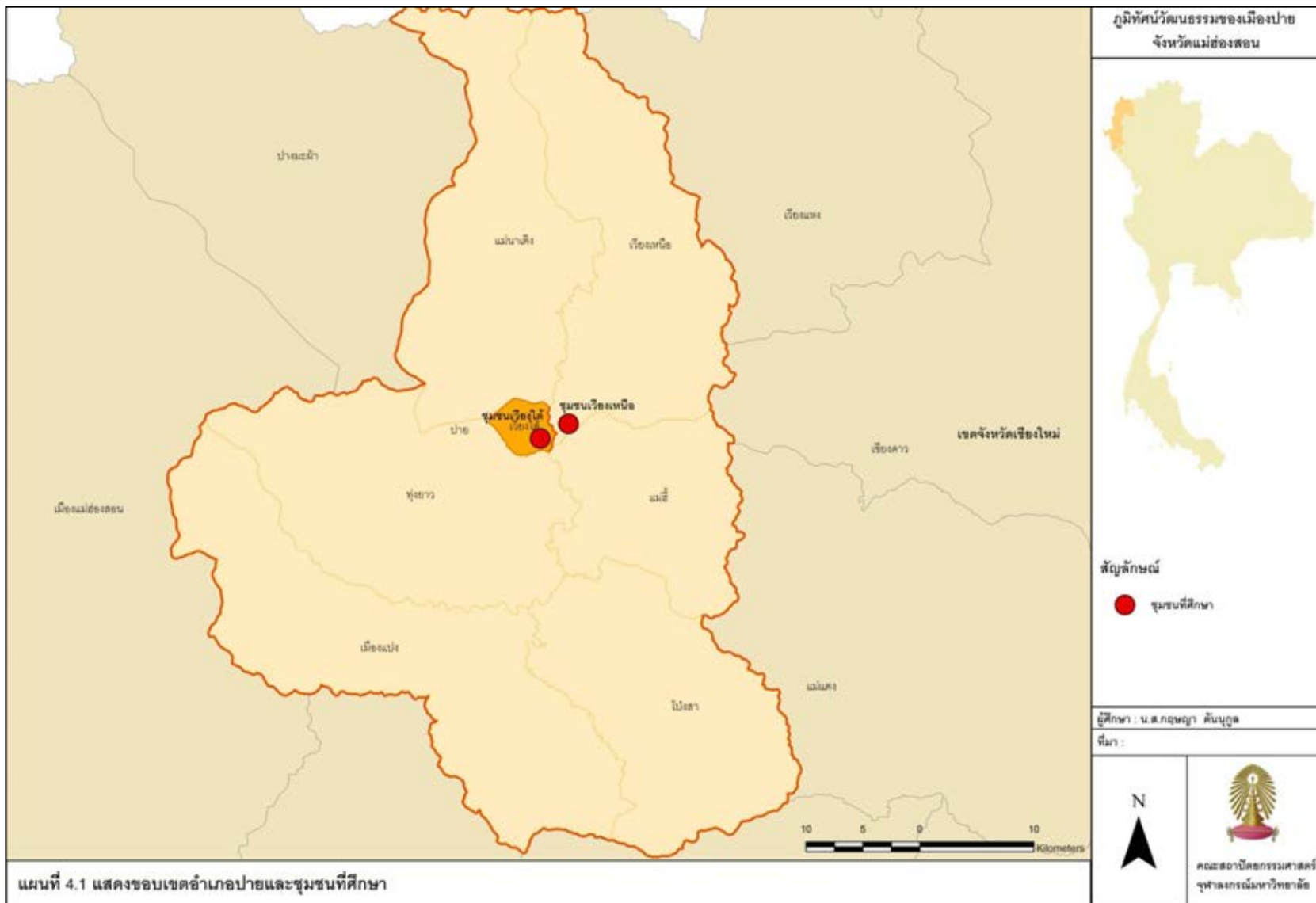
ตำบลโป่งสา เป็นตำบลที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง บางหมู่บ้าน ยังไม่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน แต่ในเขตตำบลโป่งสา มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่นักท่องเที่ยวนิยมไปคือ ดอยขุนแม่ยะมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 2,005 เมตร

ในส่วนต่อไปเป็นการกล่าวถึง ที่ตั้งและลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมเศรษฐกิจและสังคม ของอำเภอปาย ทั้งนี้เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในสภาพปัจจุบันของเมืองปายที่เป็นพื้นที่ศึกษาในระดับกว้างก่อน

4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตและสภาพทางภูมิศาสตร์

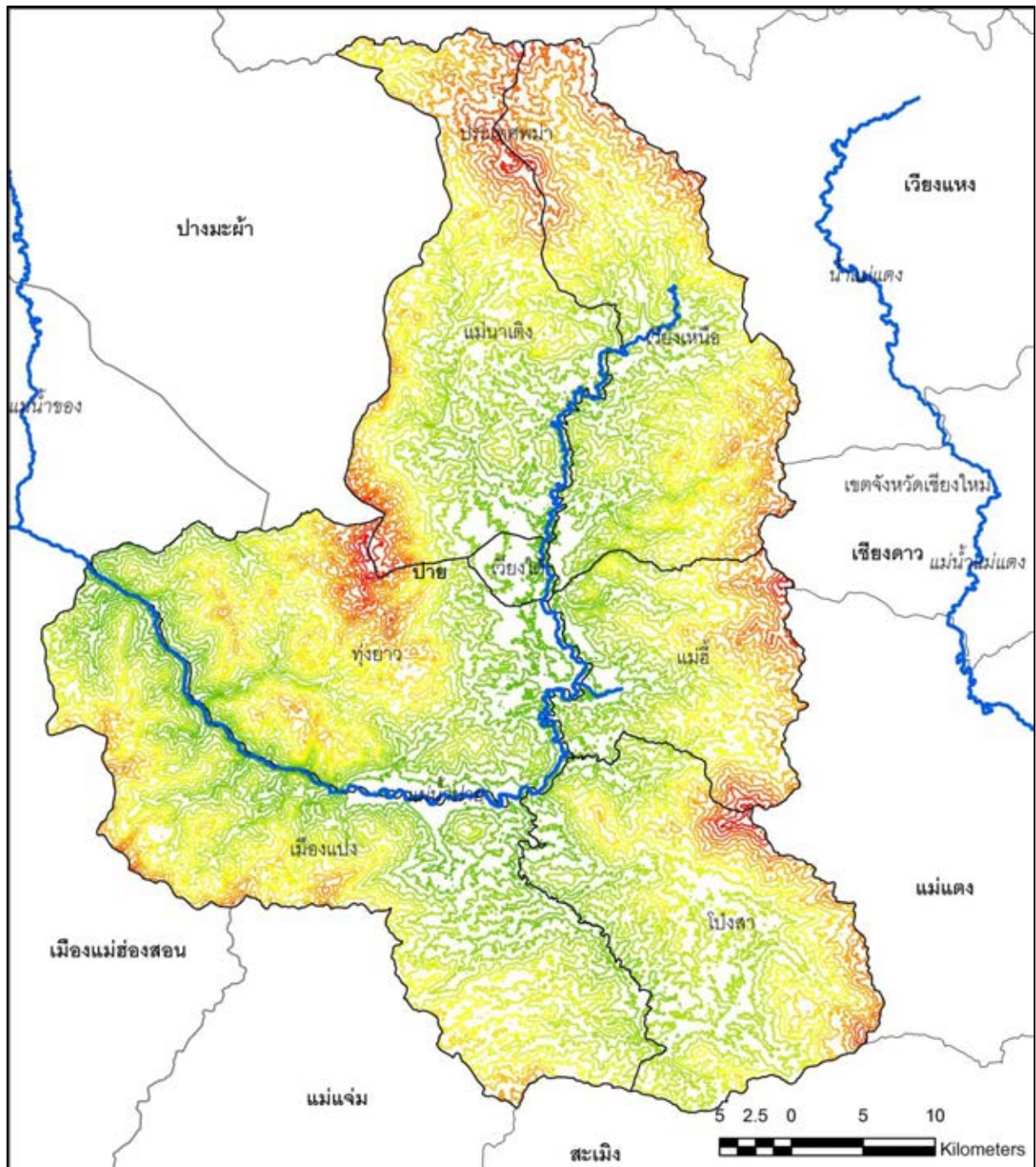
อำเภอปายตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ทั้งหมด 2,244.7 ตร.กม. อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะทาง 111 กิโลเมตร และห่างจากตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่เป็นระยะทาง 103 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและภูเขา โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองป๋น จังหวัดตองยี รัฐฉาน ประเทศพม่า
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

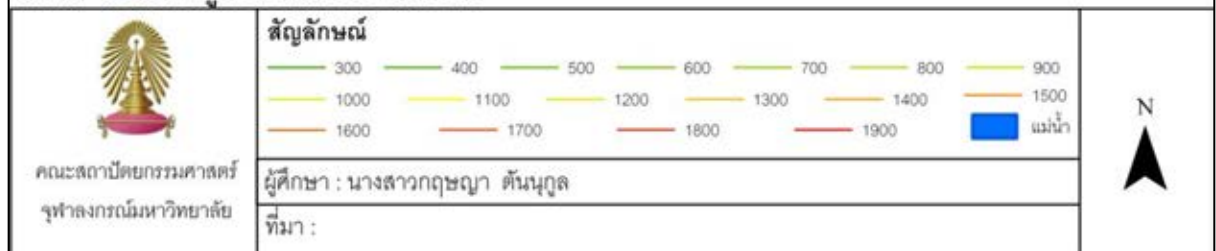
สภาพทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอปายมีลักษณะเป็นป่าและภูเขาสูง โดยมีดอยแม่ยะเป็นยอดเขาสูงสุด มีความสูงประมาณ 2,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะของการตั้งชุมชนกระจุกกระจายตามที่ราบเชิงเขาและอยู่ใกล้แม่น้ำ โดยมีพื้นที่การเกษตรร้อยละ 1.6 (23,318 ไร่) มีแม่น้ำสายสำคัญคือ ลำน้ำปาย มีต้นน้ำอยู่ระหว่างรอยต่อของเทือกเขาถนนธงชัย กับเทือกเขาแดนลาวในเขตตำบลเวียงเหนือ ไหลลงในทิศใต้ผ่านหุบเขาต่าง ๆ ในเขตอำเภอปาย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน ที่บ้านใหม่รัฐกะยา ประเทศพม่า รวมความยาวประมาณ 180 กิโลเมตร ลำน้ำปายเป็นลำน้ำสายใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลำห้วยสาขามากมาย และเป็นลำน้ำสายสำคัญที่เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยในพื้นที่ แสดงได้ดังแผนที่ 4.2

ส่วนลักษณะภูมิอากาศ สภาพภูมิอากาศในอำเภอปายโดยทั่วไปสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดูตามสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปของประเทศไทย ในฤดูร้อนอากาศร้อนจัด (อุณหภูมิเฉลี่ย 41.6-43 องศาเซลเซียส) ในฤดูหนาวอากาศหนาวจัด (อุณหภูมิเฉลี่ย 9 องศาเซลเซียส) และในฤดูฝนมีปริมาณฝนที่ตกเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 800-1,400 มิลลิเมตร มีปริมาณมากที่สุดในเดือนมิถุนายน ด้วยสภาพลักษณะอากาศที่กล่าวมาประกอบกับลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ที่เป็นภูเขาสูง ส่งผลให้เมืองปายมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยหมอกน้ำค้างในฤดูหนาว หมอกควันที่เกิดจากการเผาป่าในฤดูร้อน และหมอกฝนในฤดูฝน เกิดขึ้นหลังจากฝนตก (คณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544 และ รัฐวิทยา หุ่นเจริญ, 2541)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 4.2 สภาพภูมิประเทศของอำเภอปาย

4.1.2 ลักษณะเศรษฐกิจภายในอำเภอปาย

ประชากรในอำเภอปายประกอบอาชีพที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่ประชากรเป็นกลุ่มคนไทใหญ่และไทยวนที่มีระบบวัฒนธรรมและสังคมแบบเกษตร ส่งผลให้อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนในเมืองปายได้แก่ การทำนา ทำไร่ คิดเป็นร้อยละ 88.5 แต่ทั้งนี้มีการถือครองพื้นที่เกษตรกรรมเพียงร้อยละ 1.6 หรือ 5.8 ไร่ต่อครอบครัวเท่านั้น เนื่องจากว่าการจะขยายพื้นที่เกษตรกรรมนั้นเป็นไปได้ได้น้อยมาก ด้วยสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าและเป็นภูเขาสูง โดยมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว ถั่วเหลือง กระเทียม ข้าวสาลี ตามลำดับ ซึ่งในหนึ่งรอบปีจะมีการผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันปลูกพืชในพื้นที่นา เริ่มจากในช่วงเดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์จะทำการปลูกกระเทียม หรือบางแห่งอาจมีการปลูกถั่วเหลืองหรือข้าวสาลี จากนั้นในช่วงเดือนมิถุนายนจะเริ่มทำการปลูกข้าว และสิ้นสุดในเดือนธันวาคม จึงทำการเตรียมดินเพื่อปลูกพืชชนิดอื่นต่อไปสรุปเป็นปฏิทินการเกษตรได้ดังตารางที่ 4.1 เมื่อได้ผลผลิตทางการเกษตรส่วนน้อยจะเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพและมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างพืชผลทางการเกษตรด้วยกัน แต่ส่วนมากนำไปขายยังพ่อค้าคนกลางหรือตลาดสดของชุมชน

ส่วนอาชีพที่รองลงมาคือพานิชยกรรม เกิดจากคนจากต่างถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพประเภทนี้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการที่อำเภอปายเป็นเมืองท่องเที่ยว ส่งผลให้การเติบโตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทพาณิชยกรรมมีการเติบโตที่ค่อนข้างสูง และส่งผลให้เป็นอาชีพของคนในพื้นที่ที่รองลงมาจากอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจากข้อมูลของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2549) ได้กล่าวถึงจำนวนธุรกิจประเภทที่พักเกสต์เฮาส์ที่ได้รับการจดทะเบียนมีจำนวน 30 แห่ง และที่ยังไม่ได้รับการจดทะเบียนอีกกว่า 2 เท่า สถานโรงแรม 11 แห่ง ร้านอาหาร 34 แห่ง จากการที่มีที่พัก โรงแรม เกสต์เฮาส์จำนวนมากในอำเภอปาย ส่งผลให้เกษตรกรบางรายเมื่อมีเวลาว่างหลังจากการทำเกษตร จะเข้าไปรับจ้างทำงานในโรงแรม เกสต์เฮาส์ ร้านอาหารต่างๆ โดยหน้าที่ส่วนใหญ่คือ แม่บ้าน หรือพนักงานเสิร์ฟอาหารแล้วแต่ทางโรงแรมหรือเกสต์เฮาส์จะเปิดรับ

อาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือนถือเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ประชากรในอำเภอปายทำในเวลาว่างจากการทำการเกษตรเช่น หัตถกรรมผ้าทอของแต่ละชนเผ่าที่มีเอกลักษณ์ต่างกันออกไป โดยมีผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง ผ้าทอกระเหรี่ยง และลีซอ และเมื่อได้ผลผลิตทางการเกษตรก็สามารถนำมาแปรรูปให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ทางอาหาร เช่น ถั่วเน่าแผ่น น้ำพริกคั่วทราย และน้ำพริกลาบ เป็นต้น

ส่วนรายได้โดยเฉลี่ยของประชากรในพื้นที่อำเภอปาย มีรายได้เฉลี่ยต่อปีคือ 26,002 บาท เนื่องจากประชากรในพื้นที่ที่แท้จริงนั้นจะประกอบอาชีพการเกษตรกรเสียส่วนใหญ่ ส่วนธุรกิจพานิชที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวนั้นจะเป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาลงทุนเสียมากกว่า

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการปลูกพืชในรอบ 1 ปีของอำเภอปาย

พืชเกษตรกรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าว												
กระเทียม												
ถั่วเหลือง												
ข้าวสาลี												
เลี้ยงวัว	ปล่อยเลี้ยงตามทุ่งนา					ปล่อยเลี้ยงในที่ว่าง						

ที่มา : ธวัชชัย มานิตย์, 2550

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของอำเภอปาย

ธุรกิจประเภทการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมในครัวเรือน (การทำถั่วเน่าแผ่น)

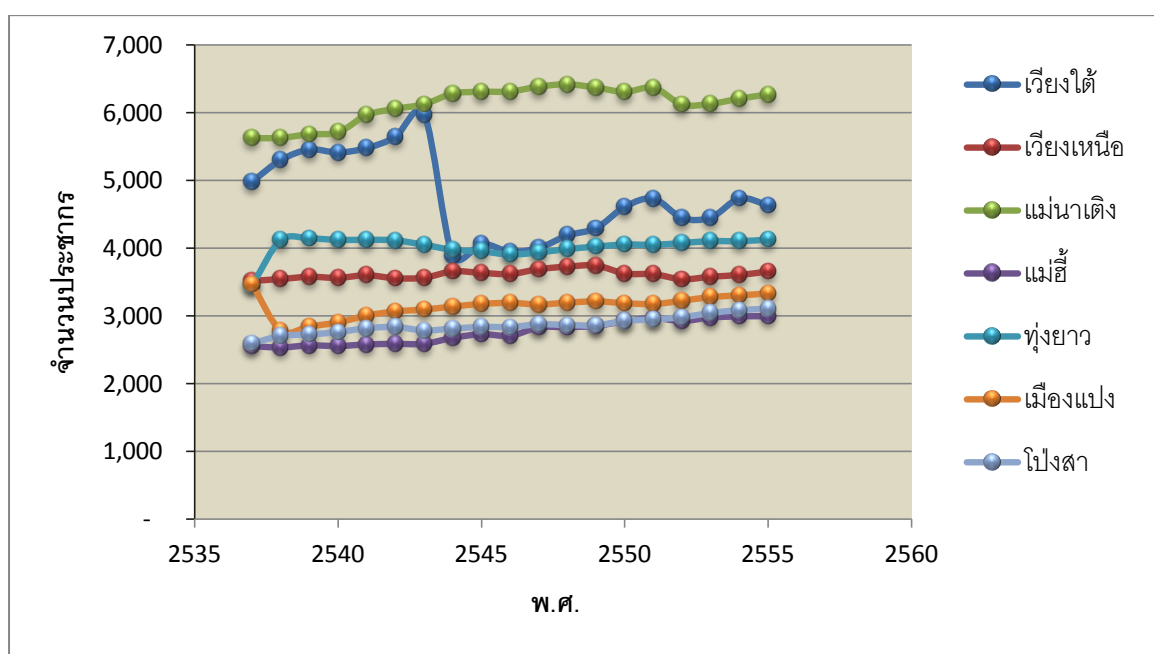
ภาพที่ 4.1 แสดงลักษณะเศรษฐกิจในชุมชนอำเภอปาย

ที่มา: ผู้วิจัย

4.1.3 ลักษณะประชากร สังคม และวัฒนธรรม

1) ลักษณะประชากร

อำเภอปายมีจำนวนประชากรในปีล่าสุดพ.ศ.2555 ทั้งหมด 28,126 คน ซึ่งสามารถแสดงจำนวนประชากรได้ตั้งแต่พ.ศ.2537 และข้อมูลล่าสุดในพ.ศ.2555 ได้ตั้งแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของอำเภอปายระหว่างปี 2537-2555
ที่มา : จากการวิเคราะห์

จากแผนภูมิที่ 4.1 เห็นได้ว่าในช่วงปี 2537-2543 พบว่าตำบลที่มีประชากรมากที่สุดคือ ตำบลแม่नाเติง รองลงมาคือ ตำบลเวียงใต้ พงยาว เวียงเหนือ เมืองแปง โปงสา และแม่ฮี้ ตามลำดับ ด้วยการที่ตำบลแม่नाเติงมีจำนวนประชากรมากที่สุด เนื่องจากภายในตำบลมีประชากรหลากหลายชนเผ่าที่เข้ามาอาศัยอยู่อันได้แก่ ชนเผ่าพื้นเมือง มูเซอ ลีซอ และม้ง สืบเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศในตำบลเป็นพื้นที่ภูเขาและแวดล้อมด้วยป่าไม้เป็นปัจจัยหลักที่กลุ่มชนเผ่าเลือกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลนี้

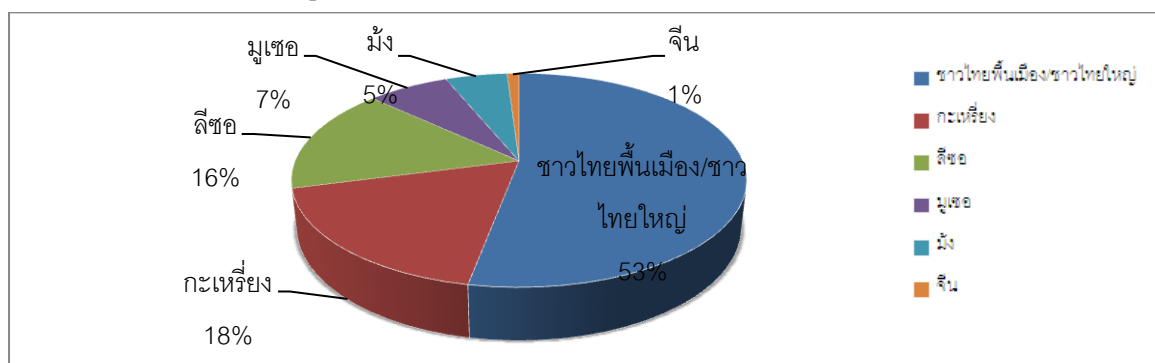
ส่วนตำบลเวียงใต้ด้วยการที่เป็นตำบลศูนย์กลางการท่องเที่ยว ย่านการค้า และเศรษฐกิจของอำเภอ จึงมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว โดยกลุ่มประชากรส่วนใหญ่คือคนไทยใหญ่ ไทยวน และประชากรจากจังหวัดอื่นตามลำดับ เนื่องจากอำเภอปายในช่วงเวลานั้นเป็นเมืองที่เริ่มมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ จึงส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อเข้ามาทำ

การค้าขาย และเปิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยนักลงทุนและประชากรจากที่อื่น ต่อมาในช่วงปี 2544 เกิดการลดลงของประชากร สันนิษฐานว่าอาจเกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานภายในเมือง ประกอบกับเศรษฐกิจของประเทศไทยยังคงชะลอตัว ธุรกิจการท่องเที่ยวที่เริ่มดำเนินการมาไม่นานและยังไม่มั่นคงเริ่มประสบปัญหาล้มละลายและทยอยย้ายออกไปจากพื้นที่ จากนั้นจึงมีการแทนที่ของนักลงทุนต่างชาติเข้ามาทำธุรกิจการท่องเที่ยวในอำเภอปายแทน ต่อมาในช่วงปี 2545-2551 มีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากร เนื่องจากอาจเริ่มมีการปรับตัวของนักลงทุนและประชากร

ในขณะที่ตำบลทุ่งยาว เวียงเหนือ เมืองแปง โป่งสา และแม่ฮี้ กลุ่มประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่คือ ไทยใหญ่ ไทยวน ชาวเขาเผ่าต่างๆ ได้แก่ กระเหรี่ยง ม้ง ลีซอ และมุเซอ กระจ่ายอยู่ในพื้นที่ตำบลต่างๆ ด้วยการที่ตำบลเหล่านี้ตั้งอยู่ในลักษณะภูมิประเทศที่ติดภูเขาและมีที่ราบค่อนข้างน้อย จึงมีข้อจำกัดในการขยายตัวของพื้นที่ ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงจำนวนของประชากรค่อนข้างคงที่

2) ลักษณะสังคม

อำเภอปายมีลักษณะสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างภูเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน จึงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตรกรรม ก่อให้เกิดการมีลักษณะสังคมเป็นเกษตรกรรมและเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอำเภอปายได้กล่าวถึงการอพยพย้ายถิ่นของคนหลากหลายชนเผ่า และจากข้อมูลประชากรข้างต้นได้กล่าวถึงกลุ่มชนเผ่าในแต่ละตำบล ซึ่งกลุ่มชนเผ่าในอำเภอปายประกอบด้วย คนไทยใหญ่ ไทยวน กระเหรี่ยง ลีซอหรือลีซอ ม้ง มุเซอ และจีนยูนนาน ก่อให้เกิดการแสดงถึงเอกลักษณ์ของคนแต่ละชนเผ่าที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยสามารถจำแนกสัดส่วนของกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอปายได้ดังแผนภูมิที่ 4.2

แผนภูมิที่ 4.2 สัดส่วนของกลุ่มชนเผ่าในอำเภอปาย

ที่มา : บรรยายสรุปอำเภอปาย, 2550

3) ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น

จากการที่ชนเผ่าต่างๆ และชนกลุ่มน้อยเข้ามาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขเป็นเวลานานร่วมสองร้อยกว่าปี จึงก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นธรรมเนียมเฉพาะถิ่น ผสานกับขนบธรรมเนียมอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อของคนในท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้เกิดการมีประเพณีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของคนในอำเภอปาย แต่ส่วนใหญ่ประชากรในอำเภอปายจะสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนไทใหญ่ (คนไต) และคนไทยวน (คนเมือง) จึงเป็นผลทำให้ประเพณีที่สำคัญของอำเภอปายส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับศาสนาที่เกิดขึ้นเกือบทุกเดือนในหนึ่งรอบปี ซึ่งรายละเอียดของประเพณีดั้งเดิมที่สำคัญ ได้ทำการจำแนกลงไปแต่ละเดือนดังต่อไปนี้

ทำบุญข้าวใหม่ จัดขึ้นในเดือนที่ 1 (เดือนธันวาคม) เป็นเดือนแรกตามจันทรคติของชาวไทยใหญ่ ซึ่งเป็นช่วงที่ได้ผลผลิตจากเกษตรกรรมคือข้าว ชาวพุทธจะเตรียมข้าวใหม่ที่ได้หลังจากการเก็บเกี่ยว นำมาถวายแด่พระสงฆ์และผู้อาวุโสที่เคารพนับถือทั้งหลาย โดยประเพณีจะจัดขึ้นที่วัดต่างๆ ของอำเภอปายและตามบ้านเรือน ซึ่งชาวไทยใหญ่ถือว่าได้บุญครั้งยิ่งใหญ่

หลูข้าวหย่ากู่และตานหลัว จัดขึ้นในเดือนที่ 3 (เดือนกุมภาพันธ์) ของทุกปี เป็นเดือนที่มีวันสำคัญทางศาสนาคือวันมาฆบูชา (วันขึ้น 15 ค่ำ) ชาวไทใหญ่จึงถือว่าเป็นวันศีลใหญ่ โดยจะมีประเพณีหลูข้าวหย่ากู่ และตานหลัว หรือถวายไม้พิน

ประเพณีข้าวหย่ากู่ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ (วันมาฆบูชา) โดยเริ่มจัดขึ้นในช่วงเช้าของวันขึ้น 14 ค่ำ ชาวไทใหญ่จะนำข้าวเหนียว มะพร้าว และน้ำอ้อย มารวมกันที่วัด พร้อมทั้งร่วมกันกวนข้าวเหนียวสุกกับน้ำอ้อยให้แล้วเสร็จ จากนั้นจึงโรยหน้าด้วยมะพร้าวชุบห่อด้วยใบตองตึง แล้วจากนั้นจึงนำออกแจกจ่ายให้กับคนในชุมชน โดยรูปแบบการแจกจ่ายในปัจจุบันเป็นลักษณะของการบรรทุกไว้บนรถกระบะ และให้ผู้ร่วมทำบุญออกเดินแจกตามบ้านเรือนสองฝากถนน

การทำบุญถวายกองหลัว คือการถวายไม้พินในหน้าหนาวในวันขึ้น 15 ค่ำ กลางเดือน 3 เป็นลักษณะของการใช้ไม้พินที่นำมาถวายมาก่อนเป็นฐานสี่เหลี่ยมรูปทรงคล้ายเจดีย์ มีฉัตรอยู่บนยอด สีมุมที่ฐานปักด้วยหนอกกล้วยหน่ออ้อย และต่อด้วยสายสิญจน์จากกองหลัวโยงไปยังวัด ซึ่งขณะนั้นพระสงฆ์ทำการให้ศีลให้พรอนุโมทนาบุญ และทำการจุดไฟ

ปอยสง่าลอง จัดขึ้นในช่วงเดือน 4-5 (มีนาคม-เมษายน) ของทุกปี ซึ่งเป็นประเพณีการบวชเณรของชาวไทยใหญ่ที่ต้องมีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป โดยมีการเตรียมงานที่ใช้ร่วมเดือน และประกอบพิธีจริง 3-5 วัน ซึ่งสง่าลองต้องมีการแต่งหน้า สวมเสื้อผ้าแพรหรือไหมแก้ว

ประดับด้วยวัสดุคล้ายเพชรพลอย นุ่งโจงกระเบนผ้าเนื้อดี พร้อมทั้งเครื่องประดับศิระเป็นชฎาทำจากกระดาดแข็ง หรืออาจเป็นหมวกทำรูปร่างคล้ายหมวยผมประดับด้วยดอกไม้แห้ง เป็นความเชื่อทางศาสนาในช่วงเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะก่อนออกผนวช จึงมีการแต่งกายเฉกเช่นเจ้าชายหรือกษัตริย์ โดยพิธีเริ่มจากการบวชโกนหัว นุ่งขาว สวมทวนเบญจศีลที่วัด และแต่งตัวเป็นสง่าลง โดยหลังจากนี้สง่าลงจะไม่สามารถเหยียบพื้นดินได้จนกว่าจะเข้าพิธีบวช

วันสงกรานต์ (ปีใหม่) ตรงกับเดือน 5 (เมษายน) ลักษณะจะคล้ายกับประเพณีสงกรานต์ในภาคอื่นๆ จะแตกต่างกันตรงที่จะมีการทำขนมเทียน (ข้าวมูลห่อ) ทั้งแบบมีไส้และไม่มีไส้ หากมีไส้วัตถุดิบที่ใช้ทำไส้เป็นถั่วลิสง มะพร้าว และงา โดยจะแบ่งไว้ที่บ้านและบางส่วนแบ่งไปที่วัด ช่วงเย็นจะมีการกั้นตอหรือการขอขมาญาติผู้ใหญ่ และเจ้าบ้านบ้างหลังก็จะให้ขนมเทียนกลับไป โดยในปัจจุบันไม่ได้มีการทำขนมเทียนทุกหลัง และนอกนั้นลักษณะประเพณีจะคล้ายกันคือ สรงน้ำพระ ก่อกองทราย โดยมักจะขนทรายจากแม่น้ำปาย

ถวายข้าวมธุปายาส (ซอมต่อหลวง) มีขึ้นในช่วงเดือน 6 (พฤษภาคม) เป็นวันวิสาขบูชา ตอนเช้ามีตจะมีถวายข้าวมธุปายาส จำนวน 49 ก้อน พร้อมกับมีการจุดบั้งไฟเพื่อถวายเป็นพุทธานุชา เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ฝนตกลงมาในฤดูกาลที่มีการเพาะปลูกข้าวอีกด้วย

กาดหลู่ จัดขึ้นในเดือน 11 (ตุลาคม) เป็นลักษณะคล้ายตลาดนัด ซึ่งจากคำว่ากาด หมายถึง ตลาด ส่วนหลู่ หมายถึง การทำบุญ โดยในช่วงนั้นชาวบ้านต้องออกมาซื้อของเพื่อทำบุญในวันออกพรรษาต้องมีการเตรียมข้าวปลาอาหาร สำหรับนำไปทำบุญที่วัด หรือสำหรับนำไปใส่ในจอบพารา (ปราสาทจำลองเล็ก) ดังนั้นจึงเกิดเป็นตลาดสำหรับขายของเพื่อให้นักเตรียมตัวทำบุญ ซึ่งกาดหลู่จัดขึ้นบริเวณเทศบาลตำบลปายและบริเวณลานที่ว่าการอำเภอปาย

รำก รำโต เป็นการแสดงศิลปะวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ในช่วงงานบุญก่อนวันออกพรรษา เชื่อว่าในครั้งสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมาจากสวรรค์ หลังจากโปรดพระบิดาและพระมารดา แล้วสัตว์ทั้งหลายต่างยินดีต้อนรับพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการจำลองสัตว์ในตำนาน

ปอยหลู่ส่งกานคำ จัดขึ้นในช่วงเดือน 12 (พฤศจิกายน) เป็นการนำผ้าจิวรไปถวายเจ้าอาวาสวัดต่างๆในชุมชน

ในส่วนของพิธีกรรม ส่งแกนส่งจน เป็นลักษณะของพิธีกรรมการส่งเคราะห์ ที่เกิดจากอุบัติเหตุและการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ โดยจะมีการทำสะตวงหรือกระทงจากกาบกล้วย ซึ่งภายในบรรจุเครื่องพลีกรรมต่างๆ และเฉพาะการส่งจน (ชน) จะมีรูปสัตว์ต่างๆ บันไว้หัน

หน้าไปตามทิศที่อาศัยอยู่ โดยทั่วไปมักจะทำการส่งเคราะห์และส่งจน (ชน) ไปพร้อมๆ กัน จากนั้น
 ปู่อาจารย์ก็จะทำพิธีโดยการสวดพระคาถากำกับ ซึ่งพิธีนี้มีลักษณะเหมือนกับการปัดรังควาน ส่วน
 พิธีกรรมผีผาหม้อนั่ง เป็นลักษณะของพิธีกรรมโบราณที่มีการสืบต่อมาเป็นร้อยปี ซึ่งเป็นการ
 อัญเชิญผีลงหม้อแล้วจากนั้นก็เป็นการถามไถ่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองจากผี เช่นการเจ็บไข้ได้
 ป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุ หรือแม้กระทั่งการทำนายอนาคต

ประเพณีวัฒนธรรมของเมืองปายนั้นมีความเกี่ยวข้องกับศาสนา การเกษตร
 กรรม และความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ จากข้อมูลประเพณีต่างๆ มีความเกี่ยวข้องกับ
 พระพุทธศาสนาได้แก่ ประเพณีถวายกองหลัว ปอยส่งล่อง ถวายข้าวมยุปายาส และ
 ศิลปวัฒนธรรมการแสดงรำนก รำโต ส่วนประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมได้แก่
 การทำบุญข้าวใหม่ การทำข้าวหย่ากู่ และการถวายข้าวมยุปายาส ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นอย่าง
 ชัดเจนเกี่ยวกับกิจกรรมทางประเพณีมีความเชื่อมโยงกับการกิจกรรมทางการเกษตร ซึ่งบาง
 ประเพณียังแฝงด้วยความเชื่อขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลเพื่อให้ได้ผลผลิต
 ที่ดีในปีต่อไป และความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติกับพิธีกรรมคือ พิธีกรรมส่งแถนส่งจน และผีผา
 หม้อนั่ง

ลักษณะข้าวหย่ากู่

ปอยส่งล่อง

พิธีส่งแถนส่งจน

ภาพที่ 4.2 ประเพณีที่สำคัญของอำเภอปาย

ที่มา : ผู้วิจัย

4.1.4 ระบบบริการขั้นพื้นฐาน

ระบบบริการขั้นพื้นฐานของอำเภอปายประกอบด้วยระบบสาธาณูปโภคและสาธารณูปการแสดงระบบบริการขั้นพื้นฐานของอำเภอปายได้ดังแผนที่ 4.3 และมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ระบบสาธาณูปโภค

1) เส้นทางคมนาคมที่เข้าสู่อำเภอปาย ปัจจุบันมี 2 แบบ คือแบบที่หนึ่งเป็นการเดินทางทางบก เป็นเส้นทางลาดยาง 2 เส้นทาง และแบบที่สองคือการเดินทางทางอากาศ แสดงได้ดังแผนที่ 4.3

ทางบก เส้นทางที่ 1 สายแม่มาลัย จากเมืองเชียงใหม่ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 107 ผ่านอำเภอแมริมจนถึงอำเภอแม่แตง จากนั้นเข้าสู่ทางหลวง 1095 สู่ออนดั้นแม่มาลัย-ปาย มีระยะทาง 103 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง ลักษณะเส้นทางมีความคดเคี้ยวและสูงชัน เส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่นิยมใช้ในการเดินทาง เนื่องจากเป็นเส้นทางที่ใกล้และประหยัดเวลา ส่วนเส้นทางที่ 2 สายฮอด-แม่สะเรียง-แม่ฮ่องสอน จากตัวเมืองเชียงใหม่ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 108 ผ่านอำเภอหางดง จอมทอง ฮอด เข้าสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอนผ่านที่อำเภอแม่สะเรียง ขุนยวม ตัวเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 1095 ผ่านอำเภอปางมะผ้า และเข้าสู่อำเภอปาย ใช้เวลาประมาณ 10 ชั่วโมง มีระยะทาง 461 กิโลเมตร ลักษณะเส้นทางเป็นเส้นทางที่มีความคดเคี้ยว

ทางอากาศ การเดินทางทางอากาศโดยสายการบินกานต์แอร์ เป็นลักษณะเครื่องบินเล็กสายเชียงใหม่ – ปาย เดินทางจากสนามบินนานาชาติเชียงใหม่ มาสู่สนามบินปายใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 25 นาที โดยมีวันละ 2 เที่ยวบิน โดยเป็นทางเลือกในการเดินทางอีกเส้นทางหนึ่ง ที่สามารถมาถึงอำเภอปายได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว

2) การประปา ภายในอำเภอปายมีระบบการดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ส่วนในเขตเทศบาลนั้นเทศบาลจะเป็นผู้ดำเนินการ แต่ในส่วนของหมู่บ้านต่างๆ รอบนอกมีการใช้ระบบประปาภูเขา ซึ่งเป็นลักษณะของการใช้น้ำจากแหล่งน้ำในธรรมชาติโดยตรง ผู้รับผิดชอบคือคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่ทางด้านคุณภาพของน้ำยังมีปัญหาอยู่

3) การไฟฟ้า อำเภอปายมีแหล่งของไฟฟ้า 2 แหล่งด้วยกันคือ แหล่งแรกมาจากเขื่อนพลังน้ำที่ใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าในอำเภอปาย และแหล่งที่สองได้มาจากการวางสายไฟฟ้าจากอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

4) การกำจัดขยะมูลฝอย ในเขตอำเภอป่าบอนองค์การบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนในเขตเทศบาลมีเทศบาลตำบลป่าบอนเป็นผู้ดำเนินการ และเขตพื้นที่ตำบลต่างๆ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ

2. ระบบสาธารณสุขการ

1) สถาบันการศึกษา อำเภอป่าบอนมีโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย 1 แห่งคือโรงเรียนป่าบอนวิทยาคาร ส่วนตำบลอื่นๆ จะมีโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามตำบลต่างๆ และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตั้งอยู่ตามหมู่บ้าน

2) ตลาดสด บริเวณตัวอำเภอป่าบอนตั้งอยู่ในเขตเทศบาลป่าบอนมีตลาดสดอยู่ 2 แห่งคือ ตลาดแสงทองอร่ามมีการค้าขายทั้งของสดและของแห้ง เริ่มขายตั้งแต่ตอนเช้าถึงช่วงเย็นของทุกวัน และตลาดเทศบาล มีการขายของสดในช่วงเวลาเย็นของทุกวัน ส่วนตำบลต่างๆ พบเป็นลักษณะตลาดสดขนาดเล็ก

3) การรักษาพยาบาล อำเภอป่าบอนมีโรงพยาบาลป่าบอนขนาด 60 เตียง ส่วนในตำบลอื่นๆ นั้นจะมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนอยู่

4) การรักษาความปลอดภัย มีสถานีตำรวจภูธรอำเภอป่าบอน และที่ทำการตำรวจท่องเที่ยว ส่วนในแต่ละหมู่บ้านมีสมาชิก อส.สำหรับดูแลความปลอดภัยของคนในหมู่บ้าน

โรงเรียนป่าบอนวิทยาคาร

ตลาดสดแสงทองอร่าม

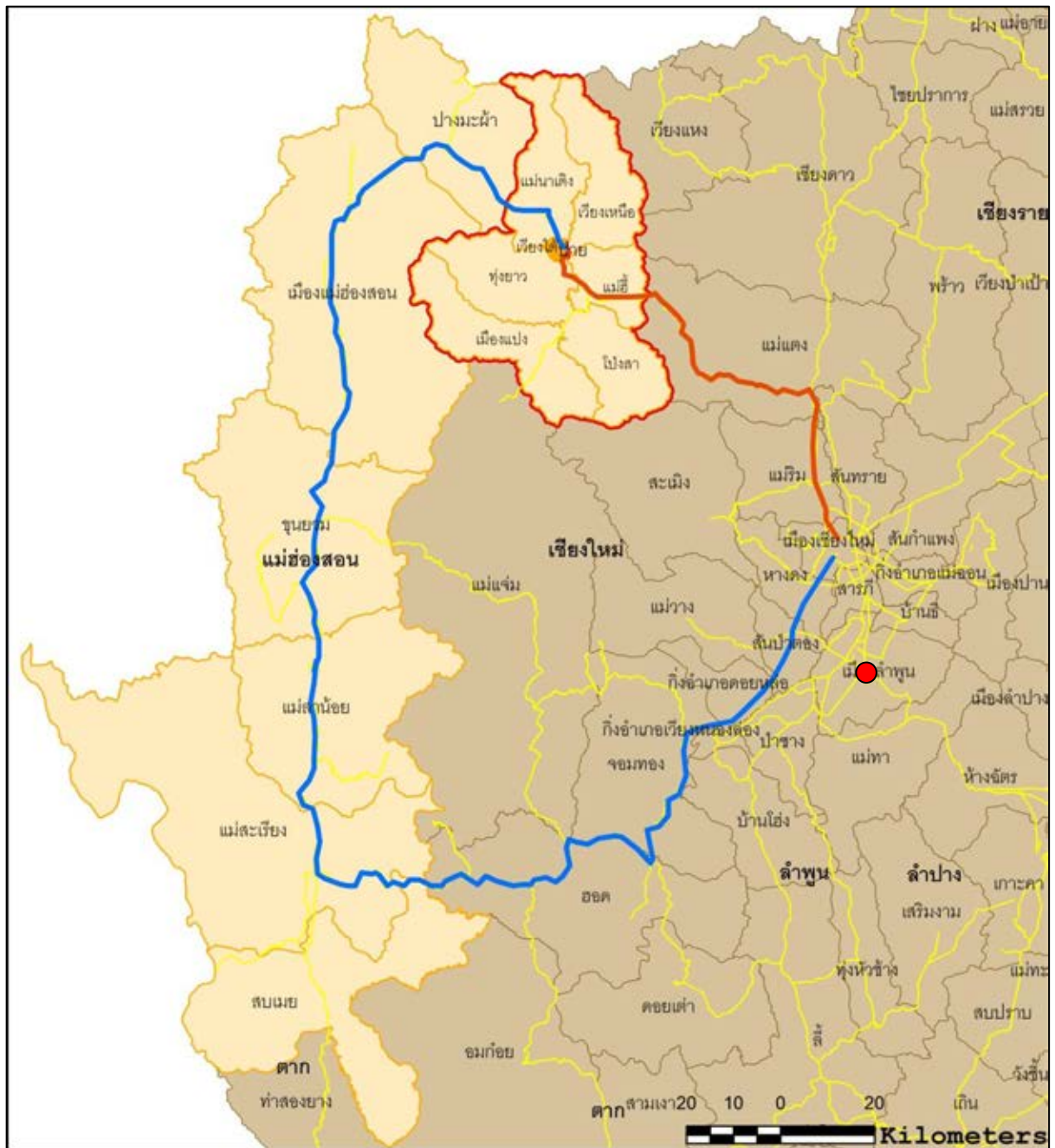
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

สถานีตำรวจภูธรอำเภอป่าบอน

ภาพที่ 4.3 ระบบสาธารณสุขการของอำเภอป่าบอน

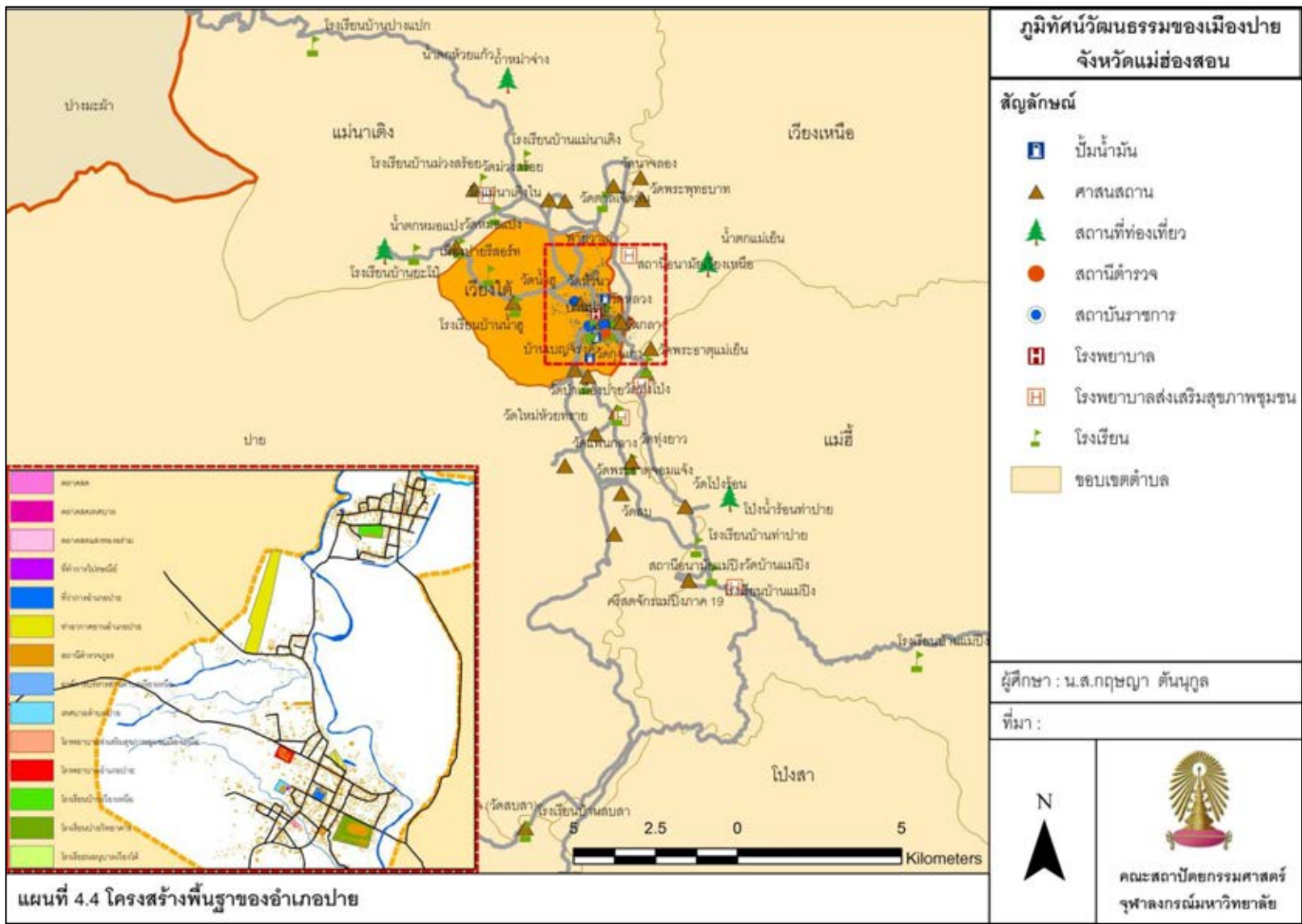
ที่มา : ธนโชติ สิทธิวัช สำนักงานสาธารณสุขอำเภอป่าบอน และผู้วิจัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

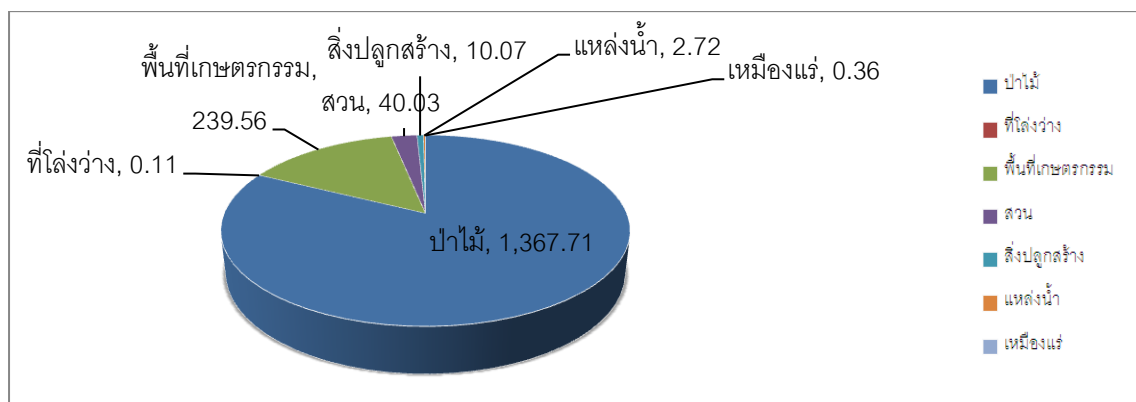
แผนที่ 4.3 แสดงเส้นทางการเข้าถึงชุมชน

 คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์ ———— เส้นทางที่ 1 สายแม่มาลัย ———— เส้นทางที่ 2 สายฮอด-แม่สะเรียง-แม่ฮ่องสอน ———— เส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อในภาคเหนือ	N
	ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษญา ตันนุกุล	

4.1.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ของอำเภอปาย มีการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ รวมกันเป็น 1,660.56 ตารางกิโลเมตร โดยแสดงพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของอำเภอปายได้ดังแผนที่ 4.5 และสามารถจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ดังแผนภูมิที่ 4.3 ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4.3 แสดงสัดส่วนของการใช้ประโยชน์ที่อำเภอเมืองปาย พ.ศ.2552

ที่มา : สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากแผนภูมิที่ 4.3 เห็นได้ว่าพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทป่าไม้มีพื้นที่มากถึง 1,367.71 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 82.36 รองลงมาคือพื้นที่เกษตรกรรมมีพื้นที่ 239.56 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 14.43 ส่วนพื้นที่สวนมีพื้นที่ 40.03 ตารางกิโลเมตร สิ่งปลูกสร้างมีพื้นที่ 10.07 ตารางกิโลเมตร จากนั้นเป็นพื้นที่แหล่งน้ำ เหมืองแร่ และพื้นที่ว่างตามลำดับ ซึ่งอธิบายรายละเอียดพื้นที่เหล่านี้แยกตามลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินในประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) พื้นที่ป่าไม้ มีจำนวนพื้นที่มากที่สุดในอำเภอปาย เนื่องจากยังสามารถคงรักษาป่าไม้ได้บริเวณที่เป็นพื้นที่ภูเขาและห่างไกลจากตัวเมือง และบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังครอบคลุมในบางส่วน

2) พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่เกษตรกรรมอำเภอปายนั้นจะมีลักษณะที่ตั้งอยู่รอบชุมชนต่างๆ หรือบริเวณรอบนอกถัดออกมาจากตัวเมือง พืชเศรษฐกิจหลักส่วนใหญ่ที่ทำการปลูกคือ ข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง และงา

3) พื้นที่สวน เป็นการปลูกผลไม้ ลำไย ส่วนใหญ่พื้นที่ของสวนจะตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของเมือง หรือบริเวณหลังบ้านของครัวเรือนที่มีเนื้อที่ค่อนข้างมาก

4). การใช้ที่ดินประเภทสิ่งปลูกสร้าง ในการใช้ที่ดินประเภทสิ่งปลูกสร้างนั้น ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ภายในเขตเทศบาลปายสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทได้แก่

การใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัยของชุมชนปาย มีลักษณะตั้งเกาะกลุ่มตามเส้นถนนที่สำคัญของเมืองปายคือ ถนนสาย 1095 ที่เป็นเส้นทางหลักของการเดินทางไปยังเชียงใหม่ และเกาะกลุ่มตามถนนสายหลักภายในชุมชนได้แก่ ถนนรังสิยานนท์ ถนนชาญณรงค์ ถนนราษฎร์ดำรง และถนนเขตกลางคันคร ส่วนลักษณะของอาคารส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเดี่ยวทรงพื้นถิ่นที่มีการประยุกต์ไปจากเดิมแล้ว แต่บางหลังยังคงเป็นบ้านทรงไทใหญ่อยู่

การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม บริเวณที่เป็นแหล่งพาณิชย์กรรมของชุมชนอยู่บริเวณตลาดแสงทองอวาม พื้นที่บริเวณนั้นจะเป็นตลาดสด อาคารพาณิชย์ต่างๆ โดยลักษณะของอาคารจะเป็นอาคารพาณิชย์ 2-3 ชั้น แต่ยังพบเห็นร้านค้าบางแห่งที่มีการดัดแปลงบ้านให้เป็นร้านค้า โดยประยุกต์บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นส่วนในการค้าขาย หรือมีการต่อเติมหลังคาให้ยื่นออกมาจากตัวบ้านให้รับกับบริเวณขอบทางเดินเท้าของถนน

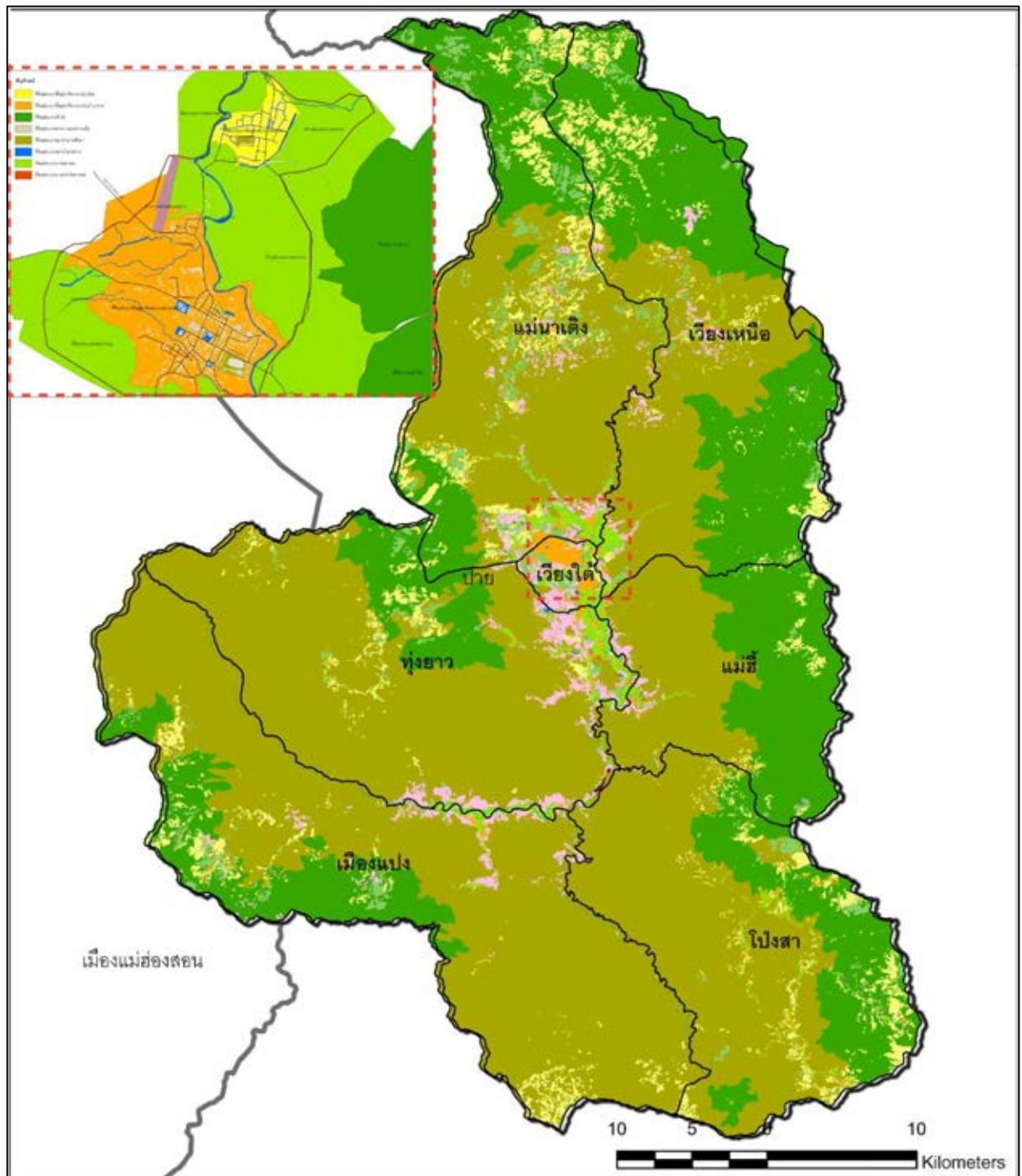
การใช้ที่ดินประเภทศาสนาและความเชื่อ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดห้วยนา วัดศรีดอนชัย และวัดโป่ง เป็นศาสนสถานที่สำคัญของเมืองปายและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน ทั้งนี้ยังมีศาลเจ้าเมืองซึ่งเป็นสถานที่คนในชุมชนยังให้ความเคารพบูชาอีกด้วย

การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา สถานการศึกษาภายในชุมชนมีอยู่ด้วยกัน 4 แห่งคือ โรงเรียนปายวิทยาคาร เป็นโรงเรียนประจำอำเภอระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนอนุบาลเวียงใต้และโรงเรียนเวียงเหนือเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาของอำเภอเช่นกัน และโรงเรียนอนุบาลสิริอัมพร

5) แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่สำคัญของอำเภอปายคือแม่น้ำปาย ใช้ในการเกษตรกรรมและอุปโภคบริโภคเป็นส่วนใหญ่

6) เหมืองแร่ เป็นการทำเหมืองแร่ฟลูออไรด์ ที่มีการทำมาตั้งแต่อดีต

7) พื้นที่โล่งว่าง เป็นลักษณะของลานโล่งสำหรับการทำกิจกรรมของคนในชุมชนเนื่องในวันสำคัญต่างๆ บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอปาย เทศบาลตำบลปาย เป็นต้น

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

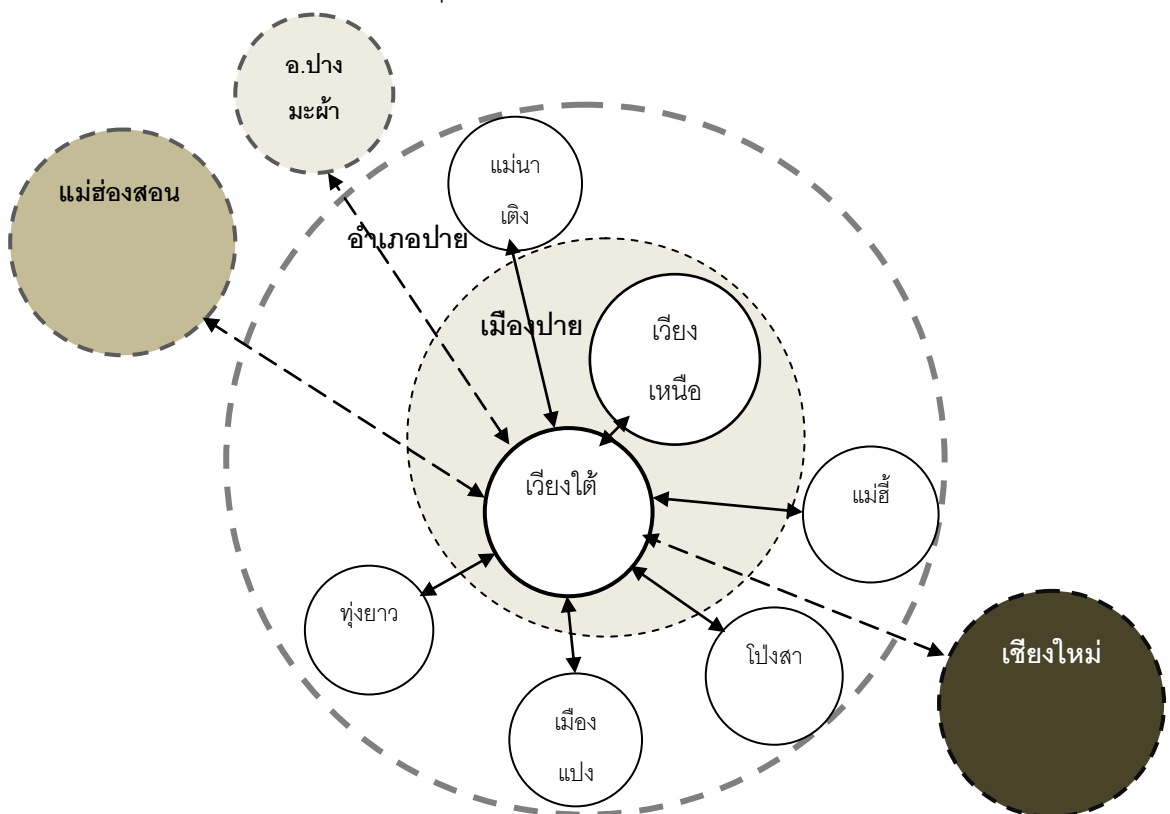
แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองปาย

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์	■ ศาลาสถาน ■ สิ่งปลูกสร้าง ■ สถานบริการ ■ เขื่อนฝาย/ประตูน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ	N
	ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา ตันนุกูล	■ เขื่อนฝาย/ประตูน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ ■ เขื่อนกั้นน้ำ	
ที่มา : สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินพ.ศ.2552			

4.1.6 สรุปบทบาทโดยทั่วไปของอำเภอปาย

อำเภอปาย เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาแวดล้อมด้วยสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยการมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่มั่งคั่ง จึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้ประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยชุมชนแรกที่เกิดขึ้นคือชุมชนเวียงเหนือ ในเขตตำบลเวียงเหนือ ต่อมาได้ย้ายมาที่ชุมชนเวียงใต้ อยู่ในเขตตำบลเวียงใต้ ดังนั้นเวียงเหนือเป็นชุมชนแห่งแรกที่เป็นศูนย์กลางเมืองเก่า จึงมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ชุมชนเวียงใต้เป็นแหล่งศูนย์กลางของอำเภอปายในปัจจุบัน มีบทบาทเป็นแหล่งบริการของนักท่องเที่ยว และศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของอำเภอ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าตัวเมืองปายจะอยู่ที่ชุมชนเวียงใต้ ในขณะที่ตำบลรอบนอกของปายเป็นพื้นที่ของเขตป่าไม้เป็นส่วนมาก จึงต้องเข้ามาพึ่งพาชุมชนเวียงใต้ เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของสินค้า อาหาร สถานที่สำคัญทางศาสนา สถานที่ราชการ และแหล่งค้าขายสำหรับเกษตรกรเข้ามาขายผลผลิต

ในขณะที่ปายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีบทบาทอย่างมากในการเป็นเมืองท่องเที่ยวอันดับต้นๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งปายเสมือนเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเป็นเมืองที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมอำเภอปายและยังเลยไปยังอำเภออื่นๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย

แผนภูมิที่ 4.4 บทบาทของอำเภอปายกับพื้นที่ใกล้เคียง

4.2 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย

ในการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นต้องทำการศึกษาถึงอดีตความเป็นมาของพื้นที่อย่างลึกซึ้ง ถึงแม้ว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏบนพื้นที่นั้นบางส่วนอาจสูญหายไปตามกาลเวลาที่ล่วงเลยมายาวนาน แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีหลักฐานบางอย่างที่คงอยู่ให้สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาสู่ปัจจุบันได้ จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานแห่งแรกของเมืองปายปรากฏที่บริเวณตำบลเวียงเหนือ แสดงให้เห็นว่าเป็นชุมชนโบราณเก่าแก่ของเมืองปาย โดยมีระยะทางที่ห่างจากชุมชนเวียงใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งต้องศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนเวียงเหนือ เนื่องจากเป็นยุคแรกของการตั้งเมืองปายและมีความเชื่อมโยงกับความเป็นมาของชุมชนเวียงใต้ในปัจจุบัน

การศึกษาถึงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จากการสมมุติฐานตามเอกสารทางประวัติศาสตร์ และการสัมภาษณ์ สามารถแบ่งพัฒนาการภูมิทัศน์ของชุมชนออกได้เป็น 3 ช่วงดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 : ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397)

ช่วงที่ 2: ยุคชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2398-2537)

ช่วงที่ 3 : ยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน)

ในการแบ่งช่วงของการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น เพื่อที่จะวิเคราะห์ในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในเรื่องของกิจกรรมของมนุษย์และสภาพธรรมชาติในพื้นที่ชุมชนที่ศึกษาและชุมชนใกล้เคียง โดยวิเคราะห์ใน 3 ประเด็นหลักคือ ประเด็นแรกลักษณะทางกายภาพประกอบด้วย โครงสร้างของชุมชน และการขยายตัวของชุมชน ส่วนประเด็นที่สองคือลักษณะเศรษฐกิจ-สังคม และประเด็นสุดท้ายวิถีชีวิตและกลุ่มคน

4.2.1 ช่วงที่ 1: ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397)

ในช่วงยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานของเมืองปายเกิดที่บริเวณตำบลเวียงเหนือหรือในอดีตเรียกว่าบ้านดอน ซึ่งบริเวณตำบลเวียงเหนือพบหลักฐานทางโบราณคดีได้แก่ วัตรางคันดิน คูน้ำ และร่องรอยของการมีประตูเมืองเก่า โดยจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่นในเมืองปาย (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2556) ได้กล่าวถึงประวัติของบ้านดอนหรือเวียงเหนือ แต่ก่อนนั้นบริเวณบ้านดอนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวพม่า ซึ่งยกทัพมาตั้งที่บ้านดอน เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการตั้งทัพและสร้างบ้านเรือนขึ้น

บริเวณนี้ พร้อมกับนั้นต้องการส่งผู้ครองนครเชียงใหม่ แต่ต่อมาพากันนั้นจะเกิดแข็งข้อไม่ยอมส่งผู้ให้ดังเดิม จึงทำให้ทางเชียงใหม่ส่งทัพของเจ้าศรีใจผู้ปกครองดินแดนหนเหนือทำการยกทัพมาตี ผลคือเจ้าศรีใจมีชัยจึงได้ปกครองบ้านดอนในเวลาต่อมา ด้วยการที่อุปนิสัยของเจ้าศรีใจเป็นเจ้ามหาชีวิตที่มีเมตตาธรรมจึงให้พะก่ากันนั้นและทหารพลเมืองชาวบ้านที่เหลือให้อาศัยอยู่บ้านดอนนี้ต่อไปได้ เนื่องจากเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยก่อนหน้าและเป็นผู้ที่บุกเบิกตั้งถิ่นฐานมาก่อน โดยแบ่งให้พะก่ากันนั้นและพลเมืองอยู่ทางทิศตะวันตก ดังนั้นในช่วงเวลานั้นชุมชนเวียงเหนือจึงมีลักษณะเป็นชุมชนสองเฒ่า คือไทใหญ่จะอาศัยอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ส่วนไทยโยนกจะอาศัยอยู่ทางทิศตะวันออก

ต่อมาเมื่อเจ้าศรีใจได้ชัยชนะกลับสู่พิงคะบุรีเชียงใหม่ เจ้าติโลกราชดีพระทัยมาก จึงตั้งนามใหม่ให้เจ้าศรีใจว่า “เจ้าชัยสงคราม” เมื่อครั้งเจ้าชัยสงครามจะกลับบ้านดอนอีกครั้งจึงได้ชักชวนชาวบ้านจากพิงคะบุรีมาอยู่ที่บ้านดอนให้มากขึ้น คนที่ย้ายมาจากพิงคะบุรีเป็นพวกที่มาจากเจ้าหม้อ ต้นขาม เมืองพร้าว เมืองแพ้ว เจียงตอง ลือ โดยเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณใต้วังช้างเผือกปากน้ำปายเป็นต้นมา (บริเวณชุมชนเวียงใต้ในปัจจุบัน) เมื่อเจ้าชัยสงครามเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2060 หลังจากนั้นบ้านเมืองปายเริ่มอยู่ในความไม่สงบ มีศึกจากพม่าที่คอยแย่งชิงเมืองบ้านดอนทั้งสองปากน้ำจึงว่างผู้ปกครองไปนาน ต่อมาเจ้านายฝ่ายเหนือทั้งหมดได้ยกพลมาปกครองเมืองปายในปี พ.ศ.2122 จากนั้นเจ้าลำพูนได้ให้พระนเรศวรที่ฝึกคุมทหารอยู่ที่เชียงใหม่ ลำพูน ให้มาอยู่ที่เมืองปายจึงเพื่อเป็นที่ใช้ฝึกคุมทหาร อบรมชาวไทใหญ่ โยนก มอญ พม่า ฝึกในการรบ พันดาบ ชีม้า และชนช้าง หลังจากนั้นเมืองปายเป็นเมืองที่ผ่านการศึกรบกับพม่าหลายต่อหลายครั้ง อีกทั้งผ่านการฟื้นฟูเมืองจากเจ้าที่เข้ามาปกครองเมืองปายอยู่เรื่อยมา ซึ่งบ้านดอนหรือเวียงเหนือในปัจจุบันมีอายุมากถึง 700 ปี

จากการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ของชุมชนสามารถที่จะสันนิษฐานถึงปัจจัยต่างๆ ที่ทำการเลือกพื้นที่ในการตั้งชุมชน โดยมีรูปแบบของการขยายตัวของชุมชนที่มีพัฒนาการเรื่อยมา ซึ่งแรงจูงใจในการตั้งถิ่นฐานมีดังต่อไปนี้

ทางด้านยุทธศาสตร์ ในครั้งที่ชาวพม่าชื่อพม่าหม่องซอ ได้เลือกบริเวณบ้านดอนเป็นพื้นที่สำหรับการตั้งทัพ เนื่องจากบ้านดอนเป็นที่ราบสูงกว้างขวาง มีแม่น้ำไหลผ่านมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากลำห้วยสูง จึงทำการขุดร่องให้น้ำไหลผ่านทุ่งนาและมีแม่น้ำอีกสายหนึ่งไหลมาทิศตะวันตก เนื่องจากการเป็นพื้นที่สูงและโล่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการรบที่ดีที่สามารถมองเห็นทัพข้าศึกมาก่อนแต่ไกล โดยมีการขุดกำแพงดินไว้ทางทิศตะวันออกยาวไปทางทิศใต้ขุดไว้โดยรอบของเมือง เพื่อป้องกันข้าศึก อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกทำ

การเกษตร เนื่องด้วยน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่มาถึง 2 สายคือ น้ำที่ไหลมาจากลำห้วยสูง (ลำน้ำแม่เมืองในปัจจุบัน) และแม่น้ำอีกสายหนึ่งที่ไหลมาจากทิศตะวันตก (แม่น้ำปายในปัจจุบัน) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบ้านดอนเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรน้ำ

ด้านสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะหมู่บ้านของชาวไทยใหญ่มีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ราบระหว่างภูเขา ประกอบกับลักษณะพื้นที่ต้องเป็นเนินมีระดับความสูงที่สามารถทดน้ำสายหลักเข้าสู่ชุมชนได้ เพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภค โดยบ้านดอนมีลักษณะที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างภูเขา ทั้งเป็นพื้นที่เนินสูงมีแม่น้ำปายไหลผ่านทางทิศตะวันตกของชุมชน อีกทั้งยังมีลำน้ำแม่เมืองไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออีก จึงเป็นพื้นที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการก่อสร้างบ้านเรือนและตั้งทัพบริเวณนี้ ซึ่งสามารถมองเห็นข้าศึกได้ในระยะทางที่ไกล

ต่อมาเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยอยู่ในคูเมืองเป็นลักษณะการรวมตัวกันเพื่อความปลอดภัย ส่งผลให้รูปแบบพื้นที่เกษตรกรรมจึงตั้งอยู่บริเวณรอบนอกถัดจากคันดินคูน้ำในการทำเกษตรกรรม แหล่งน้ำถือเป็นปัจจัยหลักที่ต้องใช้ในการหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม จึงมีจัดสรรปันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่ไหลมาจากลำห้วยบนภูเขาให้เข้าผ่านในบริเวณพื้นที่นา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยใหญ่ที่ใช้เทคนิควิธีการผันน้ำจากแหล่งน้ำในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อย่างสูงสุด โดยมีพืชหลักที่ปลูกคือ ข้าว ถั่วเหลือง และงา

ชุมชนเมืองปายในยุคเริ่มแรกมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นลักษณะของการเกษตรเพื่อยังชีพ และมีพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรื่อยมา ซึ่งนำมาสู่การวิเคราะห์ในสองประเด็นหลักคือ ประเด็นแรกลักษณะทางกายภาพประกอบด้วย โครงสร้างของชุมชน และการขยายตัวของชุมชน และในประเด็นที่สองคือลักษณะเศรษฐกิจและสังคม ดังต่อไปนี้

1. **ลักษณะทางกายภาพ** เมืองปายตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา มีแม่น้ำปายไหลผ่านทางทิศตะวันตกของตัวชุมชน และมีน้ำจากลำน้ำแม่เมืองไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ส่งผลให้เกิดลักษณะทางกายภาพของชุมชนดังต่อไปนี้

การสร้างเมืองในช่วงแรกเพื่อป้องกันข้าศึก จึงมีการสร้างคูน้ำ กำแพงดินโดยมีลักษณะการขุดคูเมืองทั้ง 4 ด้าน คือด้านทิศเหนือ ตะวันออก ตะวันตก และด้านทิศใต้ โดยคูเมืองมีความกว้างประมาณ 4-8 เมตร ลึก 3.5 เมตร ดินที่เหลือจากการขุดคูเมืองมาใช้ทำเป็นกำแพงดินโดยรอบทั้งสี่ทิศ และทั้งสี่ทิศจะมีขุมประตูเมืองโดยประกอบด้วย ประตูม่าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ประตูชัย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ประตูดำ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ และประตูเวียงหลวง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ

ภายในกำแพงเมืองจะมีหอเจ้าฟ้า บ้านเรือนที่อยู่อาศัย และศาสนสถาน ซึ่งหอเจ้าฟ้าเป็นที่พักอาศัยของขุนหลวงของพม่า ตั้งอยู่บริเวณกลางชุมชน (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการคือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ) เนื่องจากเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมในการปกครองและด้านการรบ ประกอบเป็นความต้องการของเจ้าฟ้าผู้ปกครองเมืองด้วย (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551) ส่วนรูปแบบสถาปัตยกรรม ลักษณะบ้านเรือนของคนในช่วงนั้นเป็นช่วงของการตั้งถิ่นฐานในสมัยแรก อีกทั้งบ้านเมืองยังไม่สงบมากนัก จึงมีการสร้างบ้านเรือนหลังไม่ใหญ่มาก ใช้วัสดุทางธรรมชาติ โดยเสอาจเป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่ และหลังคามุงด้วยใบตองตึง ลักษณะบ้านเป็นบ้านใต้ถุนโล่งไว้สำหรับเก็บอุปกรณ์การเกษตร โดยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มบ้านเรือนจะกระจุกตัวอยู่ในกำแพงเมือง

ศาสนสถานแห่งแรกของหมู่บ้านคือวัดบ้านดอน หรือในปัจจุบันเรียกว่า วัดศรีดอนชัยสร้างขึ้นในพ.ศ.1860 อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชน จากตำแหน่งที่ตั้งวัดอยู่บริเวณเนินสูงสุดของชุมชน เอกสารประวัติบ้านดอน (จันทร์ อินทสาร, 2549) สันนิษฐานว่าพม่าหมองซอได้สร้างวัดบ้านดอนบริเวณนี้ เพราะเป็นพื้นที่กว้างและเงียบสงัดเหมาะแก่การสร้างวัด แต่อีกคำสันนิษฐานที่อาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวพม่าในการสร้างวัด ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจากราชการการสร้างเรือน พื้นที่สูงเหมาะสมแก่การสร้างปราสาท หอ วิัง วัดวิหาร พระเจดีย์ (ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล และสิงหนาท แสงสีหนาท, 2549) อีกทั้งวัดเป็นสถานที่สำคัญต่อการจัดตั้งหมู่บ้าน โดยวัดต้องตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญและมีความโดดเด่น ส่วนลักษณะการสร้างวัดบ้านดอนในสมัยนั้นสร้างเพียงกุฏิ และศาลาบุญ โดยกุฏิสร้างจากไม้เนื้อแข็ง และไม่มีกำแพงล้อมวัด

วัดต่อมาได้แก่ วัดหลวงเป็นวัดที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ.2159 เกิดจากการที่บ้านดอนขยายชุมชนออกไปตั้งบริเวณฝั่งใต้วังข้างฝือก (เวียงเหนือในปัจจุบัน) จากคำชักชวนของเจ้าแม่สุนันทาชนชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ที่มาจากเมืองเชียงใหม่ แมริม แม่แตง และเมืองพร้าว ได้ช่วยกันสร้างวัดหลวงขึ้นในบริเวณที่โล่งกว้างมีร่องน้ำไหลผ่านทางทิศตะวันตก โดยได้นิมนต์พระไทใหญ่ 2 รูปมาอยู่และสอนหนังสือพม่าและไทใหญ่ หลังจากนั้นในปีพ.ศ.2335 ได้มีการบูรณะวัดกลางขึ้นบริเวณบ้านใต้วังข้างฝือก เมื่อพระสุนันทาได้รู้คงคัมภีร์วัดนี้ จึงได้ทำการบูรณะซ่อมแซมภายในวัด มีอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญ และเจดีย์เก่า ซึ่งเดิมเป็นวัดร้าง วัดแห่งนี้จึงกลายเป็นวัดประจำของชุมชนบ้านป่าขามตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ส่วนศาลเจ้าเมืองถือเป็นศาสนสถานที่ชาวบ้านดอนได้ให้ความเคารพ สันนิษฐานว่ามีการสร้างขึ้นมาพร้อมๆ กับการตั้งเมือง ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในเรื่องผีเจ้าเมืองหรือผีบรรพบุรุษคอยดูปกปักรักษาความเป็นอยู่ของคนในเมืองให้เป็นสุข โดยศาลเจ้าเมืองตั้งอยู่ใกล้กับประตูชัยทางด้านทิศเหนือ ส่วนศาลเจ้าเมืองของบ้านไต้วังข้างเผือกตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกภายในวัดหลวง เชื่อว่าสร้างขึ้นในช่วงที่มีการสร้างวัดหลวงพร้อมกัน

ลักษณะเส้นทางการสัญจรในสมัยนั้นของบ้านดอนเป็นทางดินลูกรังใช้สำหรับการเดินทางด้วยเท้า ช้าง เกวียน และม้า ส่วนที่ตั้งของสุสานจะตั้งอยู่ทางทิศใต้โดยใช้ประตูด้านเป็นทางออกในการขนส่ง หรือที่เรียกกันว่า “ประตูผี” ซึ่งจะตั้งไกลจากตัวของชุมชน ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมจะอยู่บริเวณรอบนอกของชุมชน ส่วนเส้นทางการสัญจรของบ้านไต้วังข้างเผือกมีการจัดทำถนนขนาดเล็กสำหรับใช้เดินเท้าไปมาระหว่างบ้านต่างๆ มีจำนวน 4 สายหลัก มีรูปร่างเป็นตาราง และมีตรอกซอยที่เป็นสัดส่วนสวยงาม

โครงสร้างของชุมชน โครงสร้างของชุมชนบ้านดอนในสมัยแรกประกอบด้วย แม่น้ำปาย และลำน้ำแม่เมืองที่ไหลมาจากเขาลงสู่แม่น้ำปาย โดยลำน้ำเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักในการเลือกที่ตั้งและการทำการเกษตรของคนในชุมชน ส่วนโครงสร้างของชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองประกอบด้วย วัดศรีดอนชัยเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน และศูนย์รวมทางจิตใจของคนในสมัยนั้น ศาลเจ้าเมืองตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกใกล้กับประตูชัย หอเจ้าเมืองตั้งอยู่กลางชุมชน บ้านเรือนจะกระจุกอยู่ภายในกำแพงเมือง และพื้นที่เกษตรอยู่รอบนอกกำแพงเมือง เมื่อมีการขยายชุมชนบ้านดอนไปยังฝั่งน้ำไต้วังข้างเผือก ได้สร้างวัดหลวงขึ้นทางทิศตะวันตก ภายในวัดมีศาลเจ้าเมือง บ้านเรือนตั้งกระจายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนหอเจ้าฟ้าตั้งอยู่ใจกลางของชุมชนบ้านไต้วังข้างเผือก ซึ่งลักษณะการเลือกทำเลที่ตั้งของหอเจ้าฟ้าตั้งคล้ายกับหอเจ้าฟ้าที่บ้านดอนคือตั้งอยู่ใจกลางของชุมชน ต่อมามีการบูรณะวัดกลางขึ้น ศูนย์กลางของพื้นที่จึงเพิ่มขึ้นอยู่ที่บริเวณบ้านป่าขาม โดยมีเส้นทางเชื่อมชุมชนที่ขยายกับชุมชนในกำแพงเมืองด้วยเส้นทางการสัญจรโดยทางเกวียน ทางเท้า และใช้สะพานไม้ข้ามแม่น้ำปายมายังฝั่งบ้านไต้วังข้างเผือก (บริเวณโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ในปัจจุบัน) โดยมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่บริเวณรอบนอก

การขยายตัวของชุมชน จากเอกสารประวัติศาสตร์บ้านดอน (จันทร์ อินทสาร, 2549) และคำสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่นเมืองปาย (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2556) ได้สันนิษฐานว่าชุมชนเริ่มแรกมีการสร้างบ้านเรือนที่กระจุกตัวอยู่บริเวณภายในกำแพงเมืองและบริเวณโดยรอบวัดศรีดอนชัย จากนั้นในพ.ศ.2021-2025 มีการอพยพย้ายเข้าเมืองมามากขึ้น จากการให้อำมาตย์และขุนใหญ่ไปชักชวนญาติพี่น้องที่พึงคะบุรีเข้ามาอยู่อาศัย

ใหม่ โดยมาจากบ้านหม้อ ต้นขาม เมืองพร้าว เมืองแพร์ เจียงตอง และลื้อ ทำให้ชุมชนบ้านดอนเดิมที่มีขอบเขตที่จำกัดอยู่ภายในกำแพงเมือง ได้มีการขยายเมืองออกไปบริเวณทางทิศใต้ของเมือง แต่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปาย ในครั้งนั้นเรียกว่า “บ้านใต้วังช้างเผือก” หรือชุมชนเวียงใต้ในปัจจุบัน มีการเชื่อมชุมชนด้วยเส้นทางการสัญจร เป็นเส้นทางออกจากบ้านดอนทางทิศใต้หรือประตูดำ และข้ามแม่น้ำปายด้วยสะพานไม้ที่บริเวณโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ในปัจจุบัน

2. **ลักษณะเศรษฐกิจและสังคม** ในสมัยนั้นเป็นระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นลักษณะพึ่งตนเอง มีผลผลิตทางการเกษตรไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก และมีวิธีการถนอมอาหารเช่นการทำถั่วเน่า ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ โดยมีลักษณะของการนำเอาถั่วเหลืองมาหมัก และมาทำเป็นแผ่น จากนั้นตากแดดเพื่อให้แห้ง สามารถเก็บไว้ใช้ได้ยาวนานสำหรับการประกอบอาหารแทนกะปิ และอาจจะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางกันเองระหว่างชุมชน

3. **กลุ่มคนและวิถีชีวิต** คนกลุ่มแรกที่เข้ามาในบ้านดอนหรือเวียงเหนือ ได้แก่ ชาวพม่าและไทใหญ่ โดยสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาวไทใหญ่ที่มาจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน คือ เมืองใหม่ แม่แจ่ม น้ำมาง ประเทศพม่า เพื่อเข้ามาเปิดที่ทำกินและตั้งทัพรวบรวมกำลัง (ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล และสิงหนาท แสงสีหนาท, 2549) ต่อมาเมื่อพม่าและไทใหญ่พ่ายทัพให้แก่เจ้าชัยสงคราม ส่งผลให้มีคนกลุ่มที่ 2 อพยพเข้ามาเป็นกลุ่มชาวไทโยนกหรือไทยวน จึงทำให้ชุมชนบ้านดอนหรือเวียงเหนือในสมัยเจ้าชัยสงคราม ภายในกำแพงเมืองมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นกลุ่มคน 2 ชนเผ่า จัดแบ่งด้วยถนนสายที่มุ่งจากประตูดำสู่ประตูเวียงหลวงมีชื่อเรียกว่า “กองสว่าง” โดยกลุ่มไทโยนกจะอยู่ทางด้านตะวันออกของชุมชน และส่วนกลุ่มไทใหญ่ พม่าอยู่บริเวณทางตะวันตก ต่อมาเมื่อเจ้าชัยสงครามเดินทางกลับมาจากพิงคะบุรีได้พากองญาติของอำมาตย์เดินทางเพื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านดอนเพิ่ม กลุ่มคนกลุ่มใหม่นี้ได้แก่ กลุ่มคนไทโยนกจากบ้านเจ้าหม้อ (ตำบลกุ่มภประดิษฐ์ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่) ต้นขาม (บ้านต้นขาม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) เมืองพร้าว (บ้านหนองปลามัน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่) และเมืองแพร์ (อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่) นำมาสู่การขยายตัวของพื้นที่บ้านดอนด้วยการจัดหมู่บ้านให้เป็นสัดส่วนบริเวณบ้านใต้วังช้างเผือกและยังแบ่งเขตให้ชาวบ้านที่มาขออยู่ใหม่อยู่ทางทิศใต้ของประตูดำ ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มาจากเมืองปิ่น หมอกใหม่ (กลุ่มคนที่อพยพมาจากพม่า)

ด้วยการที่มีกลุ่มคนไทใหญ่เป็นส่วนมากอยู่อาศัยในชุมชน จึงสะท้อนวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ออกมาบนพื้นที่ในลักษณะของกายภาพ เริ่มจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีอัตลักษณ์ ซึ่งชาวไทใหญ่มักเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านในบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างภูเขา หรืออยู่ใกล้แหล่งน้ำ และมีวิธีการจัดสรรน้ำเข้าสู่หมู่บ้านและที่นาในลักษณะของการจัดทำเหมืองฝาย

ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในการจัดสรรน้ำและแก้ไขข้อจำกัดทางธรรมชาติที่มีมาตั้งแต่อดีต อีกทั้งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ยังสะท้อนออกมาในรูปแบบสถาปัตยกรรมทางด้านศาสนาและบ้านเรือนของเมืองปาย โดยมีลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลจากพม่า โดยจะเห็นได้ว่าชุมชนเมืองปายในสมัยนั้นแม้จะมีกลุ่มคนหลายชนเผ่าเข้ามาอาศัยอยู่ กลุ่มคนเหล่านั้นก็สามารถปรับตัวให้ผสมเข้ากับคนส่วนใหญ่ที่เป็นไทใหญ่ได้อย่างกลมกลืน

ถนนเชื่อมเวียงเหนือและเวียงใต้

สะพานไม้ไผ่บริเวณตำบลแม่ฮี้ข้ามมายังเวียงใต้

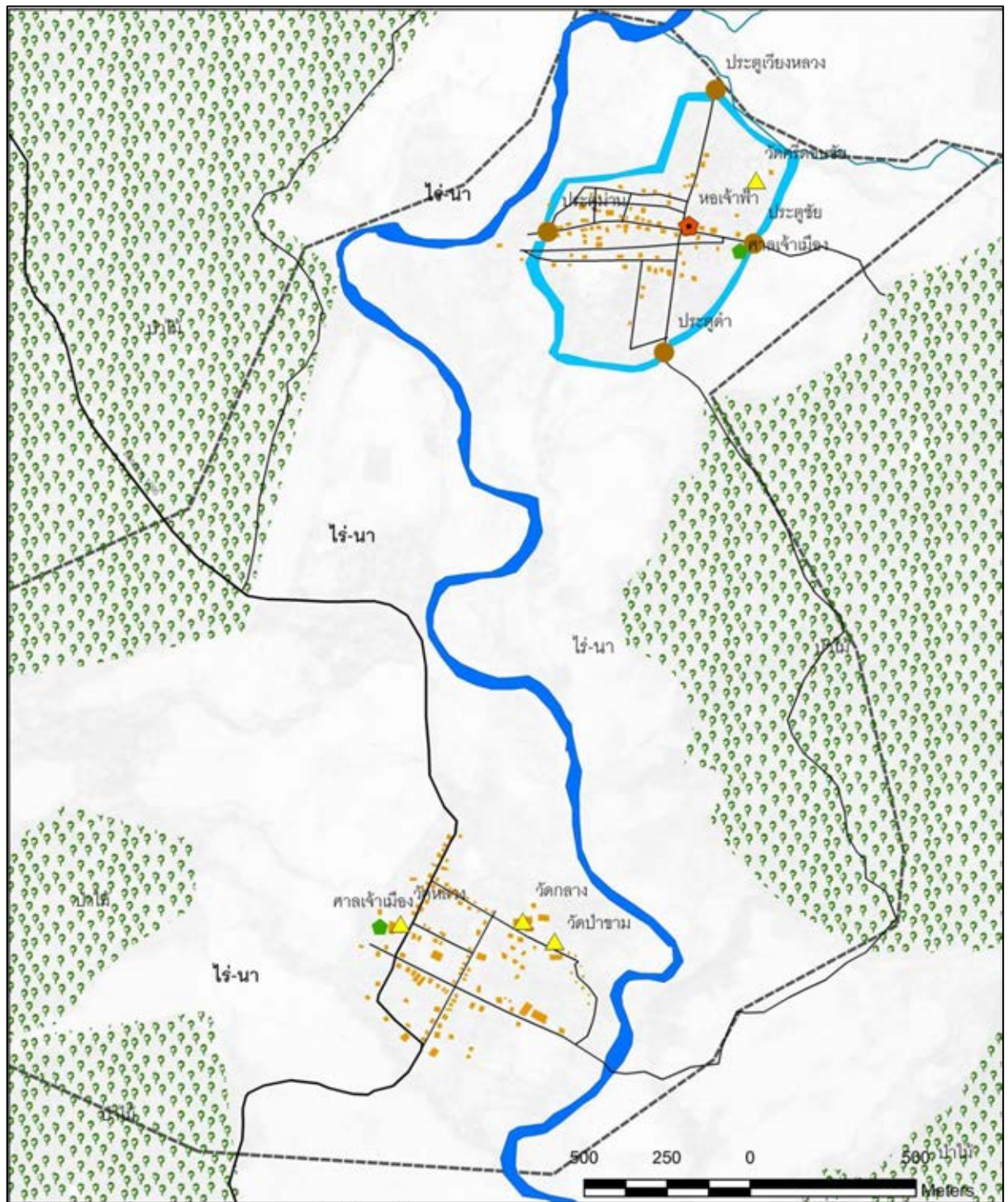

สะพานไม้ข้ามแม่น้ำปายจากเวียงเหนือ

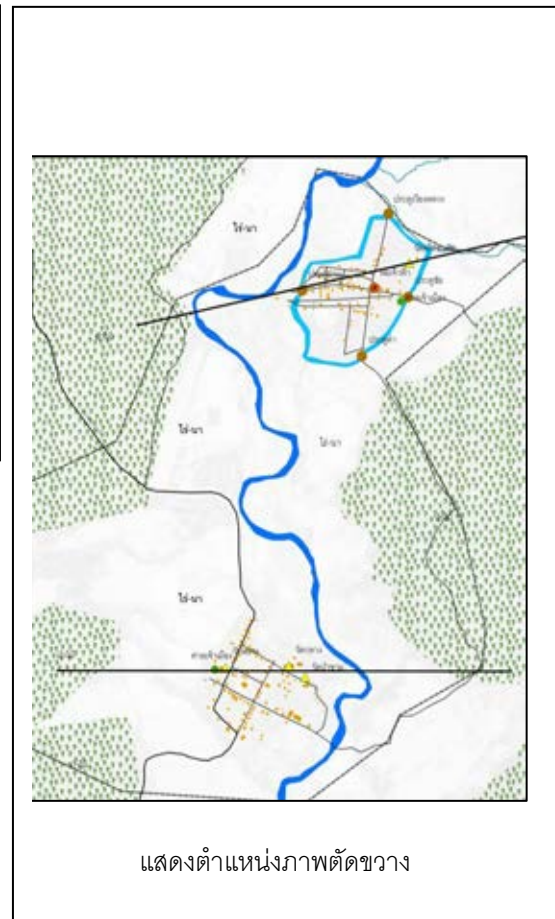
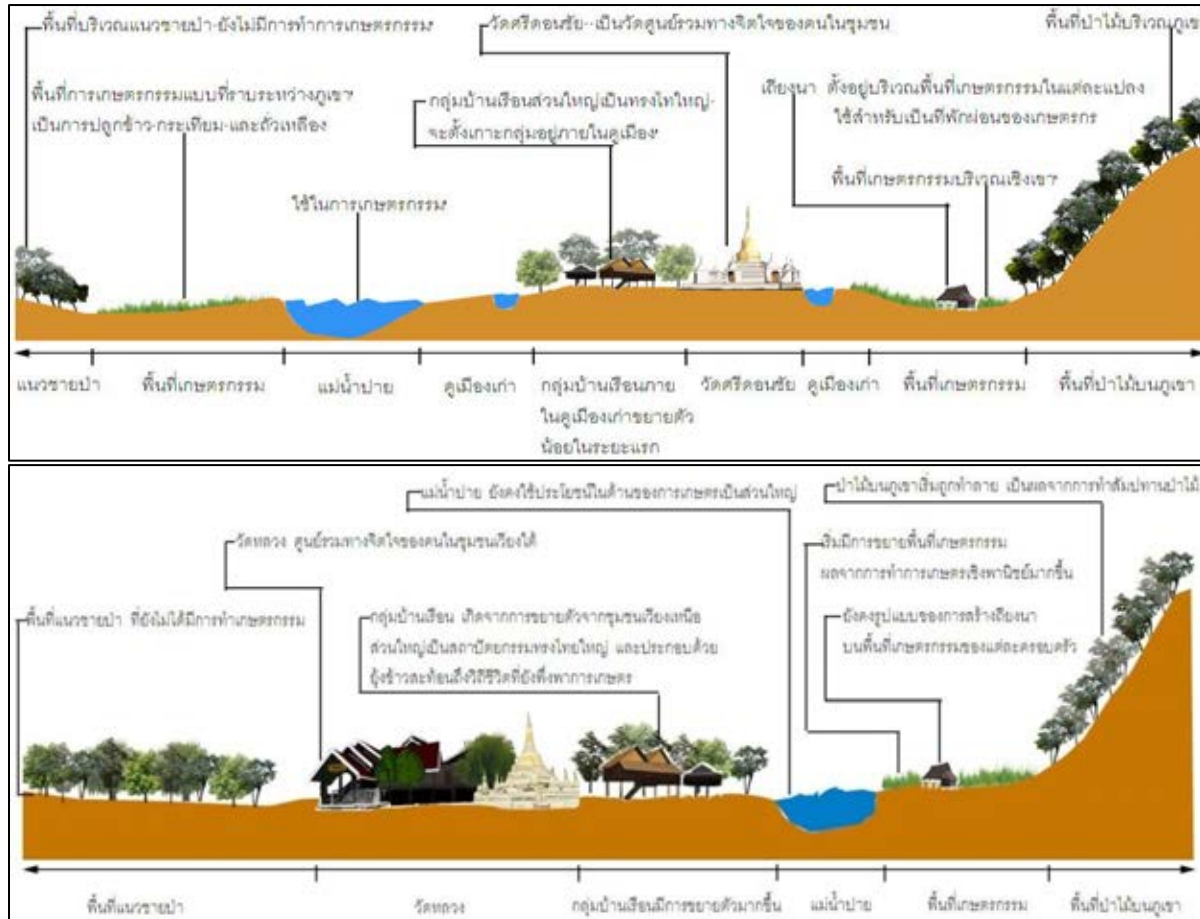
ภาพที่ 4.4 ลักษณะวิถีชีวิตและเส้นทางการสัญจรหลักในเมืองปาย

ที่มา: เทศบาลตำบลปาย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
แผนที่ 4.6 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 1 : ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397)

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์	● ประตูเมือง	▲ วัด	■ ศาลเจ้าเมือง
		— ทางน้ำ	— เส้นทางถนน	■ อาคาร สิ่งก่อสร้าง
	ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา ตันนกุล			
	ที่มา : จากวารวิเคราะห์			

ภาพที่ 4.5 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 1

ที่มา: ผู้วิจัย

4.2.2 ช่วงที่ 2: ยุคชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2398-2537)

ในปีพ.ศ. 2398 ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ส่งผลให้เกิดการสัมปทานป่าไม้แบบเสรี โดยบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า และบริษัทบอเหนียวของอังกฤษเข้ามาทำไม้ล่องน้ำปายออกทางแม่น้ำสาละวิน ในช่วงเวลานั้นป่าไม้ของเมืองปายถูกทำลายมาก ต่อมาเมืองปายเริ่มมีพลเมืองมากขึ้นทั้ง พม่า ไทใหญ่ ไทยโยนก มอญ ไทยลื้อ และอื่นๆ เจ้ากาวิโรตสุริยวงศ์ได้แบ่งการปกครองในระบบของ เวียง วัง คลัง นา ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 เวียง จากเวียงที่อยู่ก่อนและอยู่เหนือวังน้ำปายให้ชื่อว่า “เวียงเหนือ” ส่วนเวียงที่สร้างขึ้นภายหลังและอยู่ใต้น้ำปายให้ชื่อว่า “เวียงใต้” ในปีพ.ศ.2410 จึงเกิดบ้านเวียงเหนือและบ้านเวียงใต้ขึ้น ต่อมาในช่วงพ.ศ.2484 – 2488 เกิดสงครามเอเชียบูรพาพาทหารญี่ปุ่นตัดถนนจากเชียงใหม่ผ่านเมืองปายเพื่อเข้าไปในประเทศพม่าทางอำเภอขุนยวม อำเภอปายจึงเป็นที่ตั้งของฐานทัพญี่ปุ่น ประกอบกับเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงวิถีทางการเกษตรครั้งแรกของเมืองปายหลังจากที่มีการนำกระบวนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว หรือการปลูกพืชเชิงการค้าเข้ามาเป็นครั้งแรก ต่อมาในพ.ศ.2520 เป็นต้นมาได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสาย 1095 ให้เกิดความสะดวกมากขึ้น จึงส่งผลให้ลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์ ลักษณะกายภาพที่ประกอบด้วยโครงสร้างของชุมชน และเศรษฐกิจ สังคม มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.6 ที่ทำการบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและลักษณะการล่องไม้จากแม่น้ำปายสู่แม่น้ำสาละวิน
ที่มา: อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สภาพที่ตั้งภูมิศาสตร์ หลังจากมีการปกครองออกเป็นเวียงเหนือ และเวียงใต้ อย่างชัดเจน ซึ่งตรงกับช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าแต่งตั้งพระยาชัยสงครามเป็นพระยาเกษตรรัตนอาณาจักรมาปกครองเมืองปาย ทำให้เกิดการอพยพคนจากเชียงใหม่มาอยู่ที่บริเวณบ้านเวียงใต้มากขึ้น โดยเริ่มมีการขยายตัวของเมืองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปายมากกว่าทางฝั่ง

ตะวันออกที่เคยเป็นชุมชนแห่งแรก ส่วนลักษณะสภาพแวดล้อมของเมืองปายยังคงสภาพความเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบโอบล้อมด้วยภูเขาและป่าไม้ ถึงแม้จะมีการตัดไม้ทำลายป่าไปมากจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในครั้งนั้น

1. **ลักษณะทางกายภาพ** จะแบ่งออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ คือช่วงแรกจะเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพก่อนการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475-2483) เป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้มีการปรับเปลี่ยนและจัดสรรทรัพยากรของพื้นที่ในชุมชนให้เหมาะสมกับจำนวนประชากร ช่วงที่สองคือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2537) เป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการตัดถนนเข้ามาสู่เมืองปายและจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมาจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นเสมือนการเปิดเมืองที่อยู่ในหุบเขาให้สามารถติดต่อไปยังโลกภายนอกได้ง่ายขึ้น อันเป็นการนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างเด่นชัด

ช่วงที่ 1 ก่อนการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475-2483) หลังจากแบ่งการปกครองเมืองที่แยกออกจากกันอย่างชัดเจนของชุมชนเวียงเหนือและชุมชนเวียงใต้ จากเอกสารสภาวัฒนธรรมปาย (สถานีวิทยุชุมชนอำเภอปาย, 2555 : ออนไลน์ อ้างใน เอกสารสภาวัฒนธรรมปาย, 2550) ได้กล่าวว่าในช่วง พ.ศ.2427 ได้มีการปรับปรุงผังเมืองใหม่ให้เป็นสัดส่วนมากขึ้นโดยการทำถนนใหญ่ 4 สายและมีตรอกซอยเป็นตารางคล้ายรูปผังของจักรพรรดิภิกษุ และสร้างหอเทียบเรียกว่า “หอเจ้าฟ้า” (ปัจจุบันนี้เป็นที่ว่าการอำเภอปาย) เมื่อข่าวการปรับปรุงเมืองใหม่ของเมืองปายแพร่ขยายออกไป ชาวไทยใหญ่ที่ไปอยู่เมืองแพร่ เมืองเชียงใหม่รวมถึงชาวไทยใหญ่ตามเมืองไตด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ได้เดินทางเข้ามาหาญาติพี่น้อง และได้อพยพมาอยู่กันเพิ่มมากขึ้นจากเดิม จึงได้ขยายพื้นที่เมืองออกไปอีก ทางเชียงใหม่จึงแต่งตั้งพระยาดำรงราชเสนอนั้นเป็นเจ้าฟ้าปกครองเมืองปาย หรือพ่อเมือง มีศักดินา 300 ไร่ ด้วยการอพยพของประชากรเข้ามาอยู่กันมากขึ้นกว่าเดิม จึงต้องมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นหมู่บ้านจำนวน 4 หมู่บ้าน โดยแบ่งตามลักษณะถิ่นฐานเดิมของคนที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ก่อนหน้านี้ได้แก่ หมู่บ้านที่ 1 บ้านเมืองพร้าว หมู่บ้านที่ 2 บ้านเจ้าหม้อ หมู่บ้านที่ 3 บ้านป่าขาม และหมู่บ้านที่ 4 บ้านเมืองแพร่

จากนั้นในพ.ศ.2470 ท้าววิจิตร ศรีนาวัน เป็นผู้จัดทำเสาหลักเมือง และกำหนดเขตติดต่อระหว่างตำบล อำเภอและจังหวัด และในช่วงนั้นได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่ได้เปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ของชุมชนเวียงเหนือ เรือกสวน ไร่ นา ถูกน้ำพัดพาเสียหาย และยังพัดพาเอากำแพงดิน คูเมืองเก่าของเวียงเหนือด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ บริเวณประตูม่านและประตูเวียงหลวง ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในครั้งแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานหายไป เหลือไว้เพียง

ร่องรอยของคูน้ำและคันดินเพียงบางส่วนทางด้านฝั่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้ามาทำสัมปทานไม้จากสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นสาเหตุทำให้จำนวนป่าไม้เริ่มลดลง และพื้นที่ในการช้บน้ำหายไปจึงเป็นที่มาของอุกภัยครั้งใหญ่ในช่วงนั้น

ต่อมาในช่วงพ.ศ.2475 -2482 นายอำเภอปายคนที่ 4 (ชาญ รังสิยานนท์) ได้ตั้งชื่อถนนใหญ่ 4 สายหลักของเวียงใต้ (เทศบาลตำบลปายปัจจุบัน) เส้นยาวที่สุดจากลำน้ำปาย วัดป่าขามถึงวัดหัวนาชื่อ “ถนนชัยสงคราม” ตามราชทินนามเดิมของเจ้าศรีใจย์ (พระยาชัยสงคราม) สายที่สองถนนเขตเขากลางคืคือ เส้นถนนที่เริ่มจากสะพานห้วยม่วงก้อน (ทิศตะวันตก) ผ่านวัดหลวง ซึ่งตั้งตามราชทินนามของนายอำเภอคนแรก/หลวงเจริญเขตเขากลางคั่นคร สายต่อมาคือถนนราชดำรงค์ (ปัจจุบันเขียนราษฎร์ดำรง) ตั้งตามนามเจ้าฟ้าผู้ปกครองเมืองปายพระยาดำรงราชเสนา เริ่มจากลำน้ำปายบริเวณโรงเรียนปายวิทยาคารผ่านหน้าว่าการอำเภอ จุดถนนเขตเขากลางคื และสายสุดท้ายถนนที่มีความยาวสั้นที่สุดเริ่มจากสะพานห้วยม่วงก้อน (ทิศตะวันออก) ผ่านสถานีตำรวจภูธรปายถึงถนนชัยสงครามเป็นถนนชื่อรังสิยานนท์ ตามนามสกุลของท่านนายอำเภอ

ช่วงที่ 2 ช่วงเกิดและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2537) เป็นช่วงเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายที่ชัดเจนคือ ช่วงการเกิดและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรทางธรรมชาติถูกดึงมาใช้มากขึ้นโดยเริ่มจาก

การตัดถนนและสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปาย เกิดขึ้นในช่วงพ.ศ.2484 – 2488 เป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเดินทัพที่ยากลำบากกับเส้นทางที่เป็นหุบเหว และการมีแม่น้ำปายขวางอยู่ กองทัพทหารญี่ปุ่นจึงได้เกณฑ์ชาวไทยจากหมู่บ้านต่างๆ ขุดทางเส้นทางจากเชียงใหม่ไปยังแม่ฮ่องสอน และในขณะที่ฝั่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็ถูกจ้างให้ขุดทางถนนไปบรรจบกันที่แม่น้ำปายบริเวณบ้านท่าปายในปัจจุบัน จากนั้นจึงใช้ช้างลากไม้ใหญ่หน้า 30 นิ้ว ออกจากป่าเพื่อใช้เป็นเสาตั้งสะพานเหนือแม่น้ำ จนกลายมาเป็นสะพานประวัติศาสตร์ที่ใช้ข้ามแม่น้ำปายในปัจจุบัน เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงกองทัพญี่ปุ่นได้ถอยกลับพร้อมทั้งทำการเผาสะพานไม้ทิ้ง ส่งผลให้ชาวเมืองปายเกิดความไม่สะดวกต้องกลับไปใช้วิธีการโดยสารเรือข้ามฟาก ซึ่งเมื่อชินกับการใช้สะพานข้ามลำน้ำชาวบ้านก็ได้ร่วมมือกันสร้างสะพานไม้ขึ้นมาใหม่เพื่อใช้ข้ามลำน้ำปายอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาเริ่มมีการสร้างสนามบินโดยกองทัพญี่ปุ่นขึ้นในช่วงปี2490-2499 ร่วมกับการสร้างโรงพยาบาลเกิดการค้าขายที่กว้างขวางขึ้น และเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงวิถีทางการเกษตรครั้งแรกของเมืองปาย หลังจากที่มีการนำกระบวนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว หรือการ

ปลูกพืชเชิงการค้าเข้ามาเป็นครั้งแรก ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เกษตรเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากความต้องการให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งในช่วงพ.ศ.2500 – 2509 เป็นช่วงที่เกิดการสัมปทานเหมืองฟลูออไรด์ของบริษัทเหมืองแร่ลานนาที่ ต.เมืองแปง เกิดธุรกิจโรงงานครั้งแรกใน อ.ปาย เกิดการจ้างแรงงาน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นจุดเริ่มต้นที่สิ่งแวดล้อมของเมืองปายเริ่มถูกทำลาย

ในขณะที่มนุษย์เริ่มมีการทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติได้เริ่มมีการลงโทษมนุษย์ เช่นเดียวกัน ในช่วงพ.ศ.2516 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในเดือนสิงหาคม ส่งผลให้ไร่นาเสียหายและน้ำป่าได้พัดพาเอาสะพานไม้ที่ใช้ข้ามแม่น้ำปายบริเวณบ้านท่าปายหายไป จึงทำให้ทางอำเภอปายได้สร้างสะพานขึ้นมาใหม่อีกครั้ง แต่ในครั้งนี้ไม่ได้สร้างจากไม้เหมือนครั้งที่แล้วมา ทางอำเภอปายจึงได้ทำเรื่องขอสะพานเหล็กนอร์ธเวสต์ของเชียงใหม่ที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว มาไว้แทนสะพานไม้ที่ถูกพัดหายไป จากนั้นในช่วงพ.ศ.2519-2529 เมืองปายเริ่มมีธุรกิจ กิจกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองปาย การคมนาคมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้เริ่มมีการก่อสร้างทางไปยังอำเภอเวียงแหง พร้อมทั้งมีการเปิดธุรกิจขนส่งและจัดการโดยสารทางรถยนต์จากตัวอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เข้าสู่ อำเภอปาย และไปจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะนั้นสภาพถนนมีลักษณะเป็นดินลูกรัง หลังจากนั้นจึงมีการก่อสร้างทางหลวงลาดยางสาย 1095 ส่งผลให้การคมนาคมสะดวกมากยิ่งขึ้น จึงเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมธรรมชาติในเมืองปาย ประกอบกับมีการจัดตั้งค่ายทหาร ร.7 พัน 5 ในพื้นที่อำเภอปาย ซึ่งในช่วงนั้นเริ่มมีการพัฒนาธุรกิจบริการสถานที่เรจิมย์ ธุรกิจที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนร้านอาหารที่เปิดให้บริการในเวลากลางวัน

ในส่วนของลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนแต่ก่อนเคยตั้งกระจุกอยู่ในกำแพงเมืองของบ้านดอน หรือเวียงเหนือ และส่วนน้อยจะเข้ามาตั้งบริเวณบ้านได้วังข้างเฝือก แต่เมื่อได้แบ่งการปกครองออกเป็นเวียงเหนือและเวียงใต้ บ้านเรือนส่วนใหญ่เข้ามาตั้งอยู่ที่เวียงใต้ ทำให้เกิดการขยายเมืองอย่างรวดเร็ว ซึ่งจากเดิมที่วัดหลวงอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน ทำให้พื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนกลายเป็นวัดหลวง โดยบ้านเรือนเริ่มตั้งเกาะกลุ่มตามถนนชัยสงคราม จากนั้นขยายไปยังถนนราษฎร์ดำรง และเส้นรังสิยานนท์ตามลำดับ ลักษณะของสถาปัตยกรรมบ้านเรือนเริ่มมีการเปลี่ยนไปจากยุคแรกที่บ้านมีลักษณะใช้ฝาไม้ไผ่ หลังคามุงใบตองตึง เปลี่ยนมาเป็นตัวบ้านเริ่มใช้ไม้เนื้อแข็ง ส่วนของหลังคายังคงใช้ใบตองตึงเป็นบางส่วนและเริ่มมีการมุงหลังคาด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องลอน เนื่องจากที่บ้านเริ่มใช้ไม้เนื้อแข็งแสดงถึงการเริ่มตั้งถิ่นฐานแบบถาวร ไม่เหมือนในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานที่ยังคงมีการอพยพอยู่

โครงสร้างชุมชน หลังจากมีคนหลากหลายชนเผ่าอพยพเข้ามาอยู่ที่เวียงใต้ เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้โครงสร้างถนนมีการแบ่งเป็นส่วนในรูปของตารางกริด โดยมีวัดหลวง เป็นวัดประจำเวียงใต้และเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดของเวียงใต้ อีกทั้งมีศาลเจ้าเมืองอยู่ภายในวัดหลวง พร้อมกับมีวัดกลางซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งกลางเมืองเวียงใต้ และวัดป่าขามที่มีการสร้างขึ้น ในภายหลังเมื่อพ.ศ.2412 เป็นวัดประจำของคนที่มาจากบ้านต้นขามและมาอาศัยอยู่ที่เวียงใต้ และในช่วงนี้โครงสร้างของชุมชนขยายเพิ่มเติมจากเดิมคือ ที่ว่าการอำเภอปาย สถานีตำรวจ และสถานที่ที่สำคัญทางราชการต่างๆ ที่นอกเหนือจากวัด โดยยังคงมีแม่น้ำปายอยู่ทางด้านทิศ ตะวันออกของเวียงใต้ใช้สำหรับการทำการเกษตร ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมยังคงโอบล้อมรอบตัว เมืองเวียงใต้ และจากการที่คนอพยพเข้ามาในเวียงใต้เป็นจำนวนมากส่งผลให้เริ่มมีบ้านเรือนที่ หนาแน่นขึ้น อีกทั้งมีการสัมปทานป่าไม้ สัมปทานเหมืองฟลูออไรด์ ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้เริ่ม ลดลงและไม่สมบูรณ์เหมือนดังสมัยก่อน

การขยายตัวของชุมชน หลังจากที่มีการอพยพย้ายเข้ามาของชาว เชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น จากเดิมในอดีตการขยายตัวของชุมชนส่วนใหญ่เกิดขึ้นที่ชุมชนบ้านดอนหรือ เวียงเหนือ อีกทั้งเวียงเหนือมีข้อจำกัดของขอบเขตที่อยู่ภายในกำแพงเมือง และด้วยสาเหตุที่ชุมชน เวียงใต้มีความสมบูรณ์กว่าเวียงเหนือเพราะด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ใต้ลำน้ำปาย สามารถดึงน้ำมาใช้ประโยชน์ได้มากกว่าเวียงเหนือ จึงทำให้เวียงใต้มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เรื่อยมา ส่งผลให้ชุมชนเวียงใต้แต่เดิมมีการตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณถนนชัยสงคราม ซึ่งเป็น เส้นทางที่ใกล้กับวัดหลวง ได้มีการขยายไปยังเส้นถนนราชฎีดำรง และรังสิยานนท์ ซึ่งเริ่มมีการ ขยายไปยังทิศใต้ ตะวันออก และตะวันตกของเวียงใต้ หรือมีลักษณะที่ขยายไปตามแนวแกนของ ถนนสายสำคัญที่ได้กล่าวไปแล้ว ประกอบกับการเริ่มเข้ามาลงทุนของร้านค้า ร้านอาหาร ธุรกิจ เกสต์เฮาส์ต่างๆ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่เฉพาะที่เวียงใต้ในบริเวณถนนสายสำคัญดังกล่าว

2. **ลักษณะเศรษฐกิจและสังคม** ช่วงปีพ.ศ. 2402 เศรษฐกิจในช่วงนั้นนอกจาก จะมีการทำการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักแล้ว ยังมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทแก้ว แหวน เงิน คำ เพชร พลอย และงาช้าง กับพ่อค้าพม่าที่อยู่ติดกับฝั่งน้ำสาละวิน โดยการขนส่งจากพม่า ผ่านเข้าแม่ฮ่องสอน และจึงเข้ามายังเมืองปาย โดยลักษณะในการค้าขายเพชรพลอยในช่วงนั้น จะ เป็นการนำเอาพลอยจากพม่าเข้ามาขายโดยพ่อค้าเร่ จากคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556) ได้เล่าว่าลักษณะการขายเป็นการนำเอากะลามะพร้าว ใช้ดวงพลอยขึ้นมา แล้วคัดเอาเลือกเฉพาะเม็ดที่ดี โดยมีราคาขายอยู่ที่ 15 สตางค์ต่อหนึ่งกะลา ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของเมืองปายเป็นแบบเวียง วัง คลัง

นา มีการแบ่งหัวเมืองต่างๆ อย่างชัดเจน โดยแบ่งเวียงเหนือ และเวียงใต้ ซึ่งในช่วงนั้นทั้งสองเวียงมีความรุ่งเรืองสืบมา แต่ต้องมีการส่งส่วยภาษี 4 บาทต่อครัวเรือนให้กับเจ้าเหนือหัวเชียงใหม่ ซึ่งในขณะนั้นเมืองปายได้ขึ้นกับมณฑลพายัพหรือจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน หลังจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2454 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการยกเลิกการปกครองแบบมณฑล และมีการเปลี่ยนฐานะเมืองเป็นอำเภอ ซึ่งมีการแต่งตั้งนายอำเภอคนแรกของปายคือ หลวงเจริญเขตกลางคั่นคร (สอน สุขุมมินทร์) เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอปาย

จากลักษณะเศรษฐกิจเดิมของเมืองปายในช่วงแรกที่เป็นการทำงานเกษตรเพื่อยังชีพ แต่เมื่อมีการสร้างโรงบ่มใบยาสูบให้เกิดการขยายการค้าที่กว้างขวางมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของคนปายเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ เหลือจึงขายหรือแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าชนิดอื่น เมื่อมีความต้องการทางผลผลิตการเกษตรมากขึ้น เกษตรกรก็ต้องเปลี่ยนวิธีการในการปลูกพืชใหม่ โดยในช่วงนั้นมีการนำกระบวนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Mono-crop) หรือการปลูกพืชเชิงการค้าเข้ามา นอกจากนี้ในช่วงเวลานี้ยังมีการสัมปทานเหมืองแร่ฟลูออไรด์ของบริษัทเหมืองแร่มหาลานนา จึงก่อให้เกิดธุรกิจโรงงานครั้งแรก ส่งผลให้เริ่มมีการจ้างงานเกิดขึ้น เป็นช่วงของการเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในเมืองปายจากการเป็นเกษตรกร เริ่มมาเป็นลูกจ้างในธุรกิจโรงงาน

ในขณะที่ด้านสังคม ชาวบ้านยังคงใช้ชีวิตเป็นศูนย์รวมทางจิตใจพร้อมกับเป็นโรงเรียนสำหรับเรียนหนังสือของเด็กในช่วงนั้น ซึ่งจากคำบอกเล่าของอาจารย์เก่าในเมืองปาย (แสน ใจแปง, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่าในสมัยนั้นภายในวัดหลวงมีโรงเรียนอยู่ โดยนักเรียนใช้กระดานชนวนในการเรียนหนังสือยังไม่มีหนังสือหรือสมุด จะมีหนังสือก็มีเพียงเล่มเดียวสำหรับครูผู้สอนเท่านั้น ส่วนดินสอที่ใช้เขียนกระดานดำนั้นจะใช้หินแม่น้ำในการนำมาเขียน และยางลบในสมัยนั้นจะใช้ผ้าชุบน้ำเปียกเพื่อลบ กล่าวได้ว่าคนในสมัยนั้นก็ยังมีพหุวัฒนธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ แม้กระทั่งอุปกรณ์การเรียนก็ยังสามารถดัดแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดี ต่อมาพ.ศ.2510 โรงเรียนปายวิทยาคารได้ก่อตั้งขึ้น จึงทำให้วัดหลวงได้ลดบทบาทในการสอนหนังสือลง ส่วนศาลเจ้าเมืองของชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ ยังคงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในชุมชนเช่นเดิม ซึ่งในช่วงเวลานั้นสังคมของเมืองปายยังคงมีความผูกพันระหว่างบ้าน-วัด-พื้นที่เกษตรกรรม อย่างชัดเจน

3. กลุ่มคนและวิถีชีวิต กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในเมืองปายช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ตั้งแต่ในยุคที่ 1 และรองลงมาได้แก่ ชาวไทโยนก ส่งผลให้ลักษณะอาชีพหลักของชุมชนยังคงเป็นอาชีพเกษตรกร เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ส่วนมากเป็นสังคมการเกษตรและค้าขาย ส่งผลให้เกิดรูปแบบของการมีพื้นที่เกษตรอยู่รอบล้อมตัวชุมชน

และภายในบริเวณชุมชนเกิดตลาดขึ้น เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยมีกานำเอาพืชผลสินค้าทางการเกษตรและหัตถกรรมมาวางขายบริเวณหน้าบ้าน หรือนิยมนำไปขายที่ตลาด โดยชาวไทใหญ่มีหลายอาชีพหากถึงฤดูการทำนาจะมีอาชีพเกษตร ส่วนในช่วงฤดูว่างจากการทำนาหญิงไทใหญ่จะมีหน้าที่ในการดูแลบ้านเรือน เมื่อมีเวลาว่างจะทำหัตถกรรมในครัวเรือน เช่นการสานกบ (หมวกคล้ายอบสานด้วยไม้ไผ่) หรือนำเอาพืชผลที่ผลิตได้มาแปรรูปเป็นอาหาร เช่นถั่วเน่า หรือน้ำพริกคั่วทราย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเดินทางเข้ามาของทหารญี่ปุ่นส่งผลให้เกิดการเกณฑ์คนเพื่อสร้างถนนและสร้างสะพาน ซึ่งถือได้ว่าทหารญี่ปุ่นเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาในเมืองปายช่วงเวลานั้นๆ ที่เป็นตัวการหลักทำให้เมืองปายมีความเปลี่ยนแปลงและเป็นที่ยึดจากคนภายนอก ด้วยการนำเอาวัฒนธรรมและเทคนิคเกี่ยวกับการสร้างทางและการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปายที่เป็นลักษณะของสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นเล็กๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ ที่ต้องถูกเกณฑ์เพื่อเป็นแรงงานในการทางจากเชียงใหม่สู่ประเทศพม่า โดยผ่านทางเมืองปาย เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้คนกลุ่มที่ 3 เริ่มเข้ามาในพื้นที่ของเมืองปายคือ นักท่องเที่ยวตามมาด้วยนักลงทุน พร้อมกับการตั้งค่ายทหาร ร 7 พัน 5 ด้วยการเข้ามาของคนกลุ่มที่ 3 เริ่มส่งผลให้มีความเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์เกิดขึ้นในพื้นที่ ด้วยการเริ่มเปิดร้านอาหาร ที่พัก ธุรกิจสถานเริงรมย์ และธุรกิจสำหรับนักท่องเที่ยว โดยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณถนนรังสิยานนท์ และถนนชัยสงคราม ซึ่งอยู่ร่วมกับชาวไทใหญ่ ในช่วงนี้คนกลุ่มที่ 3 ยังเริ่มเข้ามาพื้นที่ไม่มากนัก จึงยังไม่ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ โดยคนไทใหญ่ยังมีวิถีชีวิตที่คงดำเนินไปเช่นเดิมคือ นอนแต่หัวค่ำและตื่นนอนแต่เช้าตรู่ เพื่อออกจากบ้านไปวัด และจากนั้นเดินเท้าแบกจอมและเสียมไปยังที่นา ผู้คนในช่วงเวลานั้นมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและสงบท่ามกลางป่าเขาและสายน้ำ

เมืองปายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ชาวปายกับทหารญี่ปุ่น

ถนนที่เกิดจากการถางในครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2

ลักษณะการใช้ช้างลากไม้ซุงเพื่อนำไปสร้างตึ้งเสาสะพานไม้ และภาพสะพานเหล็กจากสะพานนวรัฐที่แล้วเสร็จบริเวณบ้านท่าปาย
 ภาพที่ 4.7 ลักษณะทางกายภาพของเมืองปายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงครามโลก
 ที่มา : เทศบาลตำบลปาย

สังคมาศตรกรรมในอดีตของเมืองปาย

วงดุริยางค์ของโรงเรียนปายวิทยาคาร

สถานีตำรวจภูธรอำเภอในช่วงเริ่มแรก

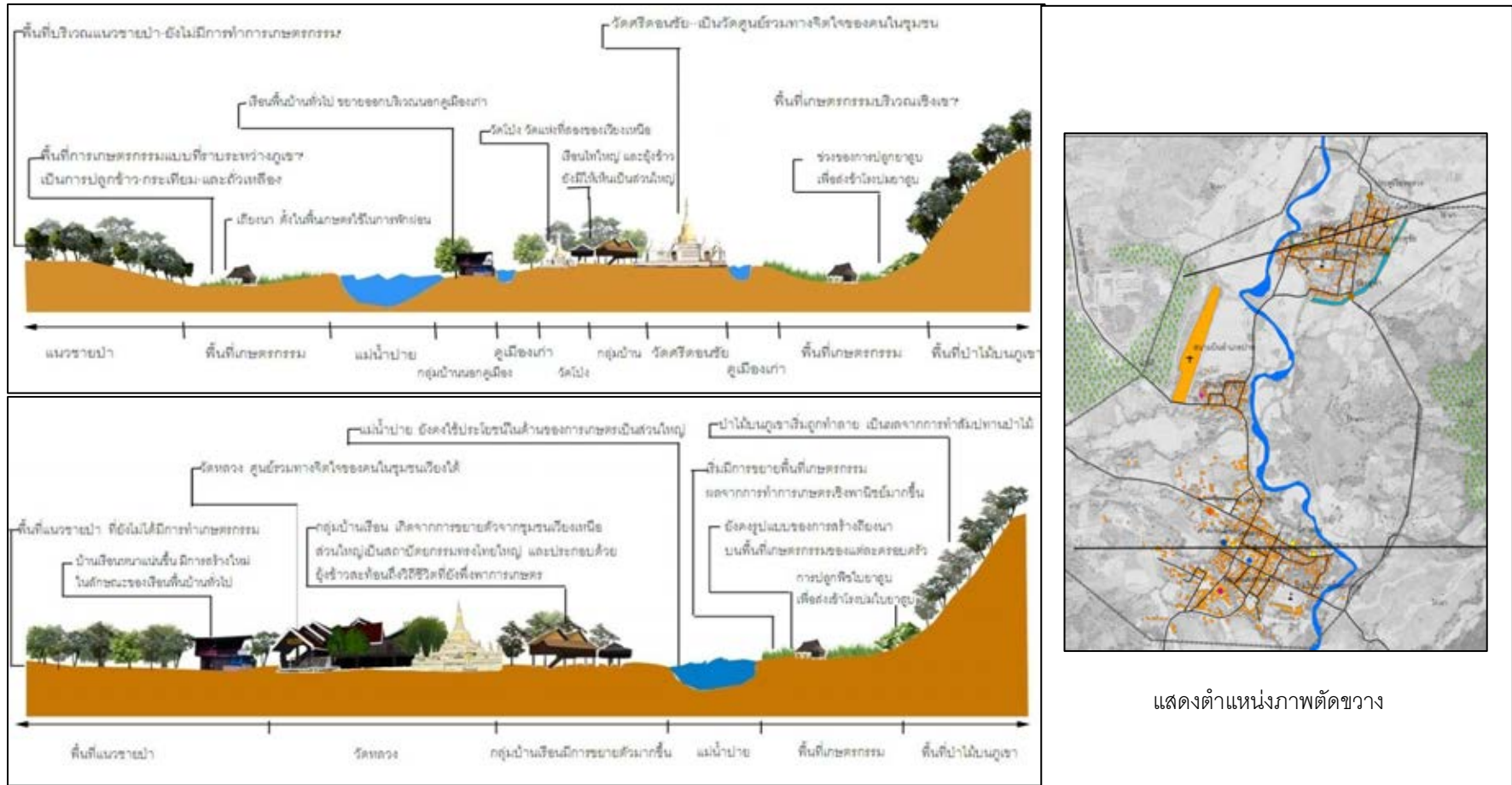
วัดหลวงในอดีต

ที่ว่าการอำเภอปาย

ภาพที่ 4.8 ลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างของเมืองปายในช่วงที่ 2

ที่มา : เทศบาลตำบลปาย

ภาพที่ 4.9 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 2

ที่มา: ผู้วิจัย

4.2.3 ช่วงที่ 3: ยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน)

หลังจากการมีสร้างถนนลาดยางสาย 1095 นำความสะดวกในการติดต่อระหว่างพื้นที่ของเวียงใต้กับตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดเชียงใหม่ เริ่มมีการเข้ามาของนักท่องเที่ยวแนวผจญภัย เนื่องจากปลายมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงาม จึงเป็นจุดดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ส่งผลให้เกิดร้านค้า ร้านอาหาร และธุรกิจพานิชย์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งในช่วงปีพ.ศ.2540 รัฐบาลได้มีนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ส่งผลให้นายทุนเร่งกว้านซื้อที่ดินของชาวบ้านมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันบางกลุ่มก็มีการบุกรุกพื้นที่ทางธรรมชาติเป็นครั้งแรก จากจุดนี้ที่ทำให้เมืองปลายเกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมครั้งสำคัญ โดยสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีลักษณะดังต่อไปนี้

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ จากในช่วงยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมส่งผลให้การติดต่อเดินทางระหว่างพื้นที่เกิดความสะดวกและง่ายขึ้น พร้อมกับการกระตุ้นจากนโยบายของทางรัฐบาลในสมัยนั้น ทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านธุรกิจการท่องเที่ยว เกิดการกว้านซื้อที่ดินของนายทุนจากชาวบ้าน การเริ่มเข้าจับจองพื้นที่ป่าไม้เพื่อการสร้างรีสอร์ท พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำปลายแต่เดิมเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร แต่ในช่วงนี้เริ่มมีการสร้างรีสอร์ทขึ้นบนพื้นที่เกษตรเดิม จากพื้นที่เกษตรเดิมที่เคยโอบล้อมพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรจึงเริ่มมีระยะที่ถอยห่างออกไป ในขณะที่ตัวชุมชนก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งบ้านเรือน และอาคารพานิชย์ พร้อมกับจำนวนป่าไม้ที่ลดลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน จนกระทั่งในปีพ.ศ.2548 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่อีกครั้งของเมืองปลาย น้ำป่าไหลหลากเข้ามาในชุมชนเวียงใต้ สาเหตุเนื่องมาจากการลดลงของป่าไม้ที่เสมือนตัวฟองน้ำที่ค่อยดูดซับน้ำไว้ได้หายไป เกิดน้ำป่าไหลหลาก สร้างความเสียหายให้แก่ชุมชนในครั้งนั้นอย่างมาก จากเหตุการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในครั้งอดีตทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงการรักษาทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้มากขึ้น โดยได้เริ่มมีการฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมของปลายคือ การสืบชะตาต้นน้ำให้เกิดขึ้นอีกครั้ง

1. **ลักษณะทางกายภาพ** เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในเมืองปลายได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ต่างๆ ที่เป็นผลสืบเนื่องจากพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2 เริ่มจาก

โรงบ่มใบยาสูบถูกยกเลิกไป แต่ยังคงเหลืออาคารบางหลังไว้ในการใช้ประโยชน์ โดยในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์พื้นที่และอาคารที่เหลือเป็นตลาดนัดวันจันทร์

สะพานข้ามแม่น้ำปาย บริเวณบ้านท่าข้ามอำเภอปาย ได้มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กขึ้นขนาดใหญ่ใช้สำหรับการคมนาคมที่เดินทางมาจากจังหวัดเชียงใหม่ข้ามแม่น้ำปายเข้าสู่ตัวอำเภอปาย และใช้ผ่านไปยังจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในขณะที่สะพานเดิมคือสะพานเหล็กที่นำมาจากสะพานนวรัฐเดิม ได้เปลี่ยนบทบาทการใช้งาน จากเดิมใช้สะพานนี้ในการข้ามฝั่งไปมาของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นและผู้ที่เดินทางมาจากเชียงใหม่ แต่ปัจจุบันได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว “สะพานประวัติศาสตร์” ใช้สำหรับการถ่ายรูป และเดินเล่นข้ามไปยังฝั่งตรงข้ามเพื่อซื้อและเลือกชมสินค้า

สนามบินอำเภอปายที่แต่เดิมใช้สำหรับการขึ้นลงของเฮลิคอปเตอร์ในราชการทหาร แต่ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาเป็นท่าอากาศยานอำเภอปาย เป็นทางเลือกของการคมนาคมทางอากาศของเมืองปาย โดยสายการบินกานต์แอร์ เป็นลักษณะเครื่องบินเล็กสายเชียงใหม่ – ปาย เดินทางจากสนามบินนานาชาติเชียงใหม่ มาสู่สนามบินปายใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 25 นาที

พัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในตัวของชุมชนเวียงใต้มีการขยายตัวของบ้านเรือน เกิดย่านใหม่ขึ้นบริเวณตลาดแสงทองอร่าม มีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์สองชั้นหลายคูหาขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นตลาดสดที่มีการขายของเกือบตลอดทั้งวัน โดยเฉพาะจะคึกคักในช่วงเวลาเช้าและเย็น ส่วนบริเวณย่านชุมชนดั้งเดิมของชุมชนในบริเวณหมู่ที่ 1 บ้านเมืองพร้าว หมู่ที่ 2 บ้านเจ้าหม้อ หมู่ที่ 3 บ้านป่าขาม และหมู่ที่ 4 บ้านเมืองแพรมีการพัฒนาจนกลายเป็นย่านธุรกิจการค้า และแหล่งการท่องเที่ยว เกิดสถานที่ราชการบริเวณสองฟากถนนรังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง ชัยสงคราม และเขตเขลางค์ แต่ก็ยังมีในส่วนของที่อยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมร่วมอยู่ด้วย และบ้านเรือนที่ใช้ในการอยู่อาศัยส่วนใหญ่จะอยู่ในถนนเส้นในถัดจากถนนสายหลัก

ด้านลักษณะรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรม ที่เกิดขึ้นในช่วงของการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนจนเสมือนว่าชุมชนจะไม่หลงเหลือเอกลักษณ์ไปเสียแล้ว แต่เมื่อมองภาพรวมของชุมชนแล้ว ลักษณะทางกายภาพโดยรอบของชุมชนยังคงความเอกลักษณ์ไว้ได้ โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและความเชื่อของคนในชุมชนยังคงอยู่ที่วัดต่างๆ ของเวียงใต้ได้แก่ วัดหลวง วัดกลาง และวัดป่าขาม ในขณะที่เวียงเหนือพื้นที่ศูนย์รวมทางด้านจิตใจอยู่ที่วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง และศาลเจ้าเมืองของทั้งสองชุมชน โดยทุกคนยังใช้วัดเป็นสถานจัดกิจกรรมที่สำคัญต่างๆ ของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน มีลักษณะการเกาะกลุ่มของบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ร้านค้าต่างๆ มีการเกาะกลุ่มไปตามถนนสายสำคัญของชุมชน ได้แก่ถนนสาย 1095 ถนนชัย

สงคราม รัชชยานนท์ เขตกลางคันคร และราษฎร์ดำรง ด้านรูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ส่วนใหญ่สร้างขึ้นใหม่จะใช้คอนกรีต อิฐผสมปูนในการก่อสร้าง ส่วนบ้านเรือนที่เป็นไม้จะเป็นบ้านเรือนเก่าที่สร้างตั้งแต่อดีต หลังคาส่วนใหญ่จะนิยมใช้สังกะสี และกระเบื้อง ส่วนที่ยังคงใช้ใบตองตึงในการมุงหลังคานั้นจะพบได้เพียง 1-2 หลังต่อชุมชน เนื่องด้วยในปัจจุบันเน้นความมั่นคงและแข็งแรงไม่ต้องเปลืองบ่อยๆ เหมือนหลังคาใบตองตึง

ลักษณะสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนเป็นแบบพื้นถิ่นทั่วไป และบางแห่งเป็นรูปแบบของอาคารพานิชย์ 2-3 ชั้นกระจุกตัวอยู่บริเวณชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ คือหมู่ที่ 8 บ้านแสลงทองอร่าม แต่ในขณะที่เมืองปายรับวัฒนธรรมในรูปแบบของการก่อสร้างสมัยใหม่ บ้านบางหลังยังคงรูปแบบของสถาปัตยกรรมเดิมที่เป็นทรงไทใหญ่ไว้อยู่ และบางบ้านยังคงมีการเก็บรักษาอยู่ ชาวไร่ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้งานของอยู่ชั่วคราวออกไป จากในอดีตอยู่ชั่วคราวใช้เป็นที่เก็บผลผลิตทางการเกษตรเช่น ข้าว งา ถั่วเหลือง และบริเวณใต้ถุนของอยู่ชั่วคราวก็ยังสามารถใช้เก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร แต่ในปัจจุบันใต้ถุนของอยู่ชั่วคราวได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นที่จอดรถยนต์ ในขณะที่ด้านบนของอยู่ชั่วคราวก็ยังใช้เก็บผลผลิตเช่นเดิม ในส่วนร้านค้านั้นมีการดัดแปลงใช้บ้านเก่าดั้งเดิมที่เป็นทรงพื้นถิ่นของไทใหญ่ มาดัดแปลงเป็นร้านค้าเพื่อขายของ หรือประกอบเป็นธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวค่อนข้างมาก

ลักษณะเส้นทางการสัญจรของเวียงใต้ มีขนาดเส้นทางแบบดั้งเดิมสมัยก่อน เป็นเส้นทางที่ไม่ใหญ่มากนัก เพียงแต่เป็นลักษณะถนนลาดยาง ซึ่งขนาดของเส้นทางในสมัยก่อนที่ใช้ในการเดินเท้าไปมาหาสู่กัน ถนนภายในชุมชนดั้งเดิม (บริเวณบ้านเจ้าหม้อ บ้านเมืองพร้าว บ้านป่าขาม บ้านเมืองแพว) จึงมีขนาดไม่ใหญ่มาก

พื้นที่เกษตรก็ยังคงอยู่รอบชุมชนดังเช่นในอดีต เพียงแต่จะมีระยะที่ห่างออกไปจากเดิม เนื่องจากการขยายตัวของบ้านเรือนที่เข้ามาอยู่อาศัยตามจำนวนคนที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งการเพิ่มขึ้นของรีสอร์ท ที่พักบางแห่งสร้างดิตริมแม่น้ำปายโดยเป็นการแทนที่ของพื้นที่เกษตรเดิม ส่งผลให้พื้นที่เกษตรต้องมีการถดถอยออกไป

โครงสร้างของชุมชน ช่วงเวลาในยุคนี้โครงสร้างหลักของชุมชนคล้ายคลึงกับช่วงที่ 1 และ 2 คือแม่น้ำปายยังคงเป็นเส้นเลือดสายสำคัญในการหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมของเวียงใต้และเวียงเหนืออยู่ วัสดุยังคงเป็นพื้นที่ศูนย์รวมทางด้านจิตใจของคนในชุมชนเช่นเดิม รวมไปถึงศาลเจ้าเมืองที่คนในชุมชนยังให้ความเคารพและบูชาอยู่เสมอมา อีกทั้งพื้นที่เกษตรกรรมก็ยังเป็นพื้นที่สำคัญของคนในชุมชนแต่จะเปลี่ยนแปลงไปคือ ระยะเริ่มห่างออกไปจากชุมชนมากกว่าในอดีต โดยมีการเพิ่มขึ้นของสิ่งปลูกสร้างที่เกิดจากคนในกลุ่มที่ 3

(ประชากรจากจังหวัดอื่นหรือต่างประเทศ) เข้ามาในพื้นที่ อีกทั้งป่าไม้และภูเขาโดยรอบของชุมชน ยังคงอยู่ เพียงแต่จำนวนของต้นไม้ลดลงไปจากเดิมในอดีต

ในช่วงยุคนี้ไม่เพียงแต่พื้นที่ทางธรรมชาติจะเป็นโครงสร้างหลักของชุมชน แต่มีโครงสร้างของชุมชนที่เพิ่มขึ้นคือ ถนนสายสำคัญต่างๆ ภายในเมือง สถาบันทางราชการต่างๆ ของชุมชน อันได้แก่ ที่ว่าการอำเภอปาย เทศบาลตำบลปาย สถานีตำรวจภูธรอำเภอปาย โรงพยาบาลปาย และโรงเรียนต่างๆ ชุมชนเวียงใต้ ทั้งนี้สถานที่เหล่านี้เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในเมืองปาย ซึ่งเป็นการตอบสนองของความต้องการพื้นฐานของคนในชุมชนให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

การขยายตัวของชุมชน เป็นผลจากการอพยพย้ายถิ่นของคนกลุ่มที่ 3 เพื่อเข้ามาลงทุนเกี่ยวกับการค้า และธุรกิจการท่องเที่ยว จึงมีการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้บริเวณตลาดแสงทองอร่าม และบริเวณสองฟากฝั่งของแม่น้ำปายที่แต่เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรม แต่ปัจจุบันนี้เป็นที่ตั้งของรีสอร์ทต่างๆ อยู่ติดกับแม่น้ำปาย และตั้งกระจายตามแนวของน้ำปาย ถนนสายเวียงเหนือเชื่อมเวียงใต้ อีกทั้งมีการตั้งบ้านเรือนและร้านค้าต่างๆ ตามถนนหลวงหมายเลข 1095 ตามเส้นทางที่ใช้ในเดินทางไปยังจังหวัดเชียงใหม่

2. ลักษณะเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงปี 2540-2545 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวทำให้นายทุนเดินทางเข้ามาลงทุนในพื้นที่ปาย เพื่อประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว จึงส่งผลให้เกิดที่พัก รีสอร์ท ร้านอาหาร ธุรกิจรถเช่า พร้อมกับคนปายเริ่มมีการเรียนรู้ทางด้านการทำธุรกิจการท่องเที่ยว แต่ก็ไม่สามารถที่จะแข่งกับนายทุนและนักธุรกิจที่มีประสบการณ์ที่สูงกว่า และพร้อมกันนั้นรายได้ของคนปายในช่วงนั้นได้จากการขายทรัพย์สินที่ดินที่เป็นมรดกของบรรพบุรุษ แต่ถึงอย่างไรคนส่วนใหญ่ในชุมชนปายก็ยังคงยึดอาชีพหลักเป็นอาชีพเกษตรกรเช่นเดิมดังในอดีต แต่จะมีการเปลี่ยนวิธีการผลิตไปจากเดิม แต่ก่อนเป็นแบบเพื่อยังชีพ แต่ในปัจจุบันนี้เป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์และเชิงเดี่ยวที่ใช้ปุ๋ย และสารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การศึกษาจากเดิมโรงเรียนจะอยู่ในวัดหลวง แต่ปัจจุบันนี้เวียงใต้มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 1 โรงเรียนคือโรงเรียนปายวิทยาคาร ส่วนโรงเรียนระดับประถมศึกษาคือ โรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ และโรงเรียนระดับอนุบาลได้แก่โรงเรียนสิริอัมพร และที่ชุมชนเวียงเหนือมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษาคือโรงเรียนบ้านเวียงเหนือ ส่วนการเรียนในปัจจุบันก็ได้มีอุปสรรคดังเช่นแต่ก่อน

การปกครองในปัจจุบัน ชุมชนเวียงใต้ขึ้นอยู่กับเทศบาลตำบลเวียงใต้และองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงใต้ ส่วนชุมชนเวียงเหนือขึ้นอยู่กับองค์การบริหารส่วนตำบลเวียง

เหนือ และพื้นที่อื่นๆ ในอำเภอปายจะปกครองโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่า “อบต. ส่วนผู้นำในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อหลวง พระสงฆ์ และปราชญ์ท้องถิ่น โดยจะเป็นผู้ที่นำชาวบ้านในการจัดกิจกรรมของชุมชนหรือประเพณีต่างๆ ซึ่งต้องผ่านการประชุมหารือกัน ก่อนที่ในหมู่บ้านจะมีกิจกรรม หรือประเพณีต่างๆ เกิดขึ้น

3. กลุ่มคนและวิถีชีวิต ด้วยการมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เรียบง่ายในเมืองเล็กๆ ท่ามกลางหุบเขาและสายน้ำที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ และวัฒนธรรมของหลากหลายชนเผ่า ประกอบกับการมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม ถือได้ว่าเป็นเมืองหนึ่งที่คนในเมืองมีวิถีชีวิตเรียบง่ายและน่าเข้าไปสัมผัสในสายตาของคนภายนอก จึงทำให้คนกลุ่มที่ 3 ที่เริ่มมีการเข้ามาในชุมชนตั้งแต่ในช่วงที่สองมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากเรื่อยๆ เพื่อทำธุรกิจประเภทท่องเที่ยวและการค้า ให้สามารถรองรับกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างชาติ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์อย่างรวดเร็วด้วยการมีร้านค้า และร้านอาหารในยามค่ำคืนเป็นจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตเดิมของชาวไทยใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่บริเวณชุมชนเวียงใต้ จากเดิมเป็นเมืองที่เงียบสงบในยามค่ำคืน กลายเป็นเมืองที่มีเสียงอึกทึกในตอนกลางคืนเพื่อบริการนักท่องเที่ยว จึงเสมือนเป็นการเริ่มบีบให้คนกลุ่มแรกออกจากพื้นที่ไปด้วยการเริ่มขายบ้านและที่ดิน หรือมีการปรับเปลี่ยนบ้านเรือนของตนให้เป็นที่พัก เกสเฮ้าส์ หรือร้านอาหารตามไปด้วย จากภาพวิถีชีวิตของเกษตรกรที่นอนแต่หัวค่ำตื่นนอนแต่เช้าตรู่ และเดินแบกจอบเสียบตามท้องถนนเพื่อเข้าสู่ท้องนาเริ่มหายไป ประกอบกับวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวพื้นถิ่น จะมีให้เห็นแต่เฉพาะในผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้นที่ยังคงนุ่งผ้าซิ่น และสวมกูปหรือหมวกเวลาเดินตามท้องถนน

ในช่วงนี้วิถีชีวิตของคนไทยใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน ด้วยอุปนิสัยของชาวไทยใหญ่ ส่วนใหญ่รักความสงบและมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายไม่วุ่นวาย จึงทำให้มีการเริ่มย้ายออกจากชุมชนเวียงใต้ในกลุ่มคนที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตและกลุ่มคนที่เข้ามาใหม่ได้ โดยย้ายออกไปอยู่ชุมชนรอบนอกได้แก่ ชุมชนเมืองแปง ทุ่งยาว แม่นาเต็ง เป็นต้น แต่ยังคงมีกลุ่มคนพื้นถิ่นดั้งเดิมที่สามารถปรับตัวอยู่อาศัยร่วมกับคนกลุ่มใหม่ โดยมีการปรับเปลี่ยนบ้านเรือนให้เป็นที่ร้านอาหาร ที่พัก ร้านขายของต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และปรับตัวให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันของเมืองปาย ด้วยเหตุนี้จึงยังคงเห็นบ้านเรือนทรงไทยใหญ่และทรงพื้นถิ่นในเมืองปายอยู่

วิถีชีวิตเกษตรกรในท้องถิ่น

การค้าขายในชุมชนเชียงใหม่ได้

ภาพที่ 4.10 ลักษณะวิถีชีวิตของคนในเมืองปาย

ที่มา : ผู้จัดการออนไลน์, 2554

โรงพยาบาลสุบเก่าหลังจากยกเลิกกิจการแล้ว

ภาพสะพานข้ามแม่น้ำปายในปัจจุบัน

สภาพบ้านเรือนในปัจจุบัน

วัดหลวง

เทศบาลตำบลปาย

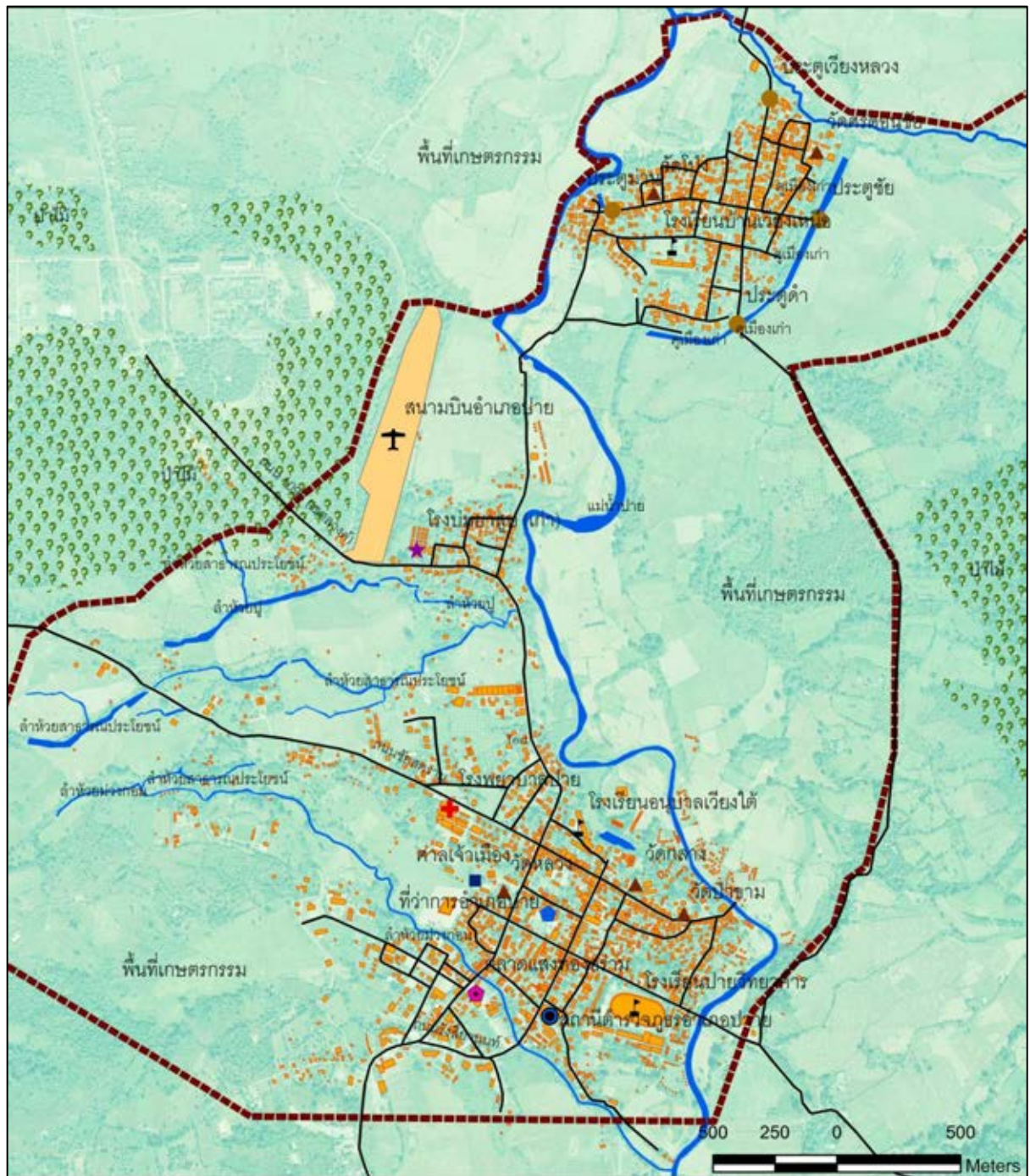
ที่ว่าการอำเภอปาย

สถานีตำรวจภูธรอำเภอปาย

โรงเรียนปายวิทยาคาร

ภาพที่ 4.11 ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างของเมืองปายในปัจจุบัน

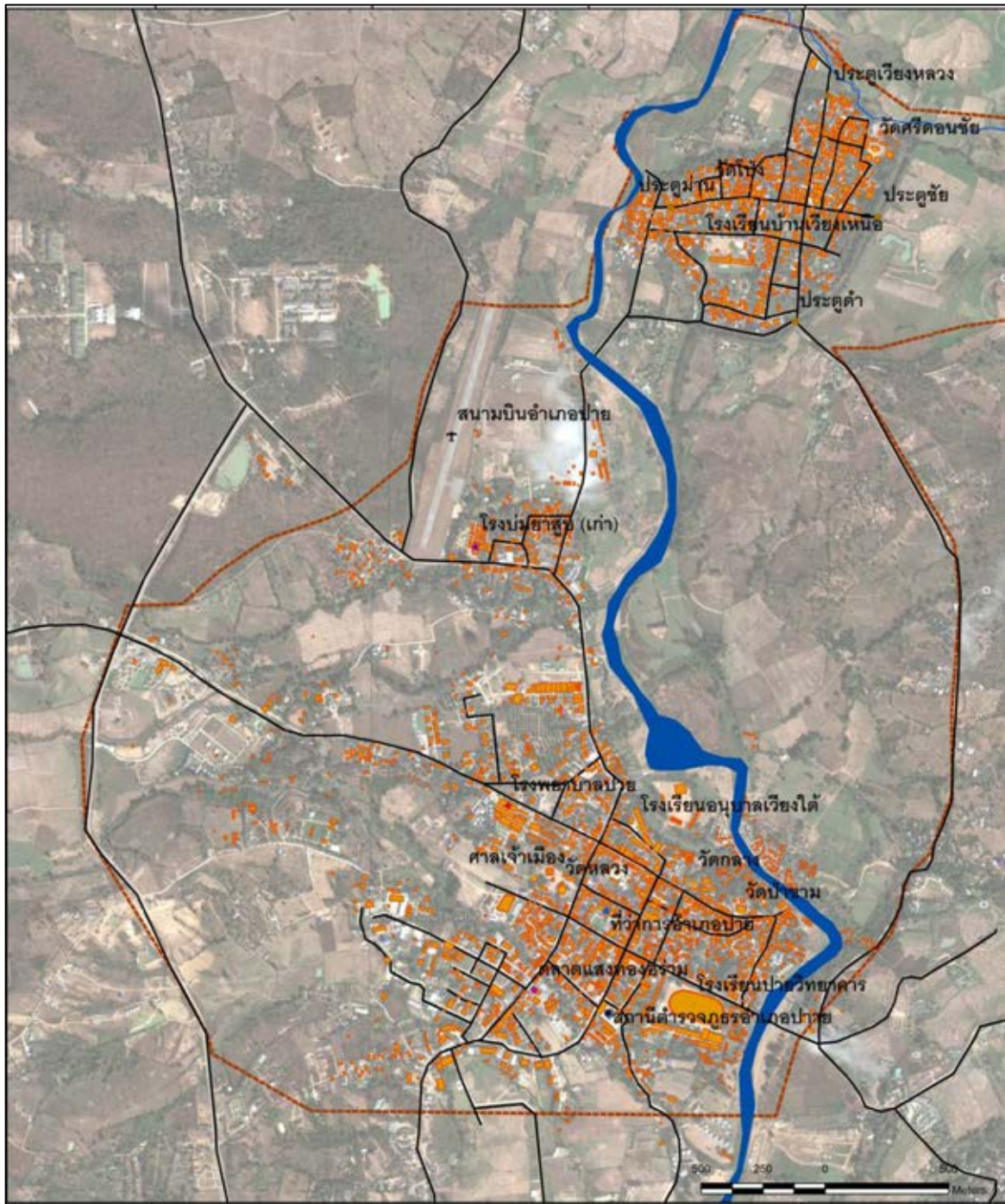
ที่มา: ภาพโรงพยาบาลสุบเก่า จาก amazing Thailand always amazes you และผู้วิจัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 4.8 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์ของเมืองปายในช่วงที่ 3 : ยุคของการเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยว(พ.ศ.2538-ปัจจุบัน)

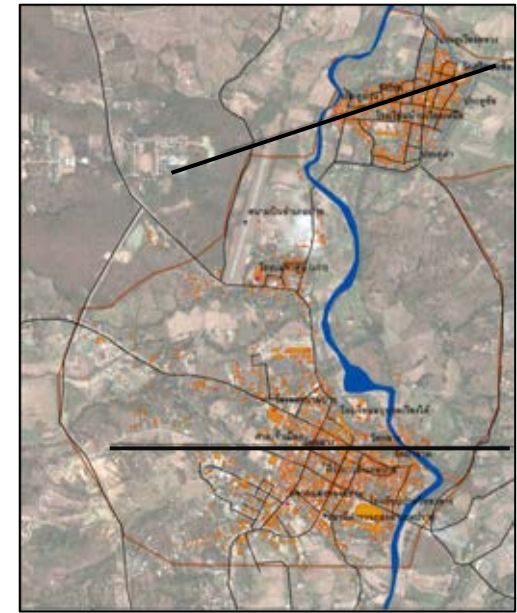
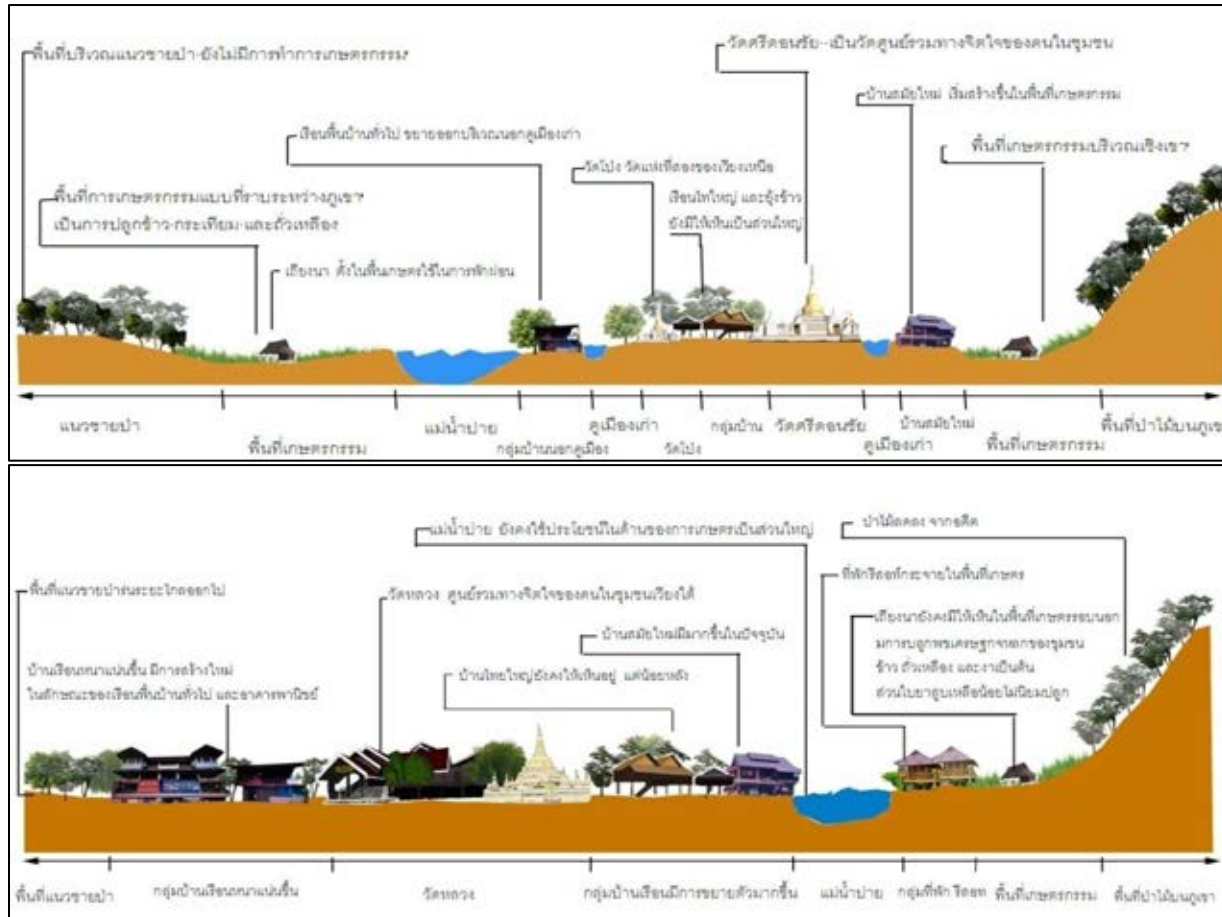
 คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์	✈ สนามบิน	★ โรงพยาบาล (เก่า)	● สถานีตำรวจ	✚ โรงพยาบาล
	■ ศาลเจ้าเมือง	⬜ ศาลา	⬜ ที่ว่าการอำเภอปาย	▲ วัด	● ประตูเมืองเก่า
	⬜ โรงเรียน	■ อาคารสิ่งปลูกสร้าง	— ถนน	— ทางน้ำ	
ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษญา ตันนุกูล ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2545 จากกรมแผนที่ทหาร					

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 4.9 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองปายในช่วงที่ 3 (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน 2555)

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์					
	 วัด	 โรงเรียน	 ที่ว่าการอำเภอ	 ตลาดแสงทอง	 โรงพยาบาลอำเภอ	
 สถานีตำรวจอำเภอ	 สนามบินอำเภอ	 โรงเรียนอู่ท่า (เก่า)	 อาคารและสิ่งก่อสร้าง			
 ทางน้ำ	 ประตูเมืองเก่า	 ถนน				
ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา คันทนกุล ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปีพ.ศ.2555 จากGoogle Earth						

แสดงตำแหน่งภาพตัดขวาง

ภาพที่ 4.12 แสดงภาพตัดขวางพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในช่วงที่ 3

ที่มา: ผู้วิจัย

4.3 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

ในการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายตามหลักฐานและเอกสารที่ได้ทำการบันทึก และจากคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น สามารถแบ่งพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายได้ออกเป็น 3 ช่วง

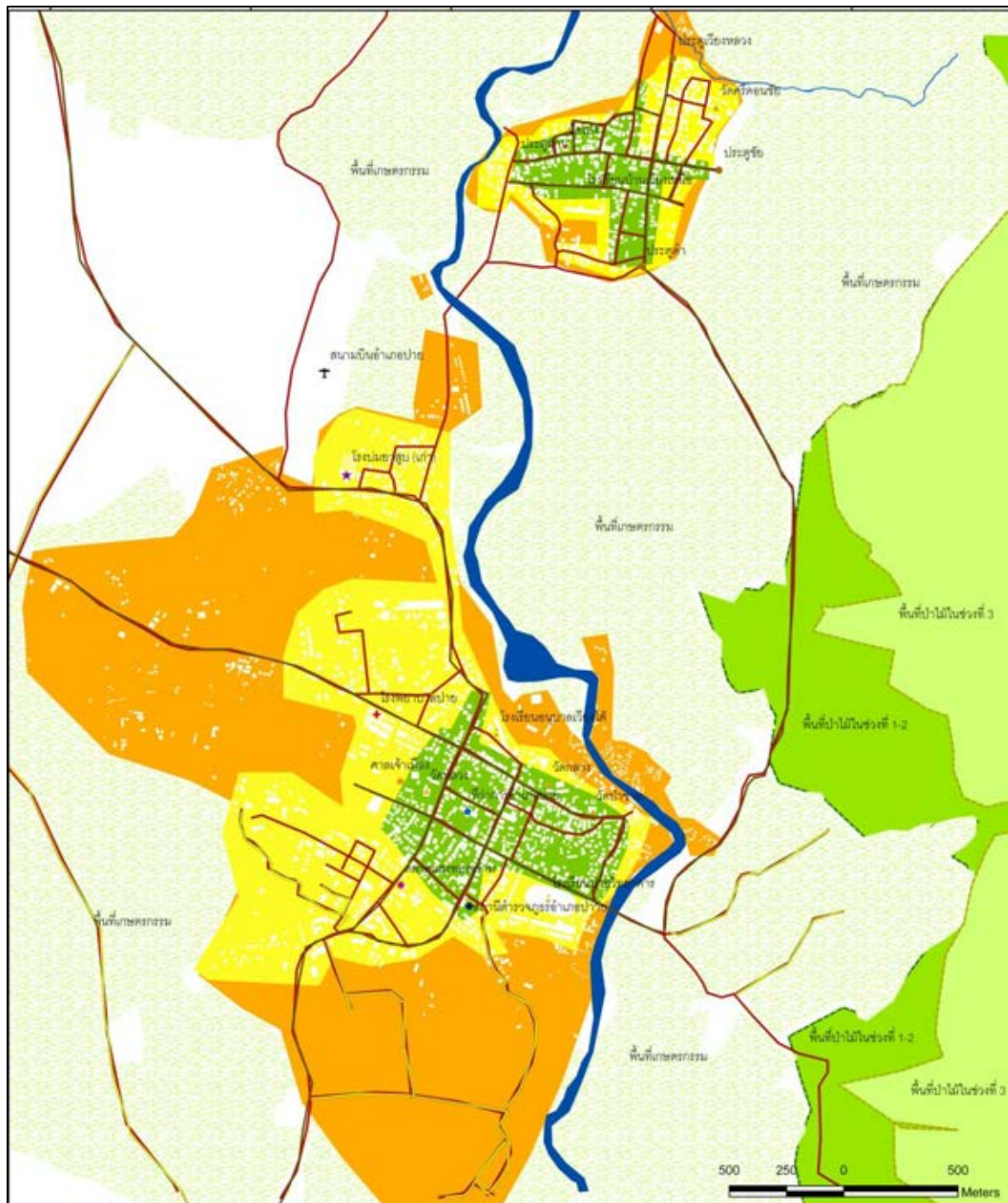
ช่วงที่ 1 ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย การตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกของเมืองปายเกิดขึ้นที่บ้านดอน หรือเวียงเหนือ คนกลุ่มแรกที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานคือ พม่าหรือไทยใหญ่ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งกองทัพ จึงเกิดโครงสร้างของเมืองที่สำคัญคือ คันดินคูน้ำ กำแพงเมือง ประตูเมือง วัดบ้านดอน หรือวัดศรีดอนชัยในปัจจุบัน ศาลเจ้าเมือง หอเจ้าฟ้า และบ้านเรือน เหล่านี้ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองที่จัดสรรพื้นที่ในรูปทรงตารางกกริด โดยมีลักษณะของการวางผังเมืองแบบโบราณ ต่อมาเมื่อเจ้าศรีใจหรือเจ้าชัยสงครามยกทัพมาบ้านดอน เนื่องจากบ้านดอนไม่ยอมส่งส่วยเกิดการแข็งข้อ ผลการรบครั้งนั้นเจ้าศรีใจได้ชัยชนะและนำคนจากพม่ามาอยู่เพิ่ม จึงเกิดการขยายตัวของบ้านดอนออกไปบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย เรียกบริเวณนั้นว่า “บ้านใต้วังช้างเผือก” และเกิดโครงสร้างที่สำคัญคือ วัดหลวง ศาลเจ้าเมือง วัดกลาง และวัดป่าขาม ตามลำดับ โดยลักษณะประชากรเป็นคนสองกลุ่มหลักคือ ชาวไทใหญ่และไทโยนกสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกันได้อย่างสงบสุข วิถีชีวิตหลักของคนในชุมชนคือการทำเกษตรกรรม ส่งผลให้มีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่รอบนอกเมืองเป็นบริเวณกว้าง และมีการค้าขายกับพื้นที่ใกล้เคียง จึงจัดได้ว่าเป็นช่วง “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม สภาพธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน มีความโดดเด่นของวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ และมีการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (เกรียงไกร เกิดศรี อ่างใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2546) เป็นผลทำให้เกิดการสร้างสถานที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อในช่วงสมัยนี้เป็นจำนวนมาก

ช่วงที่ 2 ยุคชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคมในช่วงสมัยนี้ตรงกับรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การทำสัมปทานป่าไม้ และสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงก่อนเกิดสงครามเวียงเหนือและเวียงใต้ได้แยกตัวออกจากกัน จึงเกิดเสาหลักเมืองเป็นอนุสรณ์และสัญลักษณ์ในการแยกตัว ตั้งอยู่บริเวณที่ว่าการอำเภอปาย ต่อมามีการตัดตรอกซอยและจัดรูปผังเมืองใหม่ให้มีลักษณะของรูปทรงตารางกกริดที่ชัดเจนขึ้น พร้อมกับตั้งชื่อถนนสายสำคัญต่างๆ ที่ล้วนแล้วแต่เป็นชื่อของบุคคลสำคัญในเมืองปาย อันได้แก่ ถนนราฎร์ดำรง ชัยสงคราม รั้งสิยานนท์ และเขตเขลางค์ จากนั้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพญี่ปุ่นต้องการเดินทางจากเชียงใหม่เข้าสู่ประเทศพม่า จึงถาง

ทางจากเชียงใหม่ ผ่านปาย แม่ฮ่องสอน ชุนยวม และออกสู่ประเทศพม่า ส่งผลให้เกิดเส้นทางการคมนาคมสายใหม่ เมื่อสิ้นสุดสงครามได้มีบริษัทเอกชนเข้ามาทำธุรกิจการขนส่ง ทำให้การคมนาคมในเมืองปายสะดวกขึ้นตามลำดับ หลังจากนั้นมีการสร้างถนนสาย 1095 เป็นลักษณะของถนนลาดยางเสมือนเป็นการเปิดเมืองปายสู่โลกภายนอก ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเริ่มเข้ามาเที่ยวชมธรรมชาติ จากปัจจัยทางการท่องเที่ยวเป็นตัวเริ่มต้นให้คนกลุ่มที่ 3 (ประชากรต่างถิ่นจากจังหวัดอื่น) เข้ามาในพื้นที่เพื่อทำธุรกิจประเภทที่พัก รีสอร์ท ร้านอาหารและการค้าในเมืองปาย จัดได้ว่าในช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่เรียกว่า “ลักษณะเด่นร่วมทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม” โดยเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้น ในด้านของทรัพยากร แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี จึงส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการให้มากขึ้น แต่ทั้งนี้ยังคงคุณค่าของระบบนิเวศเดิมอยู่ (เกรียงไกร เกิดศิริ อ่างใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2546)

ช่วงที่ 3 ยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายที่เป็นผลมาจากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลให้มีการขยายตัวของสิ่งก่อสร้างบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมเดิม เกิดชุมชนใหม่และมีอัตราการขยายตัวของสิ่งก่อสร้างที่มากคือ ชุมชนแสงทองอร่าม ซึ่งชุมชนนี้มีบทบาทเป็นย่านของการค้าของเมืองปาย ในขณะที่บริเวณพื้นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของเวียงใต้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากพื้นที่อยู่อาศัย กลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เป็นผลมาจากมีการขยายตัวและอพยพย้ายถิ่นของคนกลุ่มที่ 3 (ประชากรต่างถิ่นจากจังหวัดอื่น) ที่เป็นนักลงทุนเข้ามาลงในพื้นที่ปายเป็นจำนวนมาก เป็นตัวอย่างให้คนปายที่อยู่ดั้งเดิมเริ่มปรับตัวและลงทุนตาม จึงเป็นการเริ่มเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรกรเป็นผู้ค้าขาย เจ้าของรีสอร์ทและที่พัก ในขณะที่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมไม่ได้ฝึกเรียนรู้ให้ทำการลงทุนขนาดใหญ่ จึงเกิดจากล้มละลายในประชากรบางราย ซึ่งไม่สามารถสู้นักลงทุนที่มีประสบการณ์สูงได้ ในช่วงเวลานี้จัดได้ว่าเกิดความซับซ้อนในระบบของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ด้วยการที่มนุษย์มีเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาเพื่อจัดการแก้ไขปัญหา จึงสามารถเอาชนะสภาพทางธรรมชาติเดิมได้ จัดได้ว่าอยู่ในช่วงเวลาของ “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์”

สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ในช่วงที่ 1 เป็นลักษณะภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม ซึ่งต่อมาในช่วงที่ 2 เริ่มเกิดการพัฒนาส่งผลให้เป็นช่วงที่เรียกว่า มีลักษณะเด่นร่วมทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม ขณะที่ช่วงที่ 3 กระแสการท่องเที่ยวที่เข้ามาพร้อมกับคนกลุ่มที่ 3 นำมาสู่การพัฒนา มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ เรียกช่วงนี้ว่า วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ ซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายได้ดังแผนที่ 4.10 ภาพที่ 4.12 และตารางที่ 4.2

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 4.10 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายทั้งสามช่วง (พ.ศ.1855-ปัจจุบัน)

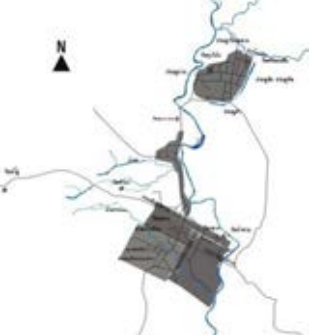

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์				
	 พัฒนาชุมชนในช่วงที่ 1	 พัฒนาการชุมชนในช่วงที่ 2	 พัฒนาการชุมชนในช่วงที่ 3	 พื้นที่ป่าไม้ในช่วงที่ 3	
	 พัฒนาการทางเดินเท้า เกรียน (ช่วงที่ 1)	 ถนนที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2	 ถนนในช่วงที่ 3	 พื้นที่ป่าไม้ในช่วงที่ 1-2	
ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา ศันบุญดู ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2555 จาก Google Earth					

ภาพที่ 4.13 สรุปพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองปายตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 4.2 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

ประเด็น	ช่วงที่ 1 : ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397)	ช่วงที่ 2 : ยุคชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2398-2537)	ช่วงที่ 3 : ยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน)
1.ปัจจัยหลักที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง	<ul style="list-style-type: none"> - การแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการตั้งบ้านเรือนและกองทัพของชาวพม่าและไทใหญ่ - การอพยพย้ายเข้ามาของไทโยนก 	<ul style="list-style-type: none"> - การอพยพเข้ามาของพลเมืองมากมายทั้ง พม่า ไทยใหญ่ ไทโยนก มอญ ไทลื้อ และอื่นๆ - การตัดเส้นทางคมนาคมของทหารญี่ปุ่นจากเชียงใหม่ไปขุนยวมเพื่อเข้าสู่ประเทศพม่า - การสร้างถนนลาดยางสาย 1095 จากตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ปาย และไปจังหวัดเชียงใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - การกระตุ้นนโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของรัฐบาล ส่งผลให้นักลงทุนเข้ามาในเมืองปายเพื่อลงทุนธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2.พัฒนาการด้านกายภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบเนินเขา อูริมแม่น้ำปายทางฝั่งตะวันตกของชุมชน - การบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้ให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอกของชุมชน - ลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นลักษณะการปลูกบ้านแบบชั่วคราวหลังคาใบตองตึง ฝาทำด้วยไม้ไผ่ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีการแบ่งเวียงออกเป็น 2 เวียงคือเวียงเหนือตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย ส่วนเวียงใต้ตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปาย - บ้านเรือนเกาะกลุ่มอยู่บริเวณถนนชัยสงคราม ขยายไปยังถนนราษฎร์ดำรง และเส้นรังสิยานนท์ตามลำดับ - ลักษณะสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ตัวบ้านใช้ไม้เนื้อแข็ง ส่วนหลังคายังคงมุงใบตองตึง 	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการตั้งบ้านเรือนใหม่อยู่บริเวณตลาดแสงทองอร่าม - บริเวณชุมชนดั้งเดิมและใจกลางของเมืองเวียงใต้กลายเป็นแหล่งธุรกิจการค้าสำหรับการท่องเที่ยวผสมผสานกับที่อยู่อาศัยในบริเวณชุมชนดั้งเดิม - พื้นที่การเกษตรเริ่มเปลี่ยนเป็นที่พักเกสเฮาส์ แต่ยังคงอยู่รอบนอกของชุมชนแต่มีระยะที่ห่างออกไปจากเดิม
3.พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการทำเกษตรกรรมแบบยังชีพ เหลือถึงแลกเปลี่ยน 	<ul style="list-style-type: none"> - การเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น มุ่งผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อขาย - การแลกเปลี่ยนสินค้าพวก เพชร พลอย แสง เงิน ทองจากฝั่งพม่า 	<ul style="list-style-type: none"> - การเกษตรเชิงพาณิชย์ - มีธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่นร้านอาหาร สถานเริงรมย์ โรงแรม รีสอร์ท และร้านค้าพาณิชย์ต่างๆ

ประเด็น	ช่วงที่ 1 : ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.1855-2397)	ช่วงที่ 2 : ยุคชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2398-2537)	ช่วงที่ 3 : ยุคของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน)
4.พัฒนาการด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม - มีหลากหลายชนเผ่าอาศัยอยู่ในชุมชน โดยอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขไม่มีความขัดแย้ง - มีวัดบ้านดอน หรือวัดศรีดอนชัยเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - อาชีพเกษตรกรรมยังคงเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน - วัดหลวงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนเวียงใต้ และให้ความเคารพบูชาศาลเจ้าเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - อาชีพเกษตรกรรมยังเป็นอาชีพหลัก แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนทำให้เกิดธุรกิจการค้าในชุมชน - วัดหลวงยังคงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน
5. การขยายตัวของชุมชน			
6.พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกก่อให้เกิดองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ กลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา โอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม มีวัดบ้านดอน แม่น้ำปาย ลำน้ำแม่เมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - เมื่อขยายเมืองมาสู่เวียงใต้ องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ กลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา มีแม่น้ำปาย พื้นที่เกษตรกรรม เส้นทางคมนาคม แม่น้ำปาย และลำห้วยสายต่างๆ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงมีลักษณะเดิมคือ กลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่ที่ราบระหว่างภูเขา พื้นที่เกษตรกรรม เส้นทางคมนาคม แม่น้ำปาย ลำห้วยสายต่างๆ วัด และสถานที่ราชการที่สำคัญ

บทที่ 5

การวิเคราะห์องค์ประกอบและการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย พบว่าคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่คือ ชาวไทใหญ่และเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สุดของเมืองปาย จึงส่งผลให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรมถ่ายทอดลงบนพื้นที่ เริ่มจากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของคนไทใหญ่มีวัฒนธรรมที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ประกอบกับการมีปัจจัยในการเลือกทำเลที่ตั้ง จะถูกกำหนดว่าต้องเป็นพื้นที่ราบระหว่างภูเขาและใกล้แหล่งน้ำ จึงเป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการตั้งชุมชน ด้วยวัฒนธรรมของไทยใหญ่มีอัตลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจน พื้นที่ภายในชุมชนจึงก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่ยังคงมีคุณค่าความสำคัญและแสดงถึงวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์อยู่ในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมา จึงนำมาสู่การวิเคราะห์หาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองปาย โดยเริ่มจากการสำรวจภาคสนามในเบื้องต้น เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการทำแบบสอบถาม ได้ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร 93 ครัวเรือน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบอย่างง่าย (Simple Random) ซึ่งประเด็นหลักในแบบสอบถามคือ ต้องการทราบถึงทัศนคติเกี่ยวกับสถานที่สำคัญ และควรแก่การอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จากนั้นผู้ศึกษานำผลที่ได้จากการสอบถามเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์หาองค์ประกอบที่สำคัญ และนำไปสู่การระบุคุณค่าขององค์ประกอบและพื้นที่ โดยใช้วิธีการตรวจสอบรายการ (Check list) ในด้านต่างๆ พร้อมกับประยุกต์ใช้เกณฑ์คุณค่าของ Saundra Neale (Neale, 2011) จากนั้นจึงทำการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยผู้ศึกษาเป็นผู้ทำการประเมิน มีผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษา ทั้งนี้ผลจากการประเมินจะทำให้ทราบถึงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่คงอยู่ในปัจจุบัน และนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

5.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ชาวไทใหญ่เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่อาศัยภายในชุมชน จึงเป็นผู้มีส่วนทำให้เกิดองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ในช่วงแรกการเกิดองค์ประกอบต่างๆ เกิดขึ้นภายใต้กรอบของสภาพธรรมชาติ ร่วมกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นตัวกำหนด ประกอบกับชาวไทใหญ่มีวัฒนธรรมและสังคมแบบเกษตร จึงนำมาสู่การปรับสภาพแวดล้อมของ

พื้นที่บริเวณที่ราบระหว่างภูเขาที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดความเหมาะสมกับตัวชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งส่งผลให้องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ จนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของชุมชนและนำไปสู่การเกิดองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ของเมืองปาย ดังต่อไปนี้

5.1.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางสุนทรียภาพ (กายภาพ)

จากกรอบแนวคิดในการวิจัย องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางสุนทรียภาพ ประกอบไปด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และเส้นทางการสัญจร ซึ่งจากการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 93 คนบริเวณในการระบุสถานที่สำคัญและควรแก่การอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงนำมาสู่การวิเคราะห์สถานที่เหล่านั้นไปสู่องค์ประกอบต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

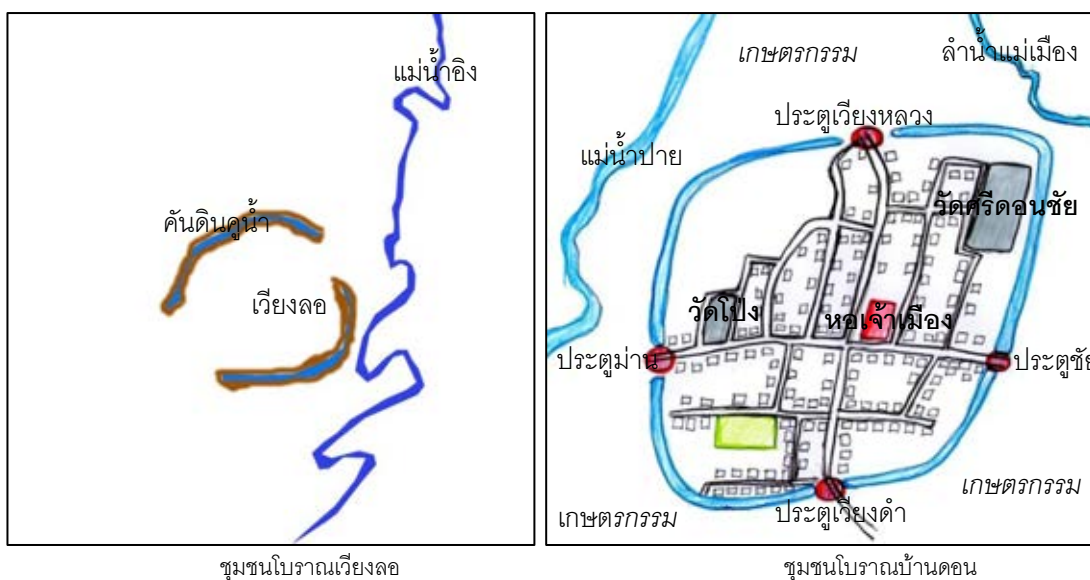
1. รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ชาวไทใหญ่เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามากำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย ในช่วงแรกเกิดขึ้นภายใต้กรอบข้อจำกัดทางธรรมชาติ จึงทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนเป็นส่วนใหญ่

จากเอกสารที่อ้างอิงประวัติศาสตร์และจากการบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น ประกอบจากการสำรวจภาคสนามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองปายในช่วงแรกเกิดขึ้นบริเวณเวียงเหนือ ข้อสันนิษฐานเหล่านี้มีความเป็นไปได้ จากลักษณะรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของบ้านดอนหรือเวียงเหนือ เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เกิดจากการรวมกลุ่มกระจุกตัวของบ้านเรือน มีรูปทรงค่อนข้างกลม ทั้งนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้คล้ายคลึงกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณอื่นๆ ในภาคเหนือ ที่มีรูปแบบการก่อสร้างคันดินคูน้ำล้อมรอบตัวเมือง เชื่อว่านิยมสร้างล้อมรอบเมืองอันเป็นศูนย์กลางใหญ่ในการปกครองเมือง และมีการสร้างศูนย์กลางอื่นๆ ที่เป็นศูนย์กลางย่อย (สร้อยสุรีย์ ศรีเมือง, 2554 : ออนไลน์) โดยชุมชนโบราณในภาคเหนือที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับบ้านดอนอยู่หลายแห่ง ซึ่งมีลักษณะการสร้างคันดินและคูน้ำล้อมรอบเมือง หรือบางแห่งตั้งอยู่บริเวณเนินเขาได้แก่ ชุมชนโบราณเวียงล่อ ตั้งอยู่ที่ตำบลหงส์เหิน อำเภอจุน จังหวัดพะเยา และชุมชนโบราณดอยเวียง ตั้งอยู่ที่บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งสองชุมชนมีลักษณะคล้ายบ้านดอนคือ การมีคันดินคูน้ำล้อมรอบเมือง และมีรูปทรงที่ค่อนข้างกลม ส่วนชุมชนโบราณดอยเวียงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่บนเนินเขา ในขณะเดียวกันยังคงมีคันดินคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งเป็นลักษณะที่ป้องกันข้าศึกจากเมืองอื่นๆ อย่างชัดเจน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในภาคเหนือและชุมชนใกล้เคียงในจังหวัดเดียวกัน มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่คล้ายกันคือ นิยมสร้างคันดินคูน้ำล้อมรอบเมือง โดยชุมชนเวียงเหนือมีการสร้างขึ้นเพื่อต้องการปกกันข้าศึก ประกอบกับการเลือกพื้นที่เนินเพื่อให้เป็นปราการทางธรรมชาติเช่นเดียวกับชุมชนดอยเวียง จากนั้นเมื่อเจ้าสงครามได้เป็นผู้ปกครองเมืองพระองค์ใหม่จึงมีการขยายเมืองไปตั้งบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย เนื่องจากเป็นการสร้างชุมชนในระดับย่อยที่เรียกว่า “พันนา” (สร้อยสุริย์ ศรีเมือง, 2554 : ออนไลน์) โดยมีบ้านดอนเป็นศูนย์รวมการปกครอง ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่จากเดิมคือขุนหลวงพม่า มาเป็นเจ้าทางล้านนาจึงรับได้รับอิทธิพลจากทางล้านนาในรูปแบบของการปกครองเมือง ประกอบกับการอพยพเข้ามาของประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น จึงต้องหาพื้นที่ใหม่โดยมีปัจจัยในการพิจารณาเลือกตั้งถิ่นฐานในสมัยนั้นคือ การเป็นพื้นที่ราบกว้างและมีแหล่งน้ำที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งนำมาสู่การเลือกพื้นที่บริเวณเวียงใต้ในปัจจุบัน

จากการสำรวจภาคสนาม ภาพถ่ายทางอากาศ และจากคำสัมภาษณ์ของประธานกลุ่มชมรมผู้อาวุโสอำเภอปาย (คุณสว่าง ศรีวิชัย, สัมภาษณ์, วันที่ 22 เมษายน 2556) กล่าวว่าพื้นที่บริเวณเวียงใต้ เป็นพื้นที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย ประกอบกับตั้งอยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำ ซึ่งสามารถดึงเอาน้ำมาใช้ประโยชน์ได้มากกว่า ในขณะที่เวียงเหนือเป็นพื้นที่ตั้งอยู่เหนือแม่น้ำปาย จึงเป็นการยากที่จะนำเอาน้ำปายเข้ามาใช้ในเมืองได้ ในขณะที่แหล่งน้ำที่เป็นประโยชน์กับเวียงเหนือสำหรับการดึงมาใช้คือลำน้ำแม่เมืองเสียมากกว่า ดังนั้นจากการสันนิษฐานในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านดอนจึงมีความเป็นไปได้ที่เจ้าชัยสงครามเลือกจะขยายเมืองออกมาบริเวณพื้นที่นี้ ซึ่งมีระยะห่างจากเวียงเหนือเพียง 3 กิโลเมตร สามารถที่จะใช้เกวียน นั่งช้าง หรือการเดินเท้าไปและกลับได้ภายใน 1 วัน

ชุมชนโบราณเวียงล่อ

ชุมชนโบราณบ้านดอน

ที่ตั้งชุมชนโบราณดอยเวียง

ภาพที่ 5.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในภาคเหนือ และพื้นที่ใกล้เคียง
ที่มา : ปรับปรุงจากคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2539 จันทร
อินทसार, 2549 และสุรศักดิ์ ศรีสำอาง, 2549

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเมืองปายในปัจจุบันจากการสำรวจภาคสนามและ
แบบสอบถาม สามารถจำแนกรูปแบบการตั้งถิ่นฐานออกเป็น 2 รูปแบบ และดังแผนที่ 5.1

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานใกล้บริเวณถนนสายหลักภายในชุมชน

ชุมชนปายที่เกิดขึ้นในยุคแรกอยู่บริเวณชุมชนเวียงเหนือ และชุมชน
ต่อมาคือชุมชนเวียงใต้ พบว่าทั้ง 2 ชุมชนมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่กระจุกตามเส้นถนนสายหลัก
ของชุมชน และอยู่ใกล้แม่น้ำปาย ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้สะท้อนถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
ของชุมชนจากกลุ่มคนไทใหญ่และไทโยนกในอดีต เป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่มีรูปทรง
ค่อนข้างกลม และภายในเมืองมีรูปแบบการจัดสรรพื้นที่แบบตารางกริด (Grid Pattern) ซึ่งเกิด
จากแบ่งสัดส่วนของพื้นที่ตามเจตนารมณ์ของผู้ปกครองเมืองในครั้งอดีต ที่เชื่อว่าต้องการให้เมือง
ที่อยู่ภายในคันดินคูน้ำเป็นเมืองศูนย์กลางรวมของการปกครอง โดยสะท้อนออกมาในรูปทรงของถนน
บ้านเรือน วัด ตามรูปแบบที่คล้ายกับตารางกริด ต่อมาเกิดการตัดถนนและตรอกซอยตามรอย
ทางเดินเท้าเก่าของเจ้าของบ้านแต่ละหลัง เพื่อการไปมาหาสู่กันของแต่ละบ้าน (ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติ
กุล และ เกรียงไกร เกิดศรี, 2549) จึงส่งผลให้ในปัจจุบันเกิดอัตลักษณ์และมีความโดดเด่นที่
สะท้อนถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีต ด้วยการยังคงรูปแบบของถนนในลักษณะตารางกริดและ
ขนาดของเส้นทางที่แคบเกิดขึ้นจากการพัฒนาเส้นทางเดินเท้าเก่า ซึ่งมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับ
ถนนที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักของคนในชุมชน จึงยังคงเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของ
คนที่อยู่ชุมชนในครั้งอดีต

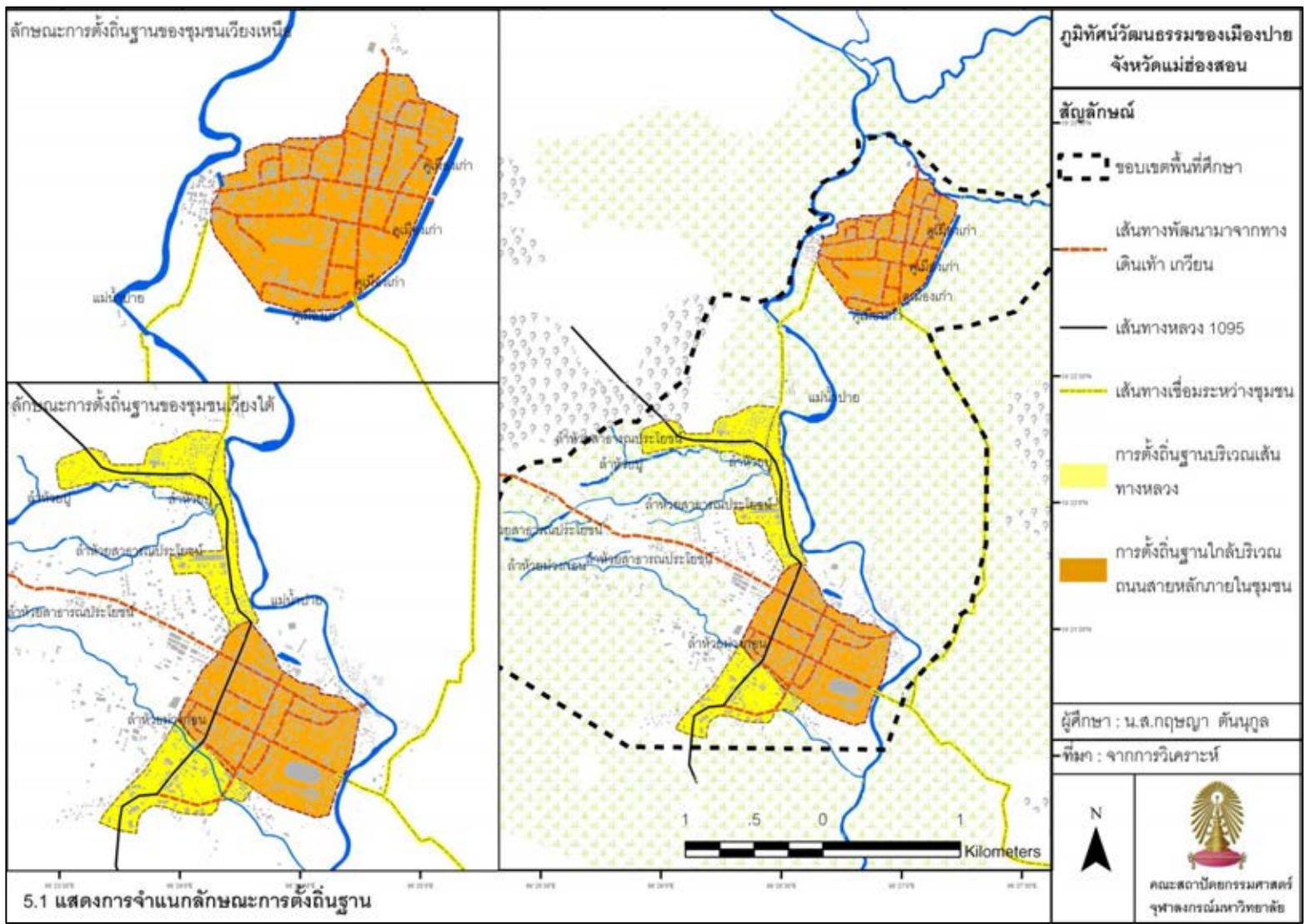
2) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่างชุมชน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยที่ 2 เป็นการเกิดขึ้นของชุมชนที่ตั้งตามเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมระหว่างชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานรูปแบบนี้เป็นลักษณะการขยายตัวในแนวยาว (Linear Pattern) โดยเกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสายหลักของเมืองปายด้วยการตัดถนนสาย 1095 จากการเดินทางของญี่ปุ่นที่ต้องการเดินทางเข้าสู่ประเทศพม่าโดยผ่านเข้ามาในเมืองปาย ซึ่งเป็นการแสดงถึงรูปแบบของเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างภูเขาที่มีข้อจำกัดทางลักษณะกายภาพที่เป็นตัวบังคับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน จึงส่งผลให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้สะท้อนถึงการสร้างบ้านเรือนตามเส้นทางที่เกิดขึ้นใหม่ เกิดการจากอพยพย้ายเข้ามาเพื่อตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มที่ 3 (คนต่างถิ่นจากจังหวัดอื่น) จึงมีการขยายตัวของบ้านเรือนที่เกาะกลุ่มตามเส้นทางสายหลักระหว่างชุมชน ได้แก่เส้นทางระหว่างเวียงเหนือ-เวียงใต้ ถนนสายเลี้ยงเมืองที่มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นใหม่ บริเวณตลาดแสงทองอร่ามที่เกิดขึ้นเป็นชุมชนใหม่เป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาเส้นทางสาย 1095 ปาย-เชียงใหม่ ประกอบกับการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้ เนื่องจากไม่สามารถตั้งบ้านเรือนภายในตัวเมืองเก่าได้ ด้วยข้อจำกัดทางพื้นที่ จึงทำให้เกิดรูปแบบการขยายตัวที่เกาะตามเส้นทางสาย 1095 ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการตั้งถิ่นฐาน ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างภูเขา

ภาพที่ 5.2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย

ที่มา: ผู้วิจัย

2. พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ

จากการสอบถามจากกลุ่มประชากรตัวอย่างและการสำรวจภาคสนามแสดงดังตาราง (ก) ในภาคผนวก ข พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของชุมชนเวียงใต้ ซึ่งพบว่าภาพรวมของพื้นที่แสดงถึงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของเมืองปายยังคงอยู่ โดยมีโครงสร้างหลักของพื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาตินั้นประกอบด้วย ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ และลำห้วยสายต่างๆ มีรายละเอียดดังนี้

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของเมืองปายตั้งอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างภูเขา มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของทั้งสองชุมชนเกาะกลุ่มใกล้กับแม่น้ำปาย โดยเว้นระยะห่างจากแม่น้ำปายไว้เพื่อป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลัน ซึ่งแม่น้ำปายเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงให้วิถีชีวิตของคนปายดำเนินอยู่ต่อไปได้ ด้วยการมีวิถีชีวิตอยู่ภายใต้ระบบนิเวศน์ธรรมชาติที่สมบูรณ์ ประกอบกับระบบวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ ส่งผลให้ยังคงรักษาป่าไม้และภูเขาที่มีความสมบูรณ์รอบล้อมบริเวณพื้นที่ตัวเมืองปายไว้ทั้งทางทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ซึ่งป่าไม้ของเมืองปายส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณหรือป่าโปร่งผสม พบมากบริเวณเชิงเขา ถัดจากนั้นเป็นพื้นที่ป่าเต็งรังมีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 800 เมตร และป่าดิบชื้นเป็นลักษณะป่าไม้ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดของเมืองปายมีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 600 เมตรขึ้นไปและเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปาย และลำห้วยสายต่างๆ เพื่อใช้ในการหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมของเมืองปาย อันได้แก่ แม่น้ำปาย ลำน้ำแม่เมือง ลำห้วยปูละและลำห้วยม่วงก่อน เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญทางการเกษตรของเมืองปายในปัจจุบัน ขณะที่ในครั้งอดีตแหล่งน้ำในธรรมชาติที่สำคัญอีกแห่งของเมืองปายสำหรับในการทำการเกษตรได้แก่ หนองกระทิงซึ่งเป็นหนองน้ำตามธรรมชาติสามารถกักเก็บน้ำได้เป็นอย่างดี เนื่องจากบริเวณนั้นถูกโอบล้อมด้วยป่าไม้ แต่ปัจจุบันหนองกระทิงไม่ได้ถูกใช้งานสำหรับทำการเกษตรแล้ว มีการอนุรักษ์ให้มีความสมบูรณ์ต่อไป

จากภาพรวมของพื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของเมืองปายจะพบว่า พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติจะประกอบไปด้วย แม่น้ำปาย ลำห้วยปูละและลำห้วยม่วงก่อน ภูเขาและป่าไม้ และลำน้ำแม่เมือง โดยแต่ละชุมชนนั้นแสดงพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางลักษณะธรรมชาติดังต่อไปนี้

พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของชุมชนเวียงใต้ ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเวียงใต้มีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างภูเขาชุมชนตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำปายและขนานด้วยพื้นที่ภูเขาและป่าไม้ทั้งสองด้าน ที่เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยทั้ง 2 สาย อันได้แก่ลำห้วยปูละและลำห้วยม่วงก่อน เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ประโยชน์สำหรับการเกษตรกรรมในปัจจุบันนอกจาก

แม่น้ำปายแล้ว ซึ่งในอดีตนั้นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมคือหนองกระทิงแต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้ใช้งานแล้ว ซึ่งมีรายละเอียดของแผนที่ดังนี้

- ลำห้วยปู้และลำห้วยม่วงก่อน เป็นลำห้วยสายเล็กที่ไหลลงสู่แม่น้ำปาย ผ่านบริเวณชุมชนเวียงใต้ โดยลำห้วยปู้อยู่บริเวณทิศเหนือของเวียงใต้ ไหลผ่านจากทิศตะวันตกมายังทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำปาย ส่วนลำห้วยม่วงก่อนเป็นลำห้วยที่อยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ไหลจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ลงแม่น้ำปาย แม้จะเป็นลำน้ำสายเล็กของชุมชนเวียงใต้ แต่ชาวบ้านและเกษตรกรในชุมชนเวียงใต้ไม่ได้ละทิ้งให้ลำห้วยสายเล็กนี้ไหลลงน้ำปายโดยเปล่าประโยชน์ แต่ได้ดึงน้ำทั้งสองสายนี้มาใช้สำหรับการเกษตรได้เช่นเดียวกับแม่น้ำปาย เพียงแต่อาจมีศักยภาพที่น้อยกว่า

- หนองกระทิง ตั้งอยู่ในตำบลเวียงใต้ เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งใช้สำหรับการทำเกษตรกรรมในอดีต นอกจากนี้ยังมีความสำคัญที่โดดเด่นต่อระบบนิเวศน์ของชุมชนเวียงใต้ เนื่องจากพื้นที่บริเวณโดยรอบของหนองกระทิงโอบล้อมด้วยป่าไม้ ด้วยความชุ่มชื้นของป่าไม้จึงเกิดแหล่งน้ำตามธรรมชาติขึ้น หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า หนองกระทิง ในปัจจุบันนี้หนองกระทิงเป็นพื้นที่อนุรักษ์ไม่ได้มีบทบาทในการเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรดังเช่นในอดีต

พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของชุมชนเวียงเหนือ ชุมชนเวียงเหนือ ตั้งอยู่ในระดับความสูงที่สูงกว่าชุมชนเวียงใต้ และมีแม่น้ำปายไหลผ่านชุมชนทางด้านทิศตะวันตก อีกทั้งติดพื้นที่ภูเขาและป่าไม้ทางด้านทิศตะวันออก อันเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำแม่เมืองที่ไหลผ่านชุมชนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเกษตรกรในชุมชนเวียงเหนือส่วนใหญ่จะสามารถดึงลำน้ำแม่เมืองมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้มากกว่าแม่น้ำปาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ลำน้ำแม่เมือง เป็นลำน้ำที่ไหลจากภูเขาทางทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำปาย มีปริมาณน้ำมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับแม่น้ำปายโดยจะไหลตลอดทั้งปี ใช้สำหรับการเกษตรกรรมบริเวณชุมชนเวียงเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพบว่าลำน้ำแม่เมืองมีการสร้างฝายน้ำล้นเพื่อกักเก็บน้ำไว้ และมีการผันน้ำออกไปสู่พื้นที่เกษตรต่างๆ ในลักษณะของระบบลำเหมือง เป็นการนำน้ำจากลำห้วยแม่เมืองที่มีความสูงกว่าระดับพื้นที่เกษตรปล่อยไหลตามทางน้ำที่สร้างขึ้น โดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกจากที่สูงสู่ที่ต่ำเข้าสู่พื้นที่เกษตร โดยเป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่เด่นตามธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์แก่เกษตรกรในพื้นที่และยังคงรักษาสมดุลของระบบนิเวศได้อีกด้วย แสดงระบบลำเหมืองดังภาพที่ 5.6

พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติของทั้งสองชุมชน

- ภูเขาและป่าไม้ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของชุมชนเวียงใต้มีระยะห่างจากชุมชน 4 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชนเวียงเหนือมีระยะห่างจากชุมชน 2 กิโลเมตร โดยป่าไม้ของเมืองปายเมื่อจำแนกตามระดับความสูงจะพบประเภทของป่าไม้อยู่ 3 ประเภท อันได้แก่ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าดงดิบชื้น

- ป่าเบญจพรรณ เป็นป่าไม้ที่พบได้มากที่สุดของเมืองปาย โดยพบตั้งแต่ที่ราบเชิงเขา พรรณไม้ส่วนใหญ่ที่พบในป่าประเภทนี้ได้แก่ไม้สัก ไม้แดง ประดู่ สมอไทย ตีนนก ตะเคียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่ขึ้นผสมอยู่หลายชนิดรวมทั้งไม้สกุลหวาย

- ป่าเต็งรัง เป็นป่าไม้ที่ครอบคลุมอยู่ในช่วงระดับความสูงไม่เกิน 800 เมตรจากระดับน้ำทะเล พืชพรรณไม้ที่พบในป่าประเภทนี้ได้แก่ พลวง เหี้ย รัง พะยอม เป็นต้น

- ป่าดงดิบชื้น อยู่ที่ระดับความสูงมากกว่า 600 เมตรจากระดับน้ำทะเล จะพบไม้ขนาดใหญ่อยู่ในป่าประเภทนี้ได้แก่ จำปีป่า มณฑาดอย ยางปลาย สารภี ดอย เป็นต้น และไม้หายากจำพวก กำนยาน อบเชย ไม้หอม พญาไม้ เป็นต้น และพืชเกาะยึดที่สำคัญได้แก่ ชายผ้าสีดา ข้ำหลวงหลังลาย และพืชพวกเฟิร์นและกุศจะขึ้นอยู่หนาแน่น รวมทั้งมีเห็ดนานาชนิดขึ้นตามไม้ผุพัง

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ โดยมีการจัดพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการรณรงค์ในการรักษาป่าไม้ให้คงความสมบูรณ์ต่อไป ในขณะที่เดียวกันยังใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในการเก็บของป่าตามฤดูกาล เช่นการเก็บเห็ด การเก็บใบตองตั้งสำหรับการนำมาทำเป็นหลังคาบ้าน เป็นต้น

- แม่น้ำปาย เป็นแม่น้ำสายหลักที่มีความสำคัญของทั้ง 2 ชุมชนคือเวียงเหนือและเวียงใต้ โดยไหลผ่านทางทิศตะวันตกของชุมชนของเวียงเหนือ และไหลผ่านทางทิศตะวันออกของชุมชนเวียงใต้ โดยส่วนใหญ่ใช้สำหรับการเกษตรและการดำรงชีวิตตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งทุกวันนี้แม่น้ำปายยังสามารถเอื้อประโยชน์ทางด้านธุรกิจการท่องเที่ยวที่ดึงเอาทัศนียภาพของแม่น้ำปายมาใช้ประโยชน์อีกด้วย

จากลักษณะเด่นทางพื้นที่ธรรมชาติของชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ ประชากรของทั้งสองชุมชนยังคงมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ธรรมชาติอยู่เสมอมา ไม่ว่าจะเป็นเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน การทำเกษตรกรรมบนพื้นที่เกษตร หรือแม้กระทั่งธุรกิจจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาก็อาศัยทัศนียภาพของแม่น้ำสายต่างๆ ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชม ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการนำเอาประโยชน์จากสภาพทางธรรมชาติในรูปแบบใดก็ถือได้ว่าประชากรในชุมชน

สามารถผสานเอกลักษณ์ของตนเองเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องและลงตัว

ภาพรวมแสดงพื้นที่ลักษณะเด่นทางธรรมชาติ

แม่น้ำปาย

ลำน้ำแม่เมือง

ลักษณะป่าไม้และภูเขาของเมืองปาย

ตำแหน่งแสดงพื้นที่ลักษณะเด่นทางธรรมชาติ

ภาพที่ 5.3 ลักษณะเด่นทางธรรมชาติของเมืองปาย

ที่มา: ผู้วิจัย

3. พื้นที่เกษตรกรรม

จากรูปแบบวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่และชาวไทยวนตั้งแต่อดีตจะประกอบอาชีพหลักคือ อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งสะท้อนปรากฏออกมาในลักษณะของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โดยพื้นที่ของชุมชนจะถูกโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม จึงส่งผลให้เมืองปายมีจำนวนพื้นที่เกษตรกรรมพื้นที่ค่อนข้างมาก รองลงมาจากป่าไม้ พืชที่ใช้ในการปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพืชเศรษฐกิจเช่น ข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง และงา และรวมไปถึงการปลูกพืชสวนชนิดอื่นๆ โดยลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมที่นาของภาคเหนือจะมีลักษณะที่ต่างแตกต่างจากภาคกลาง เนื่องจากพื้นที่ในภาคเหนือมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างภูเขา พื้นที่การเกษตรจึงมีอยู่อย่างจำกัด นำมาสู่การปรับสภาพพื้นที่บริเวณที่เป็นพื้นที่ลาดเชิงเขาให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม จึงเกิดเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมในภาคเหนือคือ พื้นที่เกษตรกรรมที่ปรับสภาพพื้นที่ตามระดับความสูง ในลักษณะของการสร้างคันนา และเหมืองฝายสำหรับการกักน้ำ

การมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นข้อจำกัดทางการเกษตร จึงเป็นผลให้ชาวไทยใหญ่และไทยวนได้ใช้วิธีการแก้ไขข้อจำกัดทางพื้นที่ ส่งผลให้เกิดรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมในเมืองปาย ออกเป็นรูปแบบต่างๆ จากการสำรวจภาคสนาม แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมของเมืองปายมี 3 รูปแบบได้แก่

1) พื้นที่เกษตรกรรมบริเวณที่ราบใกล้แม่น้ำปาย พื้นที่เกษตรกรรมลักษณะนี้สามารถดึงน้ำได้โดยตรงจากแหล่งน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม โดยไม่ต้องพึ่งพาระบบเหมืองฝาย และพื้นที่เกษตรกรรมเหล่านี้ใช้สำหรับเป็นพื้นที่ปลูกข้าว แสดงถึงการนำเอาแหล่งน้ำจากธรรมชาติมาใช้กับพื้นที่เกษตรกรรมที่ได้ประโยชน์อย่างสูงสุด

2) พื้นที่เกษตรกรรมในที่ราบ พื้นที่เกษตรกรรมลักษณะนี้จะไม่ติดกับแหล่งน้ำธรรมชาติโดยตรง แต่อาศัยน้ำจากลำเหมืองไหลผ่าน โดยการสร้างประตูเปิด-ปิดน้ำจากตัวของลำเหมือง และมีการเชื่อมต่อคลองขนาดเล็กหรือที่เรียกว่า “คลองไล่ไก่” เข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ซึ่งแสดงถึงความโดดเด่นในการการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่ในการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดในพื้นที่ราบระหว่างภูเขา

3) พื้นที่เกษตรกรรมบริเวณที่ราบเชิงเขา พื้นที่ลักษณะนี้เป็นการทำการเกษตรบนพื้นที่เชิงเขาต้องมีการปรับสภาพภูมิประเทศให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ โดยการปรับพื้นที่ให้เป็นลักษณะคล้ายขั้นบันได ลดหลั่นกันตามระดับความสูงของพื้นที่ โดยแหล่งน้ำที่ใช้คือ น้ำฝนหรือน้ำจากลำเหมือง โดยหลักการของการใช้น้ำจากลำเหมือง เป็นลักษณะการดึงน้ำจากลำเหมืองที่ผ่านพื้นที่เกษตรกรรม โดยการสร้างประตูน้ำขนาดเล็กสำหรับเปิด-ปิดน้ำในแต่ละ

ละพื้นที่ เข้าสู่พื้นที่เกษตรที่มีความลาดชัน เมื่อเปิดน้ำจากประตูเหมืองเข้าสู่พื้นที่เกษตรจะใช้หลักการของแรงโน้มถ่วงโลกในการดึงน้ำจากที่สูงลงสู่พื้นที่ต่ำกว่า โดยไล่ระดับจากสูงไปต่ำตามสภาพพื้นที่ เมื่อน้ำจากคันนาด้านบนเต็มน้ำก็จะไหลลงสู่คันนาเบื้องล่างต่อไป ดังนั้นในการสร้างลำเหมืองที่ผ่านพื้นที่เกษตร จากการสำรวจภาคสนามพบว่าลำเหมืองจะอยู่สูงกว่าพื้นที่เกษตรเพื่อการดึงน้ำเข้าพื้นที่ได้เต็มประสิทธิภาพ โดยวิธีการนี้เป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิตเกษตรกรที่มีความโดดเด่นและมีอัตลักษณ์ในท้องถิ่นภาคเหนือ และเมืองปายได้เป็นอย่างดี แสดงตัวอย่างการใช้น้ำจากลำเหมืองได้ดังภาพที่ 5.6 ส่วนพืชที่ปลูกส่วนใหญ่ต้องมีความเหมาะสมกับสภาพดินและปริมาณน้ำ อันได้แก่พืชจำพวกกระเทียม ถั่วเหลือง เนื่องจากเป็นพืชที่ไม่ต้องการน้ำมาก

การทำเกษตรกรรมในรูปแบบที่สองและสามเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์และความโดดเด่นของพื้นที่เกษตรและวิถีวัฒนธรรมเกษตรของเมืองปาย ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มคนในพื้นที่ตั้งแต่ครั้งอดีต ในการจัดสรรทรัพยากรน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม พร้อมทั้งเป็นการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้เกิดความสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ และสามารถรองรับการทำกิจกรรมของมนุษย์ในด้านการเกษตรได้อย่างลงตัว

ลักษณะพื้นที่เกษตรกรรมของเมืองปายที่โอบล้อมด้วยชุมชน

พื้นที่เกษตรริมแม่น้ำปาย

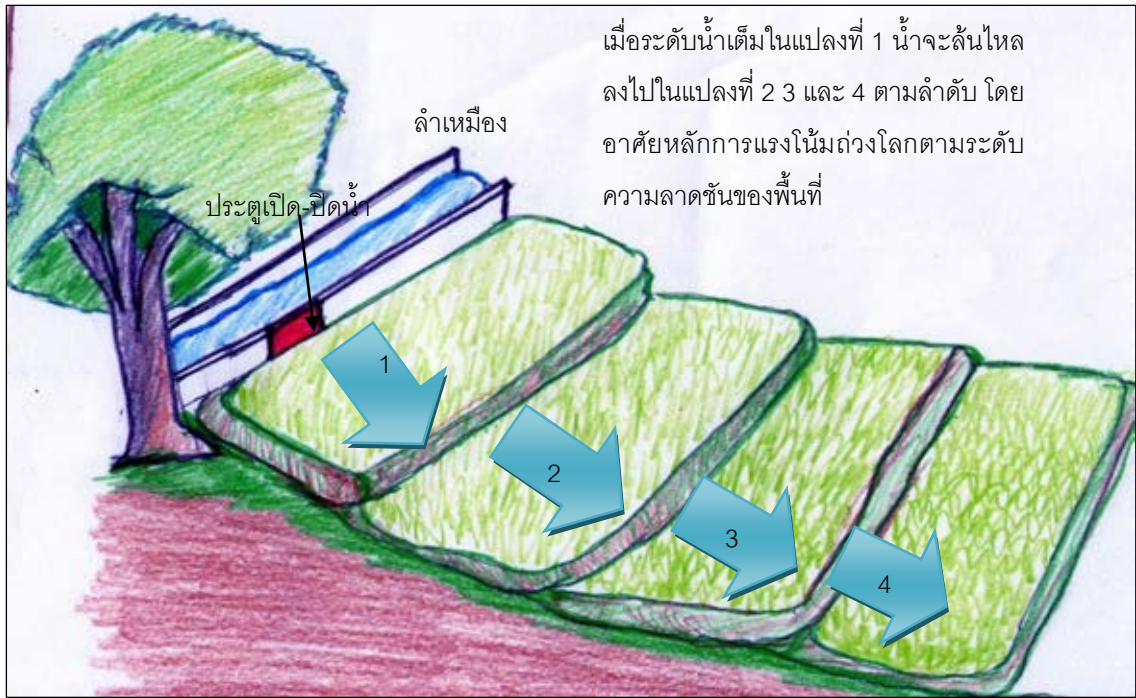
การเกษตรในพื้นที่ราบ

การเกษตรที่ปรับพื้นที่ตามสภาพความสูงของพื้นที่

ภาพที่ 5.4 พื้นที่เกษตรกรรมในเมืองปาย

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพจำลองการใช้น้ำเพื่อการเกษตรด้วยระบบลำเหมือง

ภาพที่ 5.5 ลักษณะพื้นที่เกษตรแบบที่ลาดเชิงเขาและการใช้น้ำระบบลำเหมืองเข้าสู่พื้นที่

เกษตรกรรม

ที่มา: ผู้วิจัย

4. เส้นทางการสัญจร

จากการสัมภาษณ์อาจารย์จันทร์ อินทสาร (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556) ได้กล่าวถึงเส้นทางการสัญจรที่สำคัญของชุมชนเวียงใต้ อยู่บริเวณถนนเส้นชัยสงคราม รังสิยานนท์ และถนนราชฎีดำรง เนื่องจากเป็นเส้นทางการสัญจรระหว่างชุมชนเวียงใต้ และเวียงเหนือตั้งแต่สมัยอดีต โดยแต่เดิมเป็นเส้นทางสำหรับการเดินทางด้วยเท้า ล้อเกวียน และช้าง โดยเส้นทางเชื่อมระหว่างชุมชนใช้เส้นทางบริเวณทิศใต้ ออกประตูดำ ข้ามแม่น้ำปายที่สะพานไม้บริเวณโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ เป็นระยะทางที่ไม่ห่างไกลกันมากระหว่างชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ โดยมีระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เพื่อสำหรับการเดินทางไปและกลับได้ภายในเวลา 1 วัน ส่วนเส้นทางที่สำคัญที่ใช้ในการสัญจรของชุมชนประกอบด้วย

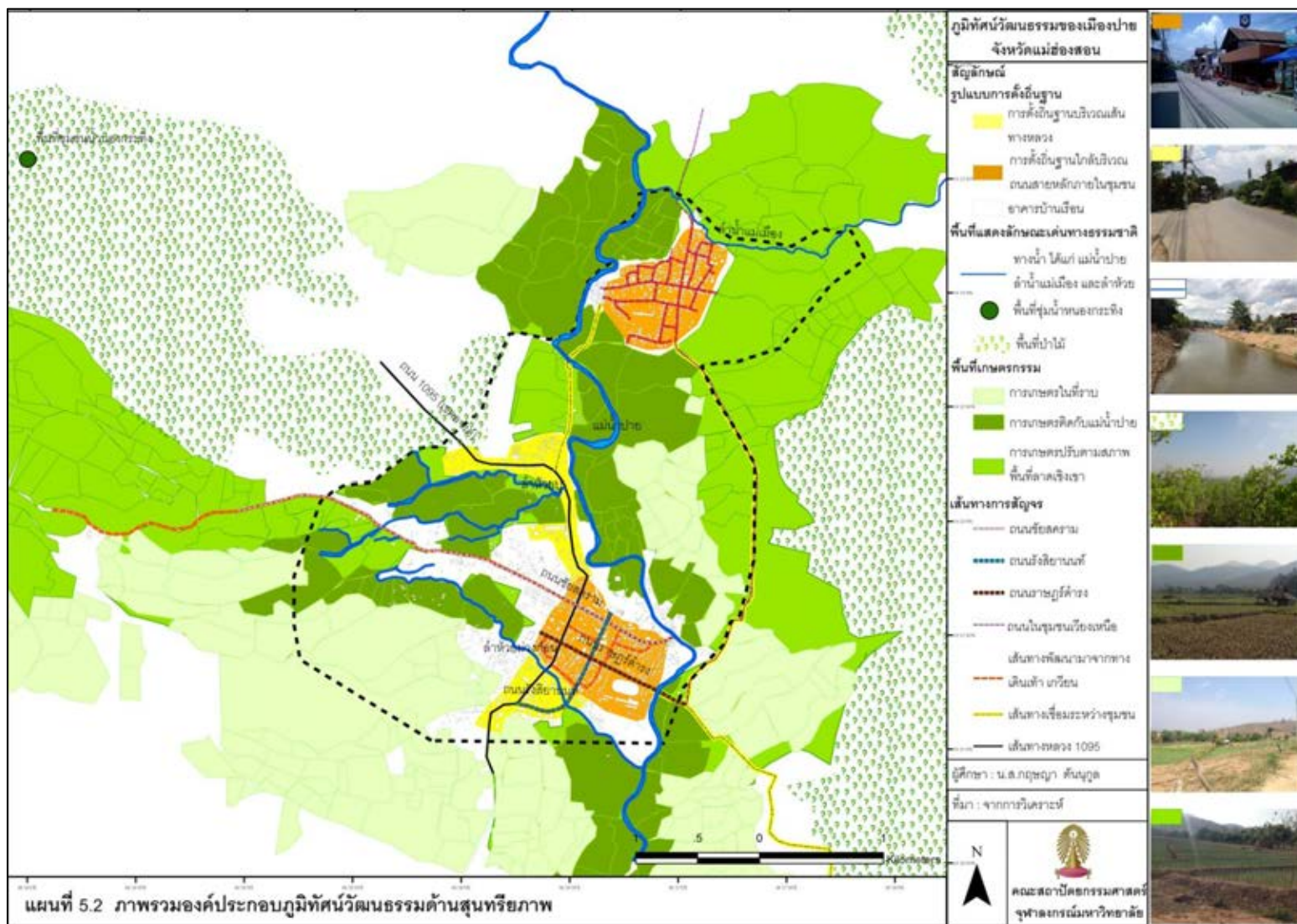
- ถนนชัยสงคราม เป็นเส้นทางระหว่างหมู่ที่ 1 ไปยังหมู่ที่ 3 ของชุมชนเวียงใต้ โดยเส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่มีความสำคัญและมีความโดดเด่น เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ที่ใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางตั้งแต่สมัยเจ้าชัยสงครามเข้ามารบกับพม่าที่อาศัยอยู่บริเวณชุมชนเวียงเหนือ ต่อมาสมเด็จพระนเรศวรได้ทรงใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางจากประเทศพม่าสู่เชียงใหม่ อีกทั้งถนนชัยสงครามยังเป็นเส้นทางหลักหรือแกนหลักในการตั้งบ้านเรือนในช่วงแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐานอีกด้วย ดังนั้นลักษณะของถนนเส้นถนนชัยสงครามจึงมีขนาดที่ไม่ใหญ่มาก เป็นความโดดเด่นที่สะท้อนถึงพัฒนาการของเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางด้วยเท้า เกวียนม้าและช้าง ประกอบการเป็นเส้นทางที่ผ่านป่าและเขาที่มีความคดโค้งและลาดชันเป็นบางแห่ง ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องและสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเส้นทางในอดีต

- ถนนรังสิยานนท์ เป็นเส้นทางระหว่างหมู่ที่ 3 ไปยังหมู่ที่ 4 ของชุมชนเวียงใต้ เส้นทางนี้เป็นแกนที่รองลงมาจากถนนชัยสงคราม โดยจากการสัมภาษณ์ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย (อาภรณ์ แสงโชติ, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2556) ได้กล่าวว่าบริเวณนี้เป็นชุมชนดั้งเดิมของเวียงใต้ ซึ่งถนนรังสิยานนท์เป็นถนนสายสั้นที่มีการตัดเชื่อมจากถนนชัยสงครามกับราชฎีดำรงโดยในครั้งนั้นนายอำเภอคนที่ 4 ของเมืองปายคือ รองอำมาตย์โทชาญ รังสิยานนท์เป็นผู้ขอทำถนนจากชาวบ้าน ต่อมาจึงให้เกียรติแก่ท่านโดยการนำเอานามสกุลของท่านมาตั้งเป็นชื่อถนน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นถนนอีกสายหนึ่งที่เกิดจากพัฒนาเส้นทางเดินเท้าซึ่งมีขนาดของถนนที่ไม่กว้างมากนัก เสมือนเป็นตัวแทนของถนนอีกหนึ่งสายในเมืองปายที่อัตลักษณ์และความโดดเด่นของขนาดถนน และยังคงรูปแบบของถนนในช่วงอดีตที่เป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงการสัญจรของผู้คนในช่วงเวลานั้น

- ถนนราษฎร์ดำรง เป็นถนนที่คูขนานกับเส้นชัยสงครามและสามารถเชื่อมต่อกับถนนสายหลัก 1095 และถนนสายชนบทไปยังตำบลแม่ฮีได้ ซึ่งเป็นเส้นทางที่สำคัญในการตั้งถิ่นฐานของคนตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสถานที่สำคัญทางราชการ สถานบันต่างๆ ตั้งอยู่บริเวณถนนเส้นนี้ ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอปาย และโรงเรียนปายวิทยาคาร โดยเป็นการนำเอาชื่อของเจ้าราชดำรงค์ ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าชัยสงครามมาตั้งชื่อเป็นถนนเส้นนี้ ดังนั้นเอกลักษณ์ของถนนสายนี้คือรูปแบบและขนาดของถนนมีลักษณะเป็นถนนสายขนาดไม่ใหญ่มาก แต่จะมีขนาดที่กว้างกว่าถนนสายรังสิยานนท์ เนื่องจากถนนเส้นนี้เป็นถนนสายสำคัญของชุมชนเวียงใต้ ด้วยการมีตรอกซอยต่างๆ ตัดมาสู่ถนนสายนี้เป็นจำนวนมาก จึงเกิดรูปแบบของถนนเป็นรูปตารางกริด จากการจัดผังเมืองในครั้งอดีต จึงสะท้อนให้เห็นว่าถนนสายนี้เป็นแกนหลักที่สำคัญในช่วงเวลาถัดมา ต่อจากถนนเส้นชัยสงคราม

ลักษณะของเส้นทางการสัญจรของเวียงใต้และเวียงเหนือ นั้นจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งมีการแบ่งกลุ่มบ้านเรือนออกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน โดยมีลักษณะของโครงข่ายถนนที่เป็นรูปตารางกริดในบริเวณชุมชนดั้งเดิม ซึ่งเวียงเหนือจะเห็นโครงข่ายถนนเป็นรูปตารางกริดชัดเจนกว่า โดยซอยต่างๆ จะตัดบรรจบถนนที่เป็นแกนหลักของชุมชน แสดงเส้นโครงข่ายการสัญจรได้ดังแผนที่ 5.2

ดังนั้นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพจะประกอบด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และเส้นทางการสัญจร แสดงได้ดังแผนที่ 5.2

5.1.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางวัฒนธรรมและสังคม

ชาวไทยใหญ่เป็นคนกลุ่มใหญ่ที่เข้ามาอยู่ในเมืองปายตั้งแต่ครั้งอดีต ส่งผลให้ประเพณีวัฒนธรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามรูปแบบทางวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ ซึ่งจากลักษณะทางสังคมของชาวไทยใหญ่มีวิถีชีวิตที่อาศัยอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงสะท้อนปรากฏออกมาในรูปแบบขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประเพณี สถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่แสดงถึงการได้รับวัฒนธรรมจากกลุ่มคนไทใหญ่อย่างเด่นชัด ดังองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไปนี้

1. ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น

คนในชุมชนปายส่วนใหญ่จะสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนไทใหญ่ (คนไต) และรองลงมาคือคนไทยวน (คนเมือง) จากสอบถามจึงเป็นผลทำให้มีประเพณีที่สำคัญของทั้งทางไทใหญ่และทางพื้นเมือง โดยแสดงผลการสอบถามได้ดังตาราง (ข) ในภาคผนวก ข ซึ่งรายละเอียดของประเพณีดั้งเดิมที่สำคัญ ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ซึ่งในส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น มีรายละเอียดดังนี้

พื้นที่สำคัญในการจัดประเพณีของชุมชนนั้นจะเกิดขึ้นบริเวณทุกวัดของเมืองปาย โดยในชุมชนเวียงใต้ประกอบด้วยวัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม และวัดห้วยนา ในขณะที่ชุมชนเวียงเหนือ มีวัดศรีดอนชัยและวัดโป่ง นอกจากนี้วัดยังมีการจัดกิจกรรมประเพณีบริเวณสถานที่สำคัญทางราชการเช่น บริเวณลานกว้างของที่ว่าการอำเภอปายและเทศบาลตำบลปาย ประเพณีที่สำคัญของเมืองปายได้ดังแผนที่ 5.3

วัดหลวง เป็นวัดที่มีการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่นประเพณีทำบุญข้าวใหม่ สงกรานต์ ปอยสง่าลง ซอมต่อหลวง เป็นต้น

วัดกลางและวัดป่าขาม เป็นวัดที่เกิดขึ้นมาภายหลังจากวัดหลวง แต่ทั้งนี้ทางวัดมีการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับวัดหลวง เพียงแต่เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นมาภายหลัง

วัดห้วยนา เป็นวัดที่จะมีการจัดกิจกรรมที่ต่างจากวัดทั้งสามก่อนหน้านี้ เนื่องจากจะเป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรมประเพณีการทำบุญถวายกองหลัว จะมีการจัดขึ้นภายในบริเวณวัดนี้ อาจเป็นเพราะวัดห้วยนามีพื้นที่กว้างขวางและห่างไกลจากบ้านเรือน จะปลอดภัยหากทำพิธีถวายไม้ฝืนที่วัดแห่งนี้

วัดศรีดอนชัย เป็นวัดแห่งแรกของอำเภอปาย จึงเป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรม ประเพณีตั้งแต่สมัยอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีใช้เป็นที่สำหรับจัดประเพณีต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับวัด หลวง

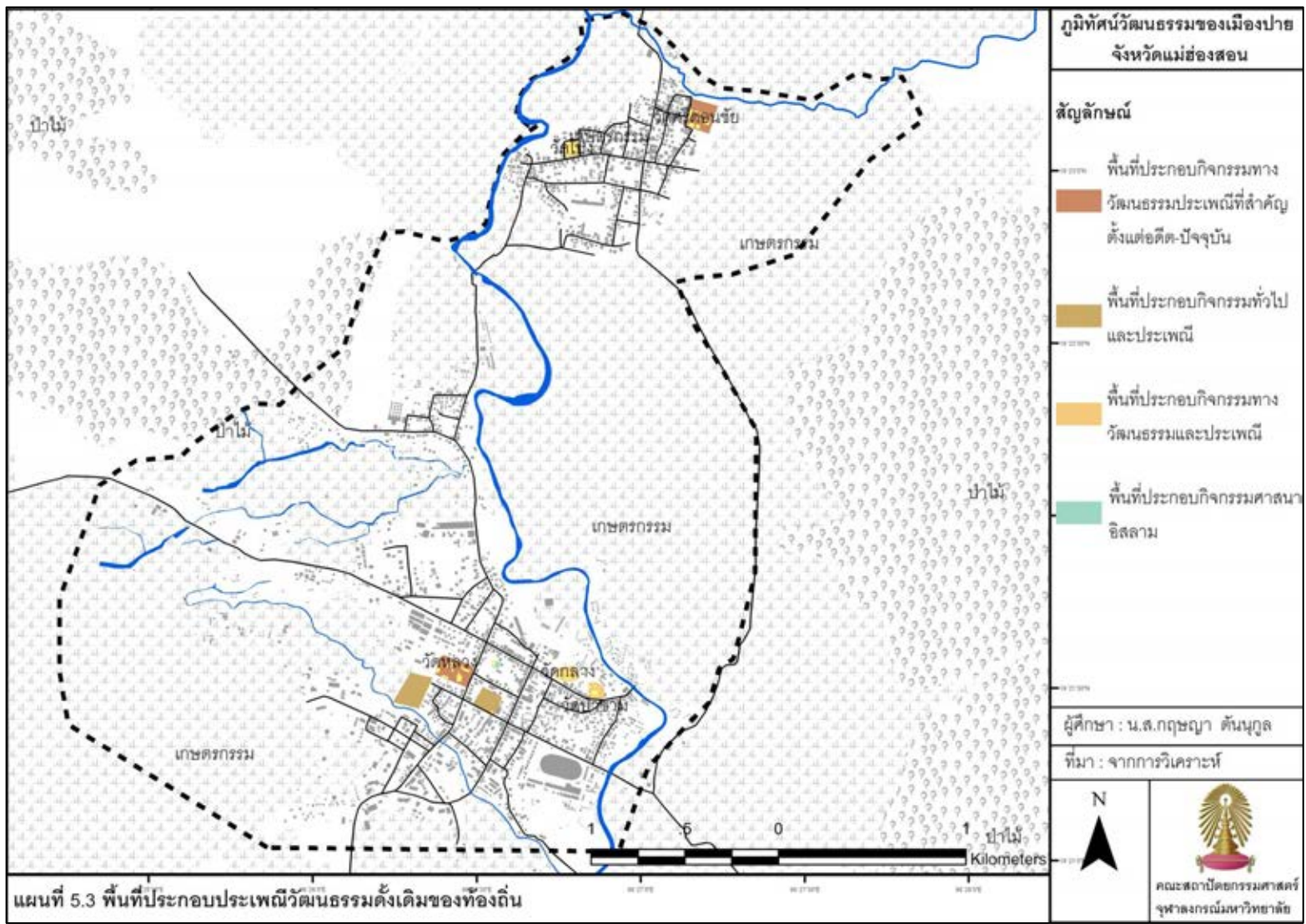
วัดโป่ง เป็นวัดของชาวไทใหญ่ มีการจัดประเพณีไม่แตกต่างจากวัดอื่น แต่ ในช่วงการทำจองพาราจะมีการจัดขึ้นเฉพาะวัดแห่งนี้เท่านั้น ซึ่งเป็นวัดที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาว ไทใหญ่ได้เป็นอย่างดี

พื้นที่โล่งบริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอและเทศบาลตำบลปาย เป็นพื้นที่ทาง กิจกรรมประเพณีสำหรับงานประเพณีปอยส่างลอง กาดหลู้ และงานสงกรานต์จะมีการจัดขึ้น บริเวณนี้

ตารางที่ 5.1 สรุปพื้นที่จัดกิจกรรมและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น

เดือน	ประเพณี	พื้นที่จัดกิจกรรมและประเพณี
ธันวาคม (เดือน 1)	- ทำบุญข้าวใหม่	จัดขึ้นทุกวัดในเมืองปาย ได้แก่ วัด หลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดห้วยนา วัดศรีดอนชัย และวัดโป่ง
กุมภาพันธ์ (เดือน 3)	- หลู้ข้าวหย่ากู่	วัดห้วยนา
	- ทำบุญถวายกองหลัว	
มีนาคม-เมษายน (เดือน 4-5)	- ปอยส่างลอง - สงกรานต์	จัดขึ้นทุกวัดในเมืองปาย บริเวณ ลานหน้าที่ว่าการอำเภอปาย และ หน้าเทศบาลตำบลปาย
พฤษภาคม (เดือน 6)	- ถวายข้าวมธุปายาส (ชอมต่อหลวง)	จัดขึ้นทุกวัดในเมืองปาย
ตุลาคม (เดือน 11)	- กาดหลู้ - รำก รำโต	- ลานหน้าที่ว่าการอำเภอปาย - ถนนหน้าเทศบาลตำบลปาย
พฤศจิกายน (เดือน 12)	- ปอยหลู้ส่างกานต์คำ	จัดขึ้นทุกวัดในเมืองปาย

จากพื้นที่สำหรับจัดประเพณีที่สำคัญของเมืองปายพบว่าจะให้ความสำคัญกับ วัดต่างๆ เป็นอย่างมาก เนื่องด้วยประชากรของเมืองปายส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทใหญ่ ซึ่งชาวไท ใหญ่มีวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงและให้ความสำคัญกับศาสนาเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิด ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนแต่ละชุมชนที่ค่อนข้างมาก และยังเป็น การแสดงถึงการร่วมแรง ร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อการทำบุญเป็นสำคัญ (ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล และสิงหนาท, 2549)

2. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม

จากการที่ชาวไทยใหญ่มีวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา สิ่งเห็นธรรมชาติ และดำเนินชีวิตในระบบสังคมเกษตร ประกอบกับการสอบถามและการสำรวจภาคสนาม สามารถจำแนกลักษณะบทบาทของสถาปัตยกรรมได้แก่ สถาปัตยกรรมทางด้านศาสนสถานและความเชื่อ อาคารบ้านเรือน และสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร แสดงผลการสำรวจจากแบบสอบถามไว้ดังตาราง (ค) ในภาคผนวก ข และลักษณะของสถาปัตยกรรมในชุมชนแสดงได้ดังแผนที่ 5.4

1) สถาปัตยกรรมทางด้านศาสนาและความเชื่อ

1.1) สถาปัตยกรรมทางศาสนา

วัดหลวง เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ใจกลางชุมชนเวียงใต้ ซึ่งคำว่า “ใหญ่” ในภาษาไทยวน (คำเมือง) เรียกว่า “หลวง” จึงเป็นที่มาของชื่อวัดหลวงเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดของชุมชน สันนิษฐานว่าวัดนี้มีอายุประมาณ 200 ปี รูปแบบของอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในวัด ประกอบด้วยเจดีย์องค์ใหญ่ 1 องค์และมีพระเจดีย์เล็กอีก 8 องค์อยู่รอบฐานซึ่งเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลจากพม่า และในส่วนของศาลาการเปรียญมีลักษณะที่โดดเด่นตามอัตลักษณ์ของไทใหญ่ ด้วยมีรูปแบบการก่อสร้างหลังคาแยกเป็นหลังและซ้อนชั้น 1-3 ชั้น เป็นการก่อสร้างในรูปแบบของไทใหญ่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพม่าเช่นเดียวกัน อีกทั้งวัดหลวงมักถูกใช้เป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ ของเมืองปายตั้งแต่ในครั้งอดีต จึงเปรียบวัดนี้ได้ว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชนเวียงใต้ และแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตที่ยังผูกพันกับศาสนา

วัดกลาง เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามตำแหน่งที่ตั้งของวัด โดยตั้งอยู่ระหว่างวัดหลวง และวัดป่าขาม มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ สังเกตได้จากรูปแบบของเจดีย์ที่มีรูปทรงมอญมีอัตลักษณ์และความโดดเด่น โดยได้เจดีย์รายล้อมรอบด้วยซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวัน เหลือฐานเจดีย์องค์ใหญ่ทำเป็นมณฑปยอดมงกุฏ เป็นการสะท้อนถึงเทคนิคและวิธีการสร้างสรรค์ของคนในอดีตที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากพม่า

วัดป่าขาม เป็นวัดที่สร้างจากคนในชุมชนบ้านป่าขามครั้งสมัยที่มีการอพยพมาอาศัยอยู่บริเวณบ้านป่าขามแห่งนี้ โดยมีความโดดเด่นและมีอัตลักษณ์ที่ลักษณะของศาลาการเปรียญเป็นทรงไทใหญ่หลังซ้อนกัน 7 ชั้นในส่วนของชายคาประดับด้วยสังกะสีฉลุลายสวยงาม และเจดีย์มีลักษณะเป็นองค์เจดีย์ใหญ่ 1 องค์ล้อมรอบด้วยซุ้มเจดีย์เล็กประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันอีก 8 องค์ เมื่อดูจากสถาปัตยกรรมของวัดแล้วได้อิทธิพลการสร้างแบบพม่าเช่นเดียวกัน ซึ่งวัดแห่งนี้ก็ยังคงมีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและพื้นที่สำหรับการจัดประเพณีของชุมชนบ้านป่าขาม

วัดหัวนา สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2499 ตั้งที่ชุมชนเวียงใต้ทางทิศตะวันตกของชุมชนห่างจากตัวชุมชนออกมาประมาณ 900 เมตร มีความโดดเด่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ โดยบริเวณภายในวัดประกอบด้วยศาลาการเปรียญทรงไทใหญ่ ลักษณะหลังคาแยกชั้นและซ้อนชั้นขึ้นไป 3 ชั้น บริเวณชายคาประดับด้วยโลหะฉลุลาย มีลักษณะสวยงามประกอบกับท่าเลที่ตั้งของวัดโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งอาจเป็นที่มาของชื่อวัดที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ทำนา และวัดนี้ยังคงใช้เป็นพื้นที่สำหรับจัดประเพณีที่สำคัญต่างๆ ของชุมชนเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ

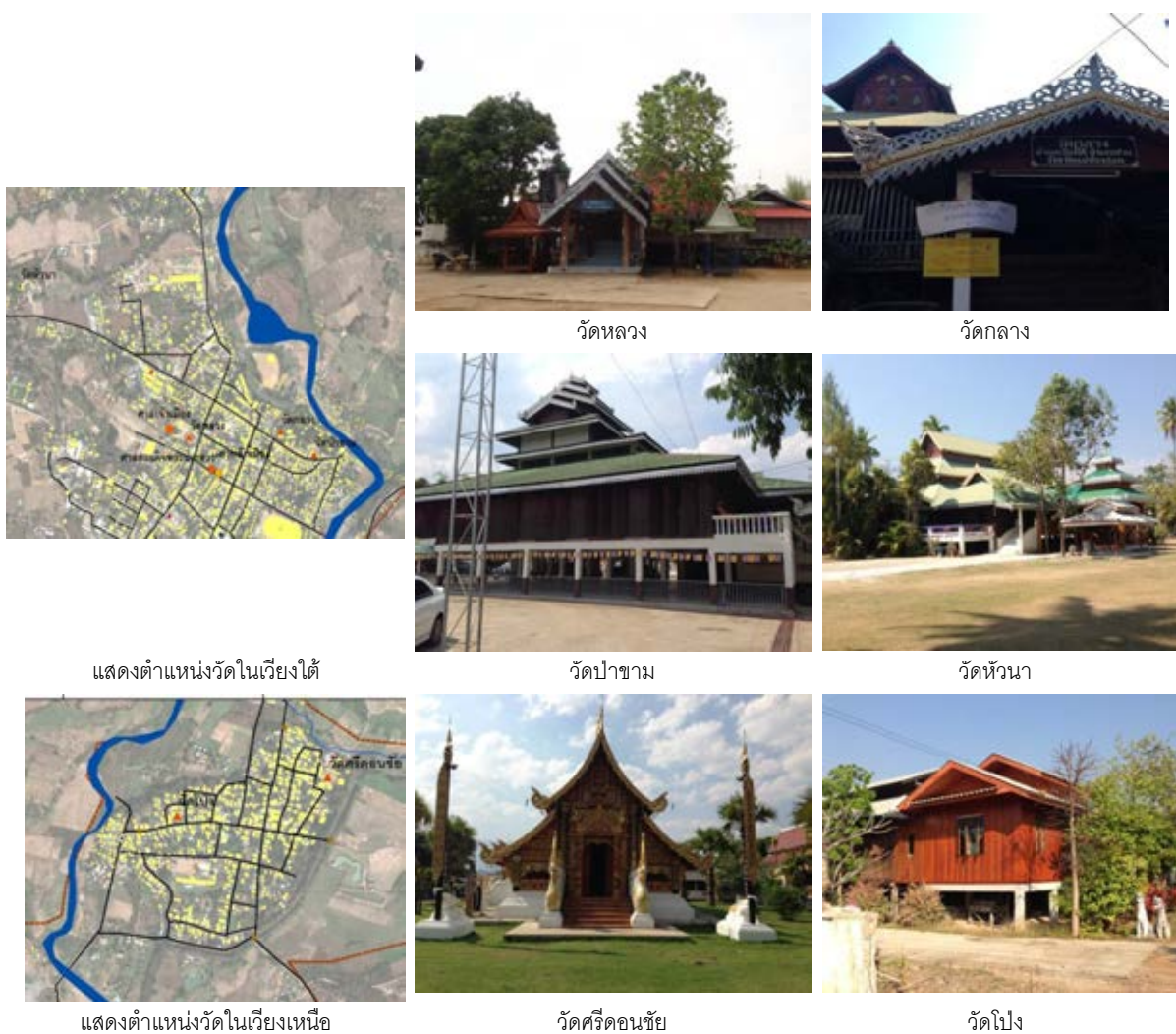
นอกจากนี้ในชุมชนเวียงใต้ยังมีกลุ่มของประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามซึ่งมีการตั้งมัสยิดอัล-อิรอฮ์อยู่บริเวณถนนชัยสงคราม โดยตัวอาคารที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่ลึกเข้าไป เมื่อเดินเข้าไปเป็นลานโล่งกว้าง และมีอาคารประกอบพิธีทางศาสนาที่มีรูปแบบเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบอิสลาม

วัดศรีดอนชัย เป็นวัดแห่งแรกของเมืองปาย สร้างขึ้นเมื่อประมาณ 700 ปีที่แล้ว ผู้ที่สร้างวัดคือพกาหม่องซอ โดยตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นพื้นที่เนินที่สูงที่สุด ซึ่งอาจจะเป็นความเชื่อของชาวพม่าที่ต้องมีการสร้างวัดไว้บริเวณที่สูงที่สุดของชุมชน และบ้านต้องอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า มีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมที่องค์เจดีย์ภายในวัดมีลักษณะเป็นองค์พระเจดีย์ใหญ่ 1 องค์รายรอบด้วยซุ้มของพระพุทธรูปประจำวัน 8 องค์ ส่วนวิหารหลายคำเป็นวิหารที่สร้างขึ้นใหม่มีลักษณะอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ภายในวิหารมีภาพวาดซึ่งเป็นประวัติความเป็นมาของเมืองปาย

วัดโป่ง ตั้งอยู่กลางชุมชนเวียงเหนือ เป็นวัดประจำของชาวไทใหญ่สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2401 โดยมีอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมอยู่ที่ศาลาการเปรียญเป็นศิลปะแบบไทใหญ่มีการสร้างหลังคาแยกหลังและซ้อนชั้น 3 ชั้น ภายในวัดมีเจดีย์ที่ปรากฏรูปแบบคล้ายกับวัดศรีดอนชัยแต่องค์เจดีย์มีขนาดเล็กกว่า ซึ่งในการตั้งชื่อนั้นมีการตั้งตามลักษณะของพื้นที่วัด เนื่องจากในครั้งนั้นพื้นที่บริเวณวัดมีลักษณะของดินคล้ายดินโป่ง จึงเรียกว่าวัดโป่งเรื่อยมา โดยวัดโป่งนั้นใช้เป็นี่จัดประเพณีที่สำคัญของชาวไทใหญ่ อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวไทใหญ่ในชุมชนเวียงเหนือ

จากการสำรวจสถาปัตยกรรมด้านศาสนาพบว่าบริเวณชุมชนเวียงใต้มีลักษณะสถาปัตยกรรมด้านศาสนาส่วนใหญ่เป็นแบบไทใหญ่ โดยมีลักษณะโดดเด่นที่หลังคามีการสร้างเป็นหลังคาทรงปราสาท เป็นรูปแบบหลังคาซ้อนกันหลายชั้น โดยชาวไทใหญ่มีความเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของปราสาท หรือเป็นการสื่อความหมายที่หมายถึงเขาพระสุเมรุ อันเป็นจุดสูงสุด

ของจักรวาล โดยการซ้อนชั้นกันเป็นจำนวนเลขคู่ตั้งแต่ 3 ชั้น 5 ชั้น และ 7 ชั้น (โครงการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิพิธภัณฑ์ล้านนา, 2551) อันเป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมที่เกิดจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชนเวียงใต้เป็นชาวไทยใหญ่ ส่วนชุมชนเวียงเหนือ จากประวัติศาสตร์ความเป็นมา ในช่วงของเจ้าชัยสงครามครองบ้านดอนได้สำเร็จได้ทำการแบ่งกลุ่มคนไทใหญ่ให้อยู่บริเวณฝั่งตะวันตก และ ไทยวนอยู่ในฝั่งตะวันออก ส่งผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมด้านศาสนาของเวียงเหนือในฝั่งตะวันออกเป็นกลุ่มคนไทยวน ลักษณะสถาปัตยกรรมที่วัดศรีดอนชัยจึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบล้านนาในขณะที่เจดีย์ยังคงเป็นรูปทรงของเจดีย์ทรงไทใหญ่ ส่วนฝั่งตะวันตกเป็นกลุ่มคนชาวไทยใหญ่ ส่งผลให้วัดโป่งจึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมในรูปแบบของไทใหญ่อย่างชัดเจน

ภาพที่ 5.6 สถาปัตยกรรมทางด้านศาสนา

ที่มา: ผู้วิจัย

1.2) สถาปัตยกรรมทางความเชื่อ

ศาลสมเด็จพระนเรศวร ตั้งอยู่ที่ว่าการอำเภอปาย จากประวัติความเป็นมาของเมืองปาย พระนเรศวรทรงยกกองทัพเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านทางเมืองปาย ในครั้งที่ตีทัพเมืองหงสาวดีได้แล้ว จึงได้ทรงยกทัพไปล้อมเมืองตองอูแต่อยู่นาน 2 เดือน และทรงเห็นว่าการรบในครั้งนี้ไม่สามารถตีเมืองตองอูได้ จึงได้ทรงยกกองทัพกลับกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านทางเมืองปาย จึงเกิดศาลสมเด็จพระนเรศวรขึ้นบริเวณที่ว่าการอำเภอปายเพื่อให้คนเมืองปายระลึกถึงและสักการบูชา ส่วนลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นหลังคาจั่ว 1 หลังขนาดเล็ก ภายในศาลมีพระบรมฉายลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรประดิษฐานอยู่ภายใน

เสาหลักเมือง มีลักษณะเป็นเสาไม้เก่าอายุเก่าแก่ สร้างขึ้นในปี 2454 เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการก่อตั้งเวียงใต้ หลังจากการแบ่งการปกครองออกจากเวียงเหนืออย่างชัดเจน ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของเมืองปาย

ศาลเจ้าเมือง เป็นศาลที่อยู่ในวัดหลวงของชุมชนเวียงใต้ และบริเวณทิศตะวันตกของชุมชนเวียงเหนือใกล้ประตูชัย ศาลเจ้าเมืองเป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับผีและเทวดาของชาวไทยใหญ่ โดยมีการอัญเชิญดวงวิญญาณเสื่อบ้านมาสิงสถิตอยู่ ณ อาคารที่สร้างให้ (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551) ลักษณะที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์ของศาลเจ้าเมือง จะมีรั้วล้อมรอบทั้งมีต้นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขา และตัวศาลเจ้าเมืองมี 1 หลังอยู่ภายในรั้ว ลักษณะคล้ายกับอาคารที่พักชาวไทยใหญ่ยกใต้ถุนสูง มีชานและหลังคาสูง แต่ขนาดเล็กกว่าบ้านจริง ซึ่งมีความเชื่อที่ว่าผีเจ้าเมือง 4 ตนที่ปกป้องรักษาเมืองปายอยู่ได้แก่ เจ้าเฒ่า เจ้าข้อมือเหล็ก เจ้าหรั่ง และเจ้าสุลาย โดยในเดือนมิถุนายนของทุกปีจะมีการทำบุญศาลเจ้าเมืองเพื่อให้เจ้าเมืองช่วยปกป้องรักษาเมืองปาย ให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็น

ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เสาหลักเมือง

ศาลเจ้าเมือง

ภาพที่ 5.7 สถาปัตยกรรมทางความเชื่อ

ที่มา: ผู้วิจัย

2) สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน

ชุมชนเมืองปายบริเวณชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นมาช้านาน โดยบ้านเรือนที่สร้างขึ้นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากไทใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้เกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของชาวไทใหญ่ที่มีการสร้างบ้านเรือนสอดคล้องตามสภาพแวดล้อมของพื้นที่ แต่เมื่อความเจริญในด้านต่างๆ เข้ามาในพื้นที่มากขึ้นโดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคาร บ้านเรือนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป

2.1) บ้านทรงไทใหญ่ (เฮินไต)

ลักษณะบ้านทรงไทใหญ่จะอยู่บริเวณในชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ โดยมีลักษณะบ้านเป็นโครงไม้ ใต้ถุนสูง ลักษณะของหลังคาจะมีความลาดเอียงมาก โดยชายคาจะมีปีกนกคลุมด้านหน้าและด้านหลัง ชายคาคคลุมยาวบริเวณชานและบันได หลังคาในอดีตจะมุงด้วยใบตองตึง แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนเป็นกระเบื้องและสังกะสี เนื่องจากใบตองตึงมีอายุการใช้งานที่สั้นต้องมีการเปลี่ยนอย่างน้อยปีละ 1 ครั้งแต่มีราคาที่ถูกและค่อนข้างเย็นสบาย รูปแบบของบ้านไทใหญ่ที่พบในเมืองปายจะมีอยู่ด้วยกัน 2 รูปแบบคือ เรือนจั่วเดี่ยวมีขี้ผึ้งแยกออกจากตัวบ้าน และเรือนจั่วแฝดมีขี้ผึ้งแยกออกจากตัวบ้าน โดยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านหลักคือไม้ หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง พื้นไม้เป็นไม้จริง ส่วนพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านประกอบด้วย บันได เต็น ครัว ห้องนอน ใต้ถุน และห้องน้ำ

เต็นเป็นพื้นที่เอกประสงค์เปรียบเสมือนห้องรับแขก พักผ่อน และทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนครัวไฟ หรือห้องครัวมักเป็นส่วนหนึ่งของเรือนไม้ได้แยกออกจากกัน และมักมีการต่อห้องวางของยื่นออกมาจากผนังเรือน ห้องนอนมี 1-2 ห้อง ใต้ถุนใช้ประโยชน์ใช้สอยสำหรับการนั่งเล่น เก็บพื้น เก็บเครื่องมือการเกษตร และ ห้องน้ำในอดีตจะแยกออกมาจากตัวเรือนแต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนโดยห้องน้ำจะอยู่ในตัวเรือนเพื่อความสะดวก

ลักษณะของบ้านทรงไทใหญ่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตการเกษตรได้มากที่สุด ในขณะที่ลักษณะของตัวบ้านก็มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และภูมิประเทศในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี จากการสร้างหลังคาที่ความลาดชันมาก ประกอบกับการสร้าง ปีกนกบริเวณด้านหน้าและด้านหลังของเรือน เนื่องจากภาคเหนือในหน้าฝนมีฝนตกชุกจึงอาศัยความลาดเอียงของหลังคาในการระบายน้ำฝน ส่วนหน้าหนาวอากาศหนาวเย็นปีกนกและหลังคาที่คลุมยาวนั้นจะช่วยในการป้องกันความหนาวเย็นให้ลดลงได้ ส่วนการยกใต้ถุนสูงจุดประสงค์หลักคือการเก็บอุปกรณ์การเกษตร ผืนหรืออื่นๆ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของ

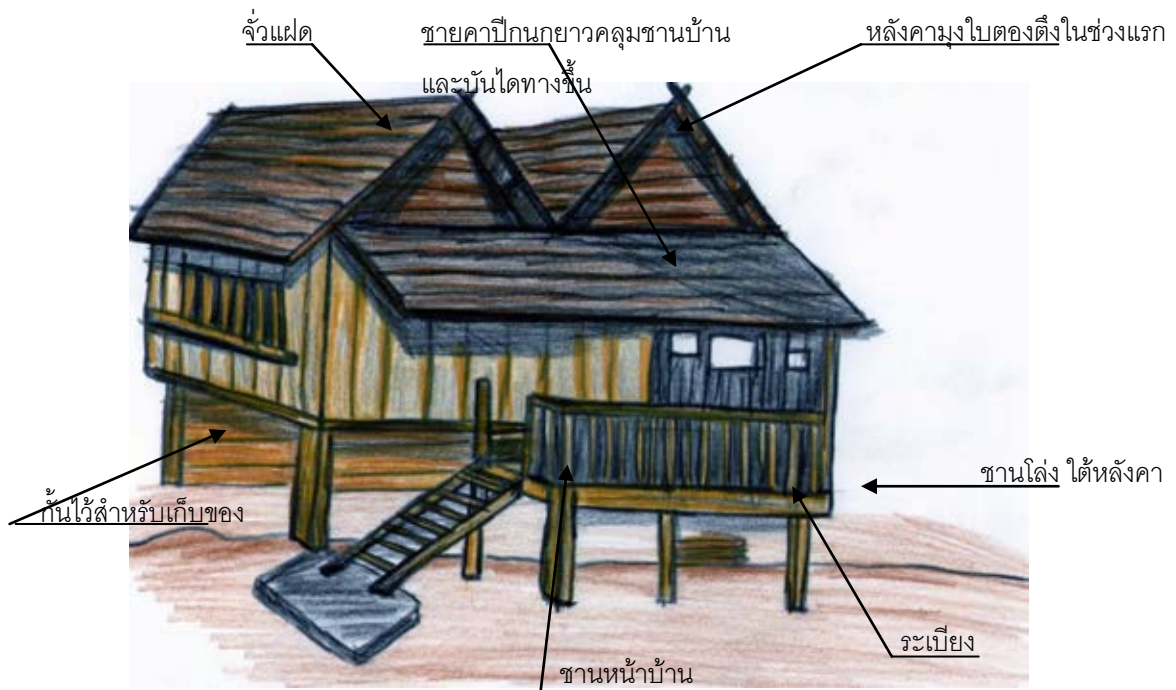
เกษตรกร ดังนั้นบ้านไทยใหญ่มีความโดดเด่นทางด้านสถาปัตยกรรมของชุมชน และสะท้อนถึงภูมิปัญญาในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะของเต็น

ลักษณะของห้องครัว

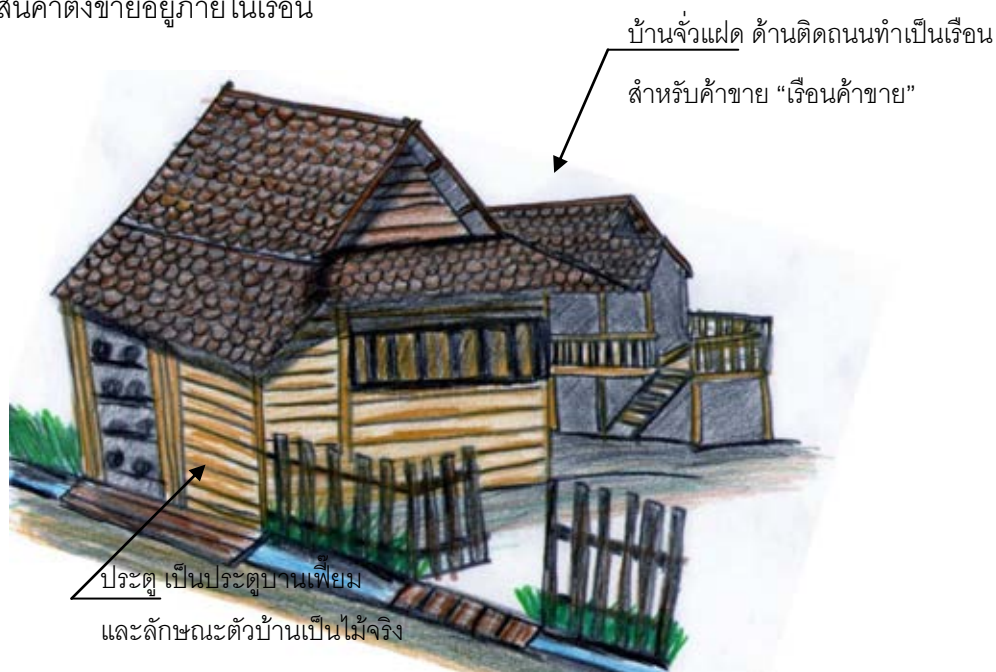

ภาพที่ 5.8 ลักษณะบ้านทรงไทใหญ่

ที่มา : พิพิธภัณฑ์หอศิลป์วัฒนธรรมเชียงใหม่, 2556 และปรับปรุงจาก อรศิริ ปาณินท์, 2539

2.2) เรือนค้าขาย

เป็นการดัดแปลงมาจากบ้าน โดยจะหันหน้าเรือนออกสู่ถนน ลักษณะของเรือนร้านค้าที่พบเห็นส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณถนนรังสิตยานนท์ ถนนชัยสงคราม และกระจายตามชุมชนเวียงเหนือ โดยตัวเรือนเป็นชั้นเดียวหน้าบ้านกว้างประตูบานเพี้ยม ไม่ยกไต้ถุน และมีสินค้าตั้งขายอยู่ภายในเรือน

ภาพที่ 5.9 ลักษณะของเรือนค้าขาย

ที่มา : ปรับปรุงจาก อรศิริ ปาณินท์, 2539 และผู้วิจัย

2.3) เรือนทรงพื้นบ้าน

รูปแบบอาคารมีหลายลักษณะ สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการใช้งานและมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากบ้านทรงไทใหญ่ โดยรูปแบบของเรือนทรงพื้นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่จะลดรายละเอียดของการใช้ประโยชน์ต่างๆ ออกไป เช่นการนำเอาห้องส่วนที่ยื่นออกมาจากตัว

เรือนออก เป็นการออกแบบที่เรียบง่ายเน้นความง่าย โดยเรือนทรงพื้นบ้านที่พบเห็นในชุมชนปายมักเป็นเรือน 2 ชั้น หรืออาจจะเป็นชั้นเดียว หลังคาหน้าจั่ว ตัวเรือนมีโครงสร้างจากคอนกรีตผสมกับไม้ หลังคาสังกะสี หรือเป็นกระเบื้องแผ่นลอน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะบ้านในชนบท แต่การสะท้อนถึงภูมิปัญญาและความสอดคล้องกับลักษณะภาพแวดล้อมน้อยกว่าบ้านทรงไทใหญ่

ภาพที่ 5.10 สถาปัตยกรรมเรือนพื้นบ้าน

ที่มา: ผู้วิจัย

3) สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร

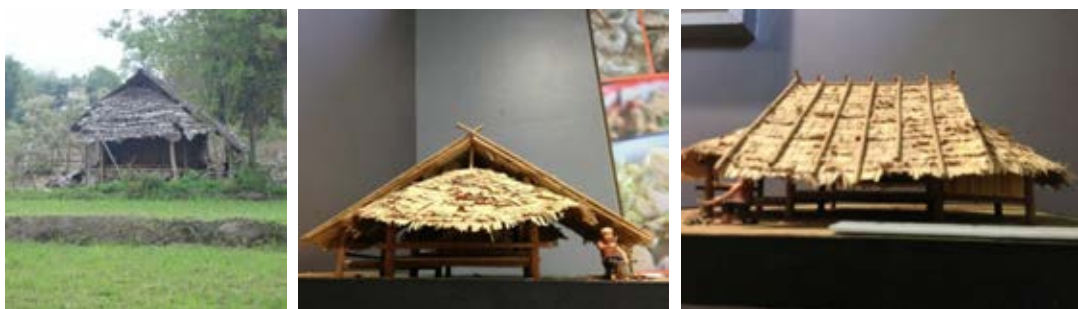
ด้วยการมีวิถีชีวิตและสังคมเกษตร ส่งผลให้เกิดสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก สอดแทรกอยู่ตามบริเวณบ้านเรือน และกระจายในพื้นที่เกษตรกรรมอันได้แก่ ยุ้งข้าว เถียงนา และคอกเลี้ยงสัตว์

3.1) ยุ้งข้าว กลุ่มคนในเมืองปายส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ เกษตรกร จึงเกิดสถาปัตยกรรมขนาดเล็กเกิดขึ้นในบริเวณบ้านแต่ละหลัง โดยมักมีการสร้างแยกออกมาจากตัวเรือน ยุ้งข้าวมีอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ด้วยลักษณะของการเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง ผนังและโครงสร้างทำจากไม้จริง โดยใต้ถุนของยุ้งข้าวในอดีตใช้ในการเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร เก็บฝืน และของอื่นๆ แต่ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนรูปแบบการเกษตรเป็นการค้า ยุ้งข้าวจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเจตนาของเจ้าบ้าน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้จำนวนยุ้งข้าวลดน้อยลงทุกวัน อย่างไรก็ตาม ยุ้งข้าวยังคงสื่อให้เห็นถึงการเกษตรแบบยังชีพของคนในอดีต

ภาพที่ 5.11 ลักษณะของยุ้งข้าว

3.2) เกียงนา จากลักษณะวิถีชีวิตของเกษตรกรในภาคเหนือ พื้นที่เกษตรอยู่ห่างออกไปจากบ้านเป็นระยะทางที่ค่อนข้างไกล ซึ่งไม่นิยมเดินทางไปกลับระหว่างพื้นที่เกษตรและบ้านในช่วงเวลากลางวัน จึงมีการสร้างเกียงนาขึ้นไว้เป็นที่สำหรับใช้พักผ่อนและเฝ้านา ในช่วงเวลาทำนาและเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยเกียงนาจะที่ตั้งกระจายอยู่ตามท้องนาเป็นกรรมสิทธิ์ของนาแต่ละแห่ง มีลักษณะเป็นเรือนยกพื้นสูงประมาณ 50 เซนติเมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีความลาดเอียง โครงสร้างส่วนใหญ่ที่ใช้ในการสร้างเกียงนาเป็นไม้ไผ่ผสมไม้จริง หลังคาส่วนมากทำจากใบตองตั้งโดยการวางเรียงซ้อนทับกันลงมา ซึ่งจะมีราคาที่ถูกหรือไม่ก็สามารถทำเองได้โดยใช้เวลาไม่นาน ซึ่งเป็นการสื่อถึงรูปแบบวิถีชีวิตเกษตร อีกทั้งยังเป็นการนำเอาวัสดุจากธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ในการสร้างเกียงนา สื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนในอดีต

ภาพที่ 5.12 ลักษณะเกียงนา

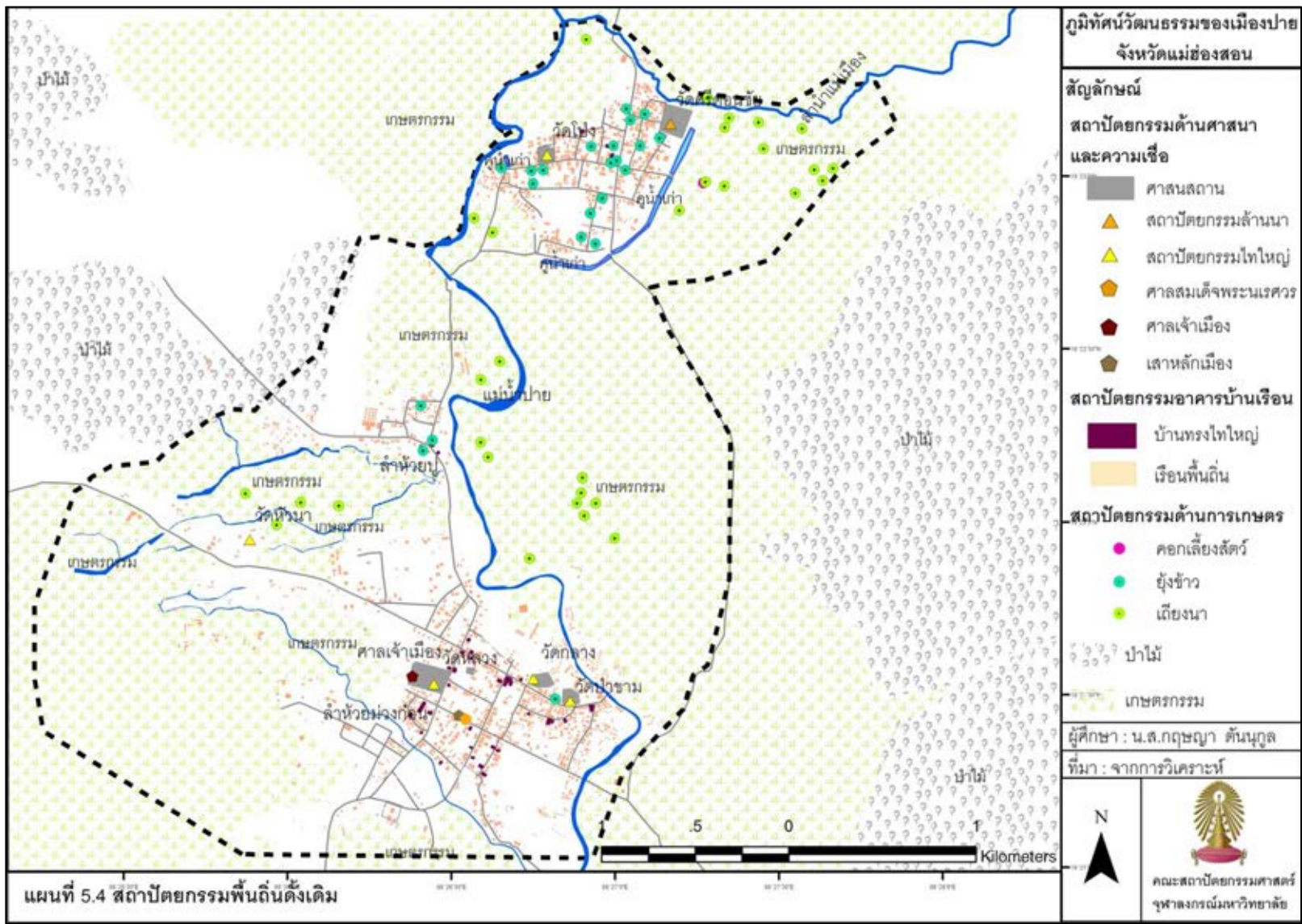
ที่มา: อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และผู้วิจัย

3.3) คอกเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่ตั้งกระจายอยู่ตามพื้นที่เกษตรกรรม โดยมีลักษณะเป็นหลังคาจั่วเพื่อคุ้มแดดและฝน ไม่มีผนังภายในมีที่ผูกสัตว์และวางให้อาหารสัตว์ สร้างด้วยโครงสร้างของไม้ หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือใบตองตั้ง พื้นเป็นดินแข็ง โดยคอกเลี้ยงสัตว์เหลือน้อยลง เนื่องจากในปัจจุบันไม่ค่อยได้มีการพึ่งพาแรงงานสัตว์ในการทำการเกษตร โดยเปลี่ยนไปใช้เครื่องไถนาเพราะมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า

ภาพที่ 5.13 คอกเลี้ยงสัตว์

ที่มา: ผู้วิจัย

3. พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการที่ชาวไทใหญ่มีลักษณะสังคมแบบเกษตรกรรม และมีวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา จึงก่อให้เกิดการมีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านพื้นที่ทางภูมิปัญญา ประกอบกับผลจากการสอบถามและการสำรวจภาคสนาม สามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้านได้แก่ พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร อาหาร และศิลปะและวัฒนธรรม แสดงผลการสอบถามดังตาราง (ง) ในภาคผนวก ข

3.1) พื้นที่ทางภูมิปัญญาด้านการเกษตร

1) ฝายน้ำล้น เป็นพื้นที่สำหรับกักน้ำใช้เพื่อเข้าสู่พื้นที่การเกษตร สร้างขึ้นจากคอนกรีตโดยมีลักษณะการก่อสร้างผนังกันน้ำยกระดับให้สูงขึ้นจากแหล่งน้ำเดิมเพื่อการกักเก็บน้ำ

2) ลำเหมือง มีลักษณะเป็นคลองส่งน้ำสร้างด้วยคอนกรีตขนาดใหญ่กว้างประมาณ 1 เมตร โดยลำเหมืองจะต่อเชื่อมจากฝายน้ำล้นซึ่งกักน้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาและส่งลงไปยังลำเหมืองที่อยู่บนพื้นที่สูงไหลไปพื้นที่ต่ำโดยการอาศัยแรงโน้มถ่วง ผ่านไปยังพื้นที่เกษตร และบ้านเรือนต่างๆ โดยน้ำในลำเหมืองเป็นน้ำที่ไหลจากลำห้วยแม่เมืองส่งผ่านไปยังพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนเวียงเหนือเป็นหลัก และไหลลงสู่แม่น้ำปาย

ฝายน้ำล้นและลำเหมืองเป็นการแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนไทใหญ่ในอดีต ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตร ต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยหลัก ชาวไทใหญ่จึงมีการจัดสรรทรัพยากรน้ำโดยทำในลักษณะของเหมืองฝาย เริ่มแรกลักษณะการทำฝายเป็นการใช้วัสดุธรรมชาติ และรูปแบบของลำเหมืองที่แต่เดิมเป็นการขุดดินเพื่อทำเป็นคลองส่งน้ำ ซึ่งเกิดการพังทลายทุกปี ต่อมาในปัจจุบันเป็นฝายน้ำล้นและลำเหมืองเปลี่ยนวัสดุในการสร้างเป็นโครงสร้างคอนกรีตเพื่อความคงทนถาวร แต่ยังคงไว้ซึ่งขนาดของคลองส่งน้ำเดิมที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบของภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีเกษตร

ภาพที่ 5.14 ลักษณะของฝายน้ำล้นและลำเหมือง

ที่มา : ผู้วิจัย

3.2. พื้นที่ทางภูมิปัญญาด้านอาหาร

จากการสอบถามภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการทำอาหารของชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ พบว่ามีการทำอาหารประเภทน้ำพริกคั่วทราย การทำขนมงา ซึ่ง 2 อย่างนี้ได้กลายเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่วนถั่วเน่าแผ่นเป็นลักษณะของการถนอมอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทใหญ่แม่ฮ่องสอนทุกอำเภอจะมีการทำถั่วเน่าแผ่น มีรายละเอียดดังนี้

1. การทำขนมงา มีการรวมกลุ่มกันทำของกลุ่มแม่บ้านบ้านโป่งชุมชนเวียงเหนือ ตั้งอยู่บริเวณข้างวัดโป่ง เป็นการนำเอาغامสมกับน้ำผึ้งและน้ำอ้อยมาอัดเป็นแผ่นและบรรจุใส่ถุง ซึ่งแสดงถึงการนำเอาพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนมาประยุกต์ให้เกิดเป็นขนม

2. น้ำพริกคั่วทราย การทำน้ำพริกคั่วทรายมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยอดีต โดยในอดีตวัตถุดิบหลักที่ใช้ทำน้ำพริกมีเพียงกระเทียม ถั่วลิสง มาคั่วรวมกัน เมื่อได้น้ำพริกออกมาลักษณะภายนอกจะคล้ายกับทรายจึงเรียก"น้ำพริกคั่วทราย" ซึ่งในอดีตเป็นการทำเพื่อบริโภคเองในแต่ละครัวเรือน ต่อมาเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในเมืองปายจึงกลายมาเป็นลักษณะของอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยมีการประกอบขายที่เวียงใต้บริเวณถนนรังสิยานนท์ และบ้านป่าขาม มีการจำหน่ายตามตลาดสดในท้องถิ่น และถนนคนเดินของเมืองปาย ซึ่งในปัจจุบันการทำน้ำพริกคั่วทรายจะเพิ่มปลาแห้งเข้ามาเพื่อปรุงรสชาติให้ดียิ่งขึ้น เป็นการแสดงถึงการนำเอาพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนคือกระเทียม มาประยุกต์ให้เกิดเป็นอาหารที่สามารถเก็บไว้ได้นานขึ้น

3. ถั่วเน่าแผ่น การทำถั่วเน่าแผ่นเป็นการทำเพื่อใช้วัตถุดิบสำหรับการประกอบอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและเมืองปาย โดยในเมืองปายมีการทำถั่วเน่าแผ่นกระจายตามบริเวณชุมชนเวียงเหนือ วัตถุดิบหลักที่ใช้ในการทำคือถั่วเหลือง โดยนำเอาถั่วเหลืองมาต้ม จากนั้นนำมาบด บั่นและรีดเป็นแผ่นกลมบาง แล้วจึงนำไปตากแดด ส่วนใหญ่เป็นการทำเพื่อเก็บไว้บริโภคเอง หากเหลือจึงขาย

การทำขนมงา

น้ำพริกคั่วทราย

ถั่วเน่าแผ่น

ภาพที่ 5.15 ภูมิปัญญาด้านอาหาร

3.3 พื้นที่ทางภูมิปัญญาด้านศิลปะและวัฒนธรรม

ในส่วนของภูมิปัญญาด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือได้แก่ การเล่นสะล้อซอซึง และการประดิษฐ์ของพารา

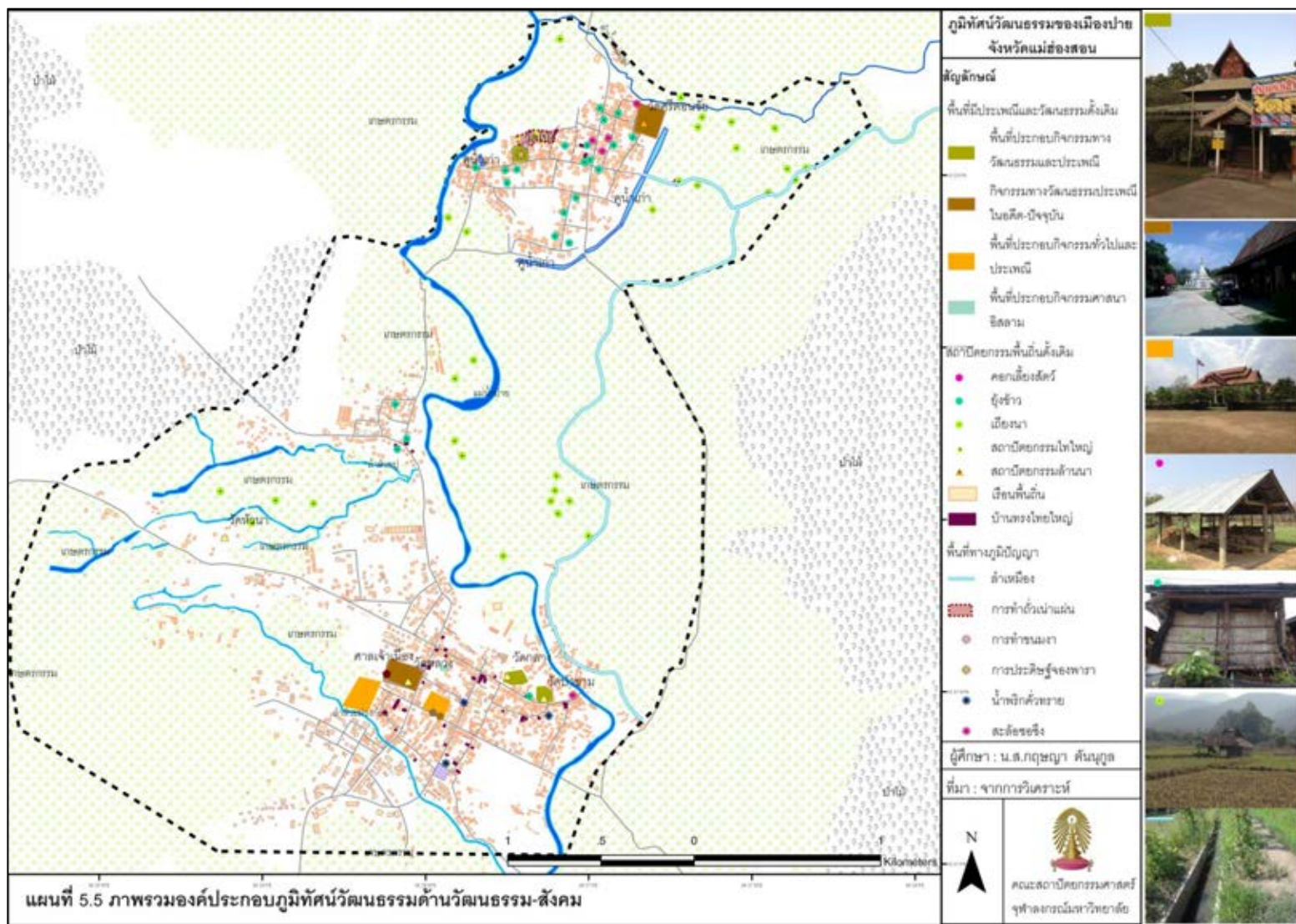
1) การเล่นสะล้อซอซึง เป็นการเล่นดนตรีพื้นบ้าน โดยเครื่องดนตรีนั้นทำมาจากไม้สัก หรือไม้ประดู่ และกะลามะพร้าว มาประยุกต์ใช้ในการทำเครื่องดนตรี พื้นที่ที่มีการเล่นสะล้อซอซึง อยู่ที่ตำบลเวียงใต้บริเวณบ้านป่าขาม และกระจายตามบ้านต่างๆ ของชุมชนเวียงเหนือ ในวงที่เล่นจะมีผู้เล่นประมาณ 8-10 คน จะมีการรวมกลุ่มต่อเมื่อมีงานหรือประเพณีต่างๆ เช่นงานวันครู วันสงกรานต์ งานบวชพระ และงานลอยกระทง โดยเพลงที่นิยมเล่นในงานได้แก่ เพลงประสาทไหว เพลงนางบัวคำ (ทำนองพม่า) เพลงอ้อ เพลงแห่ และเพลงกินรี เป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ทางด้านดนตรีของคนในอดีตสืบต่อมาถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

2) การประดิษฐ์ของพารา เป็นลักษณะคล้ายปราสาทที่ทำจากไม้ไผ่สานและกระดาษสี พร้อมกับมีการฉลุลวดลายไทใหญ่ต่างๆ เพื่อตกแต่งปราสาทหรือของพาราให้มีความสวยงาม การประดิษฐ์ของพาราจะทำขึ้นในช่วงเทศกาลปอยออกหว้า คืองานบุญในวันออกพรรษา โดยเมื่อประดิษฐ์ของพาราแล้วเสร็จจะนำไปตั้งที่บ้านแต่ละหลัง โดยจะตั้งยื่นออกมาจากตัวบ้าน ซึ่งเรียกว่าของพาราแข่งปู้ด โดยที่บริเวณมุมทั้งสี่ด้านจะมัดด้วยต้นกล้วย อ้อยและรวงข้าว ด้านใต้ของพาราจะแขวงขนมและพืชผลที่ได้จากการเพาะปลูก ไว้สำหรับเพื่อรับเสด็จพระพุทธเจ้าที่เสด็จกลับลงมาจากสวรรค์ ครั้นโปรดพระบิดาและพระมารดา โดยการประดิษฐ์ของพารามีการทำขึ้นบริเวณวัดโป่งของชุมชนเวียงเหนือในช่วงวันออกพรรษา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ แสดงถึงวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ที่เคารพบูชาในพระพุทธศาสนา พร้อมกับการหาเครื่องสักการะที่มีได้จากท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ผลงานการประดิษฐ์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่สอดคล้องกับประเพณีและวิถีชีวิตของชาวพุทธได้อย่างลงตัว แสดงพื้นที่ทางภูมิปัญญาและภาพรวมขององค์ประกอบทางด้านวัฒนธรรมและสังคมแสดงไว้ดังแผนที่ 5.5

ภาพที่ 5.16 ภูมิปัญญาด้านศิลปะวัฒนธรรม

ที่มา: ผู้วิจัย และภาพของพารา จาก Travel – Manager Online

5.1.3 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์

เมืองปายเป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนั้นจึงยังหลงเหลือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้เห็นกันอยู่ โดยจากการสอบถามประชากรกลุ่มตัวอย่างได้ระบุถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ดังตาราง (๑) ในภาคผนวก ข และมีรายละเอียดความสำคัญดังต่อไปนี้

1) คันดิน คุน้ำ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงเหลืออยู่บริเวณทิศตะวันตกของชุมชนเวียงเหนือ ติดกับวัดศรีดอนชัย ลักษณะของคันดินเป็นเนินดินอยู่ติดกับคุน้ำที่มีการขุดขึ้นรอบเมืองเวียงเหนือ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์บ้านดอน (จันทร์ อินสาร, 2549) กล่าวไว้ว่า ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานเชื่อว่า พม่าเข้ามาตั้งกองทัพและทำการขุดคันดินและคุน้ำไว้สำหรับป้องกันเมืองจากข้าศึก โดยคันดินคุน้ำก็เปรียบเสมือนกำแพงเมือง ซึ่งเวียงเหนือมีประตูเมืองอยู่ด้วยกัน 4 ประตูเมืองเป็นลักษณะของประตูเมืองที่ตั้งตามทิศทั้งสี่ ประกอบด้วย

- ประตูมาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก จากเรื่องเล่ากล่าวว่าในครั้งสงครามเจ้าศรีใจย์ หรือเจ้าชัยสงครามกับพม่า ส่งกง น่องชายของพะก่ากั้นนะวังหนีมาทางทิศใต้ปะทะสู้รบกับทหารเจ้าศรีใจย์ ส่งกงถูกฟันเสียชีวิตบริเวณนี้ ซึ่งในภาษาไทยใหญ่เรียกพม่าว่า “มาน” จึงเป็นที่มาของชื่อประตูมาน

- ประตูชัย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก จากประวัติศาสตร์กล่าวว่าเจ้าชัยสงครามเดินทัพนำชัยชนะออกจากประตูนี้

- ประตูเวียงหลวง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ จากประวัติศาสตร์กล่าวว่าครั้งที่ช้างพลายหายไปทางประตูด้านนี้ เป็นคำที่เพี้ยนจากคำว่า “เวียงหลง” เป็น “เวียงหลวง”

- ประตูดำ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ใช้เป็นประตูในการขนส่งของพะก่าส่งกงออกทางประตูนี้ ซึ่งในปัจจุบันโดยเมื่อออกจากประตูดำจะเป็นที่ตั้งของสุสานหรือที่ฌาปนกิจของชุมชนเวียงเหนือ

2) บ่อน้ำสุ เป็นบ่อน้ำขนาดเล็กของชุมชนเวียงเหนือที่มีน้ำซึมออกมาตลอดทั้งปี ซึ่งไม่เคยแห้งและไม่ขุ่น โดยมีประวัติความเป็นมาของบ่อน้ำสุมีเรื่องเล่าจากเอกสารประวัติศาสตร์ของบ้านดอน (จันทร์ อินทสาร, 2549) กล่าวว่า ในครั้งสงครามของเจ้าศรีใจย์และพะก่ากั้นนะ พก่ากั้นนะเป็นคนซราหลบหนีจากการปะทะ จึงมาหลบอยู่ข้างบ่อน้ำทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือไม่ห่างไกลจากคุ่มเจ้าฟ้ามากนัก โดยได้สั่งผู้ติดตามว่าหากเจ้าศรีใจย์ถามหาให้ตอบว่า “บู้” ซึ่งเป็นภาษาเหนือหมายความว่า “ไม่รู้” จึงเป็นที่มาของชื่อบ่อน้ำแห่งนี้และเรียกกันจนถึงทุกวันนี้ ในปัจจุบันยังคงมีการใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำแห่งนี้ ในด้านของการใช้เพื่อการอุปโภคต่างๆ

สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองปายที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงเรื่องราวความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน เหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะคันดินคูน้ำ ประตูเมืองเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ให้เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและการป้องกันเมืองจากข้าศึก แสดงตำแหน่งองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ดังแผนที่ 5.6

คันดินคูน้ำเก่า

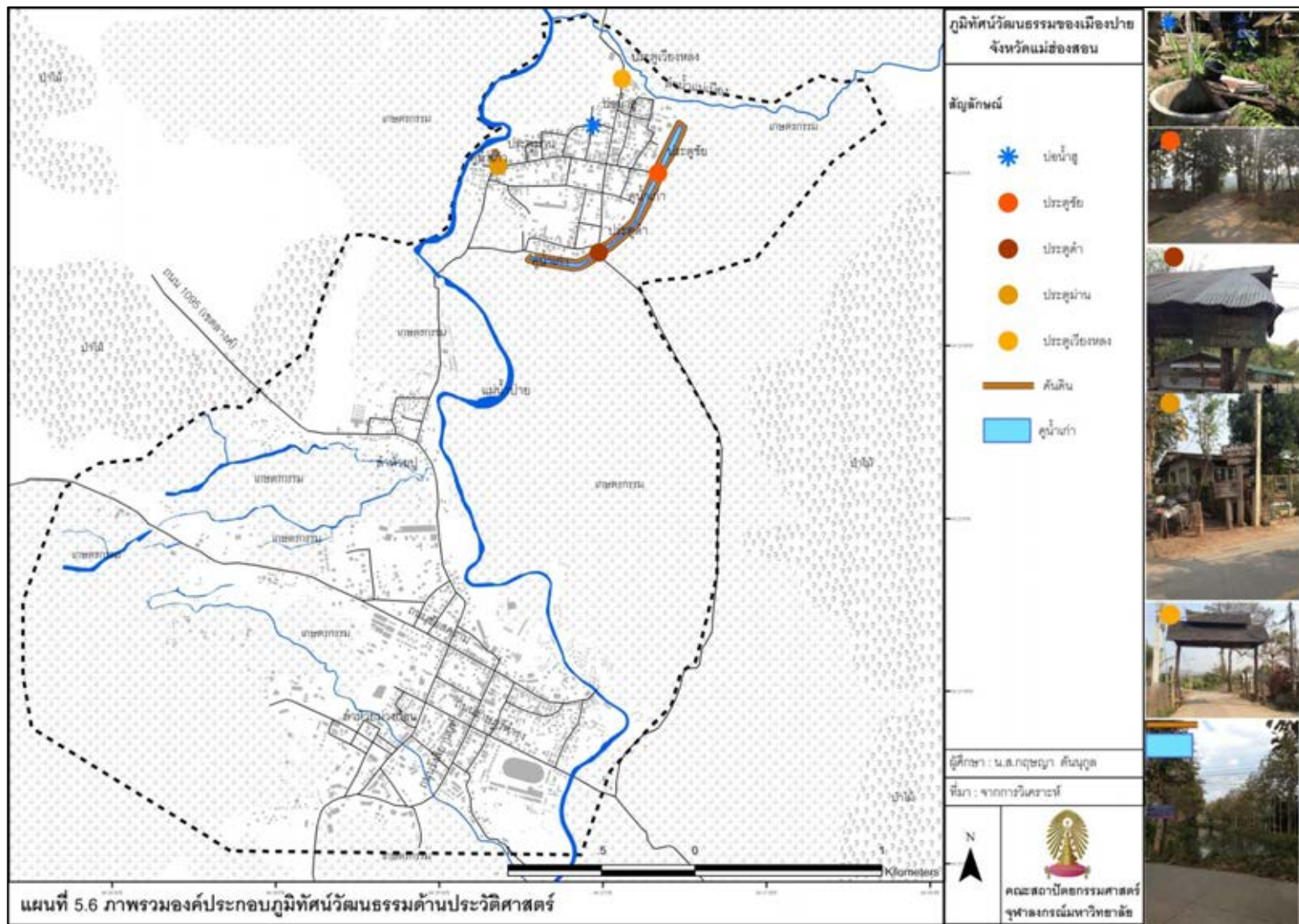
ลักษณะซุ้มประตูเมืองเก่า

บ่อน้ำสุม

ภาพที่ 5.17 องค์ประมุขที่ศรัทธาวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์

ที่มา: ผู้วิจัย

5.2 การระบุคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

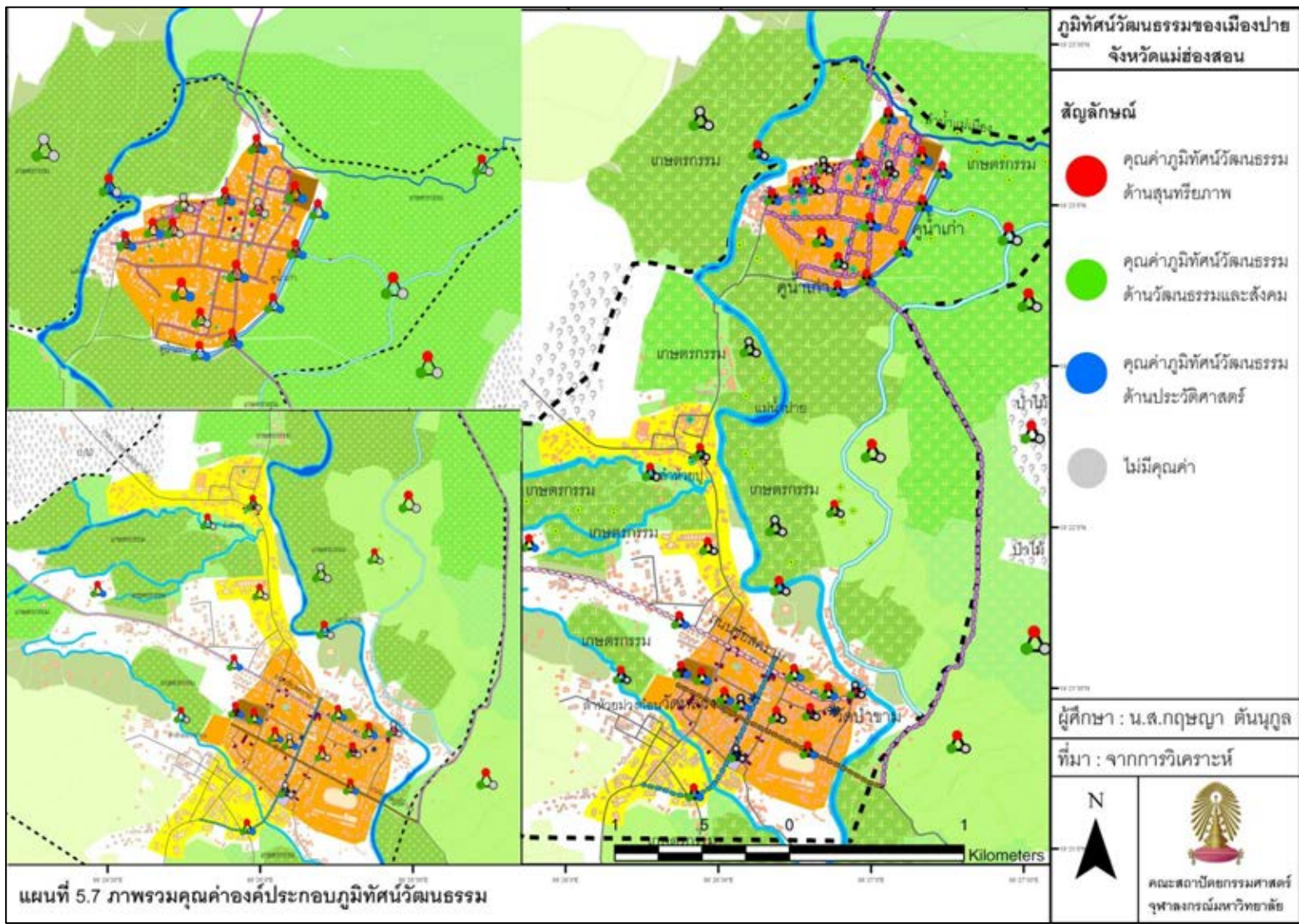
5.2.1 การระบุคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ล้วนแล้วแต่เป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเมืองปาย ซึ่งแสดงออกถึงความโดดเด่นและมีอัตลักษณ์ จึงนำมาสู่การนำเอาองค์ประกอบเหล่านั้นมาระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อที่ต้องการทราบว่าองค์ประกอบที่ปรากฏยังคงมีคุณค่าในด้านใดบ้าง โดยในการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ ใช้วิธีการตรวจสอบรายการ (Check list) ซึ่งผู้ศึกษาเป็นผู้ระบุคุณค่า โดยมีผู้รู้ 5 ท่านเป็นที่ปรึกษา ผลการวิเคราะห์คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบแสดงได้ดังภาคผนวก ค ตาราง (ก) แสดงผลการระบุคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสามารถสรุปผลการให้คุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ดังตารางที่ 5.2 และแผนที่ที่ 5.7 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 คุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม		
	สุนทรียภาพ	วัฒนธรรมและสังคม	ประวัติศาสตร์
สุนทรียภาพ			
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน - ตั้งบริเวณถนนสายหลักของชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ - ตั้งตามเส้นทางหลวงเชื่อมระหว่างชุมชน (ถนนสาย 1095)	●	●	
พื้นที่แสดงลักษณะทางธรรมชาติ - แม่น้ำปาย - หนองกระทิง - ลำห้วยม่วงก้อน - ลำห้วยปู้ - ลำห้วยแม่เมือง - ป่าไม้และภูเขา	● ● ● ● ● ●	● ● ● ● ● ●	
พื้นที่เกษตรกรรม - พื้นที่เกษตรกรรมติดริมแม่น้ำปาย - พื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ราบ - พื้นที่เกษตรกรรมบนที่ลาดเชิงเขา	● ● ●	● ● ●	

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม		
	สุนทรียภาพ	วัฒนธรรมและสังคม	ประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน - บ้านทรงไทใหญ่ - เรือนทรงพื้นบ้าน	• •	• •	
สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร - ชู้งข้าว - เถียงนา - คอกเลี้ยงสัตว์	• • •	• • •	
พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่เกิดจากการเกษตร - ฝายน้ำล้น - ลำเหมือง	• •	• •	
ภูมิปัญญาด้านอาหาร - การทำขนมงา - น้ำพริกคั่วทราย - ถั่วเน่าแผ่น		• • •	
ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม - การเล่นสะล้อซอซึง - การประดิษฐ์จอบพารา	•	• •	
ประวัติศาสตร์			
พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ - คันทินคูน้ำ - ประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ประตูมาน ประตูดำ ประตูชัย และประตูเวียงหลวง - บ่อน้ำฮู	• • •	• • •	• • •

- องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ

องค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพจะกล่าวถึงองค์ประกอบที่มีคุณค่าในแต่ละชุมชน จากนั้นเป็นภาพรวมของเมืองปาย โดยเริ่มจาก

องค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพของชุมชนเวียงใต้ จากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเวียงใต้ที่มีการตั้งถิ่นที่อยู่ภายในถนนสายหลักของชุมชนที่เกิดจากการแบ่งสัดส่วนโดยผู้ปกครองเมืองในครั้งอดีต จึงเกิดเป็นรูปแบบถนนตารางกริดที่มีความสวยงามและมีความโดดเด่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการและการออกแบบในวางผังเมืองได้อย่างลงตัว ภายในชุมชนยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพได้แก่ บ้านเรือน วัดและสถานที่ศักดิ์ต่างๆ ประกอบด้วย วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม ศาลเจ้าเมืองในวัดหลวง และเสาหลักเมือง เหล่านี้เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามและแสดงถึงอัตลักษณ์ของเมืองปาย โดยลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือน วัดแต่ละวัด ศาลเจ้า และเสาหลักเมือง สถาปัตยกรรมทั้งหมดนี้ได้แสดงถึงความมีอัตลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลเทคนิคการสร้างจากพม่า ซึ่งเกิดขึ้นจากกลุ่มคนชาวไทใหญ่ที่อยู่ในอาศัยในเมืองปายเป็นส่วนมาก จึงเป็นการแสดงถึงความงามที่ได้รับการออกแบบจากช่างฝีมือในอดีตได้เป็นอย่างดี

ในส่วนองค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพของชุมชนเวียงเหนือประกอบด้วย บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ภายในคูเมืองเก่า ที่ยังคงความมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวอยู่ภายในถนนสายหลักและตรอกซอยต่างๆ ที่ตัดกับถนนสายหลักเป็นรูปตารางกริด ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญภายในชุมชนอันได้แก่ วัดศรีดอนชัย วัดทุ่งโป่ง และบ่อน้ำสุ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความงามที่ได้รับการออกแบบสร้างสรรค์จากช่างฝีมือ ประกอบกับมีการคำนึงถึงหลักความสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศที่ตั้งอยู่บนพื้นที่เนินอีกด้วย

พื้นที่รอบนอกของชุมชนทั้งสองมีแม่น้ำปายไหลผ่านและโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ภายในพื้นที่เกษตรมีสถาปัตยกรรมขนาดเล็กเกิดขึ้นได้แก่ เถียงนาหรือกระต๊อบ คอกสัตว์ และระบบลำเหมืองที่มีการสอดแทรกกระจายอยู่ตามพื้นที่เกษตรกรรมที่มีลักษณะสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน อีกทั้งยังแสดงถึงวิถีชีวิตที่มีอาชีพหลักคือ อาชีพเกษตรกรรมที่ยังคงพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ถัดออกมาจากพื้นที่เกษตร เมืองปายถูกโอบล้อมด้วยภูเขาและป่าไม้ โดยประชากรบางส่วนมีอาชีพที่ขึ้นอยู่กับทรัพยากรในป่าคือ อาชีพการหาของป่า ซึ่งเป็นตัวสะท้อนถึงคุณค่าที่แสดงถึงวิถีชีวิตที่ยังมีการพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่จากป่าไม้

- องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม

หากจะกล่าวถึงองค์ประกอบที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมให้ครบถ้วน จึงแยกรายละเอียดออกเป็นชุมชนเวียงใต้ เวียงเหนือ และภาพรวมองค์ประกอบของเมืองไปยดังต่อไปนี้

ชุมชนเวียงใต้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่กระจุกตัวอยู่ภายในถนนสายหลัก ภายในประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมอันได้แก่ บ้านทรงไทใหญ่ เรือนชายของ บ้านทรงพื้นถิ่น วัดหลวง วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดหัวนา ศาลเจ้าเมือง ศาลสมเด็จพระนเรศวร และเสาหลักเมือง โดยรูปแบบการก่อสร้างของบ้านเรือนจะมีความโดดเด่นที่รูปทรงหลังคามีลักษณะเป็นจั่วแฝด ส่วนรูปแบบการก่อสร้างของศาสนสถานมีความโดดเด่นที่ลักษณะหลังคาเช่นกัน แต่เป็นรูปแบบหลังคาซ้อนชั้นและแยกหลัง 3-5 ชั้นตามความเหมาะสม ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการก่อสร้างที่ได้รับอิทธิพลการสร้างจากพม่า ทั้งยังเป็นสะท้อนถึงเทคนิควิธีการที่ใช้ในการก่อสร้างในสมัยอดีต

ชุมชนเวียงเหนือ รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะอยู่ภายในคันดินคูน้ำ และบริเวณถนนสายหลักของชุมชน โดยมีองค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมที่ตั้งอยู่ในชุมชนคือ บ้านทรงไทใหญ่ บ้านเรือนพื้นถิ่น วัดศรีดอนชัย และวัดโป่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการป้องกันเมืองจากข้าศึกในอดีต

ถัดออกไปจากตัวชุมชนทั้งสองมีพื้นที่เกษตรกรรมรายล้อม สถาปัตยกรรมขนาดเล็กอันเกิดจากผลพวงในการทำการเกษตรกรรมซึ่งได้แก่ ยุ้งข้าว คอกเลี้ยงสัตว์ และเถียงนา ที่กระจายตัวตามพื้นที่เกษตรกรรม แสดงถึงวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรมที่ปลูกสร้างที่พักกลางนาไว้สำหรับพักผ่อนในเวลาทำงาน ไม่นิยมเดินทางไปกลับระหว่างบ้านและที่นา ซึ่งเป็นการสะท้อนรูปแบบวิถีชีวิตของเกษตรกรตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เมื่อได้ผลผลิตทางการเกษตรจึงเกิดการเก็บถนอมอาหารในรูปแบบต่างๆ ขึ้น ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในด้านอาหารเช่น การทำน้ำพริกคั่วทราย การทำถั่วเน่าแผ่น และขนมงา โดยกรรมวิธีในการประกอบเป็นการที่ใช้เทคนิคแบบดั้งเดิม ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของการทำอาหาร และในแต่ละเดือนชาวไทใหญ่มีประเพณีวัฒนธรรมอันมีความเกี่ยวข้องกับการเกษตรและศาสนาได้แก่ ประเพณีการทำบุญข้าวใหม่ หลู้ข้าวหย่ากู่ ทำบุญถวายเป็นกุศล ปอยส่งล่อง สงกรานต์ ถวายข้าวต่างหอมต่อหลวง กาดหลู้ เป็นต้น โดยพื้นที่ใช้สำหรับจัดกิจกรรมประเพณีดั้งเดิมจะจัดขึ้นบริเวณศาสนสถานที่สำคัญอันได้แก่ วัดศรีดอนชัย วัดหลวง และวัดต่างๆ ส่วนพื้นที่ที่มีการจัดกิจกรรมที่สำคัญของชุมชนหรืองานต่างๆ จะอยู่บริเวณหน้าว่าการอำเภอปายและเทศบาลตำบลปาย นอกจากนี้ยังคงมีการเคารพบูชาศาล

เจ้าเมือง เสาหลักเมือง และศาลสมเด็จพระนเรศวร สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและสังคมที่แสดงถึงการมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชนเสมอมา ซึ่งจากประเพณีวัฒนธรรมหรือวันสำคัญทางศาสนา จึงมีภูมิปัญญาที่เกิดจากงานบุญในวันออกพรรษา จะมีการประดิษฐ์จอบพารา ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในการต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึง เมื่อครั้งโปรดพระบิดาและพระมารดา จึงเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญอีกหนึ่งอย่างในการแสดงถึงศิลปะที่มีอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ และมีการสืบต่อทางภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น

- องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

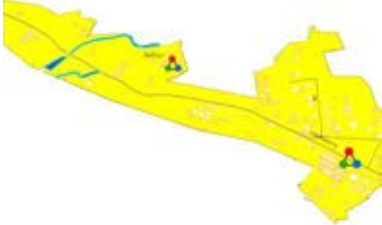

บริเวณชุมชนเวียงเหนือเป็นชุมชนแรกในการก่อตั้งเมืองปายและยังเป็นชุมชนโบราณที่มีมายาวนานกว่า 700 ปี ซึ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงเหลืออยู่คือบริเวณคันดิน คูน้ำ ประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ บ่อน้ำสูง และวัดศรีดอนชัย เมื่อเกิดการขยายเมืองวัดหลวงจึงเป็นวัดแห่งแรกของเวียงใต้ คาดว่าสร้างขึ้นพร้อมกับการอพยพคนจากเวียงเหนือมาสู่เวียงใต้ อีกทั้งวัดป่าขาม วัดกลาง วัดหัวนา เป็นวัดที่เกิดขึ้นต่อมาเมื่อประชาชนอพยพเข้ามาอยู่ภายในเวียงใต้เพิ่มมากขึ้น และเส้นทางการสัญจรที่มีการอ้างอิงว่าเป็นเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางหลบ หลานนี้เป็นตัวสะท้อนได้อย่างเด่นชัดถึงการมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ที่มีความเชื่อมโยงถึงสถานที่แต่ละแห่งในเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้คนรุ่นหลังสามารถเห็นความเป็นมาของเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี

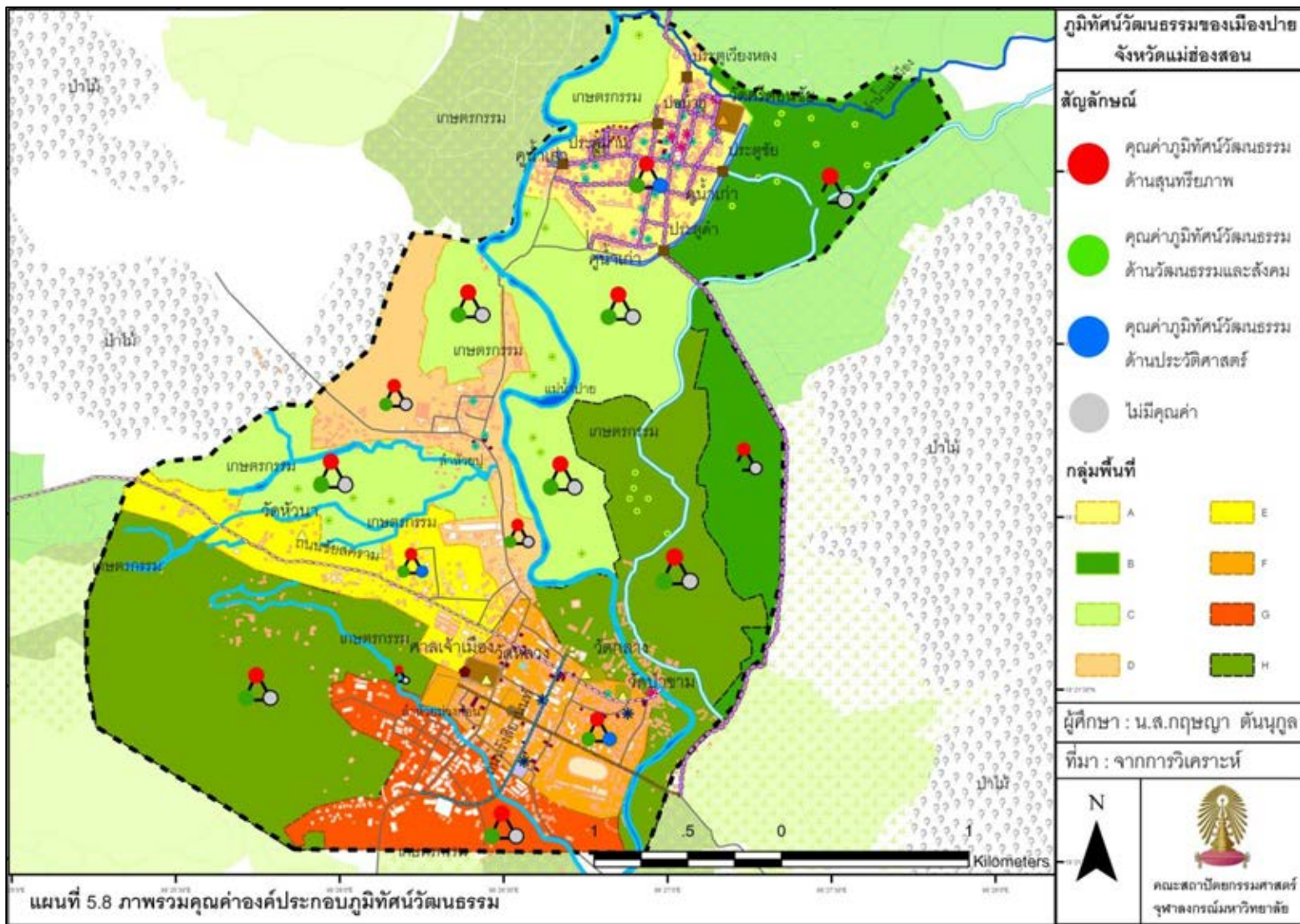
5.2.2 การระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากวิเคราะห์และระบุองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้าน สามารถทราบถึงคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และนำมาสู่การวิเคราะห์จัดกลุ่มพื้นที่ที่มีลักษณะและบทบาทของแต่ละองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน โดยจัดกลุ่มพื้นที่ได้ทั้งหมด 8 กลุ่มพื้นที่ที่มีลักษณะคุณค่าและความโดดเด่น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.3 การจัดกลุ่มพื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

กลุ่มพื้นที่	รายละเอียด
<p>กลุ่มพื้นที่ A พื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย</p> <p>● คุณค่าด้านสุนทรียภาพ ● คุณค่าด้าน สังคมและวัฒนธรรม ● คุณค่าด้าน ประวัติศาสตร์</p>	<p>พื้นที่นี้มีคุณค่าทางภูมิทัศน์ทั้ง 3 ด้าน คือคุณค่าด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยภายในพื้นที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่ล้วนมีคุณค่า ซึ่งองค์ประกอบหลักของกลุ่มพื้นที่ A ได้แก่ วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง คันดินคุน้ำเก่า ประตูเมือง รูปแบบถนนรูปตารางกริด ซึ่งมีกลุ่มบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานตามโครงสร้างขององค์ประกอบหลัก และมีองค์ประกอบขนาดเล็กตั้งอยู่ภายในบ้านแต่ละหลัง คือ ยุ้งข้าว เป็นองค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม</p>
<p>กลุ่มพื้นที่ D พื้นที่ชุมชนเกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม</p> <p>● คุณค่าด้านสุนทรียภาพ ● คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม</p>	<p>กลุ่มพื้นที่นี้มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม มีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่ได้แก่ โครงสร้างถนนที่ตัดผ่าน คือถนนสาย 1095 ก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบ Linear คือการตั้งบ้านตามเส้นทางคมนาคมสายหลัก สะท้อนถึงการปรับสภาพพื้นที่ที่มีข้อจำกัดทาง โดยมีลักษณะลาดชันและคดเคี้ยว และอีกหนึ่งองค์ประกอบคือ ลำห้วยปู เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของกลุ่มพื้นที่ D ดังนั้นกลุ่มพื้นที่นี้จึงมีคุณค่าที่เด่นชัดในด้าน สุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม</p>
<p>กลุ่มพื้นที่ B เกษตรกรรมแบบที่ลาดเชิงเขา กลุ่มพื้นที่ C เกษตรกรรมติดแม่น้ำปายและแหล่งน้ำ กลุ่มพื้นที่ H เกษตรกรรมอาศัยระบบลำเหมือง</p> <p>● คุณค่าด้านสุนทรียภาพ</p>	<p>กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรมแบบเชิงเขา (B) เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม ด้วยเป็นการสะท้อนถึงระบบวัฒนธรรมของการทำเกษตรกรรมในภาคเหนือที่มีพื้นที่ลาดชันเป็นส่วนใหญ่ จึงต้องปรับสภาพพื้นที่เป็นลักษณะขั้นบันได เพื่อให้สามารถทำการเกษตรได้</p> <p>กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรมติดแม่น้ำปาย (C) เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม ซึ่งแสดงถึงการดึงแหล่งน้ำสายหลักของชุมชนใช้สำหรับการเกษตรกรรม โดยมีเทคนิควิธีการในการดึงน้ำเข้าในพื้นที่เกษตรกรรมในรูปแบบต่างๆ</p> <p>พื้นที่เกษตรกรรมอาศัยระบบลำเหมือง (H) มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญใน</p>

<p>● คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม</p>	<p>พื้นที่คือ ระบบลำเหมืองผ่านเข้ามาพื้นที่เกษตรที่ไม่แหล่งน้ำทางธรรมชาติไหลผ่าน สะท้อนถึงการใช้อนุภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการปรับแก้ข้อจำกัดทางธรรมชาติ</p>
<p>กลุ่มพื้นที่ E ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม</p> <p>● คุณค่าด้านสุนทรียภาพ ● คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม ● คุณค่าด้านประวัติศาสตร์</p>	<p>กลุ่มพื้นที่นี้มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยมีองค์ประกอบหลักในพื้นที่ ได้แก่ ถนนชัยสงคราม เป็นเส้นทางที่เกิดจากการเดินทัพผ่านไปยังพม่าในครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และมีวัดหัวนาที่เป็นวัดสำคัญในพื้นที่ โดยมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานตามองค์ประกอบที่สำคัญเหล่านี้ ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนจะตั้งตามถนนชัยสงคราม และวัดหัวนาจะเป็นศูนย์กลางของพื้นที่</p>
<p>กลุ่มพื้นที่ F ชุมชนศูนย์กลางของเมืองปายในปัจจุบัน</p> <p>● ● ●</p>	<p>กลุ่มพื้นที่นี้มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้าน สุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยมีองค์ประกอบสำคัญของชุมชนได้แก่ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม ศาลเจ้าเมือง เสาหลักเมือง ศาลสมเด็จพระนเรศวร เส้นโคจรถนนรูปดาวกริด โดยมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานตามระบบเส้นโคจรถนน และมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ</p>
<p>กลุ่มพื้นที่ G ชุมชนใหม่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้</p> <p>● ●</p>	<p>กลุ่มพื้นที่นี้มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญของชุมชนได้แก่ ลำห้วยม่วงก่อน ถนนสาย 1095 โดยการตั้งถิ่นฐานในเริ่มแรกตั้งตามสาย 1095 ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวของบ้านเรือนได้มีการตัดถนนเข้าเพื่อการเข้าถึงที่ง่ายขึ้น ลักษณะสถาปัตยกรรมในพื้นที่นี้เป็นสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ทั้งหมด</p>

5.3 การประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากผลการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในข้างต้น ทำให้ทราบว่าในปัจจุบันองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ประกอบกับกลุ่มพื้นที่ที่มีการแบ่งตามลักษณะบทบาทที่สำคัญขององค์ประกอบ มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม 3 ด้านได้แก่ คุณค่าด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ แต่ทั้งนี้ยังไม่ทราบถึงระดับคุณค่าในองค์ประกอบและกลุ่มพื้นที่เหล่านั้น มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่ในระดับมากน้อยเพียงใด จึงนำมาสู่ขั้นตอนของการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการประยุกต์แนวความคิดของคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) ใช้เกณฑ์ในการประเมินด้านความแท้และความสมบูรณ์ ร่วมกับการใช้วิธีการระบุค่าตัวเลขตามแนวความคิดของ Sofia Capelo and others (Capelo, Barata, and De Mascarenhas, 2011) จากนั้นแบ่งช่วงระดับคะแนนคุณค่าออกเป็น 5 ช่วง ตามแนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) โดยที่ระดับที่ 1 จะมีค่าน้อยสุดและ 5 มีค่ามากที่สุดตามลำดับ จากนั้นยังคงใช้เกณฑ์เดียวกันในการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละกลุ่มพื้นที่ ผู้ประเมินคือ ผู้ศึกษาโดยมีผู้รู้ในท้องถิ่น 5 ท่านเป็นที่ปรึกษาในการประเมิน เมื่อได้ผลค่าคะแนน จึงทำการจำแนกช่วงชั้นข้อมูลใช้วิธีการ Equal Interval เป็นการแบ่งช่วงค่าคะแนนของข้อมูลให้มีช่วงระยะที่เท่ากัน ซึ่งได้แบ่งค่าคะแนนออกเป็น 5 ช่วงชั้นตามแนวความคิดของ Sandra Neale (Neale, 2011) ดังต่อไปนี้

พื้นที่มีคุณค่าสูงมาก	ยังคงบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน
พื้นที่มีคุณค่าสูง	มีการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบบางส่วน หรือมีองค์ประกอบขาดหายไป แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทโดยรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
พื้นที่มีค่าปานกลาง	มีองค์ประกอบขาดหายไป แต่บทบาทโดยรวมและความรู้สึกยังคงเหมือนเดิม
พื้นที่มีคุณค่าต่ำ	ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมขาดหาย ถูกบดบัง
พื้นที่มีคุณค่าต่ำมาก	ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่หลงเหลืออยู่ แต่สามารถเกิดความเข้าใจในพื้นที่ได้

ผลการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย มีรายละเอียดดังตาราง (ก-จ) ในภาคผนวก ค และได้ทำการสรุปประมวลผลลงตารางที่ 5.4 และ 5.5 พร้อมทั้งแผนที่ 5.9-5.12 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นแถบสี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5.4 สรุปผลระดับคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้านสุนทรียภาพ	ระดับคุณค่า	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้าน วัฒนธรรมและสังคม	ระดับคุณค่า	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้าน ประวัติศาสตร์	ระดับคุณค่า
วัดศรีดอนชัย		วัดศรีดอนชัย		วัดศรีดอนชัย	
วัดโป่ง		วัดโป่ง		วัดโป่ง	
วัดหมากกลาง		วัดหมากกลาง		วัดหมากกลาง	
วัดหลวง		วัดหลวง		วัดหลวง	
วัดกลาง		วัดกลาง		วัดกลาง	
วัดป่าขาม		วัดป่าขาม		วัดป่าขาม	
วัดห้วยนา		วัดห้วยนา		วัดห้วยนา	
พื้นที่เกษตรกรรมติดแม่น้ำปาย		พื้นที่เกษตรกรรมติดแม่น้ำปาย		ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการอำเภอปาย)	
พื้นที่เกษตรที่ราบ		พื้นที่เกษตรที่ราบ		เสาหลักเมือง	
พื้นที่เกษตรที่ลาดเชิงเขา		พื้นที่เกษตรที่ลาดเชิงเขา		ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)	
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่		บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่		คันดินคูน้ำ ประตูเมืองเก่า	
เรือนไทยพื้นถิ่น		เรือนไทยพื้นถิ่น		บ่อน้ำสุ	
อาคารสมัยใหม่		อาคารสมัยใหม่		เส้นทางการสัญจร ถนนชัยสงคราม รั้งสิยาน นนท์ ราษฎร์ดำรง	
เถียงนา ยุงข้าว คอกเลี้ยงสัตว์		เถียงนา ยุงข้าว คอกเลี้ยงสัตว์		ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายหลัก ของชุมชน	
ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการ อำเภอปาย)		ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการอำเภอปาย)		ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางหลวงที่ เชื่อมระหว่างชุมชน	
เสาหลักเมือง		เสาหลักเมือง			
ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)		ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)			

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้านสุนทรียภาพ	ระดับคุณค่า	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้าน วัฒนธรรมและสังคม	ระดับคุณค่า	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้าน ประวัติศาสตร์	ระดับคุณค่า
คันดินคูน้ำ ประตูเมืองเก่า		คันดินคูน้ำ ประตูเมืองเก่า			
บ่อน้ำสุ		บ่อน้ำสุ			
การประดิษฐ์ของพารา (วัดโปง)		การประดิษฐ์ของพารา (วัดโปง)			
เส้นทางการสัญจร ถนนชัยสงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง		ชนมंगा (เวียงเหนือ)			
ลำเหมือง		ถั่วหน้าแผ่นดิน (เวียงเหนือ)			
แม่น้ำปาย		สล้อซอซึ้ง (เวียงเหนือ-ใต้)			
แม่น้ำแม่เมือง		น้ำพริกคว่ำทราย (เวียงใต้)			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนน สายหลักของชุมชน		เส้นทางการสัญจร ถนนชัยสงคราม รังสิยาน นท์ ราษฎร์ดำรง			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ เส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่างชุมชน		ลำเหมือง			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตาม พื้นที่เกษตรกรรม		แม่น้ำปาย			
		แม่น้ำแม่เมือง			
		ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายหลัก ของชุมชน			
		ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางหลวงที่ เชื่อมระหว่างชุมชน			
		ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตามพื้นที่ เกษตรกรรม			

ตารางที่ 5.5 ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

กลุ่มพื้นที่	ระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพ	ระดับคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม	ระดับคุณค่าด้านประวัติศาสตร์
กลุ่มพื้นที่ A			
กลุ่มพื้นที่ B			
กลุ่มพื้นที่ C			
กลุ่มพื้นที่ D			
กลุ่มพื้นที่ E			
กลุ่มพื้นที่ F			
กลุ่มพื้นที่ G			
กลุ่มพื้นที่ H			

5.3.1 พื้นที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ

จากการแบ่งกลุ่มพื้นที่ตามคุณค่าขององค์ประกอบและบทบาทความโดดเด่นของพื้นที่ประกอบด้วย 8 กลุ่มพื้นที่ เมื่อทำการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยการให้ค่าคะแนนตามแผนที่ 5.9 ในแต่ละกลุ่มพื้นที่มีระดับของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพดังต่อไปนี้

กลุ่มพื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย (A) ในภาพรวมมีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพอยู่ในระดับสูง จากการผลการประเมินคุณค่าองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทำให้พบว่าพื้นที่ขนาดย่อมมีบทบาทและความสำคัญต่อกลุ่มพื้นที่ โดยภายในกลุ่มพื้นที่ A มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าในระดับสูงมากคือ วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง คันดินคูน้า ประตูเมืองเก่า และโครงข่ายเส้นทางสายหลักจากประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ ส่งผลให้มีบ้านเรือนต่างตั้งอยู่บริเวณฝั่งถนนรูปตารางกริด ซึ่งมีคันดินคูน้าเป็นตัวกำหนดรูปทรงที่ค่อนข้างกลม โดยวัดศรีดอนชัยเป็นวัดที่สำคัญ และวัดโป่งมีความสำคัญที่รองลงมา ส่วนสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ภายในบ้านเรือนแต่ละหลังที่มีความคุณค่าความสำคัญในระดับสูงมากคือ ยุงข้าว เป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนถึงรูปแบบวิถีชีวิตของเกษตรกร ที่เป็นอาชีพหลักของท้องถิ่น โดยลักษณะของสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ในพื้นที่ A ในปัจจุบันมีลักษณะกลายเป็นบ้านเรือนทรงพื้นถิ่นเป็นส่วนมาก รองลงมาเป็นอาคารสมัยใหม่ บ้านทรง

ไทใหญ่เหลือน้อยลง จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าอยู่ในระดับสูง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงคุณค่าด้านความสมบูรณ์และความแท้ไปจากเดิม

กลุ่มพื้นที่การเกษตรกรรม B เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ถัดออกมาจากกลุ่มพื้นที่ A ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชน มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพในภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยมีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่นี้ได้แก่ ลำน้ำแม่เมือง มีระดับคุณค่าสูงมาก เนื่องจากลำน้ำแม่เมืองมีบทบาทที่สำคัญเพื่อการเกษตรดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน โดยมีระบบลำเหมืองเชื่อมต่อจากลำน้ำแม่เมือง ผันเข้าสู่พื้นที่เกษตรที่ไม่มีลำน้ำสายนี้ไหลผ่าน ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศบริเวณนี้เป็นที่ลาดเชิงเขา จึงมีการปรับสภาพพื้นที่เป็นขั้นบันได และมีระบบลำเหมืองอยู่ด้านบน ซึ่งเป็นตัวสะท้อนถึงคุณค่าความแท้ที่มีระบบและวิธีการจัดการแบบดั้งเดิม เพียงแต่มีการเปลี่ยนแปลงในวัสดุที่ใช้จากดินเป็นคอนกรีต แต่ยังคงรักษาขนาดและบทบาทการใช้งานเดิมที่ใช้สำหรับการเกษตรกรรม ระบบลำเหมืองจึงมีระดับคุณค่าที่สูง ส่วนพื้นที่เกษตรแบบในที่ลาดเชิงเขามีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับสูง เนื่องจากเป็นการสะท้อนถึงรูปแบบการจัดการและวิถีชีวิตประเพณีการเกษตรดั้งเดิมของภาคเหนือ ที่ปรับเปลี่ยนลักษณะพื้นที่ให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติและวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดี

กลุ่มพื้นที่เกษตรที่ถัดออกมาที่โอบรอบชุมชนโบราณเวียงเหนือคือ กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรมที่ติดริมแม่น้ำปาย (C) พื้นที่ในกลุ่มนี้มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพในระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบที่มีคุณค่าความสำคัญในระดับสูงมากคือ แม่น้ำปาย และเถียงนา โดยแม่น้ำปายมีผลต่อรูปแบบทางการเกษตรในกลุ่มพื้นที่นี้ มีลักษณะเป็นการเกษตรในพื้นที่ราบอาศัยแม่น้ำแม่เป็นแหล่งน้ำหลักในการเกษตร ด้วยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ห่างจากบ้านเรือนจึงมีวัฒนธรรมวิถีเกษตรในการสร้างเพิงที่ปักหรือเรียกว่า เถียงนา ไว้ในพื้นที่เกษตร จึงมีคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์ในระดับที่สูงมาก เนื่องจากยังคงมีรูปแบบของเถียงนาแบบดั้งเดิม และสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมในที่ราบติดแม่น้ำปาย ด้วยการมีภูมิทัศน์ที่สวยงาม จึงเริ่มมีการเข้ามาตั้งบ้านเรือนแทนพื้นที่เกษตรกรรมเดิม ส่งผลถึงคุณค่าความสมบูรณ์และความแท้เริ่มหายไป จึงทำให้ระดับคุณค่าของพื้นที่เกษตรแบบที่ราบมีระดับปานกลาง

ส่วนกลุ่มพื้นที่เกษตรกรรมอาศัยระบบลำเหมือง (H) มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพในระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญและมีคุณค่าในระดับสูงได้แก่ ระบบลำเหมือง ด้านพื้นที่เกษตรทางด้านตะวันออก และพื้นที่เกษตรทางด้านตะวันตกมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ลำห้วยม่วงก่อนเป็นลำน้ำธรรมชาติใช้สำหรับการเกษตร ซึ่งยังคงมีความสมบูรณ์ของ

ระบบธรรมชาติ และยังคงบทบาทเดิมที่ใช้ในการเกษตรกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่เกษตรในรูปแบบนี้มีลักษณะภูมิประเทศที่ค่อนข้างราบเรียบ จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขยายออกมาจึงส่งผลให้ระดับคุณค่าอยู่ในระดับปานกลาง และพื้นที่บางแห่งที่ติดกับถนนสายเวียงเหนือ-เวียงใต้อยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่จากการเกษตรเป็นที่อยู่อาศัยไป

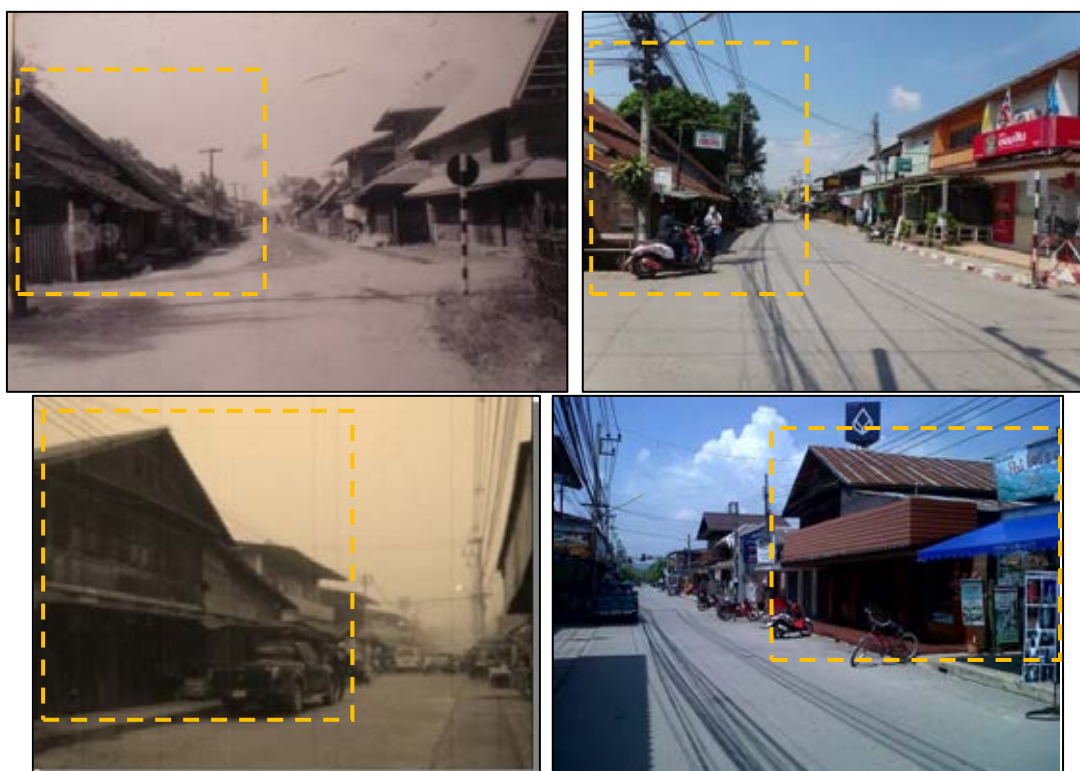
กลุ่มพื้นที่ชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม (D) เป็นชุมชนที่ถัดจากพื้นที่ชุมชนโบราณเวียงเหนือ โดยมีพื้นที่เกษตรกรรม (C) โอบล้อมอยู่ กลุ่มพื้นที่นี้มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์ด้านสุนทรียภาพโดยรวมมีระดับคุณค่าต่ำ โดยมีองค์ประกอบหลักในพื้นที่คือถนนสาย 1095 ส่งผลให้มีการตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางสายนี้ตามแนวถนน สะท้อนถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีสภาพภูมิประเทศที่จำกัดไม่สามารถขยายในแนวราบได้มากนัก แต่เนื่องจากติดถนนสายหลักจึงส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่บริเวณนี้เป็นอย่างมาก จากเดิมเป็นบ้านทรงไทใหญ่เปลี่ยนเป็นอาคารสมัยใหม่เพื่อสอดคล้องกับการค้าขาย จึงทำให้ระดับคุณค่าต่ำ ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์จากเดิมในอดีต

กลุ่มพื้นที่ชุมชนตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม (E) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์ด้านสุนทรียภาพโดยรวมในพื้นที่ต่ำ มีคุณค่าองค์ประกอบหลักที่สำคัญในระดับสูงมากได้แก่ ถนนเส้นชัยสงคราม และวัดหัวนา เป็นองค์ประกอบหลักที่มีระดับคุณค่าสูง ส่งผลเกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มตามถนนเส้นชัยสงคราม โดยมีวัดหัวนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือนเป็นแบบพื้นถิ่นปะปนกับสมัยใหม่ แต่ทั้งนี้ในพื้นที่บริเวณนี้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพื้นที่มาตั้งแต่อดีตจากเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรม กลายมาเป็นที่อยู่อาศัยและในปัจจุบันเริ่มเป็นที่พักและรีสอร์ทมากขึ้น จึงทำให้มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับต่ำ

กลุ่มพื้นที่ชุมชนศูนย์กลางเมืองของปายในปัจจุบัน (F) มีระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพในภาพรวมมีระดับสูง โดยองค์ประกอบที่สำคัญในพื้นที่ได้แก่ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดเหล่านี้ตั้งอยู่ในอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญสามารถเข้าถึงได้ง่ายจากเส้นโครงข่ายถนนสายหลักของพื้นที่คือ ถนนสายรังสิยานนท์ ชัยสงคราม และราษฎร์ดำรง ส่งผลให้องค์ประกอบเหล่านี้มีระดับคุณค่าขององค์ประกอบที่สูงมาก ประกอบกับวัดทั้ง 3 ยังคงเป็นพื้นที่สะท้อนถึงสถาปัตยกรรมที่มีการออกแบบที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของพม่า ส่วนบ้านเรือนยังคงมีบ้านทรงไทใหญ่ที่สามารถพบเห็นได้ค่อนข้างมากในชุมชนนี้ แต่บ้านเรือนมีการปรับเปลี่ยนบทบาทการใช้งานจากที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว มาเป็นร้านค้ากึ่งที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน และนอกจากนั้นยังมีบ้านเรือนทรงพื้นถิ่นเป็นส่วนใหญ่ที่ใช้เป็นที่อาศัยและร้านค้า หรือที่พักเกสเฮ้าส์ โดยการตั้งถิ่น

ฐานของบ้านเรือนเกาะกลุ่มตามเส้นถนนชัยสงคราม รัชสมัยธนบุรี ราษฎร์ดำรง และตามตรอกซอยที่มีการจัดสรรเป็นรูปทรงตารางกริด ส่งผลให้ระดับพื้นที่บริเวณนี้มีระดับสูง เนื่องจากยังคงรูปแบบเดิมในส่วนขององค์ประกอบที่สำคัญและพื้นที่โดยรอบองค์ประกอบ และยังปรากฏวัฒนธรรมประเพณีของวิถีชีวิตชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ได้ค่อนข้างชัดเจน

ส่วนกลุ่มพื้นที่สุดท้ายได้แก่ ชุมชนใหม่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้ (G) มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพโดยรวมในระดับต่ำมาก โดยมีองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่คือ ถนนสาย 1095 ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตามถนนสายนี้ ต่อมามีการตัดและจัดสรรพื้นที่ขยายเข้าไปบริเวณทิศตะวันตก เกิดเป็นบ้านเรือนและอาคารบนถนนสายใหม่ ซึ่งแต่เดิมในพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าไม้ กลายมาเป็นพื้นที่เกษตร ในเวลาต่อมาเป็นที่อยู่อาศัย และปัจจุบันเป็นย่านการค้าพาณิชยกรรมแหล่งสำคัญของเมืองปาย จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบของพื้นที่และบทบาทจากเดิมไปอย่างสิ้นเชิง จึงเป็นผลทำให้ระดับคะแนนคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีระดับที่ต่ำมาก

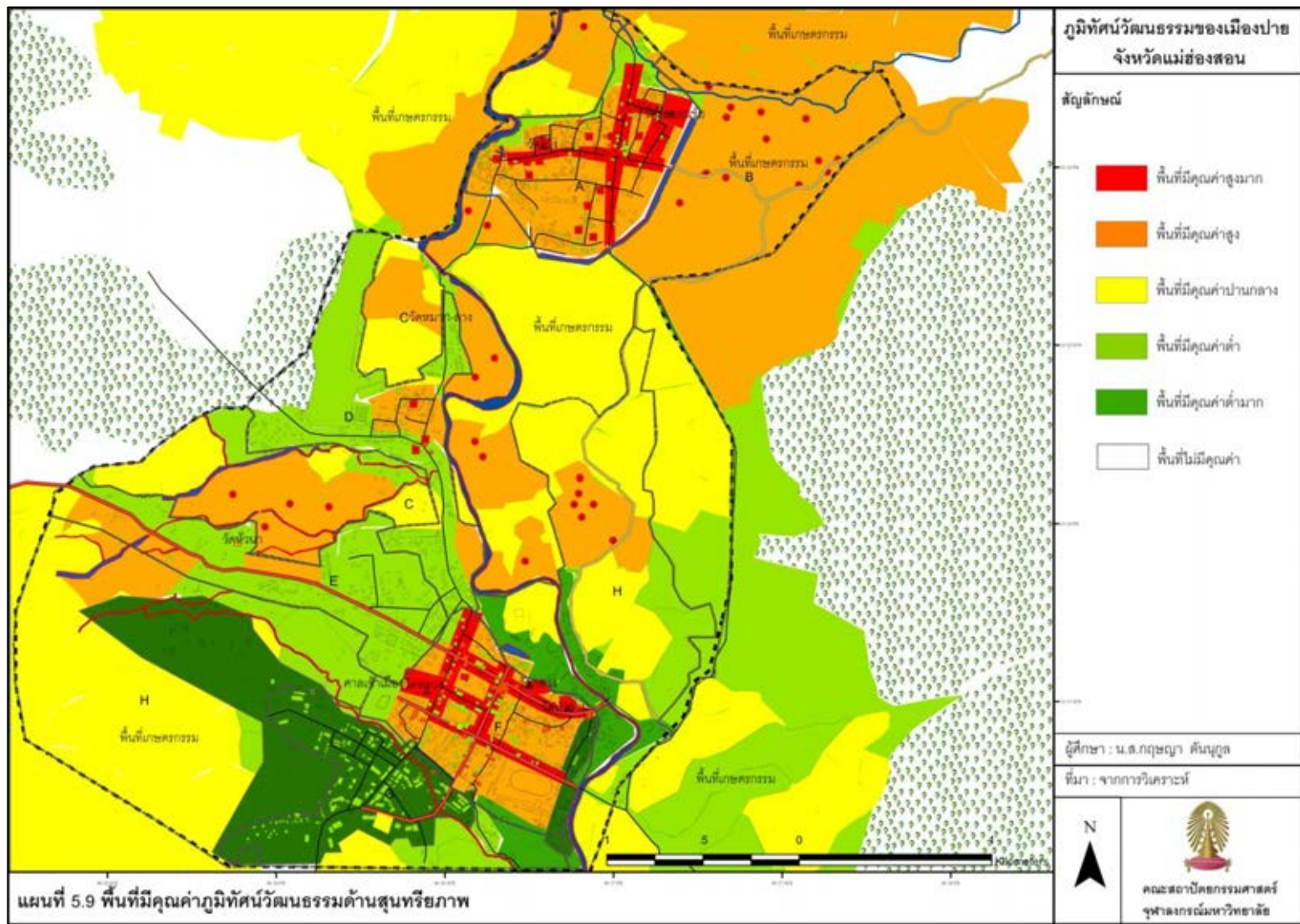

ภาพที่ 5.18 ลักษณะภูมิทัศน์ของเมืองปายในอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ที่มา: ภาพเก่าจากเทศบาลตำบลปาย และภาพในปัจจุบันโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 5.19 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรีภาพในแต่ละกลุ่มพื้นที่

5.3.2 พื้นที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม

จากการแบ่งกลุ่มพื้นที่ตามคุณค่าขององค์ประกอบและบทบาทความโดดเด่นของพื้นที่ประกอบด้วย 8 กลุ่มพื้นที่ เมื่อทำการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยการให้ค่าคะแนนตามแผนที่ 5.10 ในแต่ละกลุ่มพื้นที่มีระดับของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมดังต่อไปนี้

กลุ่มพื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย (A) ในภาพรวมระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่มีระดับคุณค่าสูงมากประกอบด้วย วัดศรีดอนชัย คันดินคูน้ำ และประตูเมืองเก่าทั้ง 4 ทิศ ซึ่งยังคงแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนกลุ่มแรกได้เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ทั้งยังคงความแท้และความสมบูรณ์ให้เห็นอยู่บางส่วน ส่วนองค์ประกอบที่มีคุณค่าระดับสูงคือ การเกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ตั้งตามเส้นทางการสัญจรดั้งเดิมของคนในอดีต และวัดโป่งมีอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมสะท้อนถึงอิทธิพลการสร้างที่ได้รับจากพม่า แต่มีการเปลี่ยนแปลงในวัสดุตัวอาคารเดิม จึงทำให้มีระดับคุณค่าที่ลดลง โดยวัดทั้งสองที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน ที่ยังคงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยการมีวัฒนธรรมและกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยทั้งไทใหญ่ และไทยวน ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาในรูปของพื้นที่ทางภูมิปัญญา โดยในชุมชนมีการประดิษฐ์ของพารามีคุณค่าในระดับสูงมาก การทำถั่วเน่าแผ่น การเล่นสะล้อซอซึง มีคุณค่าในระดับสูง และการทำขนมงามีระดับคุณค่าปานกลาง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงสูตรและวัตถุดิบในการประกอบให้มีรสชาติที่ดีขึ้น รวมถึงเครื่องมือที่ใช้ในการทำเพื่อให้มีประสิทธิภาพผลิตที่มากขึ้น จึงทำให้ระดับคุณค่าลดลงจากการเปลี่ยนแปลงในด้านความแท้และความสมบูรณ์ไป

กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรม (B) (C) (H) เป็นกลุ่มพื้นที่เกษตรกรรมที่สะท้อนถึงระบบวัฒนธรรมและสังคมของคนในพื้นที่ที่มีอาชีพหลักคือ การเกษตรที่ยังคงต้องพึ่งพาสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศในการเพาะปลูกพืช โดยพื้นที่เกษตรกรรมแบบลาดเชิงเขา (B) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมโดยรวมสูง เนื่องจากการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและรูปแบบของการเกษตรของภาคเหนือ ที่มีลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่สูง จึงปรับให้เหมาะสมกับการเกษตร ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของพื้นที่เกษตรในภาคเหนือ แต่ทั้งนี้บริเวณพื้นที่เกษตรเดิมเป็นป่าไม้ ต่อมาในช่วงที่ยุคที่ 2 ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดการขยายพื้นที่เกษตรจึงทำให้ป่าไม้เป็นพื้นที่เกษตร จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าของความแท้และความสมบูรณ์ลดลง ส่วนพื้นที่เกษตรในที่ราบติดแม่น้ำปาย (C) เป็นพื้นที่การทำเกษตรของกลุ่มคนตั้งแต่ในช่วงอดีตถึงปัจจุบันนี้ โดยอาศัยแหล่งน้ำทางธรรมชาติเป็นหลักในการทำเกษตร และ

ในพื้นที่เกษตรมีการตั้งเถียงนา สะท้อนถึงอัตลักษณ์วัฒนธรรมสังคมเกษตรกรในภาคเหนือที่ตั้งบ้านเรือนไม่อยู่ในพื้นที่เดียวกับพื้นที่เกษตร แต่ปัจจุบันเริ่มมีบ้านเรือนเข้ามาในพื้นที่เกษตร จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์มีระดับสูง และกลุ่มพื้นที่เกษตรอาศัยระบบลำเหมือง (H) มีคุณค่าโดยรวมอยู่ในระดับต่ำ โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือระบบลำเหมือง เป็นองค์ประกอบที่มีระดับคุณค่าสูงมาก เนื่องจากเป็นตัวสะท้อนถึงระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่มีอัตลักษณ์และแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่และภาคเหนือ ซึ่งพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ในสมัยอดีต โดยโอบล้อมตัวชุมชนเวียงใต้ในกลุ่มพื้นที่ (F) แต่ปัจจุบันเริ่มมีการปลูกสร้างบ้านเรือนในพื้นที่เกษตร ส่งผลต่ออัตลักษณ์วัฒนธรรมของวิถีเกษตรกรดั้งเดิมและระดับคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์ในพื้นที่ลดลง

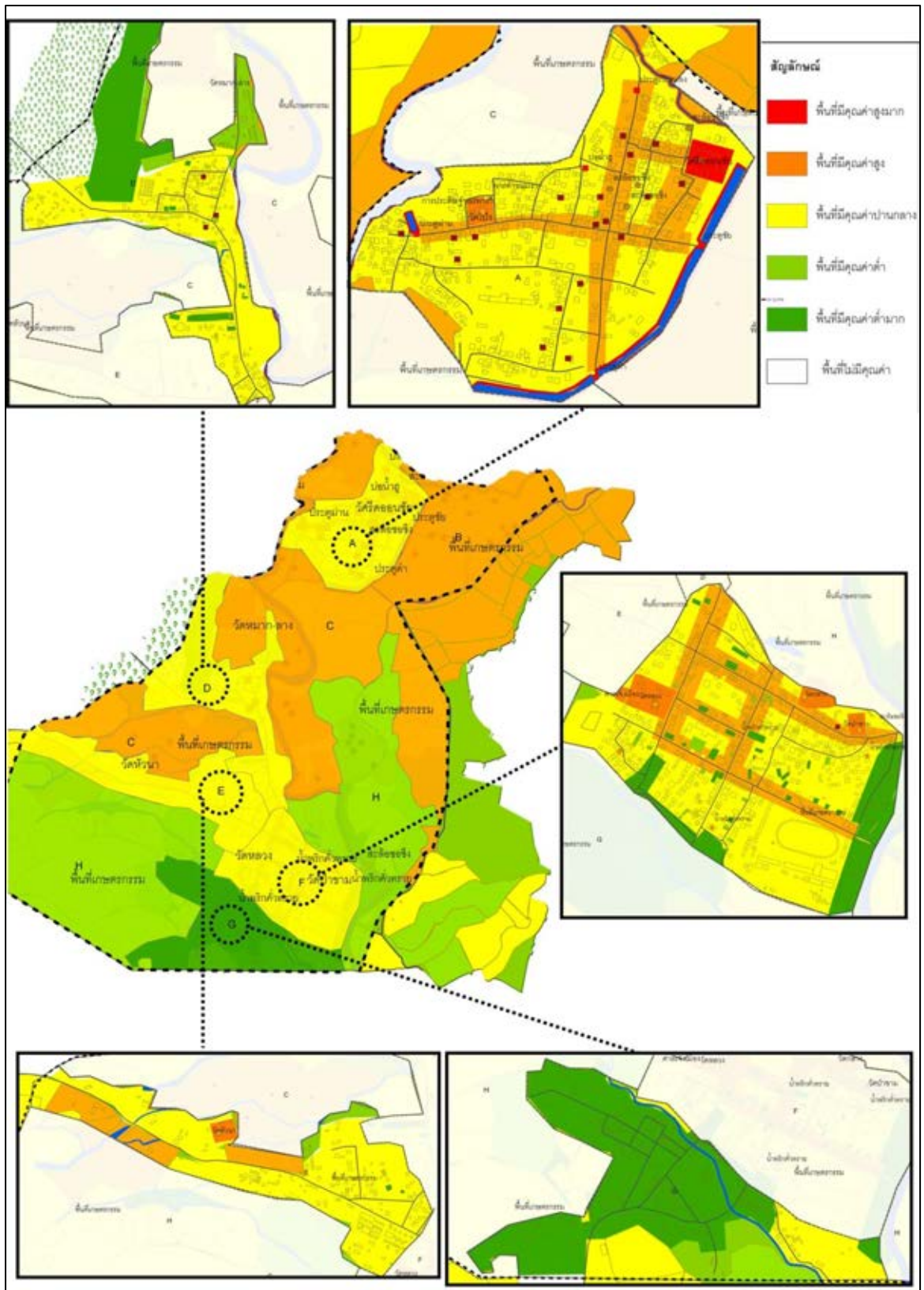
กลุ่มพื้นที่ชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม (D) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมในระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบหลักคือ ถนนสาย 1095 มีคุณค่าระดับปานกลาง บ้านเรือนที่ตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางนี้ เกิดจากการอพยพของกลุ่มคนและการเปลี่ยนแปลงจากพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2 การตัดถนนของกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งสะท้อนถึงอัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่เข้ามาในช่วงเวลานั้น มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในแนวยาวตามเส้นทางคมนาคม ซึ่งจากอดีตรูปแบบการใช้พื้นที่ในกลุ่มนี้เป็นลักษณะเพียงที่อยู่อาศัย แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการใช้งานของที่ดินและอาคารเป็นที่พัก ร้านค้าเป็นส่วนใหญ่ส่งผลให้ระดับคุณค่ามีระดับปานกลาง

กลุ่มพื้นที่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม (E) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมโดยรวมปานกลาง ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญต่อพื้นที่นี้คือ วัดหัวนา มีระดับคุณค่าสูง เนื่องจากเป็นวัดที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาก่อสร้างและแสดงออกมาในรูปแบบของสถาปัตยกรรม ส่วนถนนเส้นชัยสงครามเป็นถนนที่เกิดจากเส้นทางเดินทัพ จากนั้นจึงเกิดบ้านเรือนตั้งตามถนนสายนี้ ซึ่งแต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าไม้ กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน ในปัจจุบันเป็นบ้านเรือน ที่พักเกสเฮ้าส์ และสถานที่สำคัญทางราชการ จึงส่งผลให้ร่องรอยของความมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเกษตรของชนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้หายไป และทำให้คุณค่าความแท้และความสมบูรณ์ลดลงเป็นระดับปานกลาง

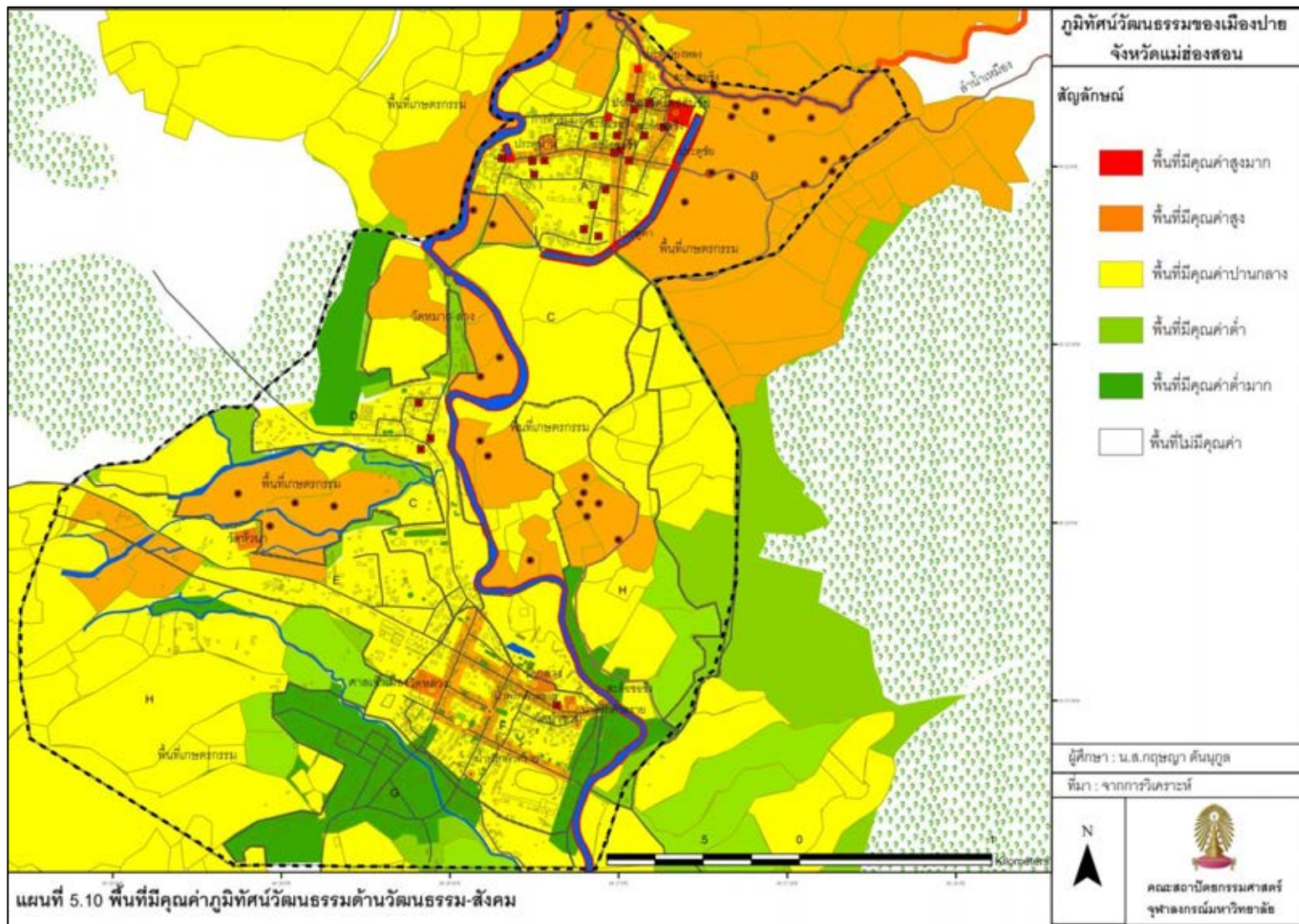
กลุ่มพื้นที่ศูนย์กลางเมืองของปาย (F) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมโดยรวมมีระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญในระดับสูงคือ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม ศาลเจ้าเมือง พื้นที่เหล่านี้ยังคงสะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม วัดที่

สำคัญต่างๆ ตั้งอยู่โครงข่ายถนนเส้นสำคัญอันได้แก่ ซัยสงคราม รัชสิยานนท์ และราษฎร์ดำรง และมีบ้านเรือนต่างๆ ตั้งอยู่สองฟากถนนและตรอกซอยที่ตัดสู่ถนนสายสำคัญเหล่านี้ เกิดเป็นอัตลักษณ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบตารางกริด ที่สะท้อนถึงระบบการจัดการทางพื้นที่ที่มาจากคำสั่งการจัดสรรพื้นที่และการออกแบบของผู้ปกครองเมืองในสมัยนั้น โดยกลุ่มพื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมในอดีตเป็นที่อยู่อาศัย และปัจจุบันได้เพิ่มบทบาทเป็นแหล่งรวมของร้านอาหาร ร้านค้า และยังคงเป็นที่อยู่อาศัยเช่นเดิม อีกทั้งยังมีพื้นที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการทำน้ำพริกคั่วทราย และการเล่นสะล้อซอซึง เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยวนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งมีคุณค่าในระดับสูง แต่ในส่วนของภาพรวมที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพื้นที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการใช้งาน แต่ยังคงให้เห็นถึงลักษณะสังคมของคนในเมืองปายที่มีตั้งแต่อดีตในพื้นที่นี้ จึงส่งผลให้มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมในระดับปานกลาง

กลุ่มพื้นที่ชุมชนใหม่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้ (G) คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับต่ำมาก โดยมีองค์ประกอบหลักในพื้นที่นี้คือ ถนนสาย 1095 และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามเส้นถนน แต่เนื่องด้วยพื้นที่นี้เป็นชุมชนที่เริ่มเกิดขึ้นในช่วงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมช่วงที่ 2 จากเดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่าไม้ กลายเป็นเกษตรกรรมและเป็นย่านการค้าในปัจจุบัน พื้นที่นี้จึงไม่ได้สะท้อนถึงอัตลักษณ์และวิถีสังคมของชาวบ้านในอดีตมากนัก จึงทำให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับต่ำมาก

ภาพที่ 5.20 แสดงระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคมในแต่ละกลุ่มพื้นที่

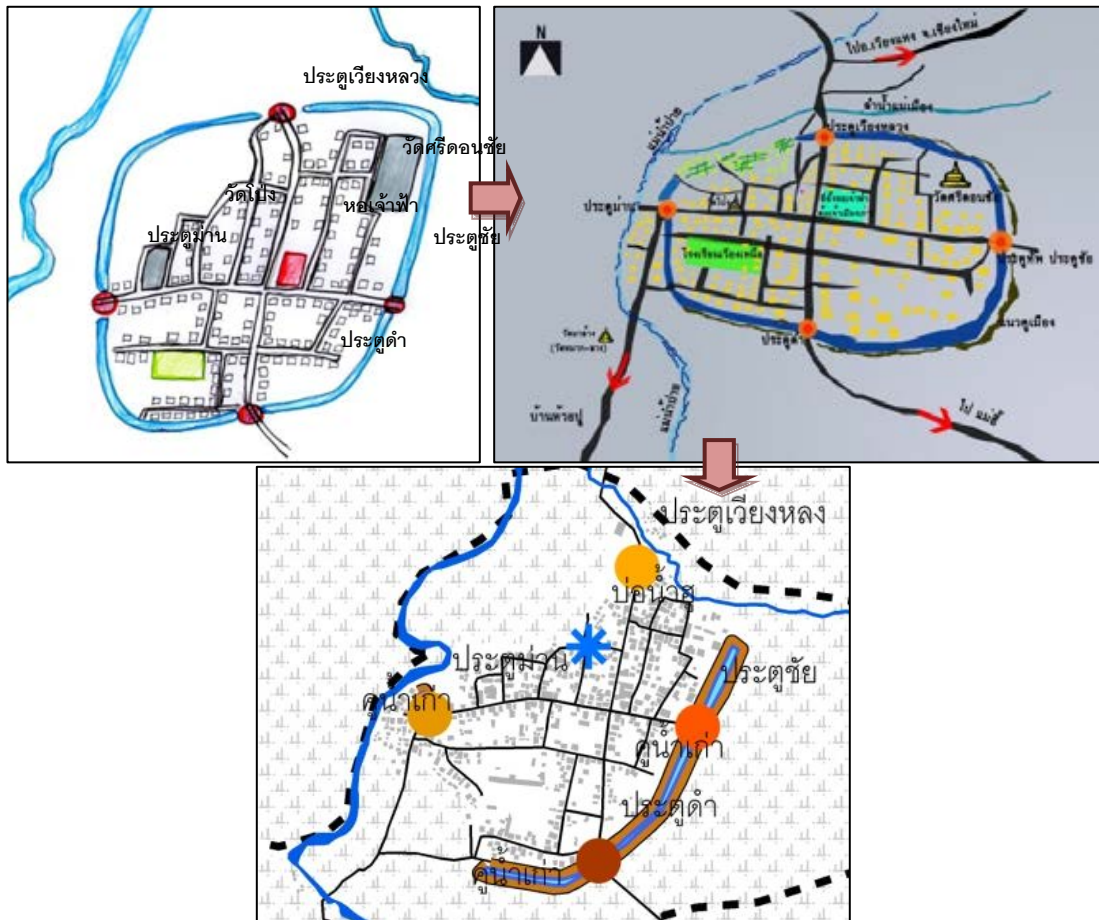
5.3.3 พื้นที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

จากการแบ่งกลุ่มพื้นที่ตามคุณค่าขององค์ประกอบและบทบาทความโดดเด่นของพื้นที่ประกอบด้วย 8 กลุ่มพื้นที่ เมื่อทำการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยการให้ค่าคะแนนตามแผนที่ 5.11 มีเพียง 2 กลุ่มพื้นที่ยังคงมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ได้แก่

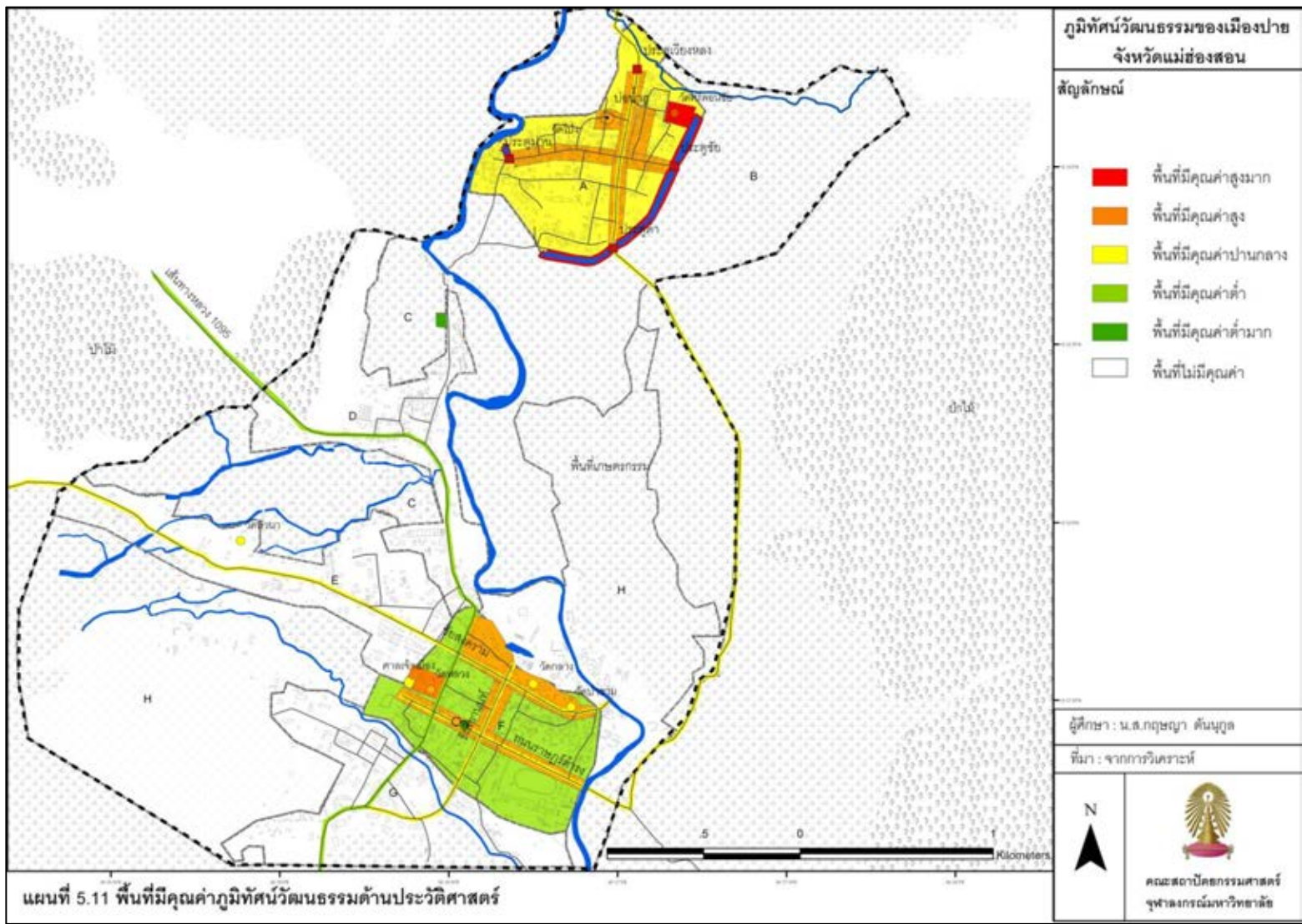
กลุ่มพื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย (A) มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ในระดับปานกลาง โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญมีระดับสูงมากในพื้นที่คือ วัดศรีดอนชัย คันดินคูน้ำเก่า ประตูเมืองเก่าทั้ง 4 ทิศ ด้วยการยังคงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้เห็นอยู่ในส่วนที่ยังปรากฏให้เห็นมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์จึงมีระดับคุณค่าที่สูงมาก อีกทั้งคันดินคูน้ำและประตูเมืองเป็นโครงสร้างของกลุ่มพื้นที่สำคัญส่งผลให้เกิดรูปแบบโครงข่ายถนน และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ซึ่งเป็นพยานหลักฐานของการตั้งบ้านเรือนของชาวไทยใหญ่เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัย ซึ่งในปัจจุบันยังคงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมไว้ เพียงแต่มีจำนวนของบ้านเรือนที่เพิ่มมากขึ้นจากเดิม ประกอบกับมีการตัดตรอกซอยสายใหม่เพื่อการเข้าถึงที่สะดวกขึ้น ส่วนองค์ประกอบที่มีระดับคุณค่าสูงคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบนถนนสายดั้งเดิม และบ่อน้ำพุที่ยังคงมีการใช้ในการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ มีลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติ ถึงแม้มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสิ่งก่อสร้าง แต่ยังคงมีเรื่องราวเกี่ยวโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่เกิดจากระบบความเชื่อของคนรุ่นแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานว่าเป็นที่โล่ง กว้าง และสูงสามารถมองเห็นเข้าศึกได้แต่ไกล จนเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการรบของพม่า ต่อมาเป็นบ้านเมืองของเจ้าทางล้านนา จนกระทั่งในปัจจุบันคนในพื้นที่ยังคงรับรู้ถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หลักฐานที่ปรากฏได้เป็นอย่างดี ด้วยลักษณะของกลุ่มพื้นที่ชุมชนโบราณของปายมีลักษณะความเปลี่ยนแปลงในด้านองค์ประกอบของคันดินคูน้ำเดิม ที่เกิดจากการพังทลายในเหตุการณ์น้ำท่วม ส่งผลให้ภาพสมบูรณ์ในภาพรวมของพื้นที่ขาดหายไป ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนบ้านเรือนและเส้นทางต่างๆ ในพื้นที่ แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมในอดีต จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าความแท้และความสมบูรณ์อยู่ในระดับปานกลาง

กลุ่มพื้นที่ศูนย์กลางเมืองของปายในปัจจุบัน (F) ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์มีระดับคุณค่าต่ำ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม รังสิยานนท์ และราษฎร์ดำรง วัดหลวง เสาหลักเมือง ส่วนองค์ประกอบที่มีระดับคุณค่าปานกลางได้แก่ วัดป่าขาม วัดกลาง และศาลเจ้าเมือง และองค์ประกอบมีระดับคุณค่าต่ำคือ ศาลสมเด็จพระนเรศวร เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไปจากเดิม ในภาพรวมคุณค่าด้านประวัติศาสตร์วัดหลวงเป็นวัดที่มีความสำคัญตั้งแต่ในครั้งอดีตจนถึง

ปัจจุบัน มีเรื่องราวและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ยังให้เห็นถึงการขยายเมืองในครั้งอดีต ด้วยการพยายามสร้างเมืองใหม่และสร้างวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดของเมืองปาย มีเสาหลักเมืองอยู่บริเวณใจกลางของเมือง โดยบ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งตามถนนสายสำคัญ แต่ในปัจจุบันมีการขยายตัวบ้านเรือนออกไปมากจากอดีต ส่งผลให้ระดับคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ จิตวิญญาณ และความรู้สึกที่รับรู้ถึงคุณค่าของพื้นที่ในด้านนี้จึงอยู่ในระดับที่ต่ำ

ภาพที่ 5.21 ลักษณะภูมิทัศน์ของชุมชนโบราณเวียงเหนือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มา:ปรับปรุงจาก จันทร อินทसार

ตารางที่ 5.6 แสดงการภาพรวมพื้นที่ที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ของเมืองปาย

คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม	สรุปภาพรวมของเมืองปาย
ด้านสุนทรียภาพ	 <p>องค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่มที่ A ที่ตั้งแหล่งพื้นที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ ถนนชื่อยงคตคาม (E) ถนน 1095 เป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ (D) (F)</p> <p>สถาปัตยกรรมไม้ใหญ่ในกลุ่มพื้นที่ (F) มีคุณค่าสุนทรียภาพ กลุ่มพื้นที่ (G) อาคารไม้ตลอดสองข้างทาง ลักษณะพื้นที่เกษตรในกลุ่มพื้นที่ (B) (C) (H) ที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่</p>
ด้านวัฒนธรรมและสังคม	 <p>ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงวิถีสังคมเกษตรกรรมในพื้นที่ (A) การเล่นระฆัง และประเพณีท้องถิ่นของเมืองปาย วิถีวิถีสังคมเกษตรของเมืองปายที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน</p>
ด้านประวัติศาสตร์	 <p>องค์ประกอบสำคัญที่ตั้งในพื้นที่ (A) มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ได้แก่ วัดศรีอนันตชัย ป้อมน้ำฮู และคันหินสุณาเก่า องค์ประกอบที่สำคัญในพื้นที่ (F) ที่ตั้งแหล่งมีคุณค่า</p> <p>ด้านประวัติศาสตร์ได้แก่ วัดหลวง ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วัดบ้านเมือง และศาลเจ้าเมือง ภาพเหตุการณ์ในอดีต สภาพบ้านเรือนและลักษณะเส้นทางทางประวัติศาสตร์</p>

5.3.4 พื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวม

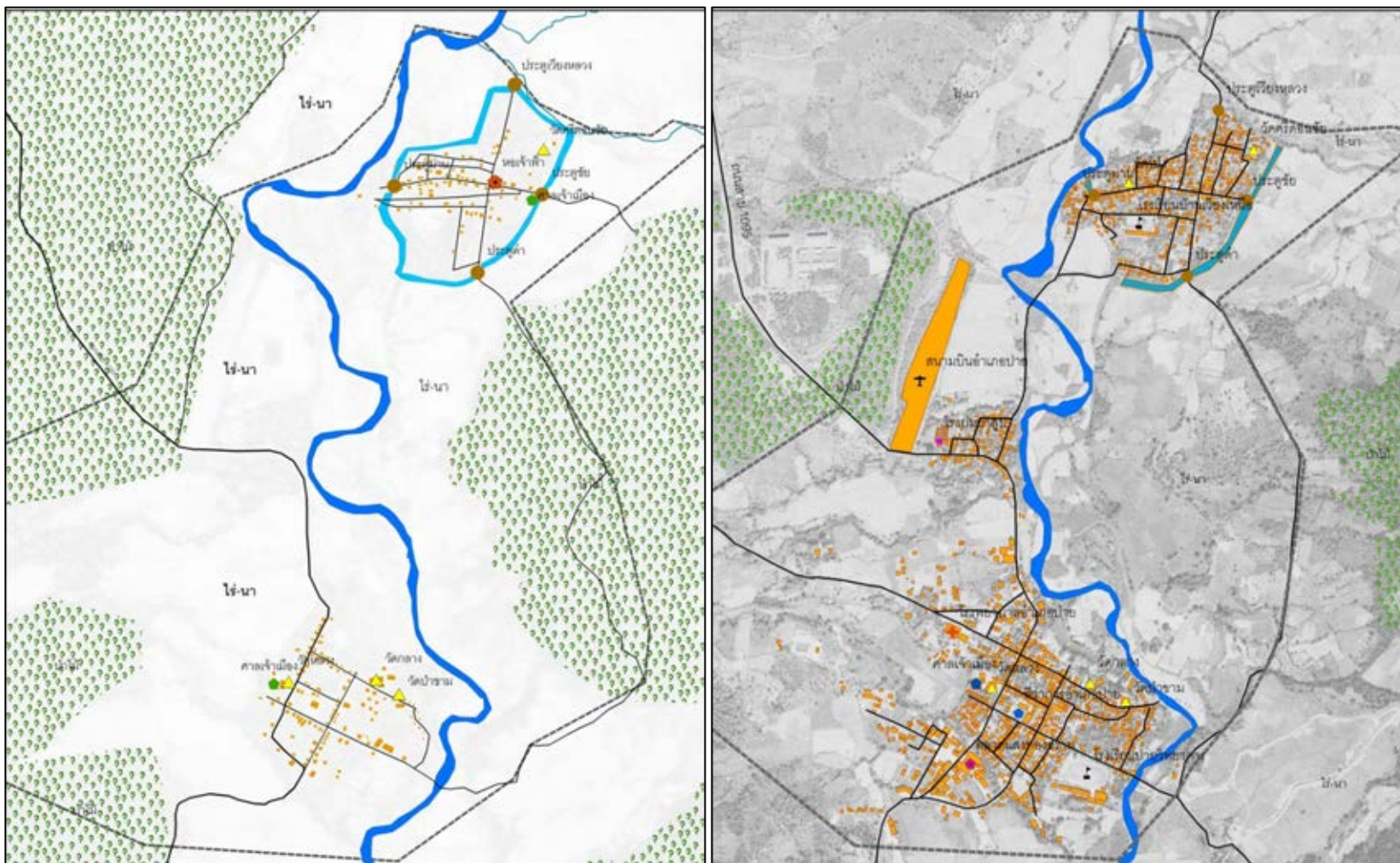
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในภาพรวม มีองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์และวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ประกอบด้วยพื้นที่ราบระหว่างภูเขาเป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐาน โดยมีแม่น้ำปายไหลผ่านชุมชนต่างๆ ของปาย พื้นที่โดยรอบของแต่ละชุมชนจะถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรมอันสะท้อนถึงระบบสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ถัดออกไปเป็นพื้นที่ภูเขาและป่าไม้ที่โอบล้อมพื้นที่ราบระหว่างภูเขาเสมือนเป็นกำแพงและขอบเขตทางธรรมชาติกั้นขวางจากจังหวัดเชียงใหม่ และประเทศพม่า โดยจากการช้อนทับหาคคุณค่าที่โดดเด่นของพื้นที่ในแต่ละด้านตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พบว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวมมีระดับคุณค่าดังต่อไปนี้

ด้วยการเป็นพื้นที่ราบระหว่างภูเขา ประกอบกับการมีแม่น้ำปายไหลผ่าน จึงเกิดการตั้งชุมชนขึ้นคือ ชุมชนเวียงเหนือและชุมชนเวียงใต้ องค์ประกอบหลักที่มีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมสูงมากคือ วัดศรีดอนชัย คันดินคูน้ำ ประตุมืองเก่า และวัดหลวง เนื่องจากวัดทั้งสองที่ประจำชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้มีความสำคัญต่อคนในชุมชนในด้านของคุณค่าทางสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยมีบทบาทศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งวัดทั้งสองยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ของชุมชน ซึ่งรูปแบบของถนนหลายสายจะตัดตรงเข้าสู่วัด เพื่อการเข้าถึงที่มีมากกว่าหนึ่งเส้นทาง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนบนโครงข่ายสายสำคัญของแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะตั้งอยู่บนถนนที่ได้รับการออกแบบให้มีลักษณะเป็นรูปตารางกริด ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีระดับคุณค่าความสำคัญที่สูง โดยมีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ แต่ด้วยมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุในการก่อสร้างถนนไปจากเดิมเพื่อความสะดวกและทันสมัยตามยุคปัจจุบัน และยังมีวัดที่มีความสำคัญรองลงมาจากวัดหลวงและวัดศรีดอนชัยคือ วัดกลาง วัดป่าขาม วัดหวนา และวัดโป่ง มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงการก่อสร้างที่เกิดจากวัฒนธรรมของกลุ่มคนชาวไทยใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเมืองปายแห่งนี้

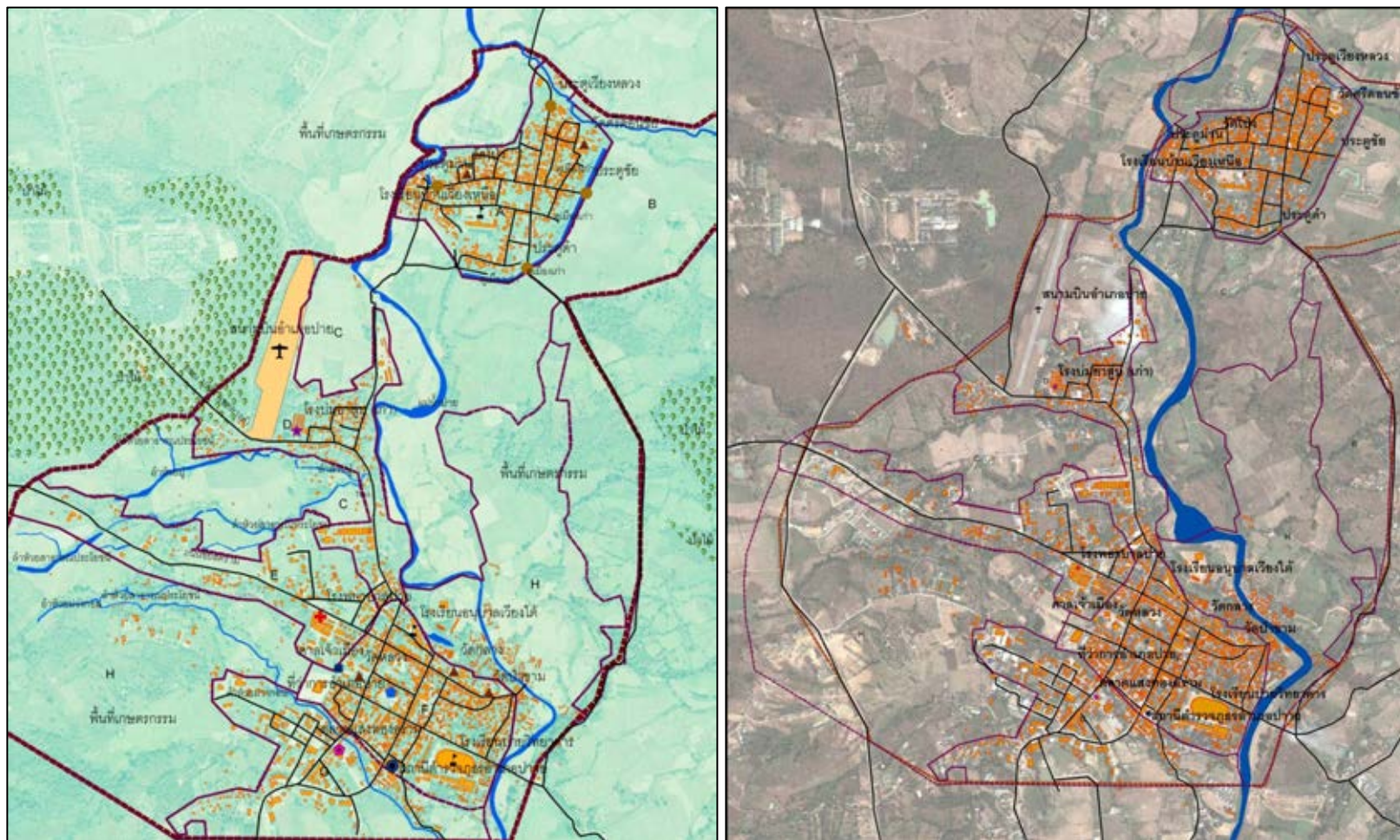
ถัดออกมาจากกลุ่มพื้นที่ชุมชนดั้งเดิม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานตามถนนสาย 1095 คือชุมชนห้วยปู้ และชุมชนแสงทองอร่าม เริ่มที่ชุมชนห้วยปู้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มตามแนวถนน ซึ่งมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม มีระดับคุณค่าปานกลางในภาพรวม เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและการใช้งานของพื้นที่ตามกาลเวลา แต่ยังคงสะท้อนถึง

อัตลักษณ์ดั้งเดิมของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่สองได้อยู่บ้าง แต่ขณะที่ชุมชนแสงทองอร่ามเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับชุมชนห้วยปูลู มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ค่อนข้างเร็ว จนทำให้ไม่อาจเห็นภาพของบทบาทชุมชนเดิมได้ จึงมีระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวมที่ต่ำมาก

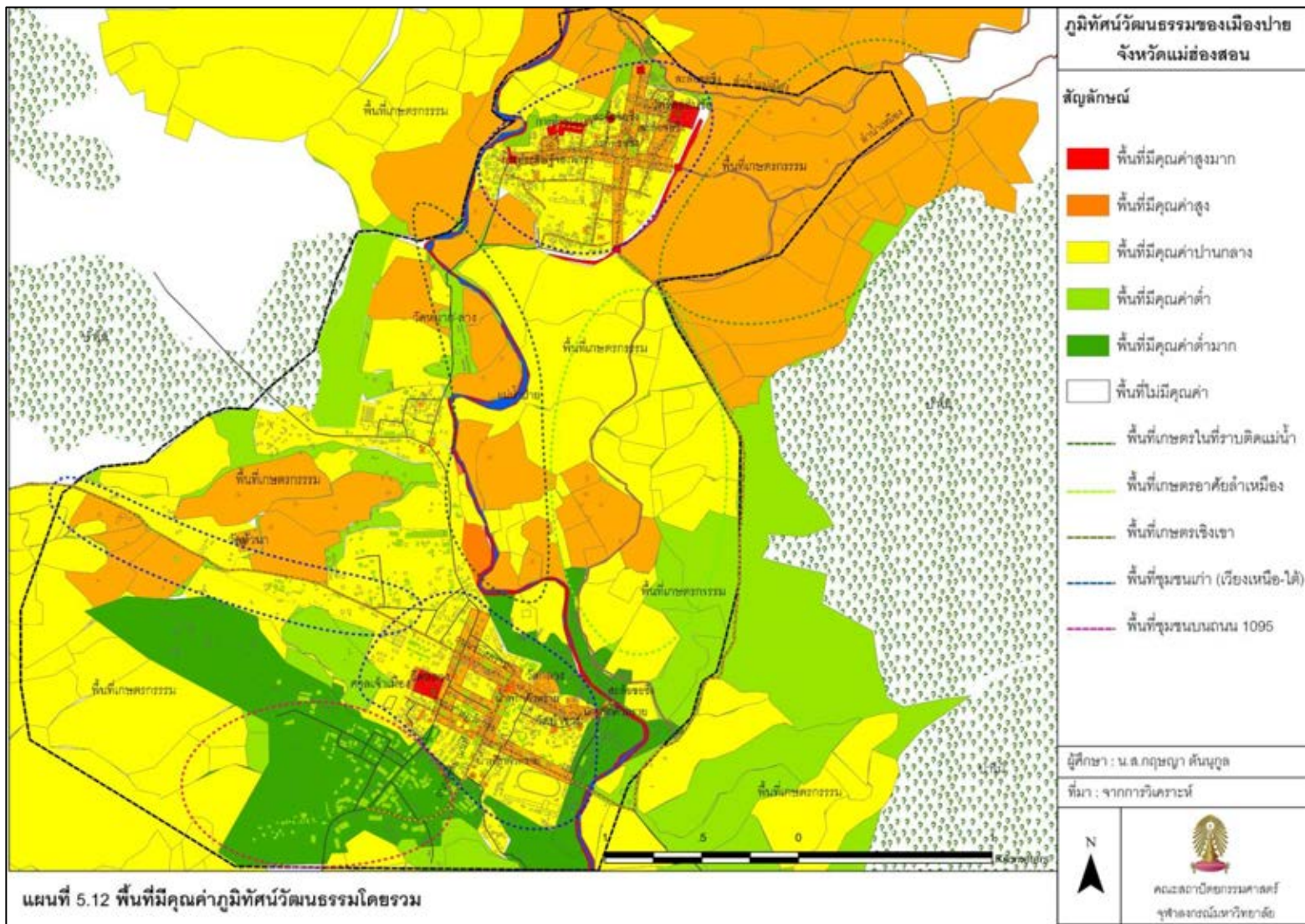
พื้นที่เกษตรกรรมที่รอบล้อมตัวชุมชน ในเมืองปายมีลักษณะเกษตรกรรม 3 ลักษณะด้วยกันคือ ลักษณะแรกพื้นที่เกษตรกรรมแบบลาดเชิงเขา เป็นพื้นที่เกษตรที่สามารถสะท้อนถึงคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม ในภาพรวมมีระดับคุณค่าภูมิทัศน์ที่สูง เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรที่สามารถสะท้อนถึงรูปแบบวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถทำการเกษตรได้ ในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดทางธรรมชาติ แสดงถึงความมีอัตลักษณ์คือ การทำการเกษตรแบบขั้นบันได ซึ่งเป็นลักษณะของการทำการเกษตรในพื้นที่สูงเท่านั้น ส่วนลักษณะที่สองเป็นการทำการเกษตรในที่ราบติดแม่น้ำปายมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพและ วัฒนธรรมและสังคม มีระดับคุณค่าในภาพรวมสูงในพื้นที่เกษตรกรรม และมีระดับคุณค่าปานกลางในพื้นที่เกษตรกรรมที่เริ่มมีบ้านเรือนเข้ามา เนื่องจากเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพื้นที่ และสุดท้ายลักษณะการเกษตรกรรมอาศัยระบบลำเหมือง เป็นพื้นที่เกษตรที่ขาดแคลนแหล่งน้ำ จึงเกิดภูมิปัญญาของคนในอดีตเพื่อผันน้ำด้วยลำคลองขนาดเล็กเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนวัสดุในการทำลำเหมืองจากดินเป็นคอนกรีต ซึ่งมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม จึงส่งผลให้ในภาพรวมมีระดับคุณค่าปานกลาง และมีระดับคุณค่าที่ต่ำในพื้นที่เกษตรกรรมที่เริ่มมีบ้านเรือนขยายตัวเข้ามา ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถแสดงได้ดังแผนที่ที่ 5.12

ภาพที่ 5.23 องค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองปายในช่วงที่ 1 และช่วงที่ 2 ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภาพที่ 5.24 แสดงองค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองในช่วงที่ 3 ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพ.ศ.2545 และพ.ศ.2555

5.3.5 สรุปผลระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

ในการประเมินผลระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองชุมชนเมืองปาย ได้แบ่งกลุ่มพื้นที่ตามลักษณะคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมประกอบด้วย 8 กลุ่มพื้นที่ ซึ่งมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม 3 ด้านได้แก่ คุณค่าด้านสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ ซึ่งนำมาสู่ การสรุปเป็นกลุ่มพื้นที่ในแต่ละระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีรายละเอียด และแสดงได้ดังแผนที่ 5.13 ดังต่อไปนี้

1) **กลุ่มพื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย (A)** ภายในพื้นที่เมืองค้ประกอบด้วยหลักที่สำคัญคือ วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง ประตุมือง คันดินคู้น้ำเก่า และรูปแบบโครงข่ายถนนตารางกริด โดยมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มภายในกำแพงเมืองเก่า ส่งผลให้มีระดับคุณค่าสุนทรียภาพที่สูง ในขณะที่ระดับคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ในด้านความสมบูรณ์ขาดหายไป จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้พังเสียหายไปบางส่วนในเหตุการณ์อุทกภัย ส่งผลให้มีคุณค่าในระดับปานกลาง และคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของรูปแบบบ้านเรือน จึงมีคุณค่าในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน

2) **กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรม (B) (C) (H)** กลุ่มพื้นที่ประเภทการเกษตรกรรมมีคุณค่าด้านสุนทรียภาพและวัฒนธรรมและสังคม โดยพื้นที่ (B) เป็นพื้นที่เกษตรกรรมแบบที่ลาดเชิงเขา แสดงถึงอัตลักษณ์ของระบบวัฒนธรรมสังคมเกษตรของภาคเหนือที่ชัดเจนมากที่สุด จึงทำให้มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพและวัฒนธรรมและสังคมอยู่ในระดับสูง ในส่วนของพื้นที่ (C) เป็นลักษณะพื้นที่เกษตรกรรมติดแม่น้ำปาย เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากพื้นที่เกษตรริมแม่น้ำ กลายเป็นบ้านเรือนและรีสอร์ท แต่ยังคงแสดงถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรชาวปายที่อาศัยแม่น้ำปายเป็นแหล่งน้ำในการทำกรเกษตร ส่งผลให้มีระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับปานกลาง และคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับสูง ในขณะที่กลุ่มพื้นที่ (H) เกษตรกรรมอาศัยระบบลำเหมือง ซึ่งสะท้อนถึงระบบจัดการน้ำที่ประยุกต์ใช้ภูมิท้องถิ่นดั้งเดิมในการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรที่ขาดแคลนแหล่งน้ำ แต่บริเวณกลุ่มพื้นที่นี้เริ่มมีการกระจายตัวของบ้านเรือนเข้ามาในพื้นที่เกษตร เนื่องจากอยู่ติดเส้นทางคมนาคม จึงส่งผลให้ในภาพรวมระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับปานกลาง และมีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมในระดับต่ำ

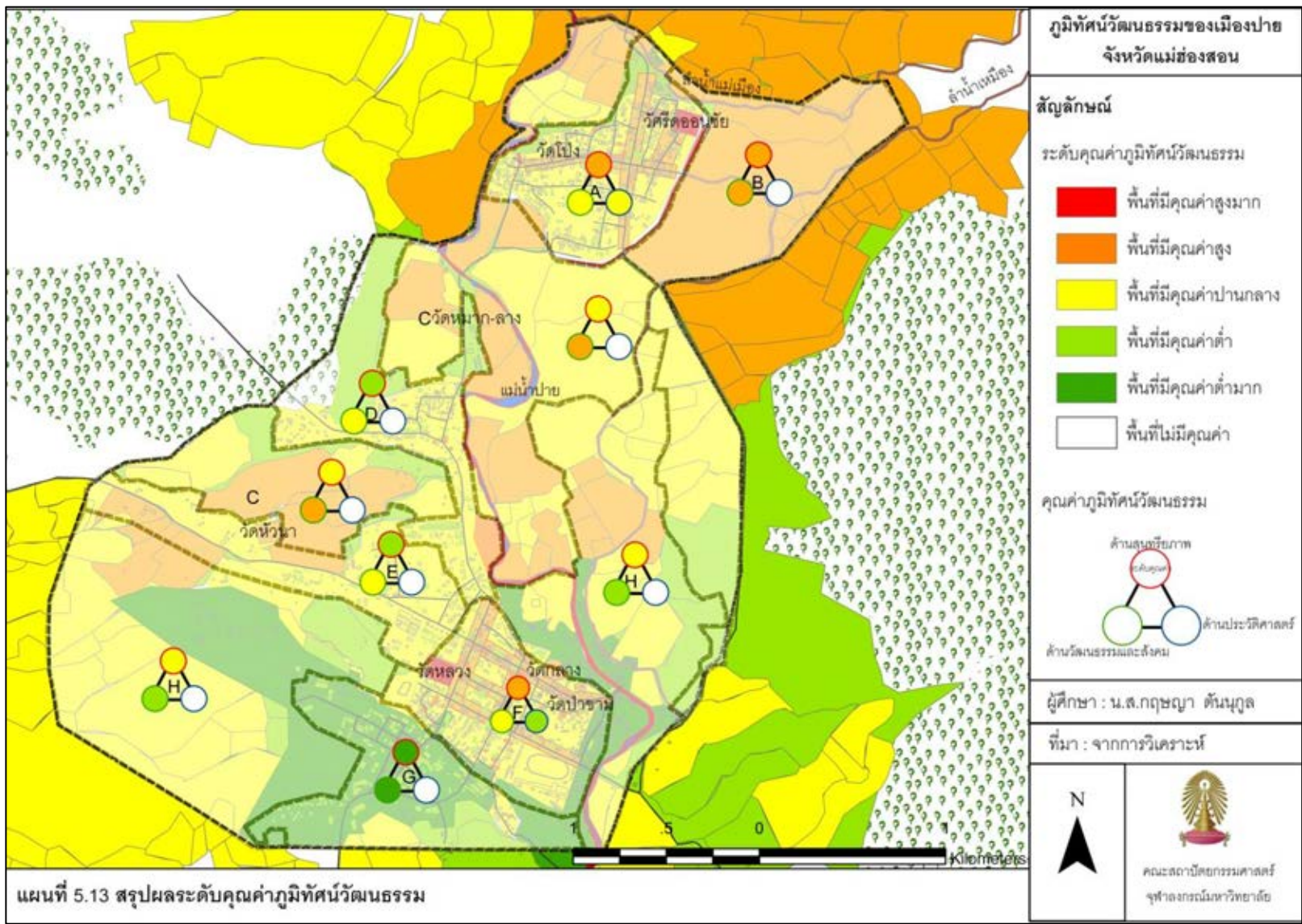
3) **กลุ่มพื้นที่ชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม (D)** ภายในพื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม โดยมีองค์ประหลักที่สำคัญในพื้นที่คือเส้นทางคมนาคมสาย 1095 และลำห้วยปูเป็นองค์ประกอบสำคัญ บ้านเรือนจึงตั้งตาม

ถนนสายนี้ โดยสะท้อนถึงอัตลักษณ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ที่มีข้อจำกัดทางภูมิประเทศ และแสดงถึงช่วงการพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2 ได้เป็นอย่างดี จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับปานกลาง ในขณะที่คุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับต่ำ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบสถาปัตยกรรมมีอาคารสมัยใหม่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

4) **กลุ่มพื้นที่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม (E)** ในพื้นที่นี้มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพและวัฒนธรรมและสังคม โดยมีองค์ประกอบหลักคือ ถนนเส้นชัยสงคราม โดยบ้านเรือนตั้งเกาะกลุ่มตามเส้นทางนี้ แต่ในอดีตพื้นที่นี้มีบทบาทเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเดิม จึงส่งผลให้มีระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับต่ำ ในขณะที่ด้านวัฒนธรรมและสังคม เป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมช่วงที่ 2 จึงส่งผลให้ระดับคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับปานกลาง

5) **กลุ่มพื้นที่ชุมชนศูนย์กลางเมืองของปาย (F)** กลุ่มพื้นที่นี้มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ด้านอันได้แก่ สุนทรียภาพ วัฒนธรรมและสังคม และประวัติศาสตร์ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม ศาลเจ้าเมือง เสาหลักเมือง ศาลสมเด็จพระนเรศวร โครงข่ายถนนรูปตารางกริด โดยถนนเส้นที่สำคัญคือ รัชสิยานนท์ ชัยสงคราม และราษฎร์ดำรง และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตั้งตามถนนรูปตารางกริดที่เกิดจากการจัดสรรพื้นที่ในช่วงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในยุคแรก ส่งผลให้ระดับคุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับคุณค่าสูง เนื่องจากองค์ประกอบหลักยังคงมีความสำคัญต่อคนในพื้นที่ ในขณะที่ด้านสังคม วัฒนธรรมมีระดับคุณค่าปานกลาง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพื้นที่เป็นแหล่งรวมร้านค้า ร้านอาหาร เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมเก่าเริ่มถูกรื้อทิ้งและสร้างใหม่ ส่วนระดับคุณค่าประวัติศาสตร์ ยังคงให้เห็นในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุในการก่อสร้างและรูปแบบ ทำให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ในด้านความแท้ความสมบูรณ์เริ่มหายไป จึงมีระดับคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ในระดับต่ำ

6) **กลุ่มพื้นที่ชุมชนใหม่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้ (G)** ในพื้นที่นี้มีการเปลี่ยนแปลงของบทบาทพื้นที่จากป่า เป็นพื้นที่เกษตร และเป็นชุมชนใหม่ในปัจจุบัน เมื่อเป็นชุมชนก็ไม่ได้สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสังคมของเมืองปาย ประกอบกับสิ่งก่อสร้างที่สร้างใหม่ไม่สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น จึงทำให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์ด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคมมีระดับคุณค่าต่ำมาก

บทที่ 6

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

จากการศึกษาถึงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์องค์ประกอบและประเมินระดับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม พร้อมกับการศึกษาสถานการณ์ปัญหาของเมืองปาย เพื่อนำผลที่ได้มาสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

6.1 สภาพปัญหาของเมืองปาย

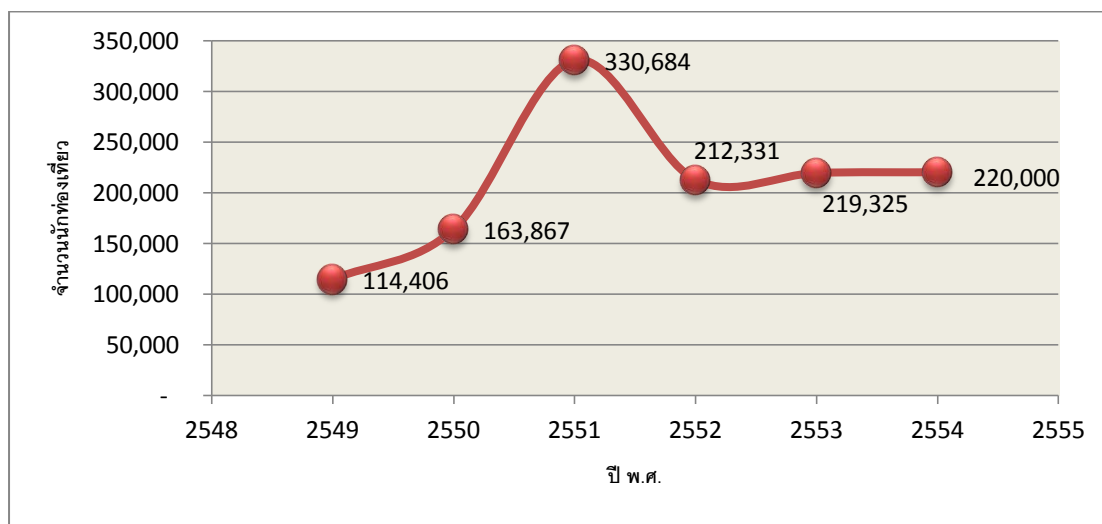
สภาพปัญหาของเมืองปายในภาพรวมมีสาเหตุหลักที่เกิดมาจากการผลของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทิศทาง ทำให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา ซึ่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้กล่าวถึงสถานการณ์ และประเด็นสภาพปัญหาของเมืองปายดังต่อไปนี้

6.1.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวของเมืองปาย

เมื่อย้อนกลับไปในช่วงพ.ศ.2524 ปายเป็นเมืองเล็กๆ ที่เงียบสงบอยู่ท่ามกลางธรรมชาติของป่าเขา ประชากรในพื้นที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เพื่อพุดด้วยอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าอันหลากหลาย ในช่วงนี้เป็นช่วงแรกที่นักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่วนใหญ่เป็นชาวสวิสเซอร์แลนด์ เยอรมัน มาเที่ยวทิวส์ป่า หมู่บ้านชาวเขา และพักค้างแรมกับชาวบ้านในเวียงใต้ บ้างก็พักในหมู่บ้านชาวเขาเพื่อทดลองสูบฝิ่น หลังจากนั้นไม่นานก็มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาในพื้นที่ปายเรื่อยๆ ในลักษณะของการบอกปากต่อปาก จนทำให้ปายเป็นที่รู้จักดีในกลุ่มนักท่องเที่ยวสะพายเป้ ส่งผลให้ตั้งแต่ปี 2545-2549 เมืองปายเติบโตแบบก้าวกระโดด มีทั้งนักท่องเที่ยวเข้ามา พร้อมกับนักลงทุน เป็นลักษณะการลงทุนขนาดใหญ่ใช้ทุนสูงมีรีสอร์ทขนาด 4-5 ดาว ในขณะที่ชาวปายดั้งเดิมที่ทำธุรกิจท่องเที่ยวแบบเดิมๆ ยังไม่สามารถปรับตัวได้ทัน และประสบปัญหาถึงขนาดต้องปิดกิจการไปเลยทีเดียว (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2546-2549)

จากสถานการณ์การท่องเที่ยวของเมืองปายดังแผนภูมิที่ 6.1 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในเมืองปายตั้งแต่ปี 2549 มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปี 2551 มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากที่สุด ต่อมาในปี 2552 มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลงเนื่องจากประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจและเริ่มมีการขยับตัวเพิ่มมากขึ้นในปี 2553-2554 จากข้อมูลจำนวน

นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้เมืองเล็กๆ ที่สงบท่ามกลางขุนเขาเริ่มเกิดการขยายตัวของชุมชน มีผู้คนจากทั่วสารทิศอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เข้ามาลงทุนประกอบอาชีพในด้านการท่องเที่ยวและบริการ ทำให้ทรัพยากรถูกใช้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ป่าไม้ เกิดมลพิษทางน้ำ และขยะ จากการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ส่งผลให้เกิดปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่มีผลจากสถานการณ์การท่องเที่ยวทั้งสิ้น

แผนภูมิที่ 6.1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมอำเภอปาย ปีพ.ศ.2549-2554

ที่มา: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2552, ออนไลน์ อ้างใน สิริกมล กันทะวัง, 2553

6.1.2 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ท่องเที่ยว

จากสถานการณ์การท่องเที่ยวข้างต้น ส่งผลให้เกิดปัญหาที่มีสาเหตุต่างๆ ส่วนเกิดจากการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน โดยส่งผลให้พื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นปัญหาในด้านต่างๆ ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวปายแท้ๆ ถูกบดบังและเริ่มเลือนลาง จากภาพในอดีตวิถีชีวิตของคนปายที่นุ่งผ้าถุง หิ้วตะกร้าเดินเข้าวัด ส่วนในตลาดเช้าผู้คนจะมารวมตัวกัน เป็นผู้คนจากหลากหลายชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนดอยและรอบนอกตัวเมือง เดินทางนำพืชผักมาวางขายในตลาด ซึ่งเป็นการใช้ชีวิตอันสมถะท่ามกลางเมืองเล็กๆ ที่เงียบสงบ ซึ่งวิถีชีวิตเหล่านี้เริ่มถูกกลืนหายท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมจากคนภายนอกพื้นที่และค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังมีผลกระทบต่อลักษณะทาง

สังคมของเมืองปายจากเป็นเมืองสังคมเกษตรกรรมนอนแต่หัวค่ำตื่นแต่เช้าตรู่ เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาพร้อมกับสถานเริงรมณ์ยามค่ำคืน ดนตรี และการบริการทางเพศ ส่งผลให้เมืองเจียบสงบไม่ได้เจียบดังในอดีต ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเมืองปายไม่สามารถทนได้จึงต้องขายที่ให้แก่คนต่างถิ่นและย้ายครอบครัวออกไปอยู่ตำบลรอบนอก (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 2550 : ออนไลน์) ในด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่นเริ่มมีการสูญหาย ที่ถูกรุกจากกระแสสังคมภายนอก และวิถีสังคมของชาวตะวันตก ซึ่งคนรุ่นใหม่เริ่มไม่ให้ความสนใจกับวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งลักษณะสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยใหญ่ ถูกแทนที่ด้วยสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ และห้องแถวที่ไม่สอดคล้องกับภูมิทัศน์ของท้องถิ่น สาเหตุเนื่องจากการปล่อยให้มีการก่อสร้างอย่างอิสระไร้แบบแผน ขอบบังคับในการปลูกสร้างอาคาร เกิดการสร้างอาคารเกสเฮ้าส์ที่รูกล้ำทางริมน้ำ จึงเกิดการขาดอัตลักษณ์ของเมืองปาย จากการท่องเที่ยวเข้ามาส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมเริ่มค่อยๆ เลือนหายไป

ทรัพยากรธรรมชาติ ในปัจจุบันสถานการณ์ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของปายถูกทำร้ายอย่างรุนแรง สาเหตุมาจากตัวของนักท่องเที่ยว นายทุน และจากการทำมาหากินของชาวบ้านเอง รวมไปถึงตัวกฎหมายที่ไม่ได้เอื้อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรของตนเอง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านขาดจิตสำนึกในการช่วยดูแลรักษาป่าไม้ และจากการกว้านซื้อที่ดินของนายทุน ที่จากเดิมเคยใช้ทำเป็นไร่นา ต่อมานำไปประกอบกิจการธุรกิจท่องเที่ยว เป็นผลพวงทำให้ชาวบ้านต้องไปหาที่ทำกินใหม่ด้วยการถางป่า และเปิดพื้นที่ใหม่ จึงเป็นผลกระทบที่ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่

สิ่งแวดล้อม การเพิ่มขึ้นของขยะ และตามท้องถนนส่วนมากเกิดขึ้นที่บริเวณถนนสาย 1095 เกิดจากชุมชนในเมืองและขยะที่ไหลมากับแม่น้ำปาย เนื่องจากการขาดระบบการจัดการขยะที่ดี อีกทั้งชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ ประกอบกับเกิดความขัดแย้งในการจัดการขยะของผู้ประกอบการ เกสเฮ้าส์ ร้านอาหาร ที่ไม่ได้มีการบำบัดน้ำเสียหรือคัดกรองขยะก่อนปล่อยทิ้งลงสู่แม่น้ำปาย

6.2 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากสถานการณ์และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองปาย ในภาพรวมของการท่องเที่ยวสภาพปัญหาเหล่านั้น มีความสัมพันธ์ความเกี่ยวข้องของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับองค์ประกอบด้านต่างๆ อันได้แก่ องค์ประกอบทางด้านสุนทรียภาพหรือกายภาพ วัฒนธรรมและสังคม ปัญหานี้เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ลดลงไปเรื่อยๆ และจากสถานการณ์ สภาพปัญหาดังกล่าว มีความสอดคล้องกับผลการสอบถามกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 93 ครั้วเรือน ครอบคลุมตามลักษณะกลุ่มอาชีพคือ กลุ่มนักเรียน นักศึกษา เกษตรกร อุตสาหกรรมในครั้วเรือน รับจ้างทั่วไป ออกความเห็นเรื่องสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีจำนวน 73 ครั้วเรือน และอีก 20 ครั้วเรือนไม่ออกความคิดเห็น โดยปัญหาดังกล่าวแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 ความคิดเห็นของประชากรกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม	จำนวน (ครั้วเรือน)	ร้อยละ
1. สถาปัตยกรรมบ้านเรือนทรงไทใหญ่เริ่มลดลง	28	38.36
2. พื้นที่เกษตรกรรมลดลง	17	23.29
3. พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุก	14	19.18
4. คนรุ่นใหม่เริ่มไม่สนใจภูมิปัญญาท้องถิ่น	6	8.22
5. ชยะและของเสียเพิ่มมากขึ้น	8	10.96
รวม	73	100

จากสถานการณ์และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองปาย ประกอบกับผลการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประชากรในเมืองปาย สามารถจำแนกปัญหาต่างๆ ออกเป็น 2 ด้านคือ ปัญหาด้านสุนทรียภาพ และด้านวัฒนธรรมและสังคม ดังต่อไปนี้

6.2.1 ปัญหาด้านสุนทรียภาพ หรือกายภาพ

1) **บ้านทรงไทใหญ่ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนเริ่มลดลง** จากความคิดเห็นของกลุ่มประชากรร้อยละ 38.36 แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการลดลงของสถาปัตยกรรมบ้านทรงไทใหญ่ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนเมืองปายได้เป็นอย่างดี โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ซึ่งปัจจัยนอกนอกที่เข้ามามีกระทบทำให้ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงนั้นมาจากการท่องเที่ยว เกิดขึ้นจากการอพยพของกลุ่มคนจาก

พื้นที่อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองปายเพื่อทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยจะเข้ามาอยู่บริเวณถนน 1095 และชุมชนบ้านป่าขาม เพื่อเข้ามาทำการลงทุนการค้าขาย และธุรกิจประเภทอสังหาริมทรัพย์ ส่งผลถึงการสูญเสียทางด้านอัตลักษณ์ของชุมชนในเรื่องของลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดการรื้อบ้านทรงไทใหญ่ทิ้ง และก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่โดยรูปทรงของอาคารเริ่มมีความแตกต่างจากรูปแบบเดิมไม่สอดคล้องกับลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งมีการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างบริเวณชุมชนตลาดแสงทองอร่าม เป็นการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นร้านค้า พาณิชยกรรม ส่วนริมฝั่งแม่น้ำปายทั้งสองฝั่ง มีการปลูกสร้างบนพื้นที่เกษตรกรรมเดิม จากที่เคยเป็นที่ปลูกข้าว ถั่วเหลือง กลับกลายเป็นพื้นที่สำหรับปลูกบ้าน ที่พักและเกสเฮ้าส์ต่างๆ อันนำไปสู่การขยายตัวของชุมชนที่ไร้ทิศทางและปราศจากการควบคุม

ในส่วนของปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามา จากชุมชนที่เงียบสงบคนในชุมชนที่อยู่มาแต่เดิมไม่สามารถทนได้กับเสียงที่อึกทึกในยามค่ำคืน จึงยอมขายบ้านให้กับคนต่างถิ่นและตนเองย้ายมาอยู่รอบนอก หรือเกิดจากการปรับตัวของคนในชุมชนที่บางครอบครัวสามารถตอบรับกับสิ่งที่เข้ามาใหม่ได้ ด้วยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรให้เป็นที่พักและเกสเฮ้าส์ เพื่อตอบรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามา หรืออาจมีการขายพื้นที่เกษตรให้กับนักลงทุนจากที่อื่น ที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่และความต้องการปรับปรุงบ้านใหม่ จากเดิมลักษณะบ้านเป็นบ้านทรงไทใหญ่ จึงสร้างหรือปรับปรุงบ้านรูปทรงใหม่ที่ทำให้ทันสมัยและสามารถตอบรับกับความต้องการให้มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก่อให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในด้านสถาปัตยกรรมบ้านเรือนทรงไทใหญ่ โดยในปัจจุบันนี้บ้านทรงไทใหญ่ที่อยู่ในชุมชนเวียงเหนือจากการสำรวจภาคสนามพบเพียง 2-3 หลังที่มีลักษณะเป็นรูปแบบทรงไทใหญ่ดั้งเดิม ส่วนเวียงใต้พบอยู่ประมาณ 40 หลัง โดยส่วนใหญ่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งาน จากเดิมเป็นบ้านที่ใช้สำหรับอยู่อาศัย ซึ่งบางหลังมีการปรับเปลี่ยนใช้เป็นร้านอาหาร หรือร้านขายของ และลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ของเวียงใต้ที่เกิดขึ้นใหม่จะเป็นรูปแบบของบ้านสมัยใหม่ จึงเป็นผลทำให้บ้านทรงไทใหญ่ที่เป็นตัวสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเริ่มสูญหายและลดน้อยลงไปเรื่อยๆ

ภาพที่ 6.1 ลักษณะบ้านทรงไทยใหญ่ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการใช้งาน ที่มา: ผู้วิจัย และอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทยญี่ปุ่นขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ภาพจำลองแบบบ้านไทยใหญ่)

2) การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรเดิมที่มาพร้อมกับการรุกแนวชายป่าเพื่อเปิดพื้นที่เกษตรใหม่ จากกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีผู้ออกความคิดเห็นในเรื่องพื้นที่เกษตรกรรมลดลงร้อยละ 23.29 การบุกรุกป่าไม้ร้อยละ 19.18 และปัญหาขยะและข้อเสยร้อยละ 10.96 โดยปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของ 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยแรกจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรและในสวนปัจจัยที่สองเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเข้ามาของการท่องเที่ยว

โดยเริ่มจากในช่วงแรกเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตจากรูปแบบการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ เปลี่ยนเป็นการเกษตรในรูปแบบเชิงพาณิชย์ ทำให้พื้นที่เกษตรมีการขยายเพิ่มมากขึ้นจากเดิมอยู่เพียงแคแนวชายป่า แต่ในปัจจุบันขยายขึ้นไปบริเวณภูเขาที่ลาดเชิงเขา ส่งผลให้ดินเสื่อมสภาพ เนื่องจากการใช้สารเคมีเพื่อเร่งผลผลิตให้ได้จำนวนมาก และป่าไม้ถูกบุกรุกจากการขยายพื้นที่การเกษตร ต่อมาในขณะที่การท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมริมแม่น้ำปาย กลายมาเป็นที่พักรีสอร์ท ผลสืบเนื่องทำให้เกษตรกรที่ขายพื้นที่ไปต้องหาพื้นที่ใหม่ จึงเข้ารุกพื้นที่แนวชายป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำการเกษตร

จากปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ความสมบูรณ์ของธรรมชาติเริ่มลดลง มีการแทนที่ของต้นไม้ด้วยสิ่งปลูกสร้าง จึงก่อให้เกิดอุทกภัยในช่วงปี 2548 น้ำได้ไหลทะลักเข้าเมืองปายส่งต่อผลต่อการสูญเสียครั้งใหญ่ อีกทั้งในปัจจุบันนี้ผลจากการสร้างที่พัก รีสอร์ท ร้านอาหาร เป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาคือ การมีขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้นและมีการปล่อยน้ำเสียลงสู่มแม่น้ำปาย ลำห้วยม่วงก่อนและลำห้วยปู้ โดยผ่านการกรองน้ำเสียเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันนั้นพื้นที่เกษตรกรรมแม่น้ำปายถูกแทนที่ด้วยที่พัก รีสอร์ท ด้วยเหตุผลเหล่านี้ส่งผลให้ลักษณะเด่นของพื้นที่ป่า พื้นที่เกษตรกรรมสีเขียว สิ่งที่เป็นธรรมชาติเคยเป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวเริ่มจะหมดลงไปไม่ช้า

น้ำเสียและขยะ ปล่อยลงแม่น้ำปาย

พื้นที่เกษตรกรรม ถูกแทนที่ด้วยรีสอร์ท และสิ่งปลูกสร้าง

ภาพที่ 6.2 สภาพปัญหาด้านการเสื่อมโทรมของพื้นที่เด่นทางธรรมชาติของเมืองปาย

ที่มา: ผู้วิจัย

6.2.2 ปัญหาด้านวัฒนธรรมและสังคม

1) **วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนปายเริ่มถูกกลืนหาย** จากเดิมในครั้งอดีตลักษณะวิถีชีวิตของคนในเมืองปายเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัด-บ้าน-พื้นที่เกษตร เป็นไปการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและสงบท่ามกลางสายน้ำและขุนเขา เมื่อกระแสของการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมความผูกพันระหว่างวัด-บ้าน ยังคงอยู่แต่ภาพของบ้าน-พื้นที่เกษตรอาจเริ่มถูกกลืนหายไปด้วยพื้นที่เกษตรถูกเปลี่ยนเป็นที่พักและรีสอร์ทที่เกิดขึ้นมาใหม่เป็นจำนวนมาก ส่งผลกระทบถึงอาชีพ เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาชีพเกิดการจ้างงานใหม่มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นแม่บ้าน คนสวน คนขับรถ คนงานก่อสร้าง หรืองานรับจ้างทั่วไปต่างๆ คนเริ่มให้ความสนใจกับงานเหล่านี้ที่ได้ค่าตอบแทนเป็นรายวันหรือรายเดือน ซึ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิมในช่วงเวลาที่ไม่มีการทำการเกษตรชาวบ้านในเมืองปายก็จะไปรับจ้าง เป็นลูกจ้างตามโรงแรม ที่พัก และเกสเฮาส์ต่างๆ โดยแต่เดิมเมื่อในช่วงเวลาไม่มีการทำเกษตรกรรมชาวบ้านจะทำการทอผ้าหรือทำเครื่องจักรสานเพื่อไว้ใช้เองหรือขายภายในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันนี้ไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว การ

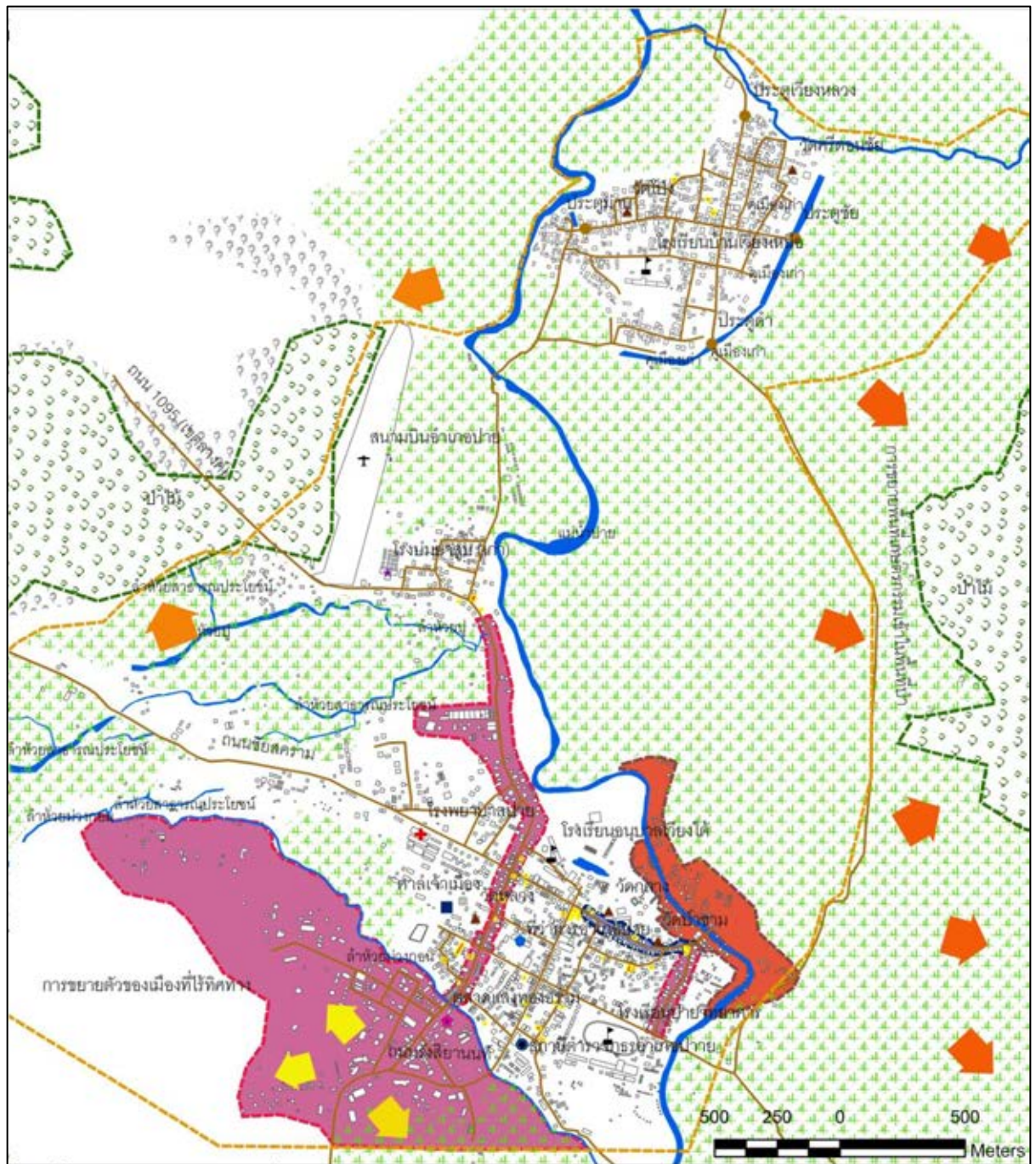
ฝีมือพวกงานทอผ้า หรือการจักรสานเริ่มลดลงไป จะพบบริเวณพื้นที่รอบนอกของเมืองปาย งานฝีมือที่มีการสืบทอดทางภูมิปัญญาเริ่มลดน้อยลงไปเรื่อย เนื่องจากคนในชุมชนไม่มีเวลามากพอ และการรับจ้างงานที่อื่นก็มีค่าจ้าง ค่าตอบแทนที่ค่อนข้างแน่นอนและสูงกว่า

2) การเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองปายและความละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการสอบถามและการสัมภาษณ์พบว่า จากเดิมสังคมของเมืองปายเป็นสังคมเมืองสงบไม่มีกิจกรรมท่องเที่ยวในเวลาช่วงกลางวัน ชาวเมืองปายนอนแต่หัวค่ำเพื่อตื่นนอนตอนเช้าตรู่ทำงานในพื้นที่เกษตร แต่ในปัจจุบันนี้มีกิจการ ธุรกิจต่างๆ ในช่วงเวลาการคืนเพิ่มมากขึ้น เพื่อบริการนักท่องเที่ยว จากข้อมูลคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน, 2549) ให้ข้อมูลของสถานเริงรมย์ยามค่ำคืนมีถึง 11 แห่ง ส่งผลให้เมืองปายจากเมืองสงบเงียบไม่ได้เกิดความสงบดังเช่นในอดีตที่เคยเป็นเสน่ห์ของเมืองปาย ที่สามารถดึงดูดให้ประชากรจากที่อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานและท่องเที่ยว

ประกอบกับการสอบถามกลุ่มตัวอย่างประชากรร้อยละ 8.22 พบว่าคนรุ่นใหม่เริ่มไม่สนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และการเข้ามาของสื่อต่างๆ ทำให้เด็กรุ่นใหม่ลดความสนใจทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นลง ซึ่งจากการสอบถามผู้ที่เล่นสล็อตซอซึ่ง กล่าวว่าภูมิปัญญาการในด้านนี้เริ่มลดลง เนื่องจากขาดการสนับสนุนและไม่มีครูที่มีความรู้ทางด้านการเล่นสล็อตซอซึ่งที่มีหลักวิธีการในการสอนที่จริงจังเข้ามาสอน จึงทำให้ภายในวงมีแต่คนเก่าคนแก่ที่เคยเล่นกันมา ไม่ค่อยมีเด็กรุ่นใหม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร

ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมของเมืองปายที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนเริ่มถูกหลงลืมความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์ที่แท้จริงของเมืองปาย ในอนาคตข้างหน้าเมืองปายจะมีทิศทางเป็นไปในทิศทางใด และจะมีแนวโน้มเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต

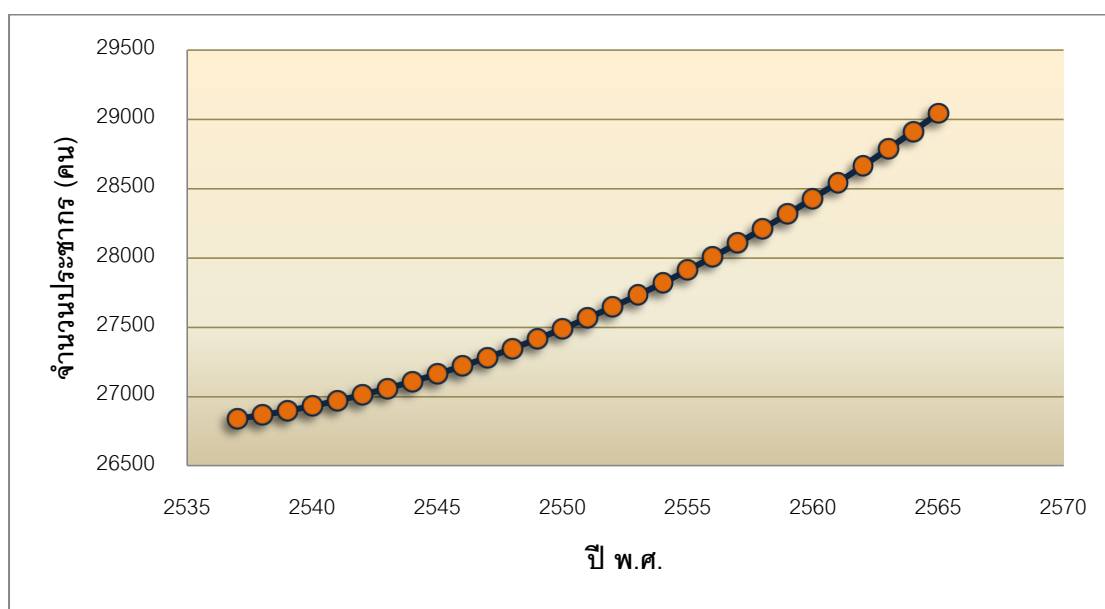
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 6.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์		
	 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรเดิม บ้านทรงไทยใหญ่ การขายสัตว์ของเมืองที่ไม่ถูกต้อง การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม การรุกพื้นที่แนวรอบป่า		
ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษญา ตันนุกุล ที่มา : Google map พ.ศ. 2555			

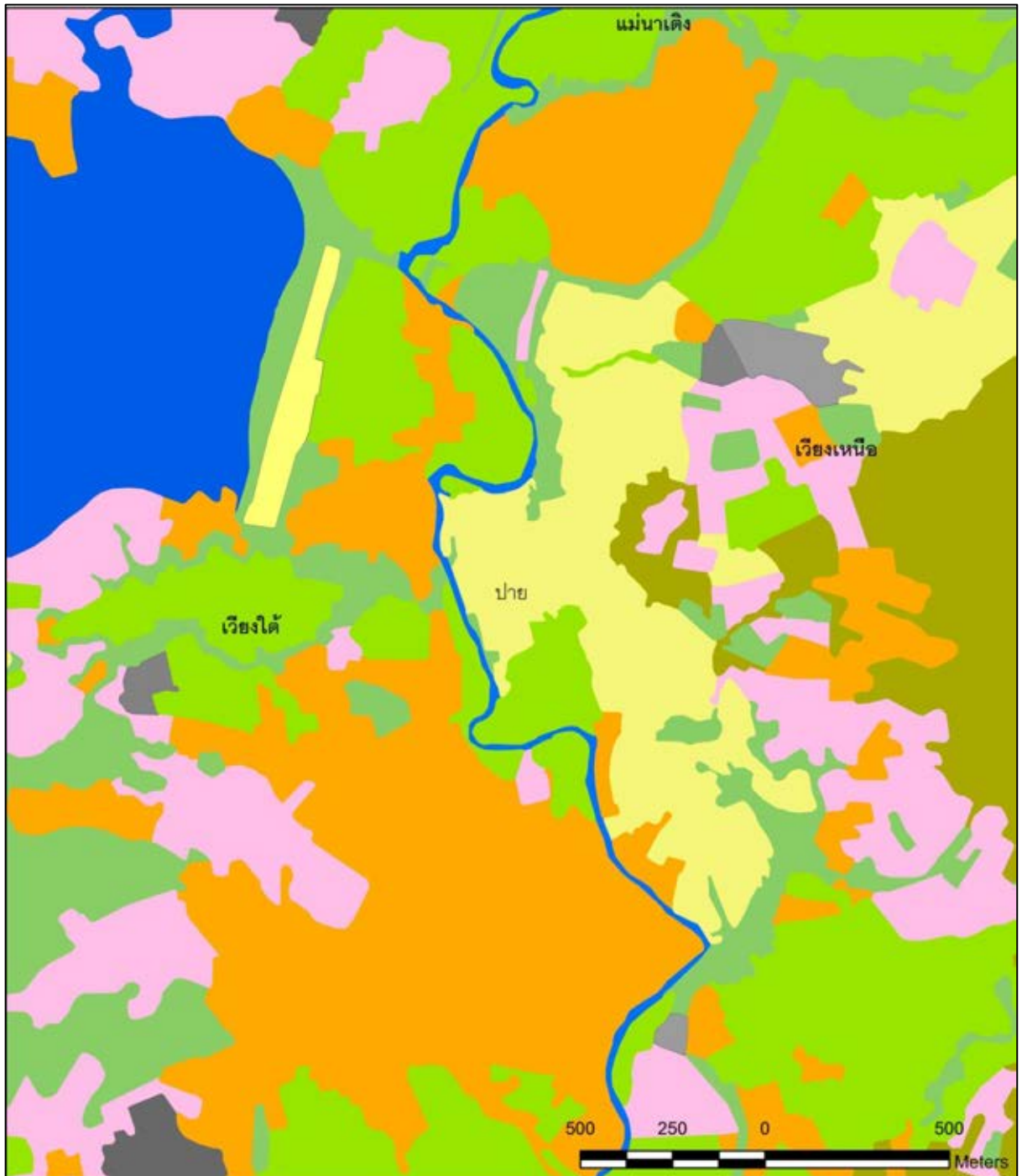
6.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

จากพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบทที่ 4 ประกอบกับภาพองค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองปายในช่วงพัฒนาการที่ 1-3 ภาพที่ 5.22 และ 5.23 รวมถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวของเมืองปาย ร่วมกับผลจากการสอบถามประชากรกลุ่มตัวอย่างถึงสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น นำมาสู่การคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคตของเมืองปายในปี 2565 จะมีประชากรเพิ่มมากขึ้นถึง 29,043 คนโดยเพิ่มจากเดิมประมาณ 900 คน ดังแผนภูมิที่ 6.2 ซึ่งอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบในอนาคต จากผลการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ทำให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกช่วงเวลา อีกทั้งเมืองปายเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว ที่เฟื่องฟูด้วยวัฒนธรรมของหลากหลายชนเผ่าและยังคงความสมบูรณ์ทางธรรมชาติอยู่ เป็นปัจจัยที่สามารถดึงดูดกลุ่มคนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและลงทุนธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จึงเป็นสาเหตุที่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ง่ายในอนาคต โดยมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 6.2 การคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคต

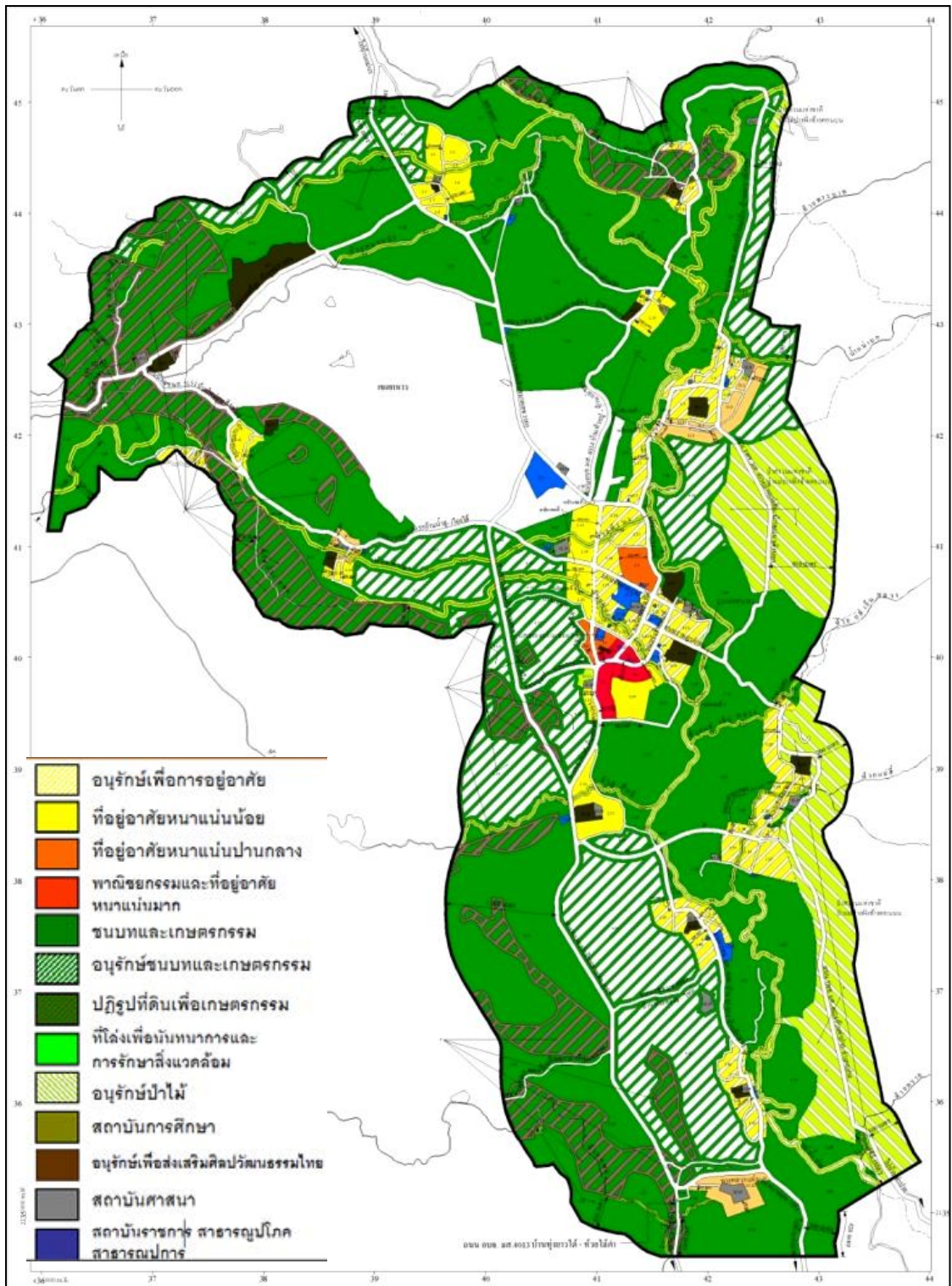
ที่มา: จากการวิเคราะห์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 6.2 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองปาย

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์ ■ ศาลากลาง ■ สิ่งปลูกสร้าง ■ สนามบิน ■ สถานบันราชการ ■ สวน ■ ป่าไม้สัดใบ ■ เกษตร ■ พืชไร่ ■ พืชเศรษฐกิจ (ถั่วเหลือง)	N
	ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษญา ตันนุกูล ที่มา : สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน พ.ศ.2552	

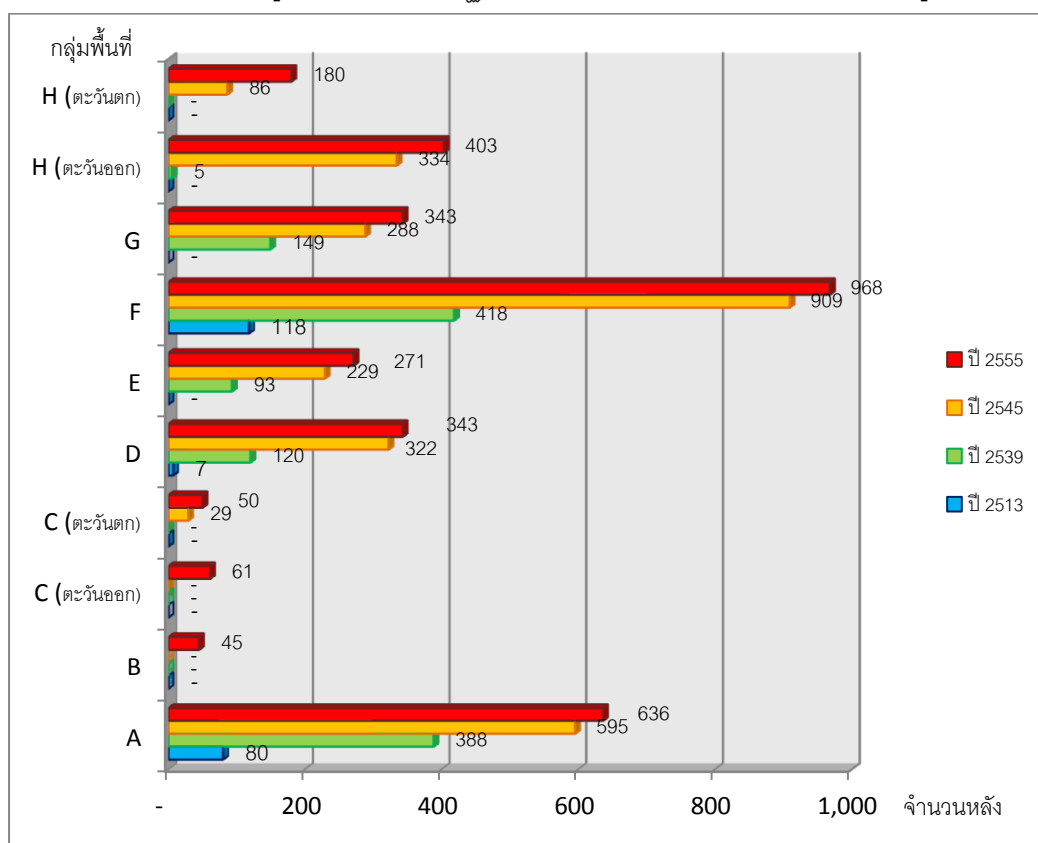
ภาพที่ 6.3 แสดงผังเมืองรวมของชุมชนชนปาย

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน

6.3.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุนทรียภาพ หรือกายภาพ

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีแนวโน้มการขยายตัวตามถนน 1095 ถนนชายสงคราม และกระจายตามพื้นที่เกษตรกรรม

จากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันดังแผนที่ 6.2 พบว่าลักษณะการใช้ที่ดินของเมืองปายเริ่มมีแนวโน้มของสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นแทรกอยู่บนพื้นที่เกษตรกรรม ในขณะที่ผังเมืองรวมของชุมชนปายดังภาพที่ 6.3 ได้มีการกำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต ประกอบกับจากข้อมูลการเปรียบเทียบภาพถ่ายทางอากาศในช่วงปี 2513 2539 2545 และ 2555 แสดงจำนวนอาคารสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นใหม่ในแต่ละกลุ่มพื้นที่ ดังแผนภูมิที่ 6.3 จากข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะการขยายตัวออกไปใน 2 รูปแบบ

แผนภูมิที่ 6.3 จำนวนอาคารสิ่งปลูกสร้างช่วงพ.ศ.2513 2539 2545 และ 2555

ที่มา: จากการการเปรียบเทียบภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2513 2539 2545 และ 2555

โดยรูปแบบแรกเป็นลักษณะการขยายตัวตามถนนสายหลักคือเส้น 1095 จากแผนภูมิที่ 6.3 บริเวณกลุ่มพื้นที่ G มีอัตราการเพิ่มขึ้นของอาคารและสิ่งปลูกสร้างร้อยละ 19 เริ่มจากชุมชนแสงทองอร่าม และขยายไปตามเส้นปาย-เชียงใหม่ ซึ่งจะยึดและหันหน้าอาคารสิ่งปลูก

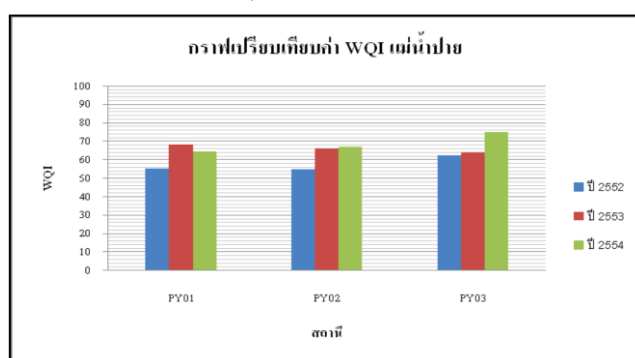
สร้างออกสู่ถนน โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มเป็นการปลูกสร้างร้านอาหาร ที่พัก จุดชมวิว ร้านกาแฟ และร้านขายของที่ระลึก ซึ่งสอดคล้องกับผังเมืองรวมของชุมชนปายได้กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต (ภาพที่ 6.3) โดยกำหนดให้บริเวณพื้นที่ G คือชุมชนแสงทองอร่าม เป็นพื้นที่ประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากและพาณิชยกรรม ส่วนบริเวณกลุ่มพื้นที่ E บริเวณถนนชัยสงครามมีอัตราการเพิ่มขึ้นของสิ่งปลูกสร้างร้อยละ 18 ส่วนมากเป็นการเพิ่มขึ้นของที่พักรีสอร์ท เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นเส้นทางที่ไปยังวัดน้ำฮู และหมู่บ้านสันติชล (หมู่บ้านจีนยูนาน) ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองปายอีกแห่งหนึ่ง

รูปแบบที่สองเป็นการกระจายตัวตามพื้นที่เกษตรกรรม จากแผนภูมิที่ 6.3 พบมากบริเวณกลุ่มพื้นที่เกษตร H รองลงมาคือกลุ่มพื้นที่ C และกลุ่มพื้นที่ B ตามลำดับ ประกอบกับจากแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (แผนที่ 6.2) มีความสอดคล้องกัน โดยเริ่มมีอาคารสิ่งปลูกสร้างเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งสามารถคาดการณ์แนวโน้มรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ จะใช้เป็นที่พักอาศัย และรีสอร์ท เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ห่างไกลจากการคมนาคมสายหลัก ซึ่งมีความเงียบสงบและค่อยข้างเป็นส่วนตัว จึงเหมาะสำหรับการเป็นที่พักอาศัยและรีสอร์ท โดยการขยายตัวในพื้นที่เกษตรกรรมมีแนวโน้มเกิดขึ้นบริเวณพื้นที่เกษตรกลุ่มพื้นที่ H ตะวันตก และตะวันออก มีอัตราการเพิ่มขึ้นของอาคารสิ่งปลูกสร้าง ในบริเวณกลุ่มพื้นที่เกษตร H ตะวันตก ร้อยละ 109 และกลุ่มพื้นที่เกษตร H ตะวันออก ร้อยละ 21 ส่วนมากอาคารสิ่งปลูกสร้างจะเกิดขึ้นบริเวณถนนสายเวียงเหนือ-แม่ฮี้ และเกาะกลุ่มตามแม่น้ำปาย ส่วนกลุ่มพื้นที่เกษตร C ตะวันตก มีอัตราการเพิ่มขึ้นร้อยละ 72 ในขณะที่กลุ่มพื้นที่เกษตร C ตะวันออก เริ่มมีจำนวนอาคารสิ่งปลูกสร้างขึ้น 61 หลังในปี 2555 ซึ่งอาคารสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมส่วนมากจะตั้งอยู่ระหว่างถนนเชื่อมระหว่างชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ และบริเวณริมแม่น้ำปาย

พื้นที่ที่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างที่เพิ่มมากกว่ากลุ่มพื้นที่อื่นในอนาคตคือ กลุ่มพื้นที่เกษตร H ตะวันตก C ตะวันตก H ตะวันออก G และ E ตามลำดับ ทั้งนี้ในผังเมืองรวมได้มีการกำหนดพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมในกลุ่มพื้นที่เกษตร ส่วนพื้นที่ G และ E ให้เป็นพื้นที่ประเภทพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพื่อต้องการคงความมีอัตลักษณ์และคุณค่าทางสุนทรียภาพของชุมชน อย่างไรก็ตามการมีผังเมืองรวมบังคับใช้ แต่หากไม่มีคนทำตามและไม่มีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ไม่ทำตาม ในอนาคตคุณค่าทางสุนทรียภาพและอัตลักษณ์ของชุมชนปายอาจลดน้อยลงและมีไม่คุณค่าอีกต่อไปก็เป็นได้

2) พื้นที่ลักษณะเด่นทางธรรมชาติมีแนวโน้มลดลง

พื้นที่ลักษณะเด่นทางธรรมชาติจำพวกป่าไม้ และแม่น้ำยังคงเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่ จากการวิเคราะห์ภาพถ่ายทางอากาศในปี 2513 เปรียบเทียบกับภาพถ่ายดาวเทียมในปี 2550 พบว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงและในอนาคตป่าไม้มีแนวโน้มที่ลดลงอีก เนื่องจากการตั้งเอาทรัพยากรทางธรรมชาติไปใช้ในการท่องเที่ยวที่ต้องเพิ่มเข้ามาเพิ่มขึ้นในอนาคต ส่วนแม่น้ำสายจากข้อมูลสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 (เชียงใหม่) (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1, 2554) รายงานคุณภาพของน้ำที่มีแนวโน้มดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปี 2552 2553 และ 2554 ทั้งนี้หากไม่มีการควบคุมการปล่อยหรือทิ้งน้ำเสียลงในแม่น้ำ โดยไม่ได้ผ่านการดักของเสียก่อนปล่อยลงแม่น้ำ ก็จะทำให้คุณภาพน้ำของแม่น้ำมีแนวโน้มที่ต่ำลงได้เช่นกัน

แผนภูมิที่ 6.4 คุณภาพน้ำของแม่น้ำสาย

ที่มา: สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1, 2554

3) พื้นที่เกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง

จากงานวิจัยของธวัชชัย มานิตย์ (ธวัชชัย มานิตย์, 2550) ให้ข้อมูลว่าพื้นที่การเกษตรในพ.ศ.2543 มีพื้นที่ 154.71 ไร่ ต่อมาในพ.ศ.2548 เหลือพื้นที่เกษตร 119.31 ไร่ พื้นที่การเกษตรลดลงจากเดิม 35.4 ไร่ ประกอบกับแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (แผนที่ 6.2) และแผนภูมิที่ 6.2 บริเวณกลุ่มพื้นที่ B C และ H เป็นพื้นที่เกษตรกรรมของเมืองปาย มีจำนวนอาคารสิ่งปลูกสร้างเพิ่มขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมเดิม พบมากในกลุ่มพื้นที่ H มีจำนวนสิ่งปลูกสร้างเพิ่มจากพ.ศ. 2545 ถึงพ.ศ.2555 เป็น 94 หลัง ในกลุ่มพื้นที่ H ตะวันตก และพื้นที่ H ตะวันออกเพิ่มจากเดิม 69 หลัง ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมที่สะท้อนถึงคุณค่าด้านความงามและมีอัตลักษณ์ในพื้นที่เวียงใต้ และเวียงเหนือมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการก่อสร้างอาคารสิ่งปลูกสร้างที่เพิ่มมากขึ้น เพื่อรองรับการขยายตัวของคนที่มาอาศัยอยู่ที่เพิ่มมากขึ้น และการรองรับนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนค่อนข้างมากในแต่ละปี

6.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมและสังคม

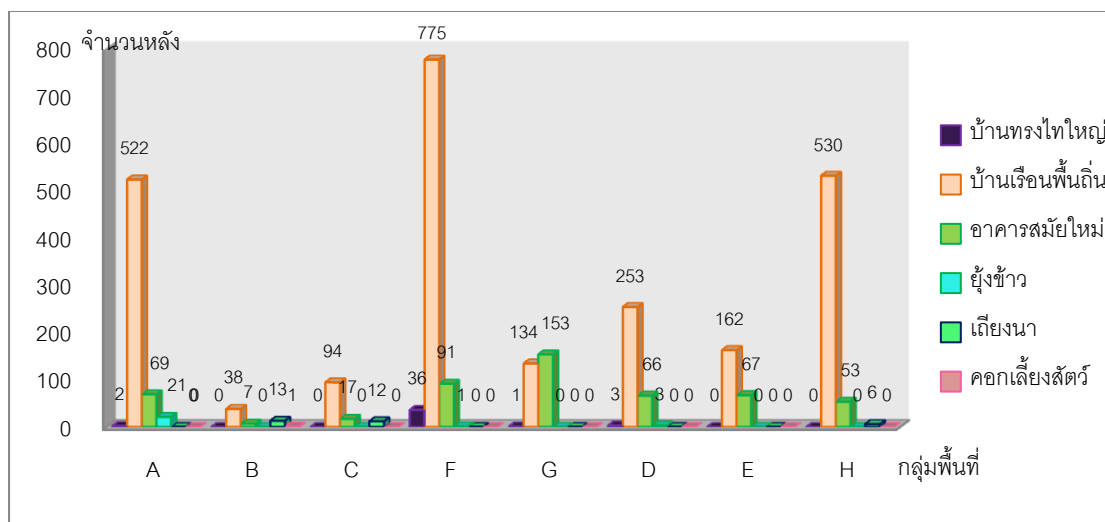
1) ประเพณีในท้องถิ่นมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเริ่มมีแนวโน้มเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการอนุรักษ์

ประเพณีส่วนใหญ่ในท้องถิ่นของเมืองปายยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ไม่ได้สูญหายไป เพียงแต่มีแนวโน้มที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของประเพณีให้เข้ายุคสมัยมากขึ้น ดังเช่น ประเพณีปอยส่างลอง จากเดิมในพิธีของการขอขมาผู้ใหญ่ในท้องถิ่นที่สำคัญ ส่างลองต้องขี่คอตัวแป (คนที่ให้ส่างลองขี่คอ) เดินไปจากบ้านส่างลองไปยังจุดหมายปลายทาง แต่ในปัจจุบันนิยมให้ส่างลองนั่งรถกระบะ เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการเดินทาง เมื่อถึงที่หมายจึงค่อยนำส่างลองมาขี่คอ ซึ่งเป็นประเพณีหนึ่งให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของประเพณีไป แต่ทั้งนี้ประเพณีส่วนใหญ่ของเมืองปายไม่ได้มีแนวโน้มว่าจะสูญหายไป คนในชุมชนยังคงปฏิบัติและสืบสานประเพณีเป็นอย่างดี แต่ในส่วนของรูปแบบงานมีแนวโน้มปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว

ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวของเมืองปายไม่ได้มีการเที่ยวชมเฉพาะธรรมชาติเหมือนแต่ก่อน เริ่มมีการดึงเอาประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมดูประเพณีต่างๆ ที่แสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและความมีอัตลักษณ์ของชุมชนในเมืองปายเช่น ประเพณีปอยส่างลอง ออกพรรษา ลอยกระทง และอื่นๆ เป็นต้น เป็นการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมในทุกฤดูกาลไม่เฉพาะแต่ในช่วงฤดูหนาวดังเช่นเมื่อก่อน

2) สถาปัตยกรรมไทใหญ่มีแนวโน้มลดลง และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ

จากการสำรวจภาคสนามพบว่าลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือนในเมืองปายส่วนใหญ่เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่จะพบในพื้นที่ศาสนาและความเชื่อได้แก่ วัดหลวง วัดศรีดอนชัย วัดกลาง วัดป่าขาม วัดหัวนา และวัดโป่ง จะยังคงรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ดั้งเดิม เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างให้มีความแข็งแรงขึ้น เช่นเดียวกับศาลเจ้าเมือง ศาลสมเด็จพระนเรศวร และเสาหลักเมือง จะยังคงมีการทำนุบำรุงให้มีสภาพคงเดิม

แผนภูมิที่ 6.5 ลักษณะสถาปัตยกรรมของเมืองปาย

ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

จากแผนภูมิที่ 6.5 สถาปัตยกรรมประเภทบ้านทรงไทใหญ่ในเมืองปายมีเหลือน้อยลง จากการสำรวจลักษณะสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นในเมืองปาย พบบ้านเรือนไทใหญ่ของชุมชนเวียงใต้และชุมชนเวียงเหนือรวมกันทั้งหมด 44 หลัง จะตั้งอยู่ในกลุ่มพื้นที่ F บริเวณชุมชนเวียงใต้เป็นส่วนใหญ่ โดยมากสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่ศึกษาเป็นบ้านทรงพื้นถิ่น เนื่องจากเป็นการลดรายละเอียดการก่อสร้างบ้านให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบันให้มากขึ้น โดยมีแนวโน้มของสถาปัตยกรรมการสร้างบ้านสมัยใหม่แบบคอนกรีตเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีรูปทรงที่ทันสมัยสวยงาม แต่ไม่ได้สอดคล้องกับลักษณะสภาพอากาศแต่อย่างใด ส่วนบ้านไทใหญ่ที่พบในพื้นที่มีแนวโน้มลดลงและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานและรูปแบบของสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับการใช้งานของเจ้าของบ้านให้มากขึ้น โดยมีการปรับเปลี่ยนเป็นร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และร้านขายเสื้อผ้า เป็นต้น พร้อมกับมีการต่อบ้านไทใหญ่เดิม โดยการเสริมคอนกรีตเพื่อเพิ่มความแข็งแรง

สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร ได้แก่ ยุ้งข้าว เกียงนา และคอกสัตว์ มีแนวโน้มที่ลดลงโดยเฉพาะยุ้งข้าว จากการสำรวจยุ้งข้าวในเมืองปายมีจำนวน 24 หลัง มีมากในกลุ่มพื้นที่ A ชุมชนเวียงเหนือ โดยจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งาน ไม่ได้ใช้สำหรับเพื่อเก็บผลผลิตทางการเกษตรดังเช่นในอดีต ซึ่งเป็นการลดความสำคัญของยุ้งข้าวลงไปในส่วน เกียงนามีแนวโน้มในการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสถาปัตยกรรม และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างให้มีความแข็งแรงมากกว่าเดิม ส่วนคอกเลี้ยงสัตว์มีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจน เนื่องจากในปัจจุบันไม่ได้มี

การพึ่งพาแรงงานสัตว์ในการทำการเกษตร จึงไม่จำเป็นต้องเลี้ยงสัตว์และมีคอกเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เกษตรกรรม

บ้านไทใหญ่ในชุมชนเวียงใต้

รูปแบบบ้านไทใหญ่ประยุกต์

บ้านสมัยใหม่

ผู้เช่าที่มีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอย

เตียงนาที่ใช้วัสดุที่แข็งแรงขึ้น

ภาพที่ 6.4 สถาปัตยกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ วัสดุในการก่อสร้าง และประโยชน์ใช้สอย
ที่มา : ผู้วิจัย

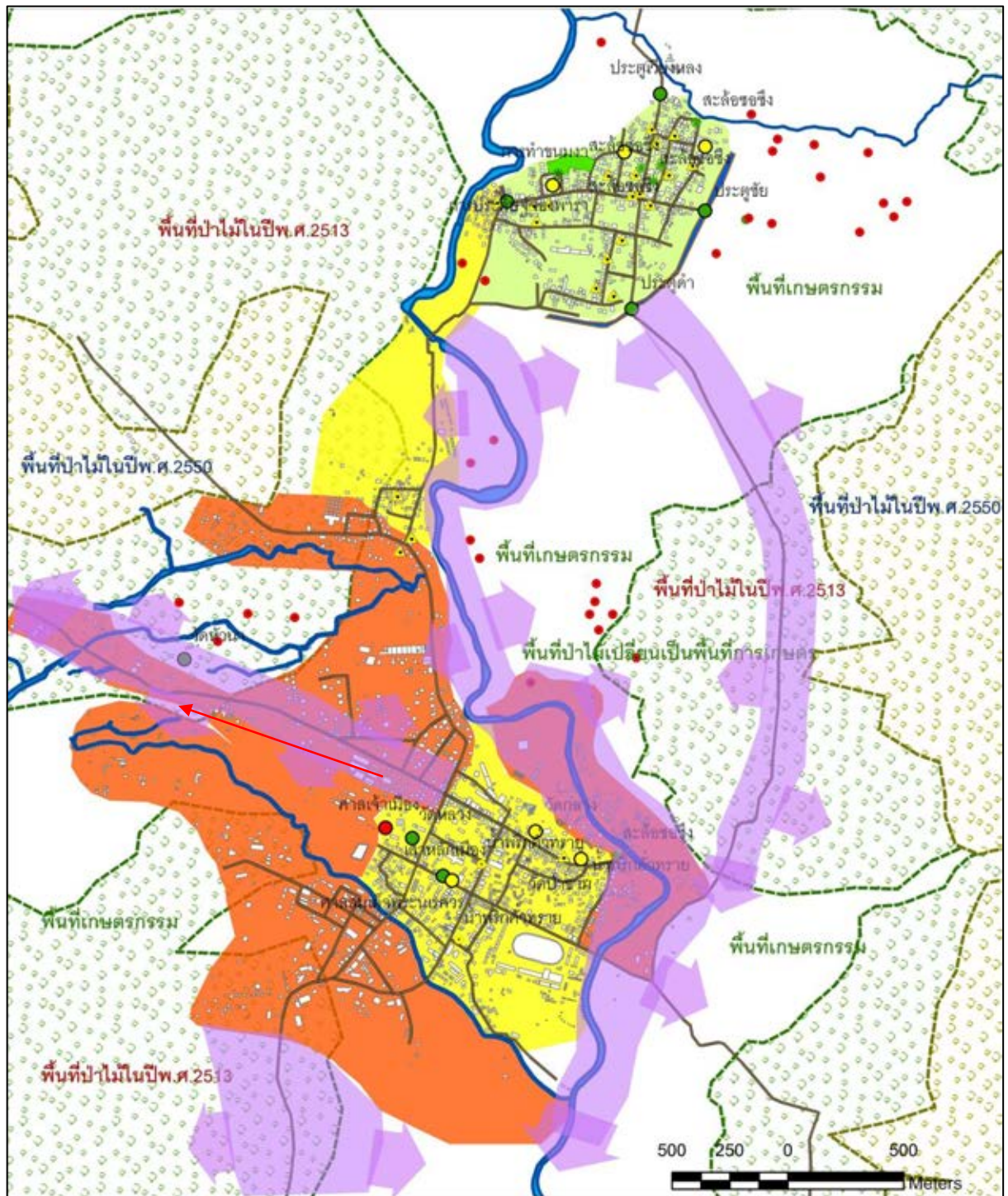
3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแนวโน้มลดลง และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับสมัยที่เปลี่ยนไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนปายยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ แต่ทั้งนี้ก็มีแนวโน้มที่ลดลง เนื่องจากขาดผู้สืบทอด จากการสัมภาษณ์ผู้เล่นสะล้อซอซึงในกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ได้ให้ความเห็นว่าผู้เล่นสะล้อซอซึง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของทางภาคเหนือเริ่มมีคนเล่นน้อยลง เนื่องจากการขาดการสนับสนุนให้เด็กรุ่นใหม่หันมาสนใจดนตรีท้องถิ่น ขาดครูสอนให้เล่นอย่างจริงจังและประกอบกับการขาดคนสนใจเรียน จึงทำให้แนวโน้มของการเล่นสะล้อซอซึงอยู่ในเฉพาะคนรุ่นเก่าและเด็กรุ่นใหม่ ๆ ให้ความสนใจน้อย ซึ่งอาจทำให้แนวโน้มภูมิปัญญาทางด้านการเล่นสะล้อซอซึงนั้นลดลงไป และอาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมในอนาคต ส่วนแนวโน้มที่มีการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาให้เข้ากับสมัยที่เปลี่ยนไป ได้แก่ภูมิปัญญาทางด้านอาหาร คือการทำขนมงา และน้ำพริกคั่วทราย ซึ่งทั้งสองมีการปรับปรุงสูตรของอาหารให้มีรสชาติที่ดีมากขึ้น จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเครื่องปรุงเพื่อเพิ่มรสชาติให้ดีกว่ารสชาติของสูตรดั้งเดิม ดังนั้นแนวโน้มของภูมิปัญญาทางด้านอาหารมีแนวโน้มที่มีรสชาติเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และจะหาคนทำอาหารสูตร

โบราณยากมากขึ้น หากไม่มีการถ่ายทอด ซึ่งภูมิปัญญาทางด้านอาหารก็เป็นตัวสะท้อนถึงเอกลักษณ์และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ดีได้อย่างหนึ่ง เนื่องจากจะเป็นการสะท้อนถึงวัตถุดิบ พืชผลที่นำมาใช้ตัดแปลงเพื่อทำอาหารในครั้งอดีตนั้นเป็นอะไร และคนอดีตมีวิธีการรวมให้การทำอย่างไร หากหายไปมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ก็เป็นที่น่าเสียดายอาหารที่มีตำหรับสูตรโบราณอย่างยิ่ง

6.3.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์

พื้นที่ประวัติศาสตร์มีแนวโน้มในการปรับปรุงให้ดีขึ้น พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของเมืองปาย อยู่บริเวณกลุ่มพื้นที่ A ชุมชนเวียงเหนือ เป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่ คันดิน คู่น้ำ ประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ บ่อน้ำสูง และวัดต่างๆของเมืองปาย แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์มีแนวโน้มที่ดีขึ้น จากการสำรวจภาคสนามพบว่าพื้นที่เหล่านี้มีการปรับปรุงและดูแลให้ยังคงสภาพของคันดินคู่น้ำ พร้อมกับมีป้ายที่แสดงถึงตำแหน่งของประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ และยังมีการรักษาประตูเมืองเก่าให้อยู่ในสภาพที่ดีบริเวณประตูเวียงหลวง จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น (จันทร์ อินทสาร, สัมภาษณ์, วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่าในอนาคตทางภาครัฐในส่วนของท่านได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดสร้างและทำนุบำรุงประตูเมืองทั้ง 4 ทิศให้คงรูปแบบของประตูเมืองเก่า เพื่อเป็นการแสดงถึงตำแหน่ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแห่งแรกของเมืองปายและคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนที่ 6.3 การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สัญลักษณ์	ถนน	แม่น้ำปาย	พื้นที่ชุมชนอาจมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต	N
		ระดับการเปลี่ยนแปลงมาก	ระดับการเปลี่ยนแปลงปานกลาง	ระดับการเปลี่ยนแปลงน้อย	
		ผู้ศึกษา : น.ส.กฤษณา ตันนกุล			
		ที่มา : วิเคราะห์จากภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ. 2513 และ google map ปี2555			

6.4 สรุปทิศทางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายในอนาคต

จากการกระแสของการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน ส่งผลกระทบต่อชุมชนเกิดเป็นปัญหาที่ต่างล้วนเกี่ยวเนื่องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายอันได้แก่ ด้านสุนทรียภาพ บ้านทรงไทยใหญ่เริ่มลดลง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรเดิมและเปิดพื้นที่เกษตรใหม่บริเวณแนวชายป่า ส่วนด้านวัฒนธรรมและสังคม วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนปายเริ่มถูกกลืนหาย และความเปลี่ยนแปลงของสังคมกับการละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพปัญหาเหล่านี้เป็นเหมือนนางบอกเหตุ ที่สามารถคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอนาคตของเมืองปายได้

ในปี 2565 จากการคาดการณ์จำนวนประชากรจะมีแนวโน้มของประชากรที่เพิ่มขึ้นจากเดิมประมาณ 900 คน เมื่อคนเพิ่มขึ้น ความต้องการทางด้านพื้นที่จึงมีความต้องการที่สูงขึ้นตามไปด้วย จึงนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐาน จะเกิดขึ้นมากที่สุดบริเวณกลุ่มพื้นที่เกษตร H ตะวันตก C ตะวันตก H ตะวันออก G และ E ตามลำดับ ซึ่งจะนำมาสู่การลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมเดิม แล้วเป็นสาเหตุทำให้เกษตรกรที่ขายพื้นที่ไปต้องหาพื้นที่ใหม่เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรที่เป็นอาชีพหลักตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เป็นผลทำให้เกิดการเปิดพื้นที่เกษตรใหม่บริเวณชายป่า และอาจเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพธรรมชาติของป่าและพื้นที่ต้นน้ำได้หากในอนาคตไม่มีการควบคุม ในส่วนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมและสังคม สังคมเดิมของเมืองปายในทุกวันนี้เริ่มเลือนลางลงเต็มที่ ในอนาคตวิถีชีวิตเดิมที่เคยดำรงตามวิถีของสังคมเกษตรที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยของชาวไทใหญ่ จะถูกกลืนหายไปกับวัฒนธรรมของคนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยและกอบโกยผลประโยชน์จากชาวปายดั้งเดิม โดยไม่ได้สนใจและใส่ใจกับวิถีชีวิตของชาวบ้านพื้นถิ่น โดยเป็นการนำเอาวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นจากความต้องการของตนเองเพื่อสร้างจุดเด่นให้กับธุรกิจของตนในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปใช้บริการ จนหลงทางและหลงลืมไปแล้วว่าตัวตนของเมืองปายและวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนปายที่น่าหลงใหลและมีเสน่ห์นั้นคืออะไร ขณะเดียวกันชาวเมืองปายเองต้องร่วมมือให้เข้มแข็ง ไม่อ่อนไหวต่อสังคมแบบทุนนิยมที่มาพร้อมกับกระแสของการท่องเที่ยว ซึ่งหากคนในชุมชนอ่อนแอตามกระแสของวัฒนธรรมที่สวนทางกับอัตลักษณ์และวิถีของชุมชนเดิม ในอนาคตเมืองปายจะไม่หลงเหลือตัวตนและคุณค่า จนกลายเป็นเมืองอื่นที่ไม่ใช่เมืองปายอีกต่อไป

จากการคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับผังเมืองรวมของชุมชนปายมีการควบคุมและบังคับใช้ แต่ยังคงขาดการควบคุมในบางเรื่อง จึงควรมีการเพิ่มมาตรการเชิงควบคุม สนับสนุน และจูงใจ เพื่อเป็นการคงไว้ซึ่งคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายให้ยังคงเป็นเมืองที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ วัฒนธรรมสังคม และประวัติศาสตร์ต่อไป

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา เสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

จากคำถามวิจัย “องค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายมีอะไรบ้าง และมีคุณค่าในระดับใด” สามารถสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

7.1.1 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

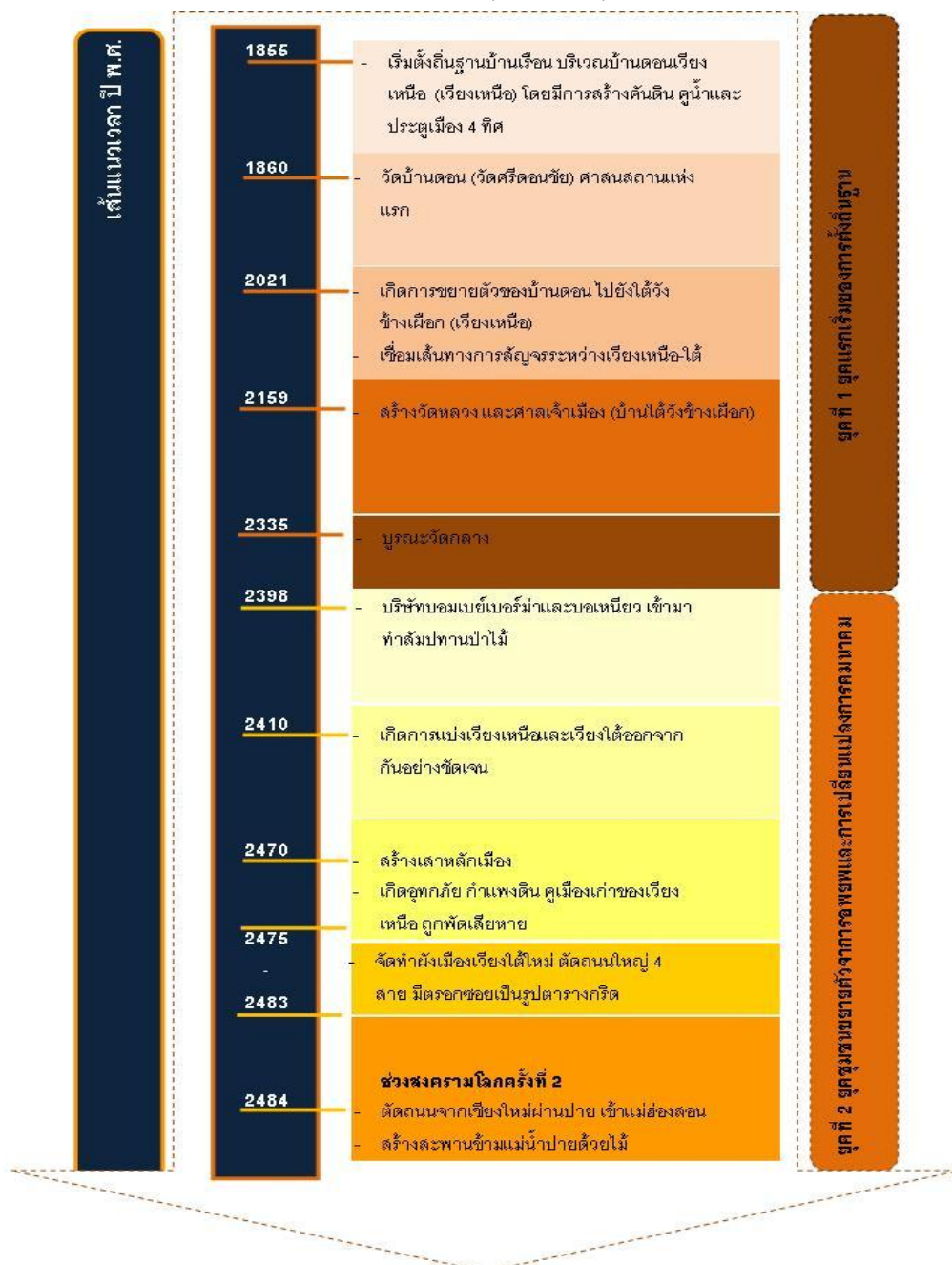
เมืองปายมีพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง โดยช่วงที่ 1 (พ.ศ. 1855-2397) เป็นช่วงแรกเริ่มในการตั้งถิ่นฐาน ต่อมาในช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2398-2537) ช่วงของชุมชนขยายตัวจากการอพยพและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม และช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2538-ปัจจุบัน) ช่วงของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว สรุปพัฒนาการในแต่ละช่วงได้ดังนี้

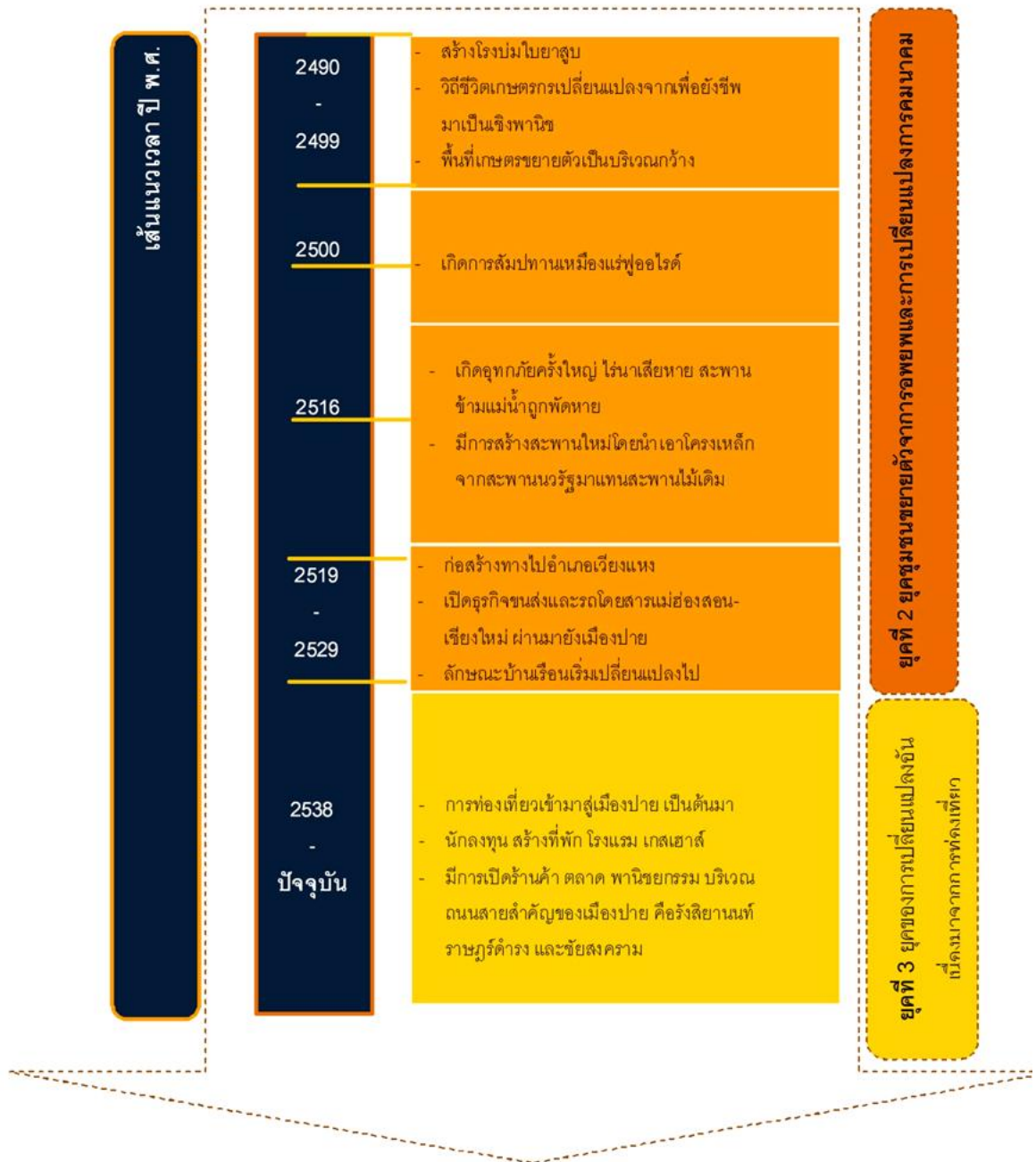
ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 1855-2397) การตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มของเมืองปายเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 700 กว่าปีที่แล้ว ชุมชนแรกเกิดขึ้นที่บริเวณชุมชนเวียงเหนือ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปาย มีลักษณะเป็นราบกว้างและเป็นเนินสูง ด้วยลักษณะสภาพภูมิประเทศแบบนี้จึงเหมาะสมสำหรับเป็นพื้นที่ตั้งทัพ คนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ชุมชนปายได้แก่ ไทใหญ่และพม่า ต่อมาเมื่อบ้านดอนไม่ยอมส่งส่วยให้แก่ครเชียงใหม่ ซึ่งเกิดการแข็งข้อ เจ้านครเชียงใหม่จึงส่งเจ้าศรีใจหรือเจ้าชัยสงครามเข้ามารบและได้ชัยชนะในเวลาต่อมา จึงได้นำเอาไพร่พลจากโยนกเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านดอนหรือเวียงเหนือ และมีการขยายเมืองให้ใหญ่ขึ้นโดยการขยายไปยังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปาย คือบ้านฝางใต้วังช้างเผือก

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2398-2537) ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีการแบ่งการปกครองเวียงเหนือและเวียงใต้ออกจากกันอย่างชัดเจน และในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงของสนธิสัญญาเบาว์ริงจึงมีการทำสัมปทานป่าไม้ของเอกชนในเมืองปาย ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในช่วงนั้นลดลง ต่อมาในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายอย่างเห็นได้ชัด คือการตัดถนนโดยกองทัพญี่ปุ่น จากจังหวัดเชียงใหม่ผ่านมาทางเมืองปาย แม่ฮ่องสอน และเข้าอำเภอขุนยวมเพื่อเดินทางไปยังประเทศพม่า จึงมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปายด้วยไม้ จากนั้นเป็นต้นมาการคมนาคมของเมืองปายและจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เสมือนเป็นเมืองปิดอยู่ในหุบ

เขา ก็ได้เปิดสู่โลกภายนอกอย่างเป็นทางการ ด้วยการตัดถนนเชื่อมกับเชียงใหม่ การคมนาคมเกิดความสะดวกขึ้นตามลำดับ

ช่วงที่ 3 (พ.ศ.2538-ปัจจุบัน) ด้วยการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกขึ้น ประกอบกับเมืองปายที่เป็นเมืองมั่งคั่งไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ มีภูเขา ลำน้ำที่สวยงาม วัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ จึงเป็นเสน่ห์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาชื่นชมบรรยากาศของป่าเขาและธรรมชาติที่ยังสมบูรณ์อยู่ จึงทำให้กระแสการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมครั้งใหญ่อีกครั้ง ด้วยการเข้ามาลงทุนของนักธุรกิจสร้างที่พักและเกสเฮ้าส์

แผนภูมิที่ 7.1 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

7.1.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองปาย

จากการสำรวจภาคสนามและสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประชากร นำมาสู่การวิเคราะห์หาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองปาย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสุนทรียภาพ หรือกายภาพ ด้านวัฒนธรรมและสังคม และด้านประวัติศาสตร์ ดังนี้

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ หรือกายภาพ ประกอบไปด้วย 4 ส่วนคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และเส้นทางการสัญจร โดยเริ่มจากในส่วนแรกรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน จำแนกได้เป็น 2 รูปแบบซึ่งได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานใกล้ถนนสายหลักของชุมชน และการตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่างชุมชน ส่วนพื้นที่เด่นทางธรรมชาติ ประกอบด้วย แม่น้ำปาย ลำน้ำแม่เมือง ลำห้วยปูลุ ลำห้วยม่วงก้อน ป่าไม้และภูเขา ส่วนที่สามพื้นที่เกษตรกรรม จำแนกได้ 3 รูปแบบซึ่งได้แก่ พื้นที่เกษตรติดแม่น้ำปาย พื้นที่เกษตรในที่ราบและ พื้นที่เกษตรบริเวณที่ลาดเชิงเขา และในส่วนสุดท้ายเส้นทางการสัญจรได้แก่ ถนนภายในชุมชนเวียงเหนือ ส่วนถนนสายสำคัญในเวียงใต้คือ ถนนรังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง และชัยสงคราม

องค์ประกอบภูมิทัศน์ด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ พื้นที่ประกอบกิจกรรมและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น สถาปัตยกรรมดั้งเดิม และพื้นที่ทางภูมิปัญญา โดยเริ่มจากพื้นที่ประกอบกิจกรรมและประเพณีดั้งเดิม เกิดขึ้นบริเวณวัดต่างๆ ของชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ และบริเวณที่ว่าการอำเภอปายและเทศบาลตำบลปาย ส่วนด้านสถาปัตยกรรมดั้งเดิม แบ่งออกเป็น สถาปัตยกรรมด้านศาสนาและความเชื่อ โดยด้านศาสนาได้แก่ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดศรีดอนชัย และวัดโป่ง และด้านความเชื่อได้แก่ ศาลเจ้าเมือง เสาหลักเมือง และศาลสมเด็จพระนเรศวร ส่วนสถาปัตยกรรมประเภทอาคารบ้านเรือนประกอบด้วย บ้านทรงไทใหญ่ เรือนคำชาย เรือนไทยพื้นถิ่น และสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตรได้แก่ ยุ้งข้าว เถียงนา และคอกสัตว์ และในส่วนสุดท้ายพื้นที่ทางภูมิปัญญา ประกอบด้วยภูมิปัญญาด้านการเกษตร อันได้แก่ ฝายน้ำล้น และลำเหมือง ส่วนภูมิปัญญาด้านอาหารได้แก่ การทำน้ำพริกคั่วทราย ขนมंगा และถั่วเน่า และภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมนั้นได้แก่ การละเล่นสะล้อซอซึง และการประดิษฐ์ของพารา

องค์ประกอบทางด้านประวัติศาสตร์ อยู่บริเวณชุมชนเวียงเหนือเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นชุมชนแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานจึงมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญซึ่งได้แก่ คันดินคูน้า ประตุมืองเก่าทั้ง 4 ทิศ และบ่อน้ำฮู

7.1.3 คุณค่าและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย

การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองชุมชนเมืองปายประยุกต์จากแนวความคิดของคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO, 2011) ด้านความแท้และความสมบูรณ์ โดยให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามแนวความคิดของ Sofia Capelo and others (Capelo, Barata, and De Mascarenhas, 2011) และ Sandra Neale (Neale, 2011) โดยแบ่งค่าคะแนนออกเป็น 5 ระดับ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายมีความโดดเด่นในลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างภูเขา มีบ้านเรือนตั้งตามโครงข่ายถนนรูปตารางกริด โดยมีแม่น้ำปายไหลผ่าน และโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งมีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวมด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยในแต่ละกลุ่มพื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังต่อไปนี้

กลุ่มพื้นที่ A มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นคือ เป็นพื้นที่ชุมชนโบราณของเมืองปาย โดยมีคุณค่าด้านสุนทรียภาพในระดับสูง ในขณะที่ด้านวัฒนธรรมและสังคม และด้านประวัติศาสตร์อยู่ในระดับปานกลาง มีองค์ประกอบหลักในพื้นที่คือ วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง ประตุมือง คันดินคูนน้ำเก่า ในขณะที่มีบ้านเรือนตั้งตามโครงข่ายถนนรูปตารางกริด ซึ่งจะอยู่ภายในกำแพงเมืองเก่า ส่วนสภาพปัญหาในพื้นที่ที่ปรากฏคือ เริ่มมีการรื้อสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนคือ บ้านไทใหญ่ และยู่ซ่าว เริ่มมีจำนวนลดลง ซึ่งนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ สิ่งปลูกสร้างแบบใหม่เริ่มแทนอาคารบ้านเรือนทรงไทใหญ่ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน แต่ในส่วนของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เริ่มมีการปรับปรุงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้ดีขึ้น ได้แก่ การเก็บรักษาประตูเมืองเก่า การบูรณะคันดินคูนน้ำเก่า

กลุ่มพื้นที่เกษตรกรรม (B C และ H) เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าและความโดดเด่นคือ พื้นที่เกษตร B เป็นพื้นที่เกษตรแบบที่ลาดเชิงเขา ส่วนพื้นที่เกษตร C เป็นพื้นที่เกษตรติดแม่น้ำปาย และพื้นที่เกษตร H เป็นพื้นที่เกษตรติดลำเหมือง มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพและวัฒนธรรมสังคมในระดับสูง ซึ่งมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญในพื้นที่คือ พื้นที่เกษตร B มีระบบลำเหมือง และลำน้ำแม่เมือง อยู่ในพื้นที่เกษตร ในขณะที่พื้นที่เกษตร C มีแม่น้ำปายไหลผ่านพื้นที่เกษตร และพื้นที่เกษตร H มีระบบลำเหมือง และเถียงนาอยู่ในพื้นที่ ในขณะที่กลุ่มพื้นที่นี้มีสภาพปัญหาเกี่ยวกับเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรม เป็นที่พักอาศัย เกสเฮ้าส์ และที่พัก เพื่อการท่องเที่ยว โดยนำมาสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในพื้นที่คือ มีการเพิ่ม

จำนวนของสิ่งปลูกสร้างมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่เกษตรลดลง โดยเกิดจากการขายพื้นที่เกษตรเดิม จากนั้นเกษตรกรยังมีความต้องการพื้นที่เกษตรใหม่ จึงมีการเปิดพื้นที่ใหม่ด้วยการขยายไปยังแนวชายป่า

กลุ่มพื้นที่ D มีคุณค่าความโดดเด่นในด้านลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม สะท้อนถึงพัฒนาการในช่วงที่ 2 จึงมีระดับคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมในระดับปานกลาง ในขณะที่คุณค่าด้านสุนทรียภาพต่ำ โดยมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญคือเส้นทางคมนาคมสาย 1095 และลำห้วยปูเป็นองค์ประกอบสำคัญ บ้านเรือนจึงตั้งตามถนนสายนี้ ซึ่งในกลุ่มพื้นที่นี้มีสภาพปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสถาปัตยกรรม มีอาคารสมัยใหม่เป็นจำนวนมากเกิดขึ้นบริเวณถนนสายนี้ จึงมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนสิ่งปลูกสร้าง บริเวณสองฝากถนนสาย 1095 โดยมีลักษณะสถาปัตยกรรมของไทยใหญ่เริ่มถูกรื้อทิ้งและสร้างอาคารรูปแบบสมัยใหม่แทน

กลุ่มพื้นที่ E เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านลักษณะการตั้งถิ่นฐานบนถนนเส้นชัยสงคราม มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมในระดับปานกลาง ในขณะที่คุณค่าด้านสุนทรียภาพมีระดับต่ำ องค์ประกอบหลักที่สำคัญในพื้นที่คือ ถนนเส้นชัยสงคราม และวัดหัวนา เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ จึงมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายนี้ โดยในกลุ่มพื้นที่นี้พบสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารรูปแบบสมัยใหม่เพิ่มขึ้นเพื่อเป็นที่พัก และเกสเฮ้าส์ จึงมีแนวโน้มการขยายตัวของที่พักและเกสเฮ้าส์เป็นจำนวนมากในกลุ่มพื้นที่นี้

กลุ่มพื้นที่ F มีความโดดเด่นในการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองของเมืองปาย มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพในระดับสูง คุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคมมีระดับปานกลาง และคุณค่าด้านประวัติศาสตร์มีระดับต่ำ องค์ประกอบหลักที่สำคัญในพื้นที่นี้คือ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม ศาลเจ้าเมือง เสาหลักเมือง ศาลสมเด็จพระนเรศวร โครงข่ายถนนรูปดาวกริด โดยเส้นถนนที่สำคัญคือ รางสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง และชัยสงคราม เหล่านี้เป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ส่งผลให้มีบ้านเรือนตั้งตามโครงข่ายถนน และโดยรอบวัดต่างๆ สภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่นี้คือ สถาปัตยกรรมไทยใหญ่เริ่มลดลงถูกรื้อทิ้ง และป้ายอาคารต่างๆ ไม่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน จึงมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่คือ ลักษณะของสิ่งปลูกสร้างเปลี่ยนเป็นรูปแบบสมัยใหม่ และมีการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยให้เป็นร้านค้ามากขึ้น

กลุ่มพื้นที่ G พื้นที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเวียงใต้ มีความโดดเด่นในการเป็นย่านการค้าในปัจจุบัน โดยพื้นที่นี้มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ส่งผลให้คุณค่าด้านสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมและสังคมมีระดับต่ำมาก องค์ประกอบหลักที่สำคัญในพื้นที่นี้คือ ถนนสาย 1095 และ

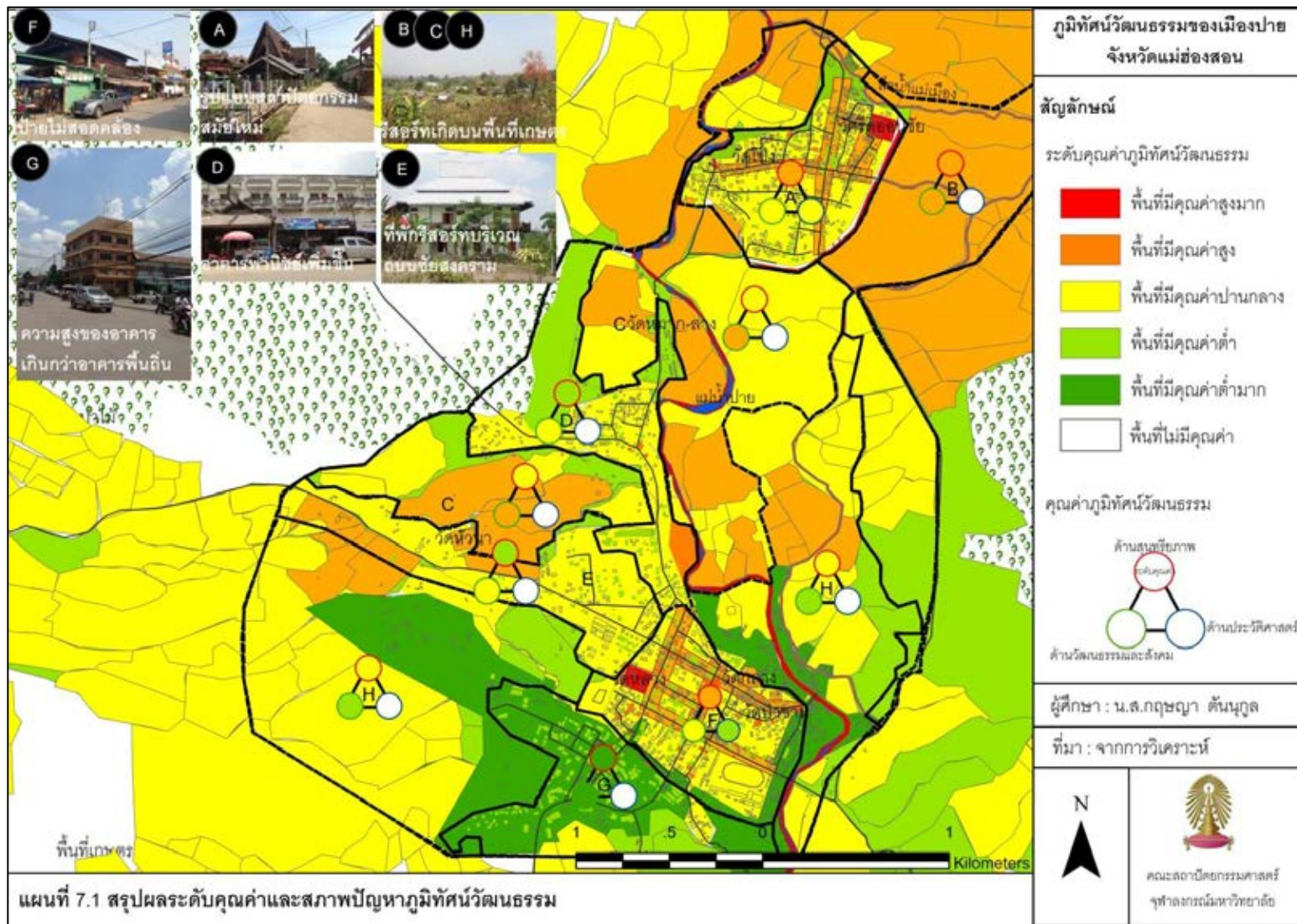
ลำห้วยม่วงก่อนเป็นองค์ประกอบหลักในพื้นที่ โดยมีบ้านเรือนตั้งตามถนนสาย 1095 เป็นหลัก สภาพปัญหาที่พบในพื้นที่นี้คือ ลักษณะสถาปัตยกรรมและความสูงของอาคารไม่สอดคล้องกับ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยรอบ และนำไปสู่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีการ ขยายตัวของบ้านเรือนออกไปบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมใกล้เคียงคือ พื้นที่เกษตร H ด้านทิศ ตะวันตก

โดยจากผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย พบว่าถึงแม้เมือง ปายจะเป็นเมืองของการท่องเที่ยวที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสิ่งปลูกสร้างและการใช้ ประโยชน์ที่ดินที่ค่อนข้างเร็ว เมื่อทำการศึกษาจึงทราบว่าเมืององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นและคงคุณค่าของเมืองปายยังคงอยู่และไม่ได้เปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสของการพัฒนาคือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างภูเขา บ้านเรือนตั้งตามโครงข่ายการคมนาคมที่มี รูปแบบเป็นตารางกริด โดยมีแม่น้ำปายไหลผ่านและรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังคงโอบล้อม ชุมชน เหล่านี้เป็นตัวสะท้อนถึงระบบวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ ที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็น ส่วนใหญ่และยังคงยึดถือวิถีของเกษตรกรรมเป็นหลัก ประกอบกับการมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีความ สอดรับกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความ มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองปาย

จากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม พบว่ามีจำนวนการเพิ่มขึ้นของสิ่ง ปลูกสร้างประเภทที่พักและเกสเฮ้าส์ในพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณ H ตะวันตก C ตะวันตก H ตะวันออก ตามลำดับ ประกอบกับเมื่อพิจารณาผังเมืองรวมของชุมชนปาย ได้มีการกำหนดบริเวณ กลุ่มพื้นที่เกษตรดังกล่าวในเป็นพื้นที่ชนบท-เกษตรกรรม โดยตรงกับกลุ่มพื้นที่เกษตรกรรม C ตะวันตกและพื้นที่ H ตะวันตก-ตะวันออก แต่พบว่าแม้มีผังเมืองรวมมาควบคุมลักษณะการใช้ ที่ดิน ในความเป็นจริงไม่สามารถจะควบคุมการเกิดขึ้นของอาคารและสิ่งก่อสร้างเหล่านี้บนพื้นที่ เกษตรกรรมได้ จากข้อมูลในส่วนของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณพื้นที่ เกษตรที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น มีอัตราการเพิ่มขึ้นของอาคารสิ่งปลูกสร้างมากที่สุด เมื่อ เปรียบเทียบกับกลุ่มพื้นที่อื่นๆ

จากการศึกษาและทบทวนผังเมืองรวมของชุมชนปายที่ครอบคลุมทุกชุมชนทั้ง 7 ชุมชนในอำเภอปาย โดยมีการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองปาย (เวียงเหนือ-เวียงใต้) เป็นผลที่เกิดขึ้น จากกลุ่มคนไทใหญ่ ด้วยการมุ่งเน้นที่อนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย ที่แสดงถึงอัต ลักษณ์ของสังคมเกษตรในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยใหญ่ โดยมีการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์เมือง

ในชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ พื้นที่เกษตรโดยรอบชุมชนทั้งสอง ตลอดจนถึงแนวชายป่า ซึ่งผังเมืองรวมสามารถกำหนดและควบคุมรูปแบบและกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นใหม่ได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น (สรุปได้ดังตาราง (ก) ในภาคผนวก ง) ในความเป็นจริงแล้วลักษณะการใช้ที่ดินและรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในเมืองปาย ยังไม่สอดคล้องกับข้อกำหนดผังเมืองรวมเท่าที่ควร โดยพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม มีอัตราการเพิ่มขึ้นของอาคารและสิ่งปลูกสร้างสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ ในขณะที่พื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่อที่อยู่อาศัยในชุมชนเวียงใต้ บริเวณถนนรังสิยานนท์และชัยสงคราม ด้านตะวันออก มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมและกิจกรรมที่ไม่ได้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตามที่ได้กำหนดไว้ในผังเมืองรวม นอกจากนี้การผังเมืองรวมของเมืองปายยังมีข้อจำกัดในการควบคุมรูปแบบสถาปัตยกรรมและป้ายอีกด้วย

แผนที่ 7.1 สรุปผลระดับคุณค่าและสภาพปัญหาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและมาตรการทางผังเมือง

จากการประเมินระดับคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม พบว่าพื้นที่ที่มีระดับคุณค่าสูงสอดคล้องกับผังเมืองรวมของชุมชนปายที่ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่อการอยู่อาศัย และพื้นที่อนุรักษ์เพื่อการเกษตร ในขณะที่สถานการณ์ทางการท่องเที่ยวของเมืองปายสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และแนวโน้มภูมิทัศน์วัฒนธรรม เริ่มมีการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เกิดขึ้นบนพื้นที่อนุรักษ์เพื่อการเกษตร และแนวริมแม่น้ำ ในขณะที่ผังเมืองรวมได้มีการควบคุมกิจกรรมต่างๆ ในเมืองปาย ให้เป็นไปในลักษณะของการควบคุมเพื่ออนุรักษ์คุณค่าและอัตลักษณ์ทางไทใหญ่ให้ยังคงอยู่ โดยมีการควบคุมกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งพบว่าในพื้นที่จริงบริเวณชุมชนเวียงใต้ไม่ได้เป็นไปตามที่ผังเมืองรวมกำหนดไว้ ซึ่งในผังเมืองรวมยังขาดการควบคุมในเรื่องต่างๆ พร้อมกันนั้นทางเทศบาลตำบลปายควรสนับสนุนการอนุรักษ์เมืองด้วยการกำหนดมาตรการเชิงสนับสนุน และมาตรการเชิงจูงใจ ดังต่อไปนี้

1. มาตรการเชิงควบคุม

1.1) การควบคุมรูปแบบอาคารสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมของชุมชนปาย มีการควบคุมลักษณะของรูปทรงหลังคาและสีของตัวอาคาร แต่ยังขาดการควบคุมรูปแบบของสถาปัตยกรรม จึงส่งผลให้อาคารที่เกิดขึ้นใหม่บนถนนรังสิยานนท์ และชัยสงคราม มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารพาณิชย์หลายคูหา แต่มีรูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่ว หรือปั้นหยาซึ่งไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ จึงสมควรออกเทศบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อควบคุมรูปแบบของอาคารสิ่งปลูกสร้างที่จะเกิดขึ้นใหม่บริเวณพื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่อการอยู่อาศัย (บริเวณถนนรังสิยานนท์ ชัยสงคราม ราษฎร์ดำรง เขตเขากลางค์ และชุมชนเวียงเหนือ) โดยกำหนดให้รูปแบบของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่มีลักษณะดังต่อไปนี้

- รูปแบบหลังคาต้องเป็นหลังคาทรงจั่ว หรือปั้นหยา ตามแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และมีความลาดชันไม่น้อยกว่า 25 องศาและไม่เกิน 45 องศา โดยหลังคาต้องมีสีในกลุ่มของสีอิฐ สีน้ำตาล หรือสีเทา

- รูปแบบของอาคารควรแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ โดยมีลักษณะเป็นอาคารที่มีใต้ถุน หรือยกพื้นที่สูง ในอาคารประเภทที่อยู่อาศัย ส่วนอาคารประเภทร้านค้าและพาณิชย์ให้มีลักษณะเป็นบ้านทรงไทใหญ่แต่มีการดัดแปลงให้เป็นร้านค้า โดยมีลักษณะเรือนชั้นเดียวหน้าบ้านกว้าง ไม่ยกใต้ถุนและมีรูปแบบประตูเป็นบานเฟี้ยม โดยใช้สีในกลุ่มสีน้ำตาล สีอิฐ และสีเทา ซึ่งเป็นสีที่มีความกลมกลืนคล้ายกับไม้

- ความสูงของอาคารที่ก่อสร้าง ให้มีความสูงไม่เกิน 7 เมตร โดยวัดความสูงจากระดับพื้นดินที่ใช้ก่อสร้างถึงยอดผนังชั้นสูงสุด

ลักษณะบ้านทรงไทใหญ่

ลักษณะเรือนพื้นถิ่น

ลักษณะเรือนคำชาย

ลักษณะเรือนพื้นถิ่นประยุกต์

ภาพที่ 7.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมที่กำหนดในพื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่ออยู่อาศัย

1.2) การกำหนดที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและพื้นริมแม่น้ำปาย จากข้อมูลอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนอาคารบนพื้นที่เกษตรกรรมมีอัตราที่สูง ประกอบกับจากผลการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมพบว่าบริเวณพื้นที่เกษตรที่มีอาคารสิ่งปลูกสร้างแทรกอยู่จะส่งผลให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมลดลง และทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ของเมืองปาย ดังนั้นจึงควรปรับปรุงข้อกำหนดผังเมืองรวมเมืองปาย โดยเพิ่มสัดส่วนที่ว่างรอบอาคารให้มากขึ้น จากเดิมร้อยละ 40 เป็นร้อยละ 50 นอกจากนี้ยังควรจำกัดความสูงของอาคาร ไม่ให้สูงเกิน 2 ชั้น หรือ 7 เมตร และควบคุมไม่ให้มีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ในการใช้ที่ดินประเภทนี้

พื้นที่ริมน้ำจากผังเมืองรวม พบว่าบริเวณพื้นที่ที่มีการกำหนดให้เป็นที่ดินประเภทที่โล่ง เพื่อนันทนาการและการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการกำหนดระยะถอยร่นจากแนวแม่น้ำเป็นระยะไม่น้อยกว่า 10 เมตรในเขตเทศบาล ซึ่งพบว่ายังไม่เพียงพอที่จะควบคุมอาคารสิ่งปลูกสร้างในบริเวณพื้นที่นี้ ซึ่งมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ และสังคม-วัฒนธรรมในระดับที่สูงมาก โดยควรกำหนดระยะถอยร่นจากแม่น้ำเพิ่มเป็น 15 เมตร เพื่อการรักษาสภาพแวดล้อมของแนวแม่น้ำปายให้ยังคงความสมบูรณ์และเพื่อป้องกันความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติ

1.3) การควบคุมกิจกรรมประเภทร้านเหล้า และบาร์ ในบริเวณถนนรังสิยานนท์ และชัยสงครามฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อที่อยู่อาศัยและมีศาสนสถานอยู่ในรัศมีที่ไม่เกิน 100 เมตร มีการควบคุมกิจกรรมประเภทร้านเหล้าและบาร์ให้เข้มงวดไม่อนุญาติให้มีกิจกรรมเหล้าในในพื้นที่

1.4) การควบคุมป้าย หรือสิ่งก่อสร้างที่ติดป้าย ในผังเมืองรวมมีการควบคุมเพียงขนาดของป้ายเท่านั้น ป้ายต่างๆ ตามอาคารบนถนนรังสิยานนท์ขาดัดลักษณะของท้องถิ่น ส่งผลเสียต่อทัศนียภาพและไม่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน ดังนั้นจึงควรกำหนดรูปแบบของป้าย และควบคุมสีที่ใช้ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับชุมชน โดยควรกำหนดให้ใช้ป้ายไม้ ไม้สังเคราะห์ หรือวัสดุเลียนแบบไม้ ขนาดกว้าง 0.50x1.00 เมตร

2. มาตรการเชิงสนับสนุน

2.1) การสนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการอนุรักษ์ โดยเริ่มจากการส่งเสริมให้เกิดวิชาการอนุรักษ์ชุมชน อัตลักษณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรทางการศึกษา เพื่อเป็นการปลูกฝังความรู้ท้องถิ่น และความตระหนักรู้ในกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ของท้องถิ่น

3. มาตรการเชิงจูงใจ เป็นลักษณะการให้รางวัล ชมเชย ยกย่องจากประชาชนในพื้นที่ด้วยกัน เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์คือ ทางเทศบาลตำบลปายควรจัดให้มีการประกวดอาคารบ้านเรือนเก่าที่ยังคงรักษารูปแบบของสถาปัตยกรรมไทใหญ่ดั้งเดิม ด้วยการให้โล่รางวัล และติดป้ายประกาศรางวัลบริเวณหน้าบ้านที่ได้รับรางวัล เพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่คนในชุมชน ให้เกิดแรงบันดาลใจในการฟื้นฟู และความภาคภูมิใจในบ้านทรงไทใหญ่ดั้งเดิม

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาถึงการจัดทำพื้นที่อนุรักษ์บริเวณชุมชนเมืองปาย เพื่อเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนอื่นๆ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในประเทศไทยและชุมชนที่มีลักษณะคล้ายกันในประเทศใกล้เคียง เพื่อเป็นการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและคุณค่าในแต่ละด้านให้เกิดองค์ความรู้ที่กว้างขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์, 2551.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณและองค์ประกอบของเมือง กรณีศึกษา เมือง
เชียงตุงและเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
และสถาปัตยกรรมไทย, 2549.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. เมืองและแหล่งชุมชน
โบราณในล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสแควร์, 2539.

โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ไทใหญ่ความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

จันทร์ อินทसार. ประวัติบ้านดอน วัดศรีดอนชัย วัดโป่ง วัดหลวง เมืองปายและแม่ฮ่องสอน.
องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ, 2549.

จันทร์ อินทसार. ประวัติอำเภอปาย. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2556.

จิรพันธ์ ทองเจริญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมู
จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาค
วิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2552.

ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล และสิงหนาท แสงสีหนาท. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนไทใหญ่. คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ญาดา นาคะสิทธิ์. การอนุรักษ์ชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

दनัย ทายตะคุ และวชิร สอแสง. การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์และสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมฝั่ง
ตะวันออกของกรุงเทพมหานครท่ามกลางกระแสความเป็นเมือง, วารสารการจัดการ
สิ่งแวดล้อม 8, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2555).

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. โครงการศึกษากระบวนการทางผังเมืองในการอนุรักษ์หลวงพระบางให้เป็นเมืองมรดกโลก. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

ที่ว่ากล่าวอำเภอลาย. บรรยายสรุปอำเภอลาย แม่ฮ่องสอน พ.ศ.2550. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) เทศบาลตำบลลาย. ข้อมูลครัวเรือนจำนวนประชากร อำเภอลาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.พ.ศ. 2555.

ธวัชชัย มานิตย์. ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาตำบลเวียงใต้ อำเภอลาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์) ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.

ปราณี ศิริธร. แม่ฮ่องสอน สารคดี ฉบับพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, 2536.

มนธิรา ราโท. อัตลักษณ์ไทใหญ่ในกระแสความเปลี่ยนแปลง. ศูนย์แม่โขงศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

วรรณุช จำปานิล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

วัฒนธรรม, กระทรวง. สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร, 2549.

สมชาย ใจปิ่น. การเกษตรในอำเภอลาย. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556.

สว่าง ศรีวิชัย. การสร้างสะพานประวัติศาสตร์. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2556.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. การระบุคุณลักษณะสาระสำคัญของพื้นที่. กรุงเทพมหานคร, 2548.

แสน ใจแปง. ความเป็นมาของศาลเจ้าเมืองลาย. สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556.

หทัย สิริพัฒนากุล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กลุ่มวิชาการอนุรักษ์โบราณสถานสำนักงานโบราณคดี, 2550.

อรศิริ ปาณินท์. สถาปัตยกรรมใต้. กรุงเทพมหานคร: ประชาชน, 2539.

ภาษาอังกฤษ

Australia ICOMOS. The Burra Charter. Australia ICOMOS : Australai, 1999.

Capelo, S, Themudo, F, Barata, and De Mascarenhas, J,. Why Are Cultural Landscape Of Various Values? Thinking About Heritage Landscape Evaluation and Monitoring Tools. Journal of Landscape Ecology, 2011.

Gilbert, and Dolan (1998) cited in Priya Jain, Goody Clancy. Preserving Cultural Landscapes: A Cross-Cultural Analysis : Boston, Massachusetts, United States, 2007.

Heritage Victoria. Landscape Assessment Guidelines For Cultural Heritage Significance. Heritage Council of Victoria, Austria, 2009.

IUCN. Guidelines for Reviewers of Cultural Landscapes -The Assessment of Natural Values in Cultural Landscapes. IUCN World Heritage Panel, 2006.

J Fower. World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002. UNESCO World Heritage Centre. Paris, France, 2003.

Lennon, J, Mathews, S, and Associates. Cultural Landscape Mangement. Cultural Heritage Working Group Australian Alps Liaison Committee : Australia, 1996.

Mitchell, N, Rössler, M, and Tricaud, P., World Heritage Cultural Landscapes. UNESCO World Heritage Centre. Paris, France, 2009.

Sauer (1925) cited in Priya Jain, Goody Clancy. Preserving Cultural Landscapes: A Cross-Cultural Analysis : Boston, Massachusetts, United States, 2007.

Sandra Neale. Guidelines for Identifying, Researching, and Evaluating Cultural Heritage Landscapes in Thorold, Ontario. Heritage Thorold, 2011.

Smith, J, and associates., Definition and Assessment of Cultural Landscapes of Heritage Value on NCC Lands. Capital Planning and realasset Management Branch, Canada, 2004.

Theano S. Terkenli. Toward a theory of the Landscape: the Aegean landscape as a cultural image. Department of Geography, university of the Aegean Greece, 2001.

UNESCO. World Heritage Center. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. France, 2011.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามชุดที่ 1

แบบสอบถามงานวิจัย

เรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จุดสำรวจ _____ วันที่ _____

ผู้สำรวจ _____ เวลาที่สัมภาษณ์ _____

แบบสอบถามนี้ว่าด้วยเรื่องการระบุสถานที่ที่มีความสำคัญและควรอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ในบริเวณตำบลเวียงใต้ และชุมชนใกล้เคียงคือตำบลเวียงเหนือ การตอบแบบสอบถามในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการระบุคุณค่า และการประเมินระดับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายต่อไป ดังนั้นจึงขอความกรุณาในการตอบแบบสอบถามให้ข้อมูลที่ครบถ้วน และตรงกับความ เป็นจริงที่สุด ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลจะไม่มี การนำเสนอมูลเป็นรายบุคคลและไม่มีผลกระทบในทางใดๆต่อท่าน

นางสาวกฤษฎา ตันนุกูล

นิสิตระดับปริญญาโท ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสอบถามประกอบด้วย 2 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการระบุสถานที่สำคัญที่ควรแก่การอนุรักษ์ และสภาพปัญหาทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเมืองปาย

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดระบุคำตอบที่ตรงความเป็นจริงของท่านทุกคำถามด้วยการทำเครื่องหมาย / ใน ที่กำหนด1.1 เพศ (1) ชาย (2) หญิง 21.2 อายุ.....ปี 31.3 สถานภาพ (1) โสด (2) สมรส (3) หย่าร้าง/หม้าย 4

1.4 ระดับการศึกษา

 (1) ต่ำกว่าประถมศึกษา (2) ประถมศึกษา (3) มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า / ปวช. (4) อนุปริญญา / ปวส . (5)ปริญญาตรีขึ้นไป 5

1.5 การนับถือศาสนา

(1) พุทธ (2) คริสต์ (3) อิสลาม (4) อื่นๆ..... 6

1.6 ชนเผ่า

(1) ไทใหญ่ (2) พื้นเมือง (3) กระเหรี่ยง
 (4) ลีซอ (5) อื่นๆ ระบุ..... 7

1.7 อาชีพ

(1) นักเรียน / นักศึกษา (2) เกษตรกร ระบุ.....
 (3) ราชการ / รัฐวิสาหกิจ ระบุ..... (4) พนักงาน ระบุ.....
 (5) ลูกจ้างประจำ ระบุ..... (6) ลูกจ้างชั่วคราว ระบุ.....
 (7) รับจ้างทั่วไป ระบุ..... (8) ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย ระบุ.....
 (9) อุตสาหกรรมในครัวเรือน ระบุ..... 8

1.8 สถานภาพในบ้าน

(1) เจ้าบ้าน (2) ผู้อาศัย 9

1.9 จำนวนสมาชิกในครอบครัวของท่าน (เฉพาะที่อยู่ประจำ) รวม.....คน

เป็นชาย.....คน หญิง.....คน 10-12

1.10 รายได้ทั้งครอบครัวรวมกันเป็น.....บาทต่อเดือน 131.1 ระยะเวลาที่ครอบครัวท่านอาศัยอยู่ในชุมชน.....ปี 14

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการระบุสถานสำคัญที่ควรแก่การอนุรักษ์ และสภาพปัญหาทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเมืองปาย

คำชี้แจง โปรดทำความเข้าใจความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากข้อความในกรอบสี่เหลี่ยม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ พื้นที่ที่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติรวมเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ ประเพณี หรือเป็นพื้นที่ที่แสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือมีความงาม

จากข้อความข้างต้นท่านคิดว่าในชุมชนเมืองปายมีสถานที่ใดที่มีลักษณะตรงกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและเป็นสถานที่ที่ควรได้รับการอนุรักษ์ ตัวอย่างเช่นสถานที่ที่มีความสำคัญในเรื่องต่างๆต่อไปนี้ สถานที่ที่มีความสำคัญทางธรรมชาติ ศาสนสถาน ประวัติศาสตร์ ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นที่การเกษตร อาคารหรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญ เป็นต้น

2.2 ท่านคิดว่าในปัจจุบันเมืองปายมีสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมข้างต้น
อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.3 จากสภาพปัญหาดังกล่าวท่านคิดว่ามีแนวทางในการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4 ท่านคิดว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความสำคัญกับชุมชนของท่านมากหรือน้อยอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

แบบสำรวจภาคสนาม
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การสำรวจภาคสนามในพื้นที่เมืองปาย ได้แก่บริเวณชุมชนเวียงใต้และชุมชนเวียงเหนือ ซึ่งเป็นการสำรวจตามองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม หรือสถานที่ที่มีความสำคัญตามที่กลุ่มประชากรตัวอย่าง 93 คนได้ระบุไว้ในแบบสอบถาม ในการสำรวจภาคสนามเป็นการสำรวจตามลักษณะทางกายภาพ สภาพจริงในปัจจุบัน ซึ่งนำไปสู่การนำเอาข้อมูลจากการสำรวจลงในแผนที่ เพื่อทำการวิเคราะห์หาคูณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ต่อไป

องค์ประกอบ	คำอธิบาย / ตำแหน่ง
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	
โครงสร้างของพื้นที่ในชุมชน	
ลักษณะของการจัดกลุ่มพื้นที่	
การใช้ประโยชน์ที่ดิน	
พื้นที่การเกษตรกรรม	
พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น	
พื้นที่แสดงลักษณะที่เด่นทางธรรมชาติ	

องค์ประกอบ	คำอธิบาย / ตำแหน่ง
พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์	
คันทิน คุน้ำเก่า ประตุมืองเก่า บ่อน้ำสุ	
ลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม	
เรือนอาศัย ร้านค้า ศาสนสถาน	
โครงข่ายการสัญจร	
ระบบถนนดั้งเดิม ถนนที่มีความสำคัญทาง ประวัติศาสตร์	

ประเด็นสัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. อาจารย์จันทร์ อินทสาร (ช่วงระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานของเมืองปาย)

- ประวัติความเป็นมาของเมืองปาย
- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือนในช่วงแรก
- บริเวณใดที่เป็นพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของเวียงเหนือ และเวียงใต้
- ความสัมพันธ์ของเมืองปายกับชุมชนอื่นโดยรอบ
 - ในอดีตเมืองปายมีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆหรือไม่ หากมีใช้วิธีการหรือเส้นทางในการติดต่ออย่างไร
 - เส้นทางในการเดินทางของชุมชนระหว่างเวียงเหนือ – เวียงใต้ในอดีตใช้เส้นทางใดในการติดต่อ
- ลักษณะเศรษฐกิจในอดีตของเมืองปาย
 - ลักษณะเศรษฐกิจของเมืองปายในอดีตมีอาชีพหลักและพืชเศรษฐกิจหลักคืออะไร
 - การค้าขายในอดีตช่วงแรกของการตั้งเมืองปายมีการค้าขายอะไรบ้าง และทำการแลกเปลี่ยนสินค้าในรูปแบบใดกับชุมชนใด เช่นการค้าเพชรพลอย การค้าไม้ อื่นๆ
- ปัจจัยใดส่งผลต่อการขยายเมืองของเวียงเหนือออกมา
- ลำดับการตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชนของเมืองปายชุมชนใดก่อนขึ้นก่อน-หลัง เวียงเหนือ เวียงใต้ แม่ฮี้ ไปงสา เมืองแปง ทุ่งยาว แม่नाเติง
- ท่านคิดว่าสิ่งใดที่เข้ามาในอำเภอปาย แล้วเป็นเหตุทำให้เมืองปายเกิดความเปลี่ยนแปลงไปในด้านของทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะสังคม และเศรษฐกิจ

2. อาจารย์แสน ใจแปง และคุณสว่าง ศรีวิชัย (ลักษณะสภาพสังคมในช่วงพ.ศ.2400-2538 และความเป็นมาของศาลเจ้าเมือง)

- ลักษณะสภาพสังคมในช่วงนั้นเป็นอย่างไร
- บ้านเรือนส่วนใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใด

- อาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนมีอาชีพอะไร
- ประวัติความเป็นมาของศาลเจ้าเมืองมีความเป็นมาอย่างไร ช่วงแรกตั้งอยู่ที่ไหน
- ประวัติความเป็นมาของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปาย
- สาเหตุของการขยายเมืองของเวียงเหนือมาเวียงใต้

3. คุณอาภา แสงโชติ (สภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในปัจจุบัน)

- สภาพสังคมและวัฒนธรรม
 - ลักษณะสภาพสังคมในปัจจุบันของเมืองปายเป็นอย่างไร
 - เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในเมืองปายส่งผลให้ชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง
 - ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองปายที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมา มีอะไรบ้าง
- เศรษฐกิจ
 - อาชีพหลักของคนในชุมชนปายได้แก่อะไร
 - ผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่มาจากภูมิปัญญาพื้นบ้านคืออะไร

4. เกษตรอำเภอปาย (เรื่องเกษตรกรรมของเมืองปาย)

- พืชเศรษฐกิจหลักของเมืองปายในปัจจุบันคืออะไร
- แหล่งน้ำที่นำมาใช้ในพื้นที่เกษตรได้จากแหล่งใด มีวิธีการอย่างไรในการนำน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตร และวิธีการนี้เริ่มมีการใช้เมื่อใดแตกต่างจากวิธีการในอดีตหรือไม่
- จำนวนร้อยละของพืชที่ปลูกในเมืองปาย
- จำนวนร้อยละของประเภทพื้นที่การเกษตรกรรมของเมืองปาย
- ท่านคิดว่าพื้นที่เกษตรกรรมของเมืองปายมีลักษณะที่เด่นแตกต่างจากการพื้นที่เกษตรที่อื่นหรือไม่อย่างไร
- ท่านคิดว่าพื้นที่เกษตรของเมืองปาย (เวียงเหนือ-เวียงใต้) บริเวณใดที่มีความสมบูรณ์และสวยงามในเชิงทัศนียภาพมากที่สุด

แบบระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แบบระบุคุณค่าเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่าด้วยเรื่องการระบุคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในการระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปทำการจัดแบ่งพื้นที่ตามลักษณะของคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และนำไปสู่การประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

ส่วนที่ 1 คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ระบุคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ (ทำเครื่องหมาย / ในช่องว่าง)

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
วัฒนธรรมและสังคม									
พื้นที่จัดกิจกรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น									
- วัดหลวง									
- วัดกลาง									
- วัดป่าขาม									
- วัดหัวนา									
- วัดศรีดอนชัย									
- วัดโป่ง									
- ที่ว่าการอำเภอปาย									
- เทศบาลตำบลปาย									
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม									
สถาปัตยกรรมด้านศาสนาและความ									

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
เชื้อ ด้านศาสนา - วัดหลวง - วัดกลาง - วัดป่าขาม - วัดหัวนา - วัดศรีดอนชัย - วัดโป่ง ด้านความเชื่อ - ศาลสมเด็จพระนเรศวร - เสาหลักเมือง - ศาลเจ้าเมือง									
สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน - บ้านทรงไทใหญ่ - เรือนทรงพื้นบ้าน - อาคารพานิช บ้านสมัยใหม่									

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร - ชุ้งข้าว - เถียงนา - คอกเลี้ยงสัตว์									
พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น									
ภูมิปัญญาที่เกิดจากการเกษตร - ฝายน้ำล้น - ลำเหมือง									
ภูมิปัญญาด้านอาหาร - การทำขนมงา - น้ำพริกคั่วทราย - ถั่วเน่าแผ่น									
ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม - การเล่นสะล้อซอซึง - การประดิษฐ์ของพารา									

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
สุนทรียภาพ									
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน - การตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายหลักของชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ - การตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางหลวงเชื่อมระหว่างชุมชน (ถนนสาย1095)									
พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ - แม่น้ำปาย - หนองกระทิง - ลำห้วยปู้ - ลำห้วยม่วงก้อน - ลำห้วยแม่เมื่อง - ป่าไม้และภูเขา									
พื้นที่เกษตรกรรม - พื้นที่เกษตรกรรมติดริมแม่น้ำปาย									

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ราบ - พื้นที่เกษตรกรรมบนที่ลาดเชิงเขา 									
โครงข่ายการสัญจร <ul style="list-style-type: none"> - ชัยสงคราม - รังสิยานนท์ - ราฎร์ดำรง - ถนนภายในชุมชนของเวียงเหนือ 									
ประวัติศาสตร์									
พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ <ul style="list-style-type: none"> - คูเมือง คันทินเก่า - ประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ประตูมาน ประตูดำ ประตูชัย และประตูเวียงหลวง - บ่อน้ำสุ 									

แบบประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แบบประเมินเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่าด้วยเรื่องการประเมินให้ระดับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในการประเมินระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการกำหนดมาตรการต่างๆบริเวณพื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อยังคงรักษาคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปายให้ยังคงมีคุณค่าต่อไป

นางสาวกฤษฎา ตันนุกุล

นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 1 โปรดประเมินให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ที่ระบุไว้ โดยการให้ระดับคะแนน 1-5 ในช่องว่างของเกณฑ์คุณค่าแต่ละเกณฑ์

โดยที่ 5 คือ ระดับดีมาก 4 คือ ระดับดี 3 คือ ระดับปานกลาง
2 คือ ระดับต่ำ 1 คือ ระดับต่ำมาก

พื้นที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม			
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม	ศูนย์รวมทางจิตใจ
วัดศรีดอนชัย				
วัดโป่ง				
วัดหมากกลาง				
วัดหลวง				
วัดกลาง				
วัดป่าขาม				
วัดหัวนา				
มัสยิดอัลอิสรออล				
พื้นที่เกษตรกรรม				
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่				
เรือนไทยพื้นถิ่น				
อาคารสมัยใหม่				
เสียดินนา				
ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการอำเภอปาย)				
ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)				
คันดินคูน้ำ				
การประดิษฐ์ของพารา (วัดโป่ง)				
ขนมงา (เวียงเหนือ)				
ถั่วเน่าแผ่น (เวียงเหนือ)				
สล้อซอซิ่ง (เวียงเหนือ-ใต้)				
น้ำพริกคั่วทราย (เวียงใต้)				

พื้นที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ		
	ความงามด้าน ธรรมชาติหรือการ ออกแบบ	สภาพโดยรอบสอดคล้อง กับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่ พึงพาธรรมชาติ
วัดศรีดอนชัย			
วัดโป่ง			
วัดหมากกลาง			
วัดหลวง			
วัดกลาง			
วัดป่าขาม			
วัดหัวนา			
มัสยิดอัลอิสรออ์			
พื้นที่เกษตรกรรม			
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทย ใหญ่			
เรือนไทยพื้นถิ่น			
อาคารสมัยใหม่			
เถียงนา			
ลำเหมือง			
แม่น้ำปาย			
แม่น้ำแม่เมือง			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ ถนนสายหลักของชุมชน			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ เส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่าง ชุมชน			
ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน กระจายตามพื้นที่เกษตรกรรม			
เส้นทางการสัญจร ถนนชัย สงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ ดำรง			

พื้นที่มีคุณค่าด้าน ประวัติศาสตร์	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์		
	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคล สำคัญ	มีหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ปรากฏ อยู่
วัดศรีดอนชัย			
วัดโป่ง			
วัดหมา-กลาง			
วัดหลวง			
เสาหลักเมือง			
ศาลเจ้าเมือง			
ศาลสมเด็จพระนเรศวร			
คันดิน คูน้ำ ประตูเมือง เก่า			
บ่อน้ำสุ			
บริเวณตั้งถิ่นฐานเดิมของ เวียงเหนือ			
บริเวณตั้งถิ่นฐานเดิมของ เวียงใต้			
เส้นทางจารจร ถนน ชัยสงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง			

ส่วนที่ 2 โปรดประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อให้ทราบถึงระดับความคงอยู่ของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการให้ระดับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมข้างต้น ในส่วนนี้เป็นการประเมินภาพรวมของพื้นที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าพื้นที่นั้นคงคุณค่าอยู่ในระดับใด โดยที่ 5 คือ ระดับดีมาก 4 คือ ระดับดี 3 คือ ระดับปานกลาง 2 คือ ระดับต่ำ 1 คือ ระดับต่ำมาก

พื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าความแท้จริง						คุณค่าความสมบูรณ์				รวม
	ยังคงสภาพคงอยู่คงออกม	ยังคงใช้วัสดุเดิมเดิม	ยังคงประเพณี เทคนิค และระบบการบรรดัดจัด	ตำแหน่งที่ตั้งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมรอบ	จิตวิญญาณและความรู้สึกที่ยังคงรับรู้ได้ถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและสุนทรียภาพ	ยังคงลักษณะหรือบทบาททางการใช้งานเดิม	มีความสำคัญด้านทัศนียภาพหรือสุนทรียศาสตร์	มีขนาดขอบเขตของลักษณะเด่นทางกายภาพที่ชัดเจนเหมาะสมแก่ประเภท	ยังคงความเป็นธรรมทางนิติและคุณสมบัติของระบบธรรมชาติ	หายาก	
วัดศรีวัดอนชัย											
วัดโป่ง											
วัดหมากกลาง											
วัดหลวง											
วัดกลาง											
วัดป่าขาม											
วัดหัวนา											
มัสยิดอัลอิสรอล											

พื้นที่ที่มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าความแท้จริง						คุณค่าความสมบูรณ์				รวม	
	ระบบสถาปัตยกรรม ออก	มรดกอันมีคุณค่าเชิง วัฒนธรรม	ยังคงมีคุณค่า อยู่	ยังคงมีคุณค่า อยู่	ยังคงมีคุณค่า อยู่	ยังคงมีคุณค่า อยู่	มีคุณค่าความ สมบูรณ์	มีคุณค่าความ สมบูรณ์	มีคุณค่าความ สมบูรณ์	มีคุณค่าความ สมบูรณ์		
พื้นที่เกษตรกรรม												
บ้านทรงพื้นเมือง หรือ ไทยใหญ่												
เรือนไทยพื้นถิ่น												
อาคารสมัยใหม่												
เจียงนา												
ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการอำเภอป่า)												
เสาหลักเมือง												
ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)												
คันดินคูน้ำ ประตูเมือง เก่า												
ป้อมน้ำ												

พื้นที่ที่มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าความแท้จริง						คุณค่าความสมบูรณ์				รวม	
	ยัง ขาดการเข้าถึง	ยัง เห็นคุณค่าเพียง บางส่วน	ยัง เห็นคุณค่าเพียง บางส่วน	ยังคง เห็นคุณค่าเพียง บางส่วน	ยังคง เห็นคุณค่าเพียง บางส่วน	ยังคง เห็นคุณค่าเพียง บางส่วน	มี คุณค่าเพียง บางส่วน	มี คุณค่าเพียง บางส่วน	มี คุณค่าเพียง บางส่วน	มี คุณค่าเพียง บางส่วน		
การประดิษฐ์ของพารา (วัดโป่ง)												
ขนมกา (เวียงเหนือ)												
ถั่วเน่าแผ่น (เวียงเหนือ)												
สล้อซอซิ่ง (เวียงเหนือ- ใต้)												
น้ำพริกคว่ำทราย (เวียง ใต้)												
เส้นทางการสัญจร ถนน ชัยสงคราม รั้งสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง												
ลำเหมือง												
แม่น้ำปาย												

พื้นที่ที่มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าความแท้จริง						คุณค่าความสมบูรณ์				รวม	
	ยังคงปรากฏเด่น ชัด	ยังคงเห็นเด่น ชัด	ยังคงปรากฏเด่น ชัด	ยังคงปรากฏเด่น ชัด	ยังคงปรากฏเด่น ชัด	ยังคงปรากฏเด่น ชัด	มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม		
แม่น้ำแม่เมือง												
ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน บริเวณถนนสายหลักของ ชุมชน												
ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน บริเวณเส้นทางหลวงที่ เชื่อมระหว่างชุมชน												
ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน กระจายตามพื้นที่ เกษตรกรรม												
ประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม												
ภาพรวมของพื้นที่ที่มีคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม												
ภาพรวมของพื้นที่ที่มี												

พื้นที่ที่มีคุณค่าทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าความแท้จริง						คุณค่าความสมบูรณ์			รวม
	ยังคงรักษา เอกลักษณ์	ยังคงใช้วัสดุเดิม ใหม่	ยังคงประเพณี เทคนิคและ รูปแบบการจัด ระบบการ	ตำแหน่งที่ตั้ง สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อม โดยรอบ	จิตวิญญาณ และความรู้สึก ที่ยังคงอยู่ ได้ยังคงคง ทนอยู่ ประวัติศาสตร์ ที่มี เอกลักษณ์ เฉพาะ	ยังคงใช้ แบบฉบับ เดิม	มีความ สัมพันธ์ กับ สุนทรียศาสตร์	มีขนาด ของพื้นที่ ที่เหมาะสม กับ บริบท	ยังคง รักษา เอกลักษณ์ และ คุณค่า	
คุณค่าทางวัฒนธรรมและ สังคม										
ภาพรวมของพื้นที่ที่มี คุณค่าทางสุนทรียภาพ										
ภาพรวมของพื้นที่มีคุณค่า ทางประวัติศาสตร์										
ภาพรวมของเมืองปาย										

ภาคผนวก ข

ผลการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ในการระบุสถานที่สำคัญและควรแก่การอนุรักษ์ทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลจากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 93 คนไว้ในเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนเวียงเหนือและเวียงใต้ ซึ่งภายในแบบสอบถามให้ระบุถึงสถานที่สำคัญของเมืองปายและเป็นสถานที่ที่ควรแก่การอนุรักษ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจากการสอบถามได้ผลการสำรวจออกมาแสดงได้ดังตาราง (ก-จ)

ตาราง (ก) ผลการระบุสถานที่สำคัญที่มีทางลักษณะเด่นทางธรรมชาติ

เวียงใต้		เวียงเหนือ	
สถานที่สำคัญทางธรรมชาติ	จำนวน (ร้อยละ)	สถานที่สำคัญทางธรรมชาติ	จำนวน (ร้อยละ)
แม่น้ำปาย	53	แม่เมือง	36
ห้วยม่วงก่อน	5	ลำห้วยบ้านโฮ้ง	2
ห้วยปู่	2		
ภูเขา	2		
หนองกระทิง	2		
รวม		100	

ตาราง (ข) ผลการระบุประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น

ประเพณี	จำนวน (ร้อยละ)	ศิลปะ วัฒนธรรม	จำนวน (ร้อยละ)
ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง	19	รำนา	3
ปอยส่างลอง	18	รำโต	3
หลู้ข้าวหยาฎี/ทำบุญข้าวใหม่	18	ฟ้อนเล็บ	2
ดับไฟเทียน	11		
ยี่เป็ง	10		
ตานหลวง	7		
กาดหลู่	5		
ถวายข้าวมธุปายาส	2		
ส่งแถสงจน	3		
ผีผาหม้อนั่ง	3		
รวม	100		

ตาราง (ค) ผลการระบุสถานที่สำคัญทางด้านสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมด้านศาสนา	ร้อยละ	สถาปัตยกรรมด้านความเชื่อ	ร้อยละ
วัดศรีดอนชัย	33	เสาหลักเมือง	1
วัดน้ำฮู	21	ศาลสมเด็จพระนเรศวร	1
วัดโป่ง	11	ศาลเจ้าเมือง	1
วัดหลวง	11	สถาปัตยกรรมบ้านเรือน	
วัดกลาง	6	บ้านทรงไทยใหญ่	3
วัดป่าขาม	5		
วัดหมากกลาง	4		
วัดหัวนา	3		
มัสยิด	1		
รวม			100

ตาราง (ง) ผลการระบุภูมิปัญญาท้องถิ่นของเมืองปาย

ภูมิปัญญา	จำนวน (ร้อยละ)
พื้นที่เกษตรกรรม	11
ฝายน้ำล้น/ลำเหมือง	5
การทำขนมงา	32
การทำน้ำพริกคั่วทราย	21
การทำถั่วเน่าแผ่น	16
การละเล่นดนตรีประเภทสะล้อซอซึง	11
การประดิษฐ์จองพารา	5
รวม	100

ตาราง (จ) ผลการระบุสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองปาย

เวียงใต้		เวียงเหนือ	
ประเภทพื้นที่ทางประวัติศาสตร์			
สถานที่สำคัญ	จำนวน (ร้อยละ)	สถานที่สำคัญ	จำนวน (ร้อยละ)
พระสถูปเจดีย์พระพินางสุพรรณ กัลยา	58	ประตูเมือง กำแพงเมือง	33
(วัดน้ำฮู)		คันดิน คูน้ำ	
		ป้อมน้ำฮู	8
รวม			100

ภาคผนวก ค

ผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองปาย ได้แบ่งการประเมินออกเป็น 2 ส่วน ในส่วนแรก เป็นการให้ระดับคะแนนของคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านทั้ง 3 ด้านในแต่ละองค์ประกอบ ในส่วนที่ 2 เป็นการประเมินคุณค่าทางด้านความแท้จริงและความสมบูรณ์รวมกับคะแนนคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านและแต่ละองค์ประกอบ ซึ่งผู้ศึกษาเป็นผู้ทำการระบุคุณค่าและประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยให้ผู้รู้ทั้ง 5 ท่าน เป็นที่ปรึกษาในการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม แสดงผลการประเมินได้ดังตาราง (ก-จ) ซึ่งผู้รู้ทั้ง 5 ท่านมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. คือ คุณสว่าง ศรีวิชัย ประธานชมรมผู้อาวุโสอำเภอปาย
2. คือ คุณสมชาย ใจปิ่น นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
3. คือ คุณเต็มศักดิ์ แสงโชติ ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย
4. คือ อ.จันท์ อินทสาร ปราชญ์ท้องถิ่น
5. คือ อ.ธนวัฒน์ วงศ์วาน ข้าราชการครู

ส่วนที่ 1 ผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้าน

ตาราง (ก) แสดงผลการระบุคุณค่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึงพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
วัฒนธรรมและสังคม									
พื้นที่จัดกิจกรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น									
- วัดหลวง ●	/	/	/	/					
- วัดกลาง ●	/	/		/					
- วัดป่าขาม ●	/			/					
- วัดห้วยนา ●	/	/	/	/					
- วัดศรีดอนชัย ●	/	/	/	/					
- วัดโป่ง ●	/	/	/	/					
- ที่ว่าการอำเภอปาย ●	/		/						
- เทศบาลตำบลปาย ●	/		/						
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม									

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
สถาปัตยกรรมด้านศาสนาและ ความเชื่อ									
ด้านศาสนา	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดหลวง 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดกลาง 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดป่าขาม 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดหัวนา 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดศรีดอนชัย 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- วัดโป่ง 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
ด้านความเชื่อ									
- ศาลสมเด็จพระนเรศวร 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- เสาลักเมือง 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- ศาลเจ้าเมือง 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน									
- บ้านทรงไทใหญ่ 	/	/	/	/	/	/	/	/	/
- เรือนทรงพื้นบ้าน 	/	/	/	/	/	/	/	/	/

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
	/		/		/	/			
สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการเกษตร									
- ทุ่งข้าว 	/	/	/		/	/	/		
- เถียงนา 	/	/	/		/	/	/		
- คอกเลี้ยงสัตว์ 	/	/	/		/	/	/		
พื้นที่ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น									
ภูมิปัญญาที่เกิดจากการเกษตร									
- ฝายน้ำล้น 	/	/	/		/	/	/		
- ล้าเหมือง 	/	/	/		/	/	/		
ภูมิปัญญาด้านอาหาร									
- การทำขนมงา 	/	/	/	/			/		
- น้ำพริกคั่วทราย 	/	/	/				/		
- ถั่วเน่าแผ่น 	/	/	/				/		
ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม									
- การเล่นสะล้อซอซึง 	/	/	/	/					

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึงพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
- การประดิษฐ์ของพารา 	/	/	/	/	/	/	/		
สุนทรียภาพ									
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน									
- การตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายหลักของชุมชนเวียงใต้และเวียงเหนือ 	/	/	/		/	/	/		
- การตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางหลวงเชื่อมระหว่างชุมชน (ถนนสาย 1095) 	/		/		/	/			
พื้นที่แสดงลักษณะเด่นทางธรรมชาติ									
- แม่น้ำปาย 	/		/	/	/	/	/		
- หนองกระทิง 	/		/		/	/	/		
- ลำห้วยปู้ 	/		/		/	/	/		
- ลำห้วยม่วงก้อน 	/		/		/	/	/		
- ลำห้วยแม่เมือ 	/		/		/	/	/		

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึงพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
- ป่าไม้และภูเขา 	/		/		/	/	/		
	/		/		/	/	/		
พื้นที่เกษตรกรรม									
- พื้นที่เกษตรกรรมติดริมแม่น้ำปาย 	/			/	/	/	/		
- พื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ราบ 	/	/	/	/	/	/	/		
- พื้นที่เกษตรกรรมบนที่ลาดเชิงเขา 	/	/	/	/	/	/	/		
โครงข่ายการสัญจร									
- ชัยสงคราม 	/		/		/	/	/	/	/
- รังสิยานนท์ 	/		/		/	/	/	/	/
- ราภรณ์ดำรง 	/		/		/	/	/	/	/
- ถนนภายในชุมชนของเวียงเหนือ 	/		/		/	/	/	/	

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม								
	วัฒนธรรมและสังคม				สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์	
	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม	เทคนิควิธีการที่ใช้แบบดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น	ศูนย์รวมทางจิตใจ	ความงามด้านธรรมชาติหรือการออกแบบ	สภาพโดยรวมสอดคล้องกับลักษณะภูมิศาสตร์	แสดงถึงวิถีชีวิตที่พึงพาธรรมชาติ	เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ
ประวัติศาสตร์									
พื้นที่ทางประวัติศาสตร์									
- คูเมือง คันทินเก่า 	/	/	/		/	/	/	/	/
- ประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ประตูม่าน ประตูดำ ประตูชัย และประตูเวียงหลวง 	/	/	/			/	/	/	/
- ป้อมน้ำสุ 	/		/	/		/	/	/	/

ตาราง (ข) แสดงผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ

พื้นที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ			
	ความงามด้าน ธรรมชาติหรือได้รับ การออกแบบ	สภาพโดยรอบ สอดคล้องกับพื้นที่	แสดงถึงวิถีชีวิตที่ พึงพาธรรมชาติ	รวม (15)
วัดศรีดอนชัย	3.8	4.0	3.4	11.2
วัดโป่ง	3.2	3.4	2.8	9.4
วัดหมากกลาง	2.3	2.3	3.0	7.7
วัดหลวง	3.4	3.6	3.2	10.2
วัดกลาง	3.4	4.0	3.4	10.8
วัดป่าขาม	3.6	4.0	3.2	10.8
วัดหัวนา	4.0	4.0	3.6	11.6
มัสยิดอัลอิสรอล	3.0	3.0	3.0	9.0
พื้นที่เกษตรกรรม	3.8	4.0	4.0	11.8
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่	3.0	3.0	4.2	10.2
เรือนไทยพื้นถิ่น	3.0	2.6	2.8	8.4
อาคารสมัยใหม่	3.8	2.8	2.8	9.3
เทียนนา	2.5	2.5	4.3	9.3
ลำเหมือง	3.0	2.8	5.0	10.8
แม่น้ำปาย	3.4	3.0	3.4	9.8
แม่น้ำแม่เมือง	3.2	3.2	3.4	9.8
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนน สายหลักของชุมชน	5.6	2.4	2.4	10.4
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ เส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่างชุมชน	2.8	3.2	3.2	9.2
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตาม พื้นที่เกษตรกรรม	3.3	3.3	3.5	10.0
เส้นทางสัญจร ถนนขี้สงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง	3.0	3.0	2.8	8.8

ตาราง (ค) แสดงผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม

พื้นที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรม และสังคม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม				รวม (20)
	เอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของ ท้องถิ่น	เทคนิควิธี ที่ใช้แบบ ดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ดั้งเดิม	ศูนย์รวม ทาง จิตใจ	
วัดศรีดอนชัย	4.4	4.0	4.2	4.0	16.6
วัดโป่ง	3.8	3.4	3.8	3.6	14.6
วัดหมากกลาง	2.0	2.5	2.5	2.5	9.5
วัดหลวง	4.0	3.6	3.6	3.8	15.0
วัดกลาง	4.2	3.2	3.6	3.8	14.8
วัดป่าขาม	4.0	3.8	3.6	3.8	15.2
วัดหัวนา	4.2	3.6	3.8	4.2	15.8
มัสยิดอัลอิสรอล	4.0	4.0	3.5	3.5	15.0
พื้นที่เกษตรกรรม	3.8	3.4	3.0	3.4	13.6
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่	4.0	3.5	4.0	3.5	15.3
เรือนไทยพื้นถิ่น	2.2	2.6	2.6	2.8	10.2
อาคารสมัยใหม่	3.0	2.8	2.8	2.8	11.3
เทียนนา	4.2	3.2	5.0	3.0	15.4
ศาลสมเด็จพระนเรศวร (ที่ว่าการ อำเภอปาย)	3.2	3.0	2.8	3.2	12.2
ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)	3.8	4.3	3.4	4.3	15.7
คันดินคูน้ำ	3.4	3.4	3.6	3.4	13.8
การประดิษฐ์ของพารา (วัดโป่ง)	3.6	3.4	3.8	3.4	14.2
ขนมงา (เวียงเหนือ)	3.2	3.2	3.0	2.6	12.0
ถั่วเน่าแผ่น (เวียงเหนือ)	3.2	3.2	3.6	3.2	13.2
สล้อซอซิ่ง (เวียงเหนือ-ใต้)	3.6	3.8	3.8	3.0	14.2
น้ำพริกคั่วทราย (เวียงใต้)	3.6	3.6	4.0	2.8	14.0
เส้นทางจารแสฎจร ถนนชัย สงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง	4	3	4	2	13
ลำเหมือง	4	3	5	3	15
แม่น้ำปาย	4	3	4	4	15
แม่น้ำแม่เมือง	4	4	4	4	16
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนน	5	3	4	3	15

พื้นที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรม และสังคม	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมและสังคม				รวม (20)
	เอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของ ท้องถิ่น	เทคนิควิธี ที่ใช้แบบ ดั้งเดิม	แสดงถึงภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ดั้งเดิม	ศูนย์รวม ทาง จิตใจ	
สายหลักของชุมชน					
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ เส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่างชุมชน	3	2	3	2	10
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตาม พื้นที่เกษตรกรรม	2	2	3	2	9

ตาราง (ง) แสดงผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์

พื้นที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์	คุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์				รวมคะแนน (15)
	เกี่ยวข้องกับ เหตุการณ์ทาง ประวัติศาสตร์	เกี่ยวข้องกับ บุคคลสำคัญ	มีหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ ปรากฏอยู่		
วัดศรีดอนชัย	4.6	4.0	4.6		13.2
วัดโป่ง	3.2	3.2	3.6		10.0
วัดหมาก-กลาง	4.3	3.3	3.7		11.3
วัดหลวง	4.4	4.0	4.2		12.6
วัดกลาง	3.0	3.0	4.0		10
วัดป่าขาม	3.0	3.0	3.0		9
วัดห้วยนา	3.0	3.5	3.5		10
เสาหลักเมือง	3.6	3.8	3.4		10.8
ศาลเจ้าเมือง	3.8	4.3	3.8		11.8
ศาลสมเด็จพระนเรศวร	3.8	4.0	4.0		11.8
คันดิน คูน้ำ ประตูเมืองเก่า	4.0	3.4	3.4		12.6
บ่อน้ำฮู	3.3	3.3	3.7		10.3
บริเวณตั้งถิ่นฐานเดิมของเวียง เหนือ-ใต้	4.0	3.5	4.5		12.0
การตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางหลวง	3.8	3.2	3.2		10.2
เส้นทางจารจร ถนนชัย สงคราม รังสิยานนท์ ราษฎร์ดำรง	3.4	3.4	3.0		9.7

ส่วนที่ 2 ผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้านรวมกับคุณค่าด้านความแท้และความสมบูรณ์

ตาราง (จ) แสดงผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมและความแท้ความสมบูรณ์

พื้นที่มีคุณค่า	วัฒนธรรมและสังคม			สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์		
	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	วัฒนธรรมสังคม (20)	รวม	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	สุนทรียภาพ (15)	รวม	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	ประวัติศาสตร์ (15)	รวม
วัดศรีดอนชัย	41	16.6	58	41	11.2	52	41	13.2	54.2
วัดโป่ง	39.2	14.6	54	38	9.4	47	36.2	10	46.2
วัดหมากกลาง	16.8	9.5	26	16.8	7.7	24	16.8	11.3	28.1
วัดหลวง	35.8	15	51	36.8	10.2	47	35.8	12.6	48.4
วัดกลาง	37.2	14.8	52	37.2	10.8	48	28	10	38.0
วัดป่าขาม	36.4	15.2	52	36.4	10.8	47	30	9	39.0
วัดหัวนา	37	15.8	53	34.3	11.6	46	32.6	10	42.6
มัสยิดอัลอิสรออ์	17	15	32	17	9	26	0	0	0.0
พื้นที่เกษตรกรรม	27.2	13.6	41	27.2	11.8	39	0	0	0.0
บ้านทรงพื้นเมือง หรือไทยใหญ่	32.4	15.3	48	36.7	10.2	47	0	0	0.0
เรือนไทยพื้นถิ่น	28.8	10.2	39	28.8	8.4	37	0	0	0.0
อาคารสมัยใหม่	19.6	11.25	31	23	9.3	32	0	0	0.0
เถียงนา	39	15.4	54	37.8	9.3	47	0	0	0.0
ศาลสมเด็จพระนเรศวร	30.2	12.2	42	23	7	30	17	11.75	28.8

พื้นที่มีคุณค่า	วัฒนธรรมและสังคม			สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์		
	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	วัฒนธรรมสังคม (20)	รวม	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	สุนทรียภาพ (15)	รวม	ความแท้ความสมบูรณ์ (70)	ประวัติศาสตร์ (15)	รวม
เสาหลักเมือง	30	12	42	37	8	45	28	10.8	38.8
ศาลเจ้าเมือง (วัดหลวง)	31.5	15.65	47	32	8	40	27.4	11.8	39.2
คันดินคูน้ำ ประตูเมืองเก่า	40	13.8	54	40	11	51	40	12.6	52.6
บ่อน้ำฮู	35	13	48	29	11.8	41	35.6	10.3	45.9
การประดิษฐ์จอบพารา (วัดโป่ง)	32	14.2	46	38	10	48	0	0	0.0
ขนมงา (เวียงเหนือ)	28.8	12	41	0	0	0	0	0	0.0
ถั่วเน่าแผ่น (เวียงเหนือ)	34.6	13.2	48	0	0	0	0	0	0.0
สล้อซอซิ่ง (เวียงเหนือ-ใต้)	33.2	14.2	47	0	0	0	0	0	0.0
น้ำพริกคั่วทราย (เวียงใต้)	33	14	47	0	0	0	0	0	0.0
เส้นทางจารัตถุจร ถนนชัยสงคราม รั้งสิยานนท ราชฎูร์ดำรง	35	13	48	37	8.75	46	29.4	9.7	39.1
ลำเหมือง	40	15	55	30.3	10.8	41	0		0.0

พื้นที่มีคุณค่า	วัฒนธรรมและสังคม			สุนทรียภาพ			ประวัติศาสตร์		
	ความแท้ความ สมบูรณ์ (70)	วัฒนธรรม สังคม (20)	รวม	ความแท้ความ สมบูรณ์ (70)	สุนทรียภาพ (15)	รวม	ความแท้ความ สมบูรณ์ (70)	ประวัติศาสตร์ (15)	รวม
แม่น้ำปาย	39	15	54	36	9.8	46	0		0.0
แม่น้ำแม่เมือง	40	16	56	37	9.8	47	0		0.0
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ ถนนสายหลักของชุมชน	33	15	48	33	10.4	43	27.8	11	38.8
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณ เส้นทางหลวงที่เชื่อมระหว่าง ชุมชน	30	10	40	32	9.2	41	27	10.2	37.2
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจาย ตามพื้นที่เกษตรกรรม	20	9	29	26.6	10	37	0	0	0.0

ตารางแสดงการแบ่งระดับช่วงคะแนนคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้าน

คุณค่าด้านวัฒนธรรมและสังคม	คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
54-60	46.7-52.2	49.3-54.5
53-47	41.1-46.6	44-49.2
46-40	35.4-35.3	38.7-43.9
39-33	29.7-35.3	33.4-38.6
32-26	24-29.6	28.1-33.3

ภาคผนวก ง

ตาราง (ก) แสดงกิจกรรมที่ห้ามในบริเวณการพื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่างๆ

ประเภท/กิจกรรมที่ห้าม	Minor Use	โรงงานเจ้าภาพฯ	สถานที่บรรจุก๊าซ	ร้านจำหน่ายก๊าซ	สถานีบริการก๊าซ	สถานที่เก็บแก๊สรั่ว	ถังแก๊ส	เคเบิ้ลเพื่อเชื่อมต่อ	โรงงาน	โรงหมัก	จุดตรวจความปลอดภัย	เขตควบคุมความปลอดภัย	เขตอันตราย	เขตควบคุมความปลอดภัย	เขตควบคุมความปลอดภัย
อนุรักษ์เพื่อที่อยู่อาศัย	5%	> 100ตร.ม.	X	X	X	X	X	X	>500ตร.ม./ >750ตร.ม.	X	X	X	X	X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย	5/ 10 %	> 100ตร.ม./ > 200ตร.ม. (สำหรับ เกษตร)	X	X	X	X	X	X	> 400ตร. ม./ > 750 ตร.ม.	X	X ยกเว้นบ. เดี่ยว ≥ 100 ตร.วา	X	X	X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง	5/ 10 %	> 150ตร. ม./> 200ตร. ม.	X	X	X	X	X	X		X	X ยกเว้นบ. เดี่ยว ≥ 50 ตร.วา			X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก	15%	> 200ตร.ม.	X	X	X	X	X	X							

ตาราง (ก) แสดงกิจกรรมที่ห้ามในบริเวณการพื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่างๆ (ต่อ)

ประเภท/กิจกรรมที่ห้าม	พิกัดขยกรมทุกประเภท	พิกัดขยกรมอาคารใหญ่/สูง/ใหญ่พิเศษ	ป้ายขนาดเกิน 0.50 ตร.ม.	ตลาด	โรงงาสัตรี	สุสานและฌาปนสถาน	สถานที่เก็บสินค้า	ไซโตเก็บผลผลิต	กำจัดมูลฝอย	การกำจัดวัตถุอันตราย	ซื้อขายหรือเก็บเศษวัสดุ
อนุรักษ์เพื่อให้อยู่อาศัย	X ยกเว้น ≤ 100 ตร.ม.*	X	X	X	X	X	> 100 ตร.ม.	X	X	X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย	X ยกเว้น ≤ 75 ตร.ม.* / 100 ตร.ม.*	X	X	X	X	X	> 200 ตร.ม.	X	X	X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง	X (ห้ามเฉพาะบริเวณ 3.1)	X	X	X	X	X	> 200 / > 500 ตร.ม.	X	X	X	X
ที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก		X	X		X	X	> 500 ตร.ม.		X	X	X

ที่มา ; สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวกฤษฎา ตันนุกุล เกิดเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2531 ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน จบการศึกษาจากคณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปีการศึกษา 2553 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทในหลักสูตรการวางแผนภาคและเมือง สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2554